Den uforbederlige bibliotekar

Niels Jensen

Kritik og Antikritik

Udkom 1787-96.

Mere om tidsskriftet og link til anmeldte bøger på:

https://danskforfatterleksikon.dk/1850tit/0194/sknr194254.htm

---

Udarbejdet 2024 af Niels Jensen

Kritik og Antikritik

eller

Anmeldelser og Bedømmelser

af

de nyeste indenlandske Skrivter.

Udgiven af et Selskab.

--- Si Pergama pennâ
defendi possent, etiam hâc defensa fuissent.

Attende Hefte,

fra d. 20 October 1795 til d. 29 Martius 1796.

Kjøbenhavn
Trykt hos Sebastian Popp, og paa hans Forlag.

Efterretning for Subscribenterne.

Her ophører da Kritik og Antikritik. Forandringen, der foregaaer med Skrivtet, og hvorpaa de Herrer Abonnenter allerede tilforn ere giorte opmærksomme, kommer eue til at bestaae i, at det efterdags udgives Hefteviis, at hver Maaned udkommer et Hefte paa 4re Ark, og at det af Abonnenterne nu betales paa een Gang med 16 ß. Heftet, istedet for hvert Ark forhen særskilt blev betalt med 4 ß. Hvad derimod Skrivtets indvortes Indhold angaaer, da vil samme, ligesom hidindtil, bestaae af Kritik og Antikritik over Dannemarks Litteratur, saavel i de lærde som skjønne Videnskaber; hvorved vil blive iagttaget, at Bedømmelserne blive saa korte som Muligheden tillader, og at Dagens Skrivter stedse nyde Fortrinet til Anmeldelse for de ældre Udkomne. Da i øvrigt Titelen bliver den samme som før, paa dette nær, at Skrivtet, som Maanedsskrivt, kommer til at hede Journal, nemlig Kritisk og Antikritisk Journal: saa følger deraf, at der ogsaa, ligesom for, i samme indrykkes alt hvad bedømte Forfattere, Oversættere, Samlere og Udgivere maatte finde for godt at ville have indrykket til deres eget eller deres Skrivters Forsvar, naar kun allene Anstændighed og Sømmelighed i saadanne Forsvar tilbørligen bliver iagttagen.

Efter denne Forandring udkommer nu første Hefte med April-Maaneds Udgang. Formatet bliver det samme som hidindtil, paa det at de, der eie Kritik og Antikritik, kunne supplere Samlingen, med hvad der efterdags af Journalen maatte udkomme. Dog faaer Journalen til Nytaar en egen Hovedtitel og et eget Register, deels for at komme i Orden med Aargangen, og deels paa det at de Abonnenter, der tegne sig nu, kunne begynde Samlingen fra den Tid af Forandringen foregaaer.

Endskjønt mine Bekostninger, som Forlægger, formedelst Indheftningen, Omslaget og dets Trykning forøges, vil jeg dog, som allerede sagt, overlade Abonnenterne Skrivtet for samme Priis som tilforn, nemlig Heftet for 16 ß., hvilke ved Modtagelsen betales; men for dem, der ønske enkelte Hefter og ikke ville tegne sig for nogen heel Aargang, koster hvert Hefte 24 ß.

Kjøbenhavn, den 29 Martii 1796.

S. Popp.

Kritik og Antikritik.

No. 25.

den 21 October 1795.

Kritik.

Bekmann's Magazin for Varekundskab, 3je Hæfte.

(fortsat af S. 354, og sluttet.)

Hvidere og mindre udsatte for Forkalkning ere Flodehestenes 4 Fortænder eller Hundetænder, som allerede Grækerne forarbeidede; for Ex. til Kaardefæster S. 294. Derfor gjøres og kunstige Tænder af dem, og de skjønneste kjøbes ved det Gvineiske Forbjerg Mesurade S. 307. Ellers findes Flodeheste i den hele Gylhi- eller Niger-Strøm og andre Floder indtil det Godehaabs-Forbjerg, samt i de Søer som løbe ud til Nilstrømmen, hvorfra Dyrene gaae nedad indtil Habbessinien, S. 305 f. Da de Eldgamle brugde Afskrabsel af disse Tænder som Lægemiddel, findes de i ældre Apothekerbøger: men under deres Navn sælge Materialisterne blot Hvalrostænder S. 307 f. hvis Priser i 1788 angives S. 309. Et fuldstændigt Hoved med alle Tænderne sees i det Tesdorphske Cabinet i Lybek S. 308 f.

Af ældgamle Dyr, større end de nuværende, udgraves de største og brugbareste Tænder ved de store Sibiriske Floder, samt ved færske Søer nær ved Jishavet, S. 310 f. Rus-

 fer-

serne forarbeide dem: men ellers høre saavel disse som og Ebur fossile og Unicornu fossile eller Narhvals-Tænder, til Apothekervarene S. 309 f.

Hvidere og haardere end Elfenbeen ere ogsaa Hvalros-Tændernes Spidser S. 299. Deres Opholdsteder og Fangst tales om S. 300. De største Tænder af ældre døde Hvalrosser samles ved Strandbræddene jimellem Kolyma og Anadyr-Floderne S. 302, og fra Oplaget i Irkuzk (ikke Irkutsch) sælges til China, S. 303. I Archangel, Petersborg, Moskov, forarbeides de til Knivskafter, Helgenbilleder, Daaser, Spillemarker og Skakbrikker, S. 303; og andre Nationers Tandlæger gjøre deraf kunstige Tænder. I Oldtiden gjorde Britterne allerede Kaardefæster deraf, S. 304, ligesom og de Norske og Finske i Mellem-Alderen, S. 304 f.

Narhvals-Tænder S. 294 brugde de Fornemme i Mellemalderen til Stave S. 295 f. Da Ukyndige ogsaa tilskreve dem store Lægekræfter, betalde Tydskerne og Italienerne dem med uhyre Summer, S. 296 f. Nu ere kun Japaneserne saa ukyndige, at betale dem saa dyrt S. 298. Kong Frederik 3ies Throne paa Rosenborg Slot er dermed indlagt, S. 297 f.

Ogsaa Studebeen kjøbes hyppige af Drejerne i Hamborg, efterat Fidtet deraf er udkoget, hvormed der nogle Slags Bageverk, som offentligen falholdes, plejer at tillaves. At dette samme skeer i London, og der Slagterne ei engang ville sælge Beenene tillige med Kjødet, haver Anm. erfaret af en opmærksom Reisende. Drejerne i Geißlingen ved Ulm forskrive en

Mæng-

Mængde Been fra Straßburg, Schafhausen og München, S. 312. Herved bør Anm. underrette Læserne, at en stor Deel Dukketøj, som forsendes ved Nyrnbergske Kjøbmænd, fabrikeres i Geißlingen og andre smaae Stæder i Svaben; deels ogsaa af Bondedrengene i de Salzburgske og Tirolske Dale. — Ogsaa af Studebeen brændes Beensværte og Beenaske; hvilken sidste deels bruges som Tilsætning til fiin Kalk eller Gyps. Saadan Beenaske, saavel som raae Studebeen, forsendes hyppige fra Irland til England og Holland. Paa andre Steder koges Sæbe af disse Beens Fidt. Dog bruges Been-Asken hyppigere som Tilsætning til Jorden i Blomsterpotte. S. Bekmann's økon. Bth. 5, 352.

Ligesom Menneskene drive Handel med døde Havdyrs efterladte Tænder, saa samle de og til samme Hensigt visse Snegle-Skaller, som hyppigst findes ved Maldiverne og Philippinerne, og paa Guinea under Navnet Zimbis, i Ost-Indien paa Malejisk Kondaga, ellers almindeligen Kauris, bruges som Skillemønt, ellers hos os kaldes Snogepander, S. 313 ff. og for deres glinsende Farvers Skyld Porcellainsnekker, hvoriblandt de gule og de med gule Ringe ere de kostbareste, S. 316. Ved Qvindefolk samles de efter Ny- og Fuldmaanes-Floden, i Kurve, og opstables saa paa Stranden, at Dyrene deri maae døe, S. 317. Derefter indpakkes de i Kokosblads-Kurve, hvoraf en heel Balle beregnes til 12000 Stykker, S. 318. Fra Oplagsstederne paa Ceilan og i Goa sælges de saavel til Neger-handlerne, som giennem hele Ost-Indien og Chi-

na indtil Sibirien, fordi næsten overalt de Skjønne gjerne smykke sig dermed, S. 319, og i Kambodsja endog indfatte dem i Guld og Sølv. Araberne og Tatarerne, samt Othmanerne, smykke dermed deres Hestetøj. Smaaførster have hele Magaziner fulde deraf, hvorfor de tilbytte sig Rupier, S. 319 f. En Deel Aaringers udførte Mængde, og de derved faldne Priser, s. S. 321 ff.

Visse Hveps-Arter, hvis græske Slægts-Navn er Kynips, bore med deres Braad saa dybt ind i visse Træers og Buskes Overhud, at der flyder megen Saft ud, som hærder sig til besynderligen dannede, og deels uhyre, Knorter, som de ældgamle Tydske, der fandt dem hyppigst paa deres Egetræer, kaldte Eeg-Æbler, og for Bitterhedens Skyld ogsaa Galdæbler; (ikke Galæbler, hvilket Ord betyder Tydskernes Tollæpfel, eller Bærrene paa Atropos Belladonna.) Af Tydskerne lærde Romerne disse Udvæxter at kjende, og kaldte dem Gallas, S. 327. Dog kjendte ogsaa allerede Theophrast og Dioskorides de Syriske Galdæblers stærkere Beitsekraft, og Materialisterne hentede i Plinii Tid de fortrinligste fra Landet Kommagene, eller det nuværende Paschalik Haleb. Til dette Lands berømte Handelsstad bringe ogsaa endnu Kjurderne fra Scherezur ved Tigerfloden, og fra Mosul, de fortrinligste Galdæbler. En slettere Art faleholdes i Saida; og en endnu slettere fra Karamanien bringes til Cypern, S. 328 f. De sidste ere meer hvid- og gulagtige, og de første sortblaae og deels grønagtige: ellers agtes de blandt dem for kraftigere, hvoraf det udklækkede Insect endnu ikke er sluppet; i det modsat-

satte Tilfælde sees Hullet udenpaa. Efter disse udvortes Kjendetegn bestemmes Priserne, og de grønagtige fra Smyrna agtes allerede for ringere, end de blaaagtige fra Haleb, S. 331 f. De fortrinligste udsøges af Mængden, og det blandede Slags kaldes Sorter: dog farve Englænderne vel ogsaa de hvidagtige blaat, S. 332. Priserne i Smyrna, Amsterdam, Hamborg og Bremen, angives sammesteds; Indførselen til samme Stæder og Marseille S. 333.

Større, kantede og brungule ere Bazgendsje fra Syrien, som under Navnet Knoppern ogsaa komme fra Slavonien, Bosnien, Kroatien, Ungern og Mæren: men som Regjeringen ei vil have udførte, S. 333 ff. At disse, ved Hvepsens Forflyttelse, ogsaa kunde frembringes i andre Egeskove, menes S. 337. Grækerne brugde ogsaa Oldenbægerne til Garverie; hvortil de endnu hentes fra Græske Øer til Venedig, Ancona og Hamborg, under Navnet Ekkerdoppen, S. 338 f. og under det ny-græske Navn Velani eller Velanede, S. 341. Træet Qvercus Ægilops, hvorfra disse tages, voxer ogsaa i Spanien, S. 340. Udførselen til Hamborg 1791 f. og til Petersborg 1786, angives S. 341 f.

I Mexiko og Terrafirma, omkring Maracaibo-Søen, ved Carthagena og Venezuela, Caraca, og paa Øen Curassao, voxe fingerlange, kaffeebrune Bælge, som der kaldes Carcalotte, Dividivi, og Træet paa Curassao Guatapuna, S. 343-47. Fordi der i Landet meget garves dermed, bragde det Spanske Handels-Selskab dem i 1768 først til nogle Spanske Stæder, S. 344 f. De Hamborgske Farvere og

og Katun-Trykkere brugde dem siden en Gang, da Galdæbler vare alt for dyre: men saasnart disses Priis faldt, kom de Spanske Bælger i Forglemmelse, da de kun have den halve Farvekraft som Galdæbler, S. 347. Ved Aranjurz opelskedes Træet i 1768: men ved Hamborg dræbde Kulden det i 1773, S. 345 og 347 f. Efter Systemet er det en Mimosa Poinciana. En anden Art eller Tara, hvormed der ogsaa farves sort, voxer i Dalen ved Lima.

Ved Uralsk- og Wolga-Flodderne voxe søde Rødder Glykirrhizæ vilde, som dyrkes i Sicilien, Spanien, Frankestaten, Yorkshire, Northampton-Shire og Surrej, ogsaa i det Bambergske og Nyrnbergske, S. 349-52. Hvorledes Saften deraf koges i Sicilien, berettes S. 352, samt Kogningsmaaden i England S. 354. Den Bambergske Avlingsmaade og forrige Kogning fortælles udførligere S. 355 ff. I Spanien koges ogsaa Saft til Forsendelse, ved Zaragoza, Sevilla, Tortosa og Lerida, S. 358. Udforselens Beløb fra Spanien, Sicilien, og Corigliano i Napoli, angives S. 358. For de laveste Priser sælges Rødderne i Astrakhan og Saratov, S. 359. Kjendemærkerne paa egt Lakrits-Saft angives 359 f. samt Indførselen til Hamborg og Bremen, ogsaa Priserne i 1793, S. 360 f. Saftens Italiænske Navne optegnes S. 361. I Slavonien og Naboelandene bruges Rødderne kun til Propper; paa andre Steder gjøres deraf Pensler for Katuntrykkerne. Med Saften males Landkaarter; den sættes ogsaa til Tusk og Aloe S. 361 f. Siden den i London sættes til Porter-Øllet, indføres den der hyppig, S. 362. — Endnu

en

en Art Glykirrhiza echinata med piggede Bælge voxer vild i Astrakhan og Puglia; blot denne kjendte Theophrast og Dioskorides, S. 363.

Palmetræernes stadige Frugtbarhed giver Hr. Hofraad Bekmann Anledning til den philosophiske Betragtning, at kun i saadanne Væxters Hjemme Menneskekjønnet kunde leve sin lykkelige Barndom igjennem, uden at længes efter Forandringer og nye Opfindelser, S. 365 f. Kokostræer voxe overalt mellem Vendekredsene, fortrinligen paa Maldiverne og i det stille Hav; de opelskes ogsaa paa Bahama-Øerne, S. 369. Nødderne beskrives udførligen S. 367 ff. Da Træerne helst voxe ved Havbræddene, og Vindene letteligen kaste dem omkuld, S. 367: saa drive mange Nødder omkring paa Havet, indtil vore Norske Kyster, og Træerne forplantes derved paa saa mange Øer i Sydhavet, S. 370. Basten berede Maldiveboerne til meget varige Tove, som forsendes til Ceilan og andre Egne. Med Verket heraf tættes ogsaa Skibene, S. 371. For Varighedens Skyld bruge Papiirmagerne saadanne Reebe til at hænge Arkene paa: men dertil ere Rottingerne endnu beqvemmere. De tykkeste og haardeste Skaller, som især Drejerne i Djeppe forarbeide, bringe Portugiserne fra Brasilien, og de Franske fra Sandomingo, S. 372 f. Dog findes ligesaa smaae og haarde Nødder paa Ostindiske Øer, S. 373 f. Skulde Kritiken være saa hældig at læses af vore Naturforskere, saa ombedes de paa Hr. Hofr. B's vegne, at meddele os, hvad de vide om de forskjellige Kokos-Arter. De dobbelte nyredannede Nødder

der fra Maldiverne, som kaldes Hav-Kokos, beskrives nogenledes S. 375; om deres Sjeldenhed og Kostbarhed s. S. 376 f. hvilken deels ophørde, da Philosophen Poivre opdagede Secheles-Øerne eller Isles des Palmiers, S. 377-81. Hr. B. slutter S. 382 f. med den Tvivl, om Grækerne for Serapion kjendte Kokospalmer.

I det uhyre Africas Udorkener og de dertil grændsende Lande intil Asien, dog ikke over 35 Grader fra Middellinien, leve utallige Strudse, som Ørkenernes Beboere og Grændse-Naboere fra Oldtiden dræbde, for at prydes ved deres lange glinsende Fjædre, S. 384-88. Hvorledes de jages, og Fjædrene inddeles efter deres Længde og glindsende Hvide, s. S. 389 ff. Da nogle Folke-Stamme i Sahara plukke dem levende, og bringe disse Fjædre til Algjer, agtes disse for de skjønneste; Jøderne sende dem derfra til Livorno S. 388 f. Nogle sendes og til Tunis og Tripolis, samt til Magadore: men flere til Senegambia; de bringes og til Alexandria og Kahira, og fra Asia til Saida og Haleb, S. 388. Nogle indkjøbes ogsaa paa Madagaskar, og de Franske sende dem til Marseille, S. 391. Priserne paa de sorterede Sorter i 1785 angives S. 392; siden hvorledes de tilberedes af de Franske Fjædresmykkere, S. 392-98.

De Fuldkomneres Religion, ved W. Ab. Teller.

(fortsat af S. 379, og sluttet)

Af Exemplet af Israeliterne, som følede sig bidte

te af Slanger, hvis Bid var dødeligt, ere disse Poster at lægge Mærke til. De vidste og følede deres Elændighed, hvis visse Følge var Døden, dersom de ikke fik Hielp! de troede Guds Forsikkring, at de, ved at see op til Kobberslangen, skulde blive reddede; de saae op til den, og beviiste derved Lydighed i deres Troe, og bleve helbrede. Og af den Grund, Frelseren anfører, hvorfor Vantroe er Fordømmelse underkastet, V. 19. Denne er Grunden til Dommen, at Lyset er kommet til Verden, men Menneskene elskede mere Mørket end Lyset, fordi deres Gierninger vare onde, følger, at det kun er den forsætlige Vantroe, som han V. 18 erklærer under Fordømmelse, hvilket ogsaa er klart af Ordene V. 17. Thi Gud sendte ikke sin Søn til Verden, at han skulde fordømme Verden, men at Verden skulde blive salig ved ham. Ogsaa maae eftertænkes 2 Cor. 5, 14, 15, 17. Gal. 2, 20. Enhver, som forstaaer Græsk, veed at Begrebet om Troe og Lydighed, Vantroe og Ulydighed, foreenede sig i mange Compositis af πειθω og πιςις. Derfor maa Rec. tilstaae, at han ikke fatter, hvorledes A. kan komme til at sige, at den Forestilling, vi nu giøre os om den saliggiørende Troe, er anderledes, end Christus og Apostlerne have lært derom. Flere Beviser kunde uddrages af Joh. 13, 14, 15, 16 Kapp. Ligesaa liden Grund er der i det, A. snakker S. 6 om Christi Fortienestes Tilregnelse, og Retfærdiggiørelsen.

Men disse egne Griller, denne Forfatter har havt, maae ikke formindske den Agtelse, vi skyl-

skylde ham, som, at slutte fra det han skriver, har været en meget god og from Mand. Han siger retteligen, at Christus og Apostlerne ideligen dreve paa det Fuldkomnere i Religions-Kundskab og i dens Udøvelse; og at S. 14 „vidtløftige Theorier og tomme Speculationer ikke egentligen ere de Fuldkomneres Religions Sag, men at den gaaer ud paa praktisk Indsigt, som ligefrem forædler Tilbøielighederne, sætter Villien i Bevægelse, og giver enhver god Virksomhed Liv og Kræfter," at Kundskaben immer meer og meer udvikler sig, at han grunder sin Troe paa tydelig erkiendte Sandheder, samt at han ikke ynder Religions-Stridigheder. Naar han skal give en almindelig Forestilling om de Fuldkomneres Religion, siger han at „den er en aldeles praktisk Kundskab om Gud, hans Velgierninger, hans Villie og alle hans Foranstaltninger til Skabningernes og især til Menneskenes Lyksalighed, en Kundskab, som yttrer sig i gavnlig Virksomhed." De Fuldkomneres Religion opløser sig i Kiærlighed til Gud og Menneskene. Den er mere Handling end Følelse, mere Sindelaug end Tilbøielighed. Den Fuldkomnere sætter Religionen i den nøieste Forbindelse med sit Forhold, han troer ikke at kunne have Religion uden Dyd, eller at kunne undvære Religion til at være dydig. Man kan i sine Betragtninger eller i Undervitsning adskille Læren om Pligterne fra Religionens Lærdomme; Dyden har sine egne Forpligtelses-Grunde, uafhængige af al Religion; og Dyd uden Religiøsitet maatte tænkes som en Heroisme. „Men hvor mange kunne da vel opnaae denne Siælestyrke? „Hvorledes kan især den større, saa gandske sand

„se

„selige, Deel af Mennesker, og det desuden i „Lidenskabens Tumult, opløfte sig dertil? Og „disse Mennesker, ere de vel i Stand til at indsee „den ofte dybt liggende Grund til deres Forplig„telse; eller om de end ere det, ere de da oplagte „og villige nok til at tænke derover?" Der skal noget til hos den store Haab at vinde Hiertet, nemlig Frygt eller Haab, hvilket A. viser i en Note S. 24, at endog Skoikerne erkiendte; og man giør vel i Læren om Pligterne at sætte Forskiel imellem Overbeviisnings- og Overtalelses-Grunde. Den Fuldkomnere udøver sine Pligter med Lyst, fordi de ere hans Pligter: men han udøver dem saa meget des hellere, da han tillige anseer dem for Love af det viseste og bedste Væsen, da han derved tænker sig dem, som den Fuldkomnestes Villie, og seer ikke hen til Giengieldelse; han handler af reen Kiærlighed til Gud og det Gode. Han har Fortrin for den saa kaldte gode Mand, hvilken siger sig at handle uden al Interesse, blot af Pligt og efter Pligt; thi da dennes Hierte er tomt for styrkende og trøstende Følelser, er han dydig af Hengivenhed mod Gud, og stræber stedse at danne sig efter den Fuldkomneste. Han øver mangen Selvfornegtelse for Guds Skyld, og øver den uden stolt Selvfølelse, som den gode Mand vel ikke er saa frie for; og han er sig og bevidst, at det saa at sige er den Høiestes faste Borg, han har for Øie.

Menneskeslægten i Almindelighed er bestemt til en Religion, lige saa vist som den Forstand, der engang er bragt til at tænke, maa falde paa det Spørgsmaal: hvorfra er Jeg, og alt det jeg seer? Religionens Hensigt er Menneskets Gavn, som be-

bekommer Nydelse af en høiere Lyksalighed, end det uden den vilde have, beroeliges i meget, som voldte dets Hierte Bekymring og Sorg, og Pligternes Opfyldelse giøres det lettere og kiærere. Irreligionisten berøver sig selv dette Gode, og den nytter det ikke, som blot lader Religionen være en Forstandssag, nøiet med at kiende dens Grunde og Indhold, uden at betiene sig af den som et Styrkningsmiddel til at udøve alle sine Pligter, og til at oplive og opvarme Hiertet. Men den Fuldkomnere elsker at tænke over Religionens store Indhold, fordi han elsker Hensigten. A. kalder dette efter Paulus de Fuldkomneres Religion. Prof. Tieftrunks Benævnelse af Fornuft-Religionen finder han ikke beqvem, da den kunde lede til den Misforstaaelse, at Fornuften ikke behøvedes ved den aabenbarede Religion, hvori dog findes den høieste Fornuft-Sandhed: Hvad Gud siger og har sagt, er sandt, ligesom: hvad Gud vil og har villet, er got. „Derpaa," skriver A. videre S. 85. „bedømmer man: hvorledes en skrivtlig Aabenbaring maa være beskaffen; om den, som er os givet, nu er saadan; af hvilke historiske Grunde man maae antage de Skrivter, som ansees for at indeholde den; om vi endnu i det Heele, som i deres enkelte Dele, kiende dem saadanne, som de i Begyndelsen vare beskafne? Man kommer endeligen til Fortolkningen, og nu fastsætter man Reglerne for denne, man anvender disse Regler, vælger atter den, som paa et hvert Sted er den anvendeligste, forsvarer den med Grunde mod enhver anden. Alt dette ere jo lutter Handlinger af Fornuften." Men at kalde den naturlig Religion, misbilli-

liger A. ogsaa, da den naturlige Religion bør ligge til Grund og indeholdes i den aabenbarede Religion. Denne de Fuldkomneres Religion kan ikke i dette Liv blive en Universal-Religion. Fuldkommenhed findes ikke hos noget Menneske her, men vi opdrages dertil, og gaae frem dertil ved idelig Stigen; igiennem forskiellige Gradationer dannes Mennesket dertil, og skal stedse voxe i de Fuldkomneres Viisdom, Joh. 8, 31, 32. A. antager 3 Christendoms-Opdragelser dertil, 1) Troes-Christendommen for den barnlige Alder, 2) Fornuft-Christendom for den mandlige Alder, og 3) den renere Christendom for dem, som træde ind i den modnere Alder. Al Kundskab endes atter med Troe, ligesom den begyndte dermed, men med Forskiel af Art. Denne Religion, som Forstanden først modtager, er en Billedreligion, og i Hiertet er der Troe, som giør den vigtig for Mennesket. „Men da dog Sandhed, som udholder enhver Prøve af den tænkende Aand, stedse ligger til Grund, saa virker denne, ham ubevidst, og i Forening med den lidt efter lidt opvaagnende Samvittigheds Følelse, som han ellers ikke havde giort.“ Christendom forplantedes ved Troe. Jesus fordrede Troe paa sin Person og sine Ord, og giorde Mirakler for at lette denne Troe. Ogsaa Apostlerne fordrede den Troe, at Jesus Christus er Guds Søn, af dem, som skulde indtages som Lærlinger af den nye Religion, Ap. G. 8, 37, 38. hvilke derefter igiennem adskillige Trin bleve bragte alt videre og videre frem til indvortes Beskuelse, eller Indsigt, fremhiulpet ved egen Eftertanke. Her begynder da Fornuft-Christendom, og den standser ved beroeligende Christendom.

dom. En Christen gaaer meer og meer frem fra det Sandselige til det Oversandselige, fra Begivenheder til Grundsætninger, fra symbolisk Kundskab til en tydelig, og danner sig et eget System. „Men og dette vil han ofte rive ned og igien bygge et andet, ligesom ikkun den aldrig forandrer sin Mening, som aldrig har været sig nogen egen Mening bevidst." Hans Erfaring stiger om hvad der er praktisk Kundskab, hvad for Indsigter der virkeligen forbedre Hierte og Levnet. Og nu bliver han meget overbærende med Systemer og Partier, tænkende, at et Menneske kan ære Gud og være velsindet, uagtet alle hans Forstands Vildfarelser." Derfor er han og stræng imod sig selv, men lemfældig i at bedømme andre; han tænker ikke, at Menneskene ere saa onde, som de ofte synes at være, han undskylder og tilgiver gierne. Jesus opdrog sine Tilhørere til Tænkere i Religionen, og drev paa praktisk Kundskab. Det samme giorde og hans Apostler. Ved den renere Christendom gaaer Mennesket derefter over til de Fuldkomneres Religion, saaledes som man kan tænke sig den i den nærværende Tilstand. Hans historiske Kundskab forvandles til en giennemtænkt, hans historiske Troe til en Troe paa tydelig indseete Sandheder. Kiærlighed til Gud og Menneskene bliver nu gandske hans Sag, hans Sindelaug og Vandel værer Vidnesbyrd derom, Jak. 3, 17. Gal. 5, 22. og hans Religion bliver aandelig, Joh. 4, 23, 24. Rom. 12, 1, 2. og han er underviist af Gud; og behøver ikke at nogen skal undervise ham. 1 Joh. 2, 20, 27. Joh. 6, 44, 45. A. undrer sig S. 55 over, at endog velsindede Deister foretrække deres saa kaldte Fornuft-Religion

„for

„for den rene Christendom, og ligesom skamme „sig ved at bære Christi Navn. Mon de virke„lig kiende nogen anden, der har udbredt et „saadant Evangelium iblant Mennesker i Almin„delighed?"

Den christelige Religion har et stort Fortrin deri, at den ikke, som enhver indført Religion, saa vidt vi kiende dem, især i de østlige Lande, er en Statsreligion. Saa er den mahomedanske, saa er Gebrernes, Gentooernes o. fl., og som er derfor ikkun passende til en særegen Stat. Christendom er passende til alle Regieringsformer, til alle selskabelige Indretninger, under alle Himmelstrøg, og den hindrer ikke Menneskene i nogen af deres lovlige Forbindelser, men tvertimod fremmer og befordrer disse. Men vigtigst er dette, at S. 58 „ingen af de indførte Religioner saa ligefrem sørger for Menneskenes gradeviise Forædling, i Henseende til Forstanden, Villien, Tilbøjelighederne og Følelserne, ingen er saa vel skikket dertil, som denne, og ingen har dette Maal saaledes til Hensigt." Og siden: „Det er altsaa ikke Religionen, som forandres, „naar et Menneske, som opdrages i den, gaaer „over fra een Alder til en anden: men dens Kund„skab i Mennesket bliver efterhaanden tydeligere, „renere og mere praktisk." Med indførte offentlige Religioner er A. S. 78 ikke vel fornøiet; thi han troer, at de ere skadelige for Religionens Tilvæxt. Som en Lutheraner veed Rec. ikke, hvad A. i dette Stykke har at klage over. Var der ikke offentlig indført Religion til, saa var der vel ikke heller offentlig Læreembede til med Lønninger, og vilde vel Religionen voxe derved? Det lader til, som han endog bær Tvivl, om et

Lands

Lands Øvrighed har Ret til at anordne noget om, hvorledes offentlig skal læres. Men kan et Land ikke undvære Religionens Hielp, hvorved Edens Hellighed, som allene betrygger vore Personers og Eiendommes Sikkerhed i Rettergangssager, og hvorved Samvittigheden, paa hvilken Lovenes Kraft beroer, handthæves og holdes i Agtelse: saa maae vel Landets Øvrighed ogsaa have Ret til at paasee, hvad og hvorledes der offentligen læres. Det kan da vel ikke være andet, end de stakkels Symboler, som det skal gielde. Dem bekymrer man sig endeligen ikke meget om hos os. Vi have om Christi Nedfart til Helvede. Dersom dette rigtig var oversat efter de lærde Sprogs Mening, blev det: Han nedfoer til de Dødes Rige, nemlig med Sielen; og hvad var der saa mere deri, end en Bekræftelse paa, at han sandelig var død? I Tydskland maa der nok strængere holdes somme Steder over Symbolerne, end hos os, det slutter Rec. af det, A. holder sig saa længe ved fra S. 72 til 84, og det Raad han S. 82, 83 giver en Prædikant, om hvorledes han heri skal bære sig ad. I Hovedsagen, at Christne skal stræbe efter at bringe deres Kundskab og deres dydige Tænkemaade til alt høiere og høiere Grad af Fuldkommenhed, og at Religions-Fordrageligheb bliver en Følge af deres Forfremmelse udi sand praktisk Christendom, har A. visseligen Ret; kun var det at ønske, at han ikke undertiden havde tænkt sig Vanskeligheder, hvor ingen ere, og at han med mere Lethed og Tydelighed havde forklaret sig paa eet og andet Sted, hvor Rec. reent ud maa tilstaae, at han ei har begrebet hans Mening. Adskillige Skrivtstæder ere vel anbragte, og have faaet mere Lys ved den Maade, A. har anført dem paa.

Kritik og Antikritik.

No. 26.

den 28 October 1795.

Kritik.

(42.)

Anniversaria in Memoriam Reipublicæ Sacræ et Litterariæ, cum Universæ tum Danicæ nostræ restauratæ, celebranda indicunt Regiæ hnjus Universitatis Rector et Senatus Academicus.

Hafniæ 1794. Typis Directoris P. M. Höpffneri, S. R. Majestatis et Universitatis Prototypographi. stor 23 Sider in Qvarto.

Undersøgelse om hvad der er Pligt. Et Bidrag til Metethik, ved Andres Gamborg, Professor Extraordin. i Filosofien ved Kiøbenhavns Universitæt — Est philosophia paucis contenta judicibns, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi et suspecta et invisa. *Cicero.*

Kiøbenhavn. Trykt hos Christian Friderik Holm. 1794. stor 75 S. i 8.

Markskrigerne maae ved larmende og naragtige Geberder giøre deres flaue Konster vigtige. Ved blot at stikke det Kantiske Flag frem, ved at angive en Deel falske Nyeheder, og ved at an-

bringe mange grove Invektiver, søgte F. til Repertoriumet at giøre Opsigt. Men Anlæget i disse Skrivter er mere dybstikkende; den underjordiske Ilds Virkning mærker man ikke, forend den med eet bryder ud. F. har viist, at han virkelig har Smag i den Kantiske Philosophie. Skarpsindig i at bedømme andres Meeninger seer man ham overalt at være, mange ypperlige Tanker finder man hist og her indstrøte, især p. 66, og ingen kan negte F. kritisk Smag i det Philosophiske: men naar han vil være Original, driver denne Lyst ham lidet uden for Sandheds Grændser; hans besynderlige Meeninger om Menneskets Forhold til Gud synes ikke at opmuntre meget til sand Ærbødighed og Kiærlighed mod Gud; hans heele Theorie i Moralen kunde maaskee ikke blive meget gavnlig for dem, som ikke have Kundskab og Erfaring nok til at dømme imellem det sande og falske, den er og alt for høi til at oplyse den Vankundige. Overalt efterligner den unge Studerende snarere lærde Mænds Feil end deres Fuldkommenheder. Dette betænkelige vil F., som en Mand, der ei allene selv har Agtelse, men og ønsker, at Litteratur og Religion altiid maae blive i Agtelse, ikke negte: Derfor vil han ikke heller fortryde paa, at hans nye Meeninger imodsiges, og om de kan, igiendrives, dog med Beskedenhed. Af ovenmeldte Skrivter er det sidste en forøget Oversættelse af det første, altsaa begge af Prof. Gamborg. For at undgaae Igientagelse, vil R. i det første ikkun bedømme Stilen, i det sidste Materien; altsaa begyndes her med det sidste. Denne Oversættelse er iblandt andet forøget med en liden Fortale. F. angiver Aarsagen, hvorfor han saavel udgav tilforn sit

Skrivt, Forskiel i Dyd og gode Handlinger, som dette. Aarsagen er saare vigtig og bør tages til Eftertanke. F. har i sine Philosophiske Undersøgelser fundet saa megen Modsigelse i Menneskenes moralske Grundsætninger, som dog udgives for upaatvivlelige Sandheder „Man hører" hedder det P. 1. „snart sige, at Dyden „er et Menneskes høieste Gode, og det kan paa „ingen Maade være et Menneskes Fordeel imod „at handle, som han bør; snart igien siger man, „at den retskafne dydige Mand tilsidesætter sin „Fordeel for sin Pligt, opoffrer sit eget Vel for „Andres. Snart hedder det, at ikkun den Dydige „er virkelig lykkelig; og atter igien, at det ofte „gaaer den Retfærdige ilde, ja saa ilde, at man „maae nødes til at antage et tilkommende Liv med „Straf og Belønning, for at retfærdiggiøre Forsynet i Hensigt til de menneskelige Skiebners Uddeling her i Livet." Hvad var da mere værdigt for den dybseende Philosoph, end at veilede sine forvildede Medmennesker og føre dem ud af denne farlige Labyrinth; i det Øiemeed skrev han for 12 Aar siden sin ovenmeldte Bog: om Forskiel i Dyd og gode Handlinger. Dette Skrivt blev optaget med større Bifald, end F. kunde vente. Men hvor fuldkomment endog mange andre, og F. formodentlig selv den Gang ansaae dette Skrivt, indseer dog F. nu, bedre oplyst og omvendt ved Kant, den største af alle levende Verdsligvise, Ufuldkommenheden i sit Forsøg; han besluttede derfor at omarbeide det efter de Grundsætninger; og til denne Omarbeidelse skal nærværende Afhandling lægges til Grund. F. behøvede altsaa ikke at angive os nogen Aarsag, hvorfor han her oversætter den

la-

latinske Original, naar han derved tiener sine Landsmænd, som ere vel ligesaa trængende til Oplysning, som andre Mennesker: overbeviist om sine Sætningers Rigtighed maae han og troe sig; thi ellers havde det været nok at udgive dem i det latinske Sprog, i hvilket de kunde have blevet læste og bedømte af de saa kaldte Lærde, førend de vare kommet i det Danske Publicums Hænder. Den angivne Aarsag viser fremdeles, at F. vil give os et nyt Grund-Princip til Moralen, efter hvilket man ikke behøver at antage et tilkommende Liv. For at udbringe dette Resultat, forlangede neppe Fs. veltænkende Landsmænd, at han skulde have paataget sig saa svært et Arbeide. Planen i Fs. Skrivt er ellers denne. Han viser først, at alle Mennesker, hos hvilke Fornuften lidt har udviklet sig (skulde nok være, er dyrket ved Konst og Fliid) ere enige om at ansee noget for Ret og Pligt, og andet for Uret og Pligtstridigt; men desuagtet ere de dog gandske forskiellige i at bestemme, hvad der er Pligt i Almindelighed. Herpaa anføres nu nogle historiske Beviiser, meest tagne af Alderdommens Skribentere; og hos dem findes gandske modsatte Moral-Principier, da den ene forbyder, hvad den anden befaler, den ene anseer det for Pligt, som den anden ikke vil antage derfor. Dernæst mønstrer F. de fornemste Philosopher, endog Kant den store, og bedømmer deres Meeninger om hvad der egentlig er Pligt; men ingen af disse kan antages, endog det Kantiske Beviis maae rettes. De fornemste Philosopher, som her blive bedømte, ere: Epicurus (hans System bliver efter den nu værende Philosophiske Titulatur kaldet det Eudæmonistiske) Wolf. Schaftesbury. Crusius. Hutcheson.

son. Og endelig Kant. Omsider fremkommer F. med sin egen Meening. Men saavel i Bedømmelsen over de anførte Mænd, som og i Fs. egen anførte Sætning, handles ikke saa meget om hvad Pligt er, som hvad der skal være det almindelige Princip til alle Pligter; og derfor bliver og Resultatet af hele Undersøgelsen dette Moral-Princip: Mennesket bør have Omsorg for sig og sin Afkom, dog uden at fornærme andre. Dette er Fs. Plan; nu vilde vi see, paa hvad Maade han har udført den. Hvor god og kritisk en Historie-Skriver Sextus Empiricus end maatte være, ere hans Ord dog her P. 8. neppe beviisende: at slutte fra Lovgiverens Maximer til Menneskets almindelige Begreber om Ret og Uret, er neppe den rette Vei til den Sandhed her søges. Lovgiveren, der danner sit Folk ofte efter egen Kaprice, er neppe nogen upartisk Fortolker af Naturens Bud. Efter den Forklaring F. giver os om Epicurs Moral-Princip, seer det heel Contradictorisk ud; men maaskee Aarsagen heller maae søges hos denne Philosophs Fortolker end hos ham selv. I det mindste burde her været anførte nogle tilforladelige Stæder af Epicurs egen Lære, hvoraf dette kunde bevises: at de ægte Epicuræer forbandt samme Begreber med deres Læresætninger, som F. har tillagt dem. Ønskeligt havde det og været, at F. havde viist, hvorledes de nye Eudæmonister have Epikur at takke for deres nu værende Moral-Princip, og at nogle af de vigtigste Mænd af disse vare blevne nævnede; thi saa kunde man af deres Skrivter have seet, hvorvidt de Meeninger, F. tillægger dem, virkeligen vare deres eller ikke. Dog kan det ikke negtes, at den Forklaring, F. her gi-

giver over Epikurs Læresætninger, et langt mere overeensstemmende med Sandhed, end den han gav os i sit Forsøg; men til at indsee denne Vildfarelse, behøvede han dog ikke Kants Oplysning. I Forsøget siger F. P. 3, at Epikur henførte al Fornøielse blot til Legemet, og satte derfor det største Gode i Vellyst; her i dette Skrivt P. 22 tilstaaer han derimod, at Epikur og hans Tilhængere satte deres Fornøielse mere i det Aandelige end i det Legemlige. Vist nok er den sidste den rigtigste Meening. Man behøvede kuns at læse Epikurs Historie hos Diogenes Laertius, eller en af hans beste Fortolkere, f. Ex. Creech. P. 25 og 26, er F. i Færd med at nedrive det Eudæmonistiske System, hvorefter Pligt kaldes det, som meest befordrer Menneskets Lyksalighed, og viser, at her begaaes en Cirkel i at definere, naar man atter siger, at den høieste Lyksalighed bestaaer i en god Samvittighed, eller i at være sig selv bevidst at have iagtaget sine Pligter; og heri har han fuldkommen Ret; men hvor findes vel et fuldkomment Moral-Princip? Den menneskelige Forstands Grund-Ideer ere uopløselige ɔ: ideæ simplices, som vel kan omskrives, men ikke defineres uden at begaae en Cirkel. Og hvad et almindeligt Moral-Princip angaaer, da finder det dobbelt Vanskelighed: her fordres en almindelig Sætning, hvoraf alle Menneskets Pligter, saavel i dets naturlige, som borgerlige Forfatning kan udledes; og dog maae det allene søges inden for den simple Naturs Grændser. Vist nok er Eudæmonisternes ovenmelde Moral-Princip ikke gandske fuldkomment; thi det er ikke evident nok, da Menneskenes Begreber om Lyksalighed og Fornøielse ere saa ubestemmelige. Men i at vise

dets

dets Feil har F. udentvivl selvfeilet; thi hvorledes kan det System, efter hvilket det er Pligt at sørge for sit Liv, fordi uden Liv kan ingen Fornøielse nydes, tillige tillade Selv-Mord? og det paastaaer dog vor F. Selv-Mord stred virkeligen imod de egentlige Epikuræers Grundsætninger. See Laertius L. 10. Fremdeles indvender F. imod Eudæmonisternes Grundsætning dette: hvorledes skulde Maadelighed i sandselige Fornøielser være Pligt for at befordre sin Sundhed, naar Sundheden selv skal eftertragtes for Fornøielses Skyld? Men denne Indvending falder bort, da ingen Fornøielse efter Epikur maae søges, som har større Smerte i Følge med sig end Glæde. Endelig synes vel Eudæmonisternes Grundsætning, som F. rigtig har anmærket, ikke at bidrage meget til Pligternes Udøvelse imod andre: men deres egen Forklaring og Handle-Maade er her den beste Fortolkning; thi paa Venskab og Kiærlighed satte de den største Priis: hvorfore Cicero, skiønt han giorde Epikuræerne næsten de samme Indvendinger, som F. her giør Eudæmonisterne, roste Epikurs Lære om Venskab. See Cicero de finibus L. I. At Wolfs Grundsætning i Moralen: giør dig selv fuldkommen, næsten er parallel med Eudæmonisternes, deri har F. Ret. Schaftesbury giorde det til Pligt, som befordrer det almindelige Beste; ventelig vilde han erstatte de Mangler, som det Eudæmonistiske System havde: men de Exempler, hvorved F. søger at igiendrive dette Moral-Princip, synes ikke at være meget vel valgte. At Crusii Definition paa Pligt er falsk, bestræber F. p. 36 sig meget for at beviise. Crusius kalder det Pligt, som Gud vil Menneskene skal giøre og lade,

de, og det er Pligt, fordi Gud vil det: men her indvender F.; Vi veed ikke hvad Gud vil, altsaa veed vi ikke heller hvad Pligt er. Man beraaber sig, mener F., forgieves paa Guds Hellighed og Retfærdighed; thi om disse Fuldkommenheder kan man ikke have noget Begreb, førend man veed hvad Pligt er; han fremfører nu de Christne Philosopher, som de der tilstaae ham alt dette; men han lader dem tillige søge deres Tilflugt til den overnaturlige Aabenbaring, et Rust-Kammer, som han selv sperrer til for dem: De staae nu paa Fs. Philosophiske Kampeplads ligesaa forhaanede, som vaabenløse. F. er og alt for artig imod de stakkels Supernaturalister, naar han giør dem den Ære at tillægge dem samme Tænkemaade, som han selv har. At man skulde ikke kunne have Begreb om Hellighed, uden først at vide hvad Pligt er, det var en alt for stor Paastand af en Philosoph. Kan da Fuldkommenhed (bonum, perfectum) ikke tænkes uden ved Hielp af Begrebet om Pligt, saa skulde der da heller ingen Forskiel være paa realitas og moralitas. Maaskee Plouc qvet her kunde ligesaa vel forandre F. som Kant har vendt ham tilforn. Crusius maae være Formand for de stakkels Supernaturalister, og han byggede dog ikke sine første Begreber om Gud paa Aabenbaringen. En dydig Mand var han og en god Christen; gid alle Lærde vilde saa grundig og ivrig anvende deres Grandskning og Indsigt, til at gavne andre som han. Men R. skal siden efter bevise, at hvad F. her giør latterligt, det antager han siden som en upaatvivlelig Sandhed; men han stikker Sætningen frem fra et andet Hiørne. Forresten slutter F. her gandske falsk, naar han til at kiende de guddommelige Fuld-

Fuldkommenheder forudsættee Begrebet om Pligt og Moralsk-Gode, som 2de Synonymiske Sætninger; al Pligt er vist Moralsk Got, men alt Moralsk-Got er ikke Pligt. Hvad F. siger p. 30 om Menneskets Afhængighed af Gud, er langt fra ikke af den Aand, som Paulus taler Apostl. Giern. 17; 23 — 30 V. Her er Sandhed og Ærbødighed forenet; her gives os det rette Begreb om Gud og den Dyrkelse Mennesket skylder ham. R. har for længesiden læst nogle Diktata i et Manuskript, hvor man af Philosophiskhed negter, at Pligter imod Gud kan udøves af Mennesker. Logomachie! Man tage Pligt endog efter det Kantiske Begreb, og hvo tør negte Pligterne imod Gud, uden den, der er dristig nok til ikke at erkiende Gud for Naturens Skaber og Herre; thi er han Menneskets Velgiører, bør vel Taknemmelighed og Kiærlighed beviises ham af dem, som nyde hans Velgierninger, og mon Taknemmelighed og Kiærlighed ikke ere Pligter? Endelig tilstaaer F. „at, skal vi adlyde Gud, saa maae „det være, fordi han er det Moralsk fuldkomneste „Væsen, der intet kan ville uden det, som er „Moralsk Got; men deraf flyder ingen anden Forbindtlighed, end den vi skylde ethvert helligt Væsen, som vi ligeledes maae tænke os, som det „der intet vil, uden hvad der er Ret og Pligt for „os uden mindste Hensigt til sig selv" Men hvem mon det andet helligt Væsen skulle være, til hvilket vi kunde have slig en Tillid? F. vil vel ikke, at vi skal opsøge dette ufeilbare Væsen iblandt vore Medmennesker; og i Aandernes Rige har han nok ikke megen Lyst til at spadsere omkring med os, for at pege os det ud. At Hutchesons Moral-Princip om den Moralske Følelse ikke er nogen til-

tilstrækkelig Kilde, hvoraf alle Menneskets Pligter kan udledes, deri giver N. F. sit gandske Bifald, og derfor maae og Hutchesons Forklaring paa Pligt blive ufuldstændig; Men om hans Theorie om den Moralske Følelse derfor gandske bør forkastes, er et andet Spørgsmaal. Det synes ellers, som F. p. 42 giør den Moralske Følelse, Fordomme, og Religions-Meninger til eet og det samme. Det vil ikke være got at beviise, at Mennesket af Naturen slet ingen Moralsk Følelse har. Uden Tvivl ligger der en Spire i Menneskets Natur, saavel til at føle det Anstændige, som Sande og Skiønne; at fremlokke og forstærke disse Følelser udgiør Menneskets Forædling. Ved at læse Fs. Tanker om Hutcheson, erindrer N. de Samtaler, han havde havt med afgangne Professor Hvid om denne Materie; thi hans Raisonnement om Hutcheson lignede en Deel vor Fs. Naar F. p. 26 tilstaaer, at man ved slem Erfaring af en ond Samvittighed kan lære, hvad der var Pligt, synes han derved at bifalde Hutchesons System. F. paastaaer p. 42, at den Moralske Følelse er en blot Virkning af Fornuften; og p. 45 siger han, at den undertiden kan være gandske stridig imod Fornuftens Dom. Hvilken Modsigelse! Er det sidste sandt, maae det første være falskt. Hans Retirade til Passionerne, som her skal modificere den Moralske Følelse, hielper intet; thi saa bliver da den Moralske Følelse fremavlet af en anden Aarsag, og altsaa er den ei blot Fornuftens Virkning; og mon den samme Aarsag kunde frembringe paa samme og lige qvalificeret Object modstridende Virkninger? P. 43. F. skylder sine Læsere Beviis for den af ham her debiterede Sætning, nemlig at et

Men-

Menneske, især naar det lakker mod Døden, falder til sine første Vildfarelser igien; skiønt han længe tilforn har indseet og igienkaldet dem. Den anbragte Historie, om den endog var rigtig, kan ikke gielde for noget Philosophiskt Beviis; thi paa et enkelt Tilfælde at grunde en Induction, er ikke Philosophen anstændigt. Men af Psychologien skulde F. have hentet sit Forsvar, om han kunde. Aarsagen til at denne Sætning her er anbragt, er nok ellers for at understøtte den tilføiede Anmærkning; thi den strider ellers i sig selv imod Fs. antagne Princip, at de Moralske Følelser ikke ere andet end blot Fornuftens Virkning; thi paa Grund heraf maatte de forhen udslettede, qvalte og annihilerede Moralske Følelser ikke driste sig til at komme frem igien, og det paa en Tid, da den Lidendes Fornuft ikke engang har Kræfter til per ideas socias at sætte sine forhen værende klare Begreber i Orden, langt mindre at føde nye; vist nok kan Frygt være Aarsag til den Moralske Forandring, som undertiden indtræffer hos Døende: Spørgsmaalet bliver kuns, hvorfra denne Frygt reiser sig; seer Mennesket sig nu bedraget af sine sandselige Forestillinger, der ikke kan opfylde, hvad de havde lovet ham, maae han see sig om efter en mere tilforladelig Ven, og denne Ven bliver Religionen. Stiklende baade imod Religionen og dens Lærere er Fs. p. 43 anbragte Anmærkning. Neppe kan N. troe, at nogen Geistlig skulde, som F. siger, giøre sig til al Religionens Virkning paa de Døende, med mindre han giør det til Religionens og ikke sin Ære; ikke heller behøver man iblandt de Døde at søge Vidner for Religionens Sandhed.

(fortsættes.)

Po-

Politisk og physisk Magazin. I Aargang.
(fortsat af S. 96.)

August, No. 1. Friderich og Mirabeau. En Samtale i Elysium, er et politisk Malerie, forestillende den Dannelse, A. vil give sine monarkiske Regieringer efter Tidernes Smag. A. har ikke vidst at give sin Stiil det Liv, den Behagelighed, og det Pirrende, som Læserne vilde ventet sig af de talende Personer. Den, som vil tale i en andens Navn, maa kunne udtrykke sig som han. Han bør og ved historiske Allusioner til Tidernes Begivenheder giøre det troeligt for Læseren, at de fingerede Personer tale selv. No. 3. Om Constitutionerne, af Th. Paine. Heri fortælles, hvorledes Nordamerikas Constitution er opkommet. Den Brittiske Regieringsform skildres ikke fordeelagtigen, især med Hensigt til Skattepaalæg. S. 194 f. „Paa„læggene i Frankerige under den nye Constitution „beløbe sig ikke fuldt til 13 Schilling (Rixorter) „paa Personen, i Engelland herimod til 48 „Schilling og 6 Pence paa hver Person overho„vedet, Mænd, Qvinder og Børn, hvilke, for„uden Collections-Omkostningerne, der udgiø„re henimod en Million, beløbe sig næsten til 70 „Millioner Pd. Sterling.“ I Noten under fortælles, at „Frankerige har siden Revolutionen „formindsket sine Afgivter næsten paa 9 Millio„ner Sterling. For Revolutionen betalede Sta„den Paris en Told af næsten 30 pro Cent paa „alle Artikler, der bleve bragte til Staden. Den„ne Told blev modtagen ved Stadsporten. Paa „den 1te Mai 1791 blev den afskaffet, og Por„tene nedrevne.“ Fremdeles siger han S. 195.

„I

„I et Land, som Engelland, hvor den ganske borgerlige Regiering bliver ført af Indvaanerne i „enhver Stad og Grevskab, ved Kirkebetientere, „Magistrater, Fierdingaars Tingholdelser, de „Eedsvornes Ting og Landtingsdagene, uden al „Besværlighed for den saa kaldte Regiering, eller „andre Bekostninger af Indkomsterne, foruden „Dommernes Lønninger, maae man forundres, „hvor saadan en Masse af Paalæg kan blive forbrugt. Ikke engang Landets indvendige Forsvar bliver udbetalt af Indkomsterne. Ved alle „Leiligheder, virkelige eller opfundne, tager man „uophørligen sin Tilflugt til nye Laan, og nye „Paalæg. Det er altsaa ei at beundre, at en „for Hoffets Forsvarere saa fordeelagtig Regieringsmaskine bliver saa triumferende roest. Den „røde Bog i Engelland skal, ligesom den røde „Bog i Frankerige, oplyse Aarsagen." Men S. 193 er det sagt, at „Walpole indførte Bestikkelsen ved det Hannoverske Arvefølge." No. 4. skildrer Krigens Elændigheder sandsærdigen, men ikke udførligen og stærk nok. No. 4. Paafaldende Opførsel af de Franske Aristokrater i Mannheim, beviser temmelig klart, hvor stor Aarsag Frankerige har havt til at være misfornøiet med disse forstyrrende Mennesker. No. 6 Havets Grund ligner det faste Land, og Havene hænge tilsammen med hinanden. Der indeholdes adskillige smukke physiske Afhandlinger i dette Maanedsskrivt. Rec. har ikke kundet giøre Udtog deraf. han er bleven vidtløftig nok alligevel. Men den Historie, han finder S. 224, maa han dog anføre, thi han troer, at den meget vil interessere Læserne. Den er taget af Kircher. „Den berømte

„te Messinesiske Dykker, som man endnu kalder
„Cola Pesce, eller Nicolaus Fisk, og som
„med al Ret formedelst sit bestandige Ophold i
„Vandet fortiener dette Navn, blev hele Dage
„under Vandet, hvor Muslinger og raae Fiske,
„hvormed han ernærede sig, bekom ham meget
„bedre, end varme Spiser. Skipperne fandt
„ham ofte i den største Storm midt i Havet.
„Kongen Friderik af Sicilien vilde bruge ham
„til at opdage den Sicilianske Hvirvels sande Be-
„skaffenhed, og lod kaste et Guldbæger i Hvirve-
„len, hvilket han skulde have til Belønning,
„naar han bragte det ud igien. Han blev i Kon-
„gens Nærværelse 3 Fierdedeel Time i Hvirve-
„len, og triumferende bragte Bægeret tilbage.
„Han fortalte, at dette Svælg var en ubegrand-
„skelig med afskyelige Klipper omgiven Afgrund,
„igiennem hvilken Vandet, som en stor Strøm,
„nedfoer med saadan Magt, at han maatte, saa
„længe Trækket varede, holde sig bag ved Klip-
„perne, og oppebie Strømmens Tilbagekomst.
„Herforuden har han seet mange Polyper, saa
„store som Mennesker, hvilke med deres udstrak-
„te Arme have forskrækkrt ham, lige saa meget
„som Sælhundene. Dette foraarsagede, at han
„ikke anden Gang vilde fare ned i Hvirvelen.
„Men en stor Pung fuld af Guld, tilligemed et
„Bæger af stor Værdie, som blev udkastet deri,
„lokkede ham dog til at giøre det andet Forsøg.
„Men han er aldrig kommet frem til Syne igien,
„og derfor enten maa være bortrevet med Strøm-
„men til Afgrunden, eller opsluget af de Bæster,
„som allerede den første Gang havde indjaget ham
„saadan Frygt. Kircher har uddraget denne
„Historie af det kongelige Archiv, og baade den

„al-

„almindelige Mand, saa og de Lærde i Messina, „antage denne Sag som bekiendt og afgiort." N. 8. et Brev, skrevet i en ond Lune. A. vimser S. 243 omkring i Ørkener efter Løgtemænd, Systemer, Symbola. Han maa have faaet en Ruus, siden han S. 244 skriver saadant uforstaaeligt Tøi: „Mon ikke sophistisk, „systematisk, claustralsk, (ja han er plaget af „Bindsel) collegialsk Taage tager dem bort fra vo„re og den opvoxende Ungdoms Øine? Mon ikke „tankeløs Dorskhed og Uvidenhed, favnede af „Tiender og Privilegier, (hvorfor ikke Pensioner „med?) liig Foraarets skarpe Vinde, sløvgiør Tu„sinde, ja Millioner?, Dette er dithyrambisk. S. 247. sees, at A. er ikke indlemmet i Fakulteternes Herligheder, men har Forfæde imellem Bødler. S 249 kan han ikke faae Læe for sophiske Vinde, scholastiske Taager, theologisk brændende Tørke, Facultets- og collegialsk Riimfrost. Hvad er dette for pluddervælsk Tøi? Paa een Gang er han plaget af Vinde, Taage, brændende Tørke, og Riimfrost! S. 250 prater han Latin; men naar han ei kan giøre det bedre, skulde han aldrig skrive Latin; thi det synes at værr Munkelatin, han her kommer frem med.

September No. 1. Fordomsfrie Tanker om Adelsaand og Aristokratisme, af August Hennings. Det er Synd at sige, at A. skiønt han baade er Adelsmand og Kammerherre, smigrer Adelen. Han maa ikke ved sin politiske Igienfødelse have fundet det deri, som andre bilde sig ind Patentet skaffer. I Wien har man anseet ham for en Renegat, men han har mandigen forsvaret sig. See dette Maga-

gaz. for Junius No. 10. Livagtigen og sandfærdigen beskriver han Adelskabets Væsen og Opkomst. Nogle stærke Talemaader tillader han sig S. 263. S. 267. siger han „Vi have Skarerne af Tatarer at takke derfor, som oversvømmede os med „Ødelæggelser med en evig vedvarende Ødelæggelse, med Feudalsystemets Indførelse." S. 271 „At misbruge en Regents Svaghed, feig til at „krybe for en mandhaftig Første, er med faa Ord „overalt dens Historie." Rec. overlader til den høivelbaarne Forf. at forsvare det han har sagt om den hielmede Slægt. S. 275 statuerer han en blomstrende Tid for Titansønnerne, men S. 277 have vi Lynilden igien, som fælder den. Og der ligge de! No. 2. Arvet Religion. Dette Stykke viser Uovereensstemmelsen hos Selvherskerinden over Ræve-Øerne deri, at hun tvinger de i Hendes Lande boende Franske til at sværge Paven Lydighed. No. 3. Om Constitionerne, af Thom. Paine. Dette hensigter næsten altsammen allene paa Engelland, i Sammenligning med Nordamerika og Frankerige. S. 300 siges om den Engelske Konge: „Han kan ikke „ligefrem testamentere den halve Regiering til „Preussen: men han kan bringe en Egteskabsforbin„delse i Stand, hvorved næsten det samme bliver „udrettet. Under saadanne Omstændigheder er „det en Lykke for Engelland, at det ikke ligger paa „det faste Land; ellers skulde det, ligesom Hol„land, falde under Preussens Dictatorskab. Hol„land bliver ved Givtermaal lige saa fuldstændig „regieret af Preussen, som om det gamle Tyran„nie havde været et Middel til at testamentere Re„gieringen bort." (fortsættes)

Kritik og Antikritik.

No. 27.

den 4 November 1795.

Kritik.

(43.)

Belovede Tillæg og Rettelser udi F. Thaarup's Vejledning til Kundskab om det Danske Monarchies Statistik.

1 Hæfte 1795, med en Tabel, 7 Ark i st. 8.

Med samme Nidkjærhed, hvormed Hr. Prof. Th. allerførst begyndte at samle til Fædrelandets Statistik, vedbliver han stedse, for at bringe denne Kundskabs-Green til højere Fuldkommenhed. Og saaledes burde Enhver gjøre, der haver udgivet Geographiske og Statistiske Haandbøger: thi inden et Aar kunne mange saadanne Sandheder blive til Usandheder; og en Kundskab, som dagligen udvides ved Læsning, bør ogsaa flittigen anvendes til Medborgernes Gavn. Det er ikke nok, at en offentlig Lærer blot meddeler Tilhørerne, hvad han nys haver lært: han bør gjøre sin Skat saa almeennyttig, som Tidernes Omstændigheder tillade ham.

I Anledning af nogle Tillæg til Kilderne, siger Hr. Th. at de brugbareste allerede findes i Christian 4des Tid; det er, for saa vidt Statistiken ogsaa skal være historisk: men ellers bør ogsaa i hver Tidsalders Historie den der-

derhen hørende Statistik udarbeides af Kilderne. Tillæg til Danmarks Productlære findes S. 3-7. endeel Kilder til Hertugdømmenes Statistik S. 7-11. Norges Producter, S. 11-16, samt Finmarkens indtil S. 18, og Jislands. samt Færøernes og Grønlands, indtil S. 21. Til Collegial-Forfatningen og Justitsvæsenet S. 21 f. Til Landvæsens-Systemet S. 23 ff. Herved Tabellariskt Oversyn over Grævskaberne S. 26-43, over Baronierne S. 44-53; og Anmærkninger til begge, S. 54 f. Saa om Godsernes Bestyrelse og Bøndernes Kaar, samt Veterinær-Skolen S. 56-60.

Ved Manufacturvæsenet S. 61 er en lærerig Ark-Tabel indskudt, over Kjøbenhavns Laugs-Medlemmer 1727-94; samt Lovgivningen angaaende vor Laugs-Frihed S. 61-67, og om frie Kunstnere, Haandverker og andre Næringdrivende i Kjøbenhavn 1757, S. 68-72. Om Fattigvæsenet og Arbeids-Anstalter, især for Børn, S. 72-83; ogsaa om Bryllups-Udstyr, og Enke-Understøttelse, indtil S. 85. om Medicinalvæsenet S. 85 ff. Kirke-Skole- og Vaisenhuus-Forfatninger, S. 88-91. Om Kjøbenhavns og Kiels Universitæter, S. 91 ff. om Bibliotheker, Bogtrykkerier, og den Müllerske Kobberstik-Samling, S. 94. Om Finantsvæsenet, Land-Krigsmagten, og Trykkefriheden, indtil S. 96.

Endeel Strøe-Anmærkninger af daglig Læsning haver Hr. Th. ladet trykke paa Hæftets røde Omslag; men dette Sted synes Anm. ikke værdigt til at gjemme saa brugbare Citater; i det mindste burde intet saadant staae paa den yderste Side, hvis Fjaskning neppe kan forhin-

hindres. Paa første Side læses et lærerigt Sted af salig Conferentsraad Hübner's Tale i Landhuusholdnings Sælskabet; hvilken Mands Indsigter og Privat-Flid først efter hans Død vil skjønnes, da han i sine sidste Leveaar meer syntes at skjule sin Lærdom, end offentligen at aagre dermed.

Politisk-physiskt Magazin. I Aargang.

(fortsat af S. 416.)

October. No. 1. Nationalconventets Constitutionsact, med en forudskikket Erklæring. Det bestaaer i alt af 124 Artikler. No. 2. Fordomsfrie Tanker om Adelsaand og Aristokratisme, af August Hennings, fortsat. S. 440. „Efterhaanden skabte man af Forlæhningerne den aristokratiske Feudalret, som giorde Kongerne kraftløse, og holdt Folket i den største Undertrykkelse." S. 441 beviser han, „at Folkets Ophøielse lige saa meget forøger Monarkiernes Anseelse, som Adelens Magt svækker den." No. 3. Midler og Veie til at forbedre Tilstanden i Europa, saavelsom nogle blandede Bemærkelser, af Th. Paine. S. 451. „Ikke en 30te, ja neppe en 40de Deel af Paalæggene, som blive hævede i Engelland, bliver anvendt til den borgerlige Regierings Tarv." S. 453. „Kunde Regieringen i Engelland ødelægge alle andre Nationers Handel, saa maatte den uomgængeligen nedrive deres egen i Bund og Grund. Det er muligt, at en Nation kan holde Tov

„for

„for Verden, men den kan ikke blive Kiøberen." S. 458. „Det er et urigtigt Begreb, at holde „en Søemagt til Handelens Beskyttelse.' S. 468 f. vises det Skadelige ved Corporationerne i Engelland. En indfødt Engellænder ansees som en Udlænding paa det Sted, hvor han ikke hører under Corporationen. „Hans Rettig„heder ere indskrænkede til Staden, og i nogle „Tilfælde til Sognet, hvori han er født; alle „andre Egne, omendskiønt de ere i hans Fædre„neland, ere ham fremmede. For at bekomme „Ophold her, maa han tilkiøbe sig en Localnatura„lisering, eller hans Nedsættelse bliver negtet „ham, og han selv bortjaget fra det Sted." A. oplyser S. 470, i Not. hvorfra disse Corporationer have deres Oprindelse. „De fleste af dis„se Stæder vare Besætninger, og Omhuen for „Stadens Porte blev overdraget til Corporatio„nerne, naar der ingen Milits var. Deres Af„slag eller Tilladelse til Fremmedes Nedsættelse „eller Indtrædelse, hvilket Sædvane har indført „ved at give Frihed, og ved at kiøbe og sælge den, „har mere Anseelse af en Guarnisons-Vagt, end „af en borgerlig Regiering." Fra disse Corporationer skee Parlements-Valgene, og derom siger A. S. 471. „En Mand af moralsk Ære og „gode politiske Grundsætninger kan ikke underka„ste sig den nedrige Udpresning, og de skamme„lige Konster, ved hvilke saadanne Valg blive „foretagne. For at være lykkelig i sit Hververie, „maae de Egenskaber feile ham, som høre til en „retfærdig Lovgiver; og da han paa saadan Maa„de, hvorved han kommer i Parlementet, bliver „udlært i Bestikkelser, saa kan man ikke formode, „at Repræsentanten skal blive bedre end Menne-

„sket.'

„ſket." Derfra kommer A. til at tale om Overhuſet. Burke har kaldt det den ſtore Grund og Støtte for Sikkerheden af Landgodſernes Intereſſe; og nu ſpørger A. „Hvilken Sikker„hedsſtøtte behøver Landgodſernes Intereſſe i „Staten? Eller hvilken Ret har den til en ſær„deles Repræſentation, der er afſondret fra Na„tionens almindelige Intereſſe? Den eneſte Nyt„te, ſom denne Magt kan giøre, og ſtedſe har „giort, beſtaaer deri, at ſkyde Afgivterne fra ſig „ſelv, og at kaſte Byrden paa ſaadanne brugelige „Vahre, hvorved de ſelv lide mindſt. Ligeſom „Paalæggene paa enhver Artikel af de brugelige „Vahre ere forøgede og ſammendyngede, ſaaledes „er ogſaa Landgodſernes Taxt, ſom nærmere an„gaaer diſſe Støtter, formindſket. I Aaret „1788 beløb denne Taxt ſig til 1,590,000 Pd. „Sterl.; næſten en halv Million mindre, end „den for næſten 100 Aar udgiorde, uagtet Fore„pagterafgivterne paa mange Steder ſiden denn „Tidspunkt have fordoblet ſig." Af Joh Sinclairs History of the Revenue ſees det, at Landgodſernes Taxt indbragte i Aaret 1646, 2,473,499 Pd. St. Før Hannoveranernes Ankomſt vare Paalæggene næſten i lige Forhold deelte imellem Landet og de brugte Vahre, ja Landet udredede næſten en større Deel: men ſiden denne Tidspunkt ere næſten 13 Millioner nye Afgivter aarligen blevne lagte paa de brugelige Vahre. S. 474. „Paalægget af Øl, ſom bliver brygget til Salg, træffer ikke Adelen, der brygger ſit eget Øl, og er fritaget fra denne Afgivt. Denne falder ikkun paa dem, ſom hverken have Leilighed eller Formue til at brygge ſelv, men maae kiøbe det i ſinaa Forraad. Men hvad vil man tænke

om

om Paalæggenes Rettigheder, naar man hører, at dette Paalæg allene, for hvilket Adelen formedelst Omstændighederne er befriet, beløber sig næsten saa høit, som den hele Taxt paa Landgodserne. Den bragte i Aaret 1788, og bringer nu ikke mindre ind, end da, 1,666,152 Pd. St., og efter Forholdet af Paalæggene paa Malt og Humle stiger den langt derover. At en eneste Artikel, der fornemmeligen bliver brugt af den arbeidende Deel i smaae Portioner, skal være underkastet en Afgivt, som næsten beløber sig til den Afgivt, som en Nations hele Landgods giver, er maaskee et Factum, som ikke har sin Lige i Revenuernes Historie." Endnu siger A. om Overhuset S. 478. „Der gives ikkun faa Medlemmer i det, som jo paa een eller anden Maade foraarsage den offentlige Gield. Den ene beklæder denne, den anden hiin ubetydelige Æretieneste ved Hoffet, hvormed er forbundet et Salarium, der bliver betalt af de offentlige Penge, og ikkun ikke har den umiddelbare Anseelse af Bestikkelse. Hertil komme endnu de utællelige Tilhængere, den lange Liste paa unge Grene og fiernere Slægtninge, som blive forsørgede paa de offentlige Bekostninger; kort, dersom man vilde beregne de Bekostninger, som Aristokratiet forvolder, da vilde de næsten løbe ligesaa høit, som Bekostningerne paa de Fatriges Underholdning. Hertugen af Richmond, og der gives Flere af hans Lige, medtager allene for sig saa meget, som vilde være tilstrækkeligt til 2000 fattige gamle Personers Underholdning. Er det da et Under, at Paalæggene og Skatterne ved saadant et Regieringssystem have steget indtil den nu værende Høide"?

No-

November, No. 1. Ludvigs XV Skygge for Minos's Domstoel. Et afbrudt Stykke. Et ikke ærefuldt Eftermindे for denne Monark. N. 2. Fordomsfrie Tanker om Adelsaand og Aristokratisme, af August Hennings. Kun et Par Steder vil Rec. udtegne. S. 542 „At „Adelen tiener Thronen til Forsvar, hører til de „Læresætninger, ved hvilke Verden i Aarhundrede er bedragen." S. 552. „Dørvogter-„Embeder ere blevne til Ærestegn for Adelen." S. 560. „Man har ofte sagt, at Adelen er en „Mellemmagt eller og et Baand imellem Regen-„ten og Folket. Hvorledes vil man forklare det? „Her er ingen Mellemrolle nødvendig. Her be-„høves intet Skiold imellem Regenten og Folket, „paa hvilket en Tyrans Stød og Slag skulde af-„bødes; her er ingen Muur nødig, for at bedække „Regenten imod Folkets Anfald." S. 565. „Læhnsgodser, Majorater, Fideicommisser, Feu-„dalsystemer, ere Opfindelser af Adelen, og fa-„derlige Forsynligheder for en fordærvet Efter-„slægt, satte som Skytsmure og Grændser for „Ødelæggelser, for ustraffet at kunne være udsvæ-„vende og ødsel, oprettede paa den nyttige og frie „Culturs Bekostning." No. 4. Historisk Efterretning om Menneskelighed i Krig. A. fortæller smukke Ting om Frederik den Eeneste, og Ferdinand af Brunsvig i Syvaarskrigen; og om Capitaine Curtis, der yderligen vovede sit og sine Folkes Liv, for at redde Spanierne, der vare paa de svømmende Batterier, som vare skudte i Brand. Derimod have Østerrigerne øvet Grusomheder i nærværende Krig mod de Franske. No. 6. Midler og

Vei

Vei til at forbedre Tilstanden i Europa, saavelsom nogle blandede Bemærkelser, af Th. Paine. Det aarlige Beløb af Skatterne i Engelland under Wilhelm den Erobrer udgiorde i Begyndelsen af Aaret 1066 400,000 Pd. St. i Aaret 1166 200,000, Aar 1266 150,000, Aar 1366 130,000, Aar 1466 100,000, Aar 1566 500,000, Aar 1666 1,800,000, Aar 1791 17,000,000. Armeens, Søemagtens, og alle Revenue-Betienternes Lønninger ere endnu de samme, som for 100 Aar. Til at betale Renterne af Nationalgielden medgaae 9 Millioner, og til de løbende Udgivter de andre 8 Millioner. Af Guld- og Sølvmynt har Landet to Millioner, skiønt det burde være 60 Millioner. Georg I kiøbde Hertugdømmet Bremen for 250,000 Pd., som han fik fra Engelland over og foruden sin Kongeløn, og lagde det til sine Hannoverske Lande. Nu foreslaaer A. at nedsætte de løbende Udgivter til det samme, hvad de vare 1666 under den meget ødsle Carl II, hvorved ere vundne meer end 5 Millioner aarligen. Ja han udregner endog, hvorledes den civile Liste kunde bestrides med 500,000 Pd. Sinclair ansætter Fattigskatten i Engelland for 2,100,587 Pd. Af Engellands 7 Millioner Folkemængde henfører Paine $\frac{1}{5}$ Deel blandt Uformuende, som behøve Understøttelse. Efter Sagernes nuværende Stilling betaler en Dagleier med Kone og to eller tre Børn ikke mindre end 7 til 8 Pd. om Aaret i Skat. Dette mærker han ikke, efterdi det stikker i de Vahre, som han kiøber, og tænker ikkun paa deres Dyrhed." Han vil have afskaffet de Skatte, som de Uformuende give, og ellers af Overskudsafgivterne have de Fattige for-

forsørgede. Ogsaa tænker han paa Børns Opdragelse, baade paa Landet og i Kiøbstæderne. Paa Landet vil han have fattige Præsteenker derved opholdte. For ubekiendte Elendigheder i London anviser han ogsaa Husvalelses-Anstalter. En Udvei til Bestridelse af disse Udgivter anviser han, som visselig ikke giør den brittiske Regiering, Aristokratiet, og Pitts hengivne Ven, Kaal-Potentaten, hans Naade Hertugen af Richmond, synderlig Ære. En Fonds, som meget hensigtsmæssigen S. 613 „kunde udsættes til dette „Diemeed, er Indtægten af den Kaal-Afgivt, „som saa skammeligen og egenraadigen bliver an„vendt til Underholdning for Hertugen af Rich„mond. Det er afskyeligt, at en Mand, helst „ved den nu værende Kaalpriis, skal leve af den „hele Forsamlings Fortrykkelse, og en Regiering, „som taaler saadanne Misbrug, fortiener at af„skaffes.“ Denne Fonds skal aarligen udgiøre over 20000 Pund.

December, No. 1. Hvad er det at benaade? Af Schmettow. Et fortræffeligt Stykke, udført i en munter og behagelig Stiil, med Fiinhed og Skarpsindighed, og paa en Maade, som giør den ædle Forfatters retskaffene Hierte Ære. Det undersøger det Spørgsmaal, om en Landsherre viser Naade i at bortgive Embeder, i at tildele Pensioner, i at forunde Tituler, Rang eller Ordener, i at eftergive Paalæg, og i at pardonnere Forbrydere? A. giør Forskiel imellem Hoftienere og Statsbetientere. Det er et huusligt Anliggende, at vælge sig Opvartere og forfremme dem fra et Slags Huustieneste til et andet. En Over-Sauce-Directeur, en Over-Strømpe-Forvarer, en

Mund-

Mundskænk, hører til et andet Fag, end en Justizraad, en Kammerraad, en Admiral. Det kommer ingen ved, om Landsherren viser Yndest for sin Hofjunker og giør ham til Kammerjunker, eller sætter Kammerjunkeren op til at være Kammerherre, o. s. v. S. 647. „Vi lade det alt „komme an paa hans egen Vurdering, ligesom „naar Een af os giver sin Karl en Daler, fordi „han har pleiet Hestene godt." Men Landsherren giør Uret imod Folket, dersom han ansætter ubeqvemme Personer til Embeder; (det Førsten ei maa giøre, maa heller ikke hans Cancellie) og han fornærmer de Tienstsøgende, dersom han gaaer Calculateuren forbi, og giør Plusmageren til Financeraad, Reverencemageren i steden for Juristen til Dommer. S. 656. „En rød Bog, „som den berygtede, er intet Beviis paa lands„herrelig Naade, men et Landsherreligt Synde„register. Det udygtige og dovne Menneske være „sikker for at døe af Sult, men ingenlunde vis „paa en standsmæssig Underholdning. Skulle „1000 Mennesker hver for sig give en Daler om „Aaret, for at føde et unyttigt Menneske, som in„gen anden Fortieneste har, end at Papa og „Mama vare af Condition, som herforuden for„agtede sine 1000 Underholdere, og bekræfter „for Evidencen, at han ganske allene kan takke „Hans høifyrstelig Durchlauchtigheds høieste Naa„de for sin rigelige Udkomme? Det var sandeli„gen dog for haardt." S. 657. „Titul? Ved „Bøger skulde den vise deres Indhold, og ved „Statsbetientere deres Forretning." A. finder det upassende, at kalde „Lægen Justizraad, Fa„brikanten Cancellieraad, og Kiøbmanden Etats„raad, eller naar man forskaffer den duunhagede

Lieu-

„Lieutenant Rang over den graaehaarede Major,
„ved at give ham den tomme Kammerjunker-Ti-
tul." (fortsættes)

Gamborg's Undersøgelse om hvad der er Pligt.

(fortsat af S. 411.)

Endelig kommer F. til Kant den Store; han siger: Mennesket skal handle af Agtelse for Pligt; og Pligt, siger han, er en Handlings objektive Nødvendighed af Agtelse for Love. Videre siger Kant, for at erfare, om en Handling er pligtmæssig eller pligtstridig, maa jeg prøve, om den Maxime, som ligger til Grund for en saadan Handle-Maade, er saaledes beskaffen, at jeg kan ville, den skulde tiene til Princip i en almindelig Lovgivning for alle fornuftige Væsener. Det kan man kalde at vises Per Gantes Gienvei; thi førend dette Kantiske Princip kan fattes, maa man studere den hele Lovgivning og Statskunst; men dette er endnu ikke nok: man maa og forstaae sin Metaphysik til Punkt og Prikke; thi Kant angiver et Kriterium, hvorpaa man kunde kiende, om en Maxime var saa at sige reenfornuftig, og kunde tiene til Lov for alle fornaftige Væsener (o! hvormeget hører ikke til at indsee dette) Kant siger nemlig, Vi skal prøve, om vor Maxime, naar den blev en almindelig Lov, ikke ophævede sig selv. Saadan Dybsindighed udmærker den store Kant, og af denne Aarsag synes F. endog at foredrage Kants for Jesu Moral; thi hans Grund-Princip er denne eenfoldige og fattelige Sætning: Alt hvad

I vilde, at Menneskene skulde giøre imod Eder, det giøre I og dem. Dog uagtet Kants Moral-Princip her antages for bedre end Christi: saa finder dog F. det ikke gandske fuldkomment; thi Menneskets positive Pligter kunne ikke udledes heraf. See p. 53. Ellers ere R. Tanker om det Kantiske Moral-Princip disse: det smager af Fiinhed og Sublimitet, men i det Virkelige er det ikke uovereensstemmende med Crusii Moral. Kant forbinder Begrebet om Pligt med Begrebet om en Lov; og det er urigtigt. Nu spørges kun: Hvo er Lovgiveren? Kant forestiller sig Mennesket som det Væsen, der skal see sig om i hele Naturen, og finde nogle almindelige Regler for alle de fornuftige Skabninger, som kunde tiene som Princip i en almindelig Lovgivning: men her maa vel mærkes, at dette Princip maa Mennesket ikke bestemme i Kraft af sine subiective Tilbøieligheder, da disse ere forskiellige hos eet Menneske fremfor hos et andet: Altsaa maa dette Princip søges paa en blot objectivisk Maade; men er dette ikke paa godt forstaaeligt Dansk: Af Naturens hele Indretning, og især deleshed af Menneskets Forhold til samme, skal jeg slutte og udlede min Skabers Villie med mig og mine Medskabninger? Kants Paastand er altsaa rigtig, at Pligt er en Handlings objective Nødvendighed af Agtelse for Loven. Crusius taler ligefrem og siger: at den Lov, for hvilken vi skal have Agtelse i vore Pligter, er fra Naturens Herre; lyde vi Loven, saa lyde vi ham, og s. v. Da nu alle de anførte Philosophers Moral-Principer ere af F. forkastede, kommer han frem med sit eget p. 57. Det maa uden Tvivl ansees for den første Lov, som paaligger en Skabning, at opfylde sin Bestemmelse

eller Naturens Hensigt med den ꝛc. Vi kunde gierne tilstaae F. den Fornøielse at bruge det Philosophiske Natur i Steden for Gud, som er Naturens Skaber og Herre; thi at negte dette er vel ikke Hensigten af Anmærkningen p. 57. Siden F. nævner p. 59 Spaldings Skrivt Die Bestimmung des Menschen, venteligt, fordi dette tiener til at oplyse Materien, hvorom her skrives: saa vil N. og erindre, at man og har danske Original-Skrivter denne Materie angaaende: f. Ex. Rothe om Menneskets Bestemmelse, og et andet under Navn: Betragtninger over Menneskets Bestemmelse, samt Dr. Nannestads Indbydelses-Skrivt om Menneskets Selskabelighed, imod Rousseau. Skiønt disse danske Originaler ikke ere prydede med den berømte Spaldings Veltalenhed, vil dog F. finde Grundighed i dem, og at der er udført det i dem, som han savner hos Spalding. P. 60 siger F. „Fordi og Mennesket er bestemt til Udødelighed, deraf følger ikke, at Mennesket skulde have andre Pligter her i Verden. Dersom Mennesket ei var bestemt til Udøelighed, maatte vor Bestemmelse næsten blive eens med de umælende Dyrs, og altsaa faaer Mennesket per Analogie slet ingen Pligter. Besynderligt er det, at F. som bruger Menneskets Bestemmelse som en Grund-Idee, hvoraf han vil udlede dets Pligter, ikke vil tillade os at slutte af samme: jo større og mere udstrakt Menneskets Bestemmelse er, jo flere og vigtigere maae og dets Pligter blive. Exemplet kan her oplyse Sagen, jo vigtigere et Formaal en Lærlings Underviisning har, jo større blive vist hans Pligter i Underviisnings-Tiden; havde vor F. ikke havt dette Princip i sin

Sko-

Skolegang, var han vel neppe nu Professor. Og hans p. 60 anbragte Anmærkning bekræfter jo det samme. Her siger F. Det er ofte og med Rette sagt, at den bedste Maade at berede sig til det tilkommende Liv er, med Iver at iagttage de Pligter, som paaligge os i dette." Er da ikke det tilkommende Liv finis ultimus for vore Pligters Udøvelse her; thi naar vare Midlerne og Diemedet det samme? Nu giver F. os Dyrene til Læremestere; de skal vise, hvilke Pligter vor Bestemmelse paalægger os. Vi maae see, hvorledes denne Underviisning vil falde ud. At det er Pligt for Mennesket at uddanne sine Kræfter (bør vel være baade aandelige og legemlige) det kan neppe læres af Dyrene, hvis medfødte Driver give dem naturlig Færdighed til det, de ere bestemte til; de fødes, hvad det udvortes angaaer, gandske fuldkomne til det, de skal være: kuns Legemets Modenhed maae de oppebie, de ere saa at sige fødte Kunstnere: hvorledes skal de da kunne lære Mennesket at uddanne sine Kræfter, da de ingen Øvelse behøve, og neppe kan tage imod nogen Forbedring ved Kunst? (fortsættes)

(44.)

Ny og fuldstændig Confitúre-Bog, eller grundig Underviisning til selv at forfærdige alle mulige Slags Conditorie-Vare; en Haandbog til Brug for Huusmødre, Mands- og Fruentimmer-Kokke, udgiven af Lovise Beate Augustine Fredel; oversat af det Tydske.

Kjø-

Kjøbenhavn, paa Abr. Soldin's Forlag, 1795. med Register, 7 et halvt Ark i 8.

For en Nation, som ei haver saa mange Hovedstæder og Boghandlinger som den Tydske, er den Uhæld føleligere, naar en Boghandler lader en ufuldstændig Bog oversætte, og derved forhindrer en fuldstændigere og grundigere Originals Trykning og Afsætning. Thi alle de, som nu have kjøbt sig denne Tydske ufuldstændige Bog, troe nu at eje noget Fuldstændigt og Grundigt, fordi disse Skryderier staae paa det Tydske Titelblad; og uden videre Undersøgelse forkaste de den fuldstændigste og grundigste Original-Bog, som den erfarene Conditor König haver tilbudet dem. Saavel Mands- som Fruentimmer-Kokke, som de her nævnes, tænke aldrig paa, at den Kunst, de udøve, er en Deel af Chemien; og at derfor en grundig Afhandling af denne Kunsts enkelte Dele bør være grundet paa Kundskaben om de Legemers Bestanddele, hvormed deres Kunst omgaaer. Den fornemste Kunst-Product, hvoraf Confitürer tillaves, er Sukker; og dets Egenskaber kjende de fleste Kokkemænd ikke: Hr. Conditor König derimod, som havde forhværvet sig chemiske Indsigter, begyndte sin forkastede Bog, hvis Trykning Publicum ei vil befordre ved Subscription, med en grundig Afhandling om Sukkeret og dets Prøve; og vilde herved sætte alle tilkommende Conditore og Kokkemænd i Stand til, rigtigere at omgaaes med denne ædle og kostbare Kunst-Product.

Den Tydske Forfatterinde, eller hendes Fader, hvoraf hun havde lært Conditorkunsten, fandt ikke de hældige Lejligheder til at udvide deres Kundskaber i Wien, Mainz, Paris

og Florenz, ligesom Hr. Conditor König; heller ikke synes Hr. Friedel at have læst de fuldstændigste Franske, Italiænske og Engelske Confiturebøger, hvoraf han havde kundet lære flere Slags Tærters Tillavning. Derfor indeholder Friedel's Bog indtil S. 49 kun 66 Tærter og Kager; hvorimellem S. 16-20 endog 4 Postejer ere indlemmede; samt flere Tillavninger og Kager af Smørdej, som ei høre til Confiturerne, fordi ikke Sukkeret er deres Hoved-Bestanddeel. Samme Indvending kan ogsaa gjøres mod Pebernødder og Peberkager, S. 41 f. og 47 ff. hvis Tillavning af Conditorne deels overlades de ringere Kagebagere, og tildeels Hveedebrødbagerne.

(fortsættes)

Subskriptionsplan.

Yndere af Publisitet og vor danske Lovkyndighed indbydes herved til Subskription paa maanedlige Efterretninger fra Lollands Stifts Landsting, der under Titel af Lollands og Falsters Landstings-Journal skal ved hver Maaneds Slutning af mig besorges udgivet fra tilkommende 1796 Aars Begyndelse. Planen vil omtrent blive den samme, som Hr. Professor og Vise-Landsdommer Nissen folger i sine maanedlige Efterretninger fra Sillandsfars-Landsting; men Prisen saa meget mindre, som Antallet af Sagerne ved dette Landsting langt overstiger det lollandske Landstings Sagers Antal, og derfor neppe komme Subskribenterne aarlig over 1 Rdlr., som ved Aargangens Slutning erlægges til mig eller Hr. Arent Gyldendal i Kiobenhavn; der og modtager Subskription.

Nakskov den 1ste Sept. 1795.

Gustav Ludvig Baden,
Vise-Landsdommer i Lolland og Falster.

Kritik og Antikritik.

No. 28.

den 11 November 1795.

Kritik.

(46.)

(Cph. Wilh. Hufeland's) Erindring til alle Mødre, som deres Børns Sundhed ligger paa Hjerte, om nogle vigtige Puncter i Børnenes Behandling i de første Aar af deres Levetid, (oversat af det Tydske,)

Kjøbenhavn 1795, paa L. Reistrup's Forlag, trykt hos P. H. Høcke, 2 Ark i 8.

I Skrivtets Forberetning siges oprigtigen, af hvis Original det er oversat: men hvorfor skal en berømt Forfatters Navn ikke staae paa Titelen, saasnart den er bekjendt? Vi have jo allerede saa mange navnløse Oversættelser, at vor Litteratur-Kundskab derved dagligen bliver vanskeligere. Indholdet fortjende den Bekostning, at Hr. Forlæggeren oversatte det for vor Nations Mødre: men i den Henseende er det Anm. des ubehageligere at sige, at Skrivtet neppe vil kunne gjennemlæses, og hist og her kun lidet forstaaes, af Middelstandens Mødre, ei at tale om de lavere Stænder. Thi Hr. H. taler paa mange Steder, som om han blot lovede sig halvstudeerte Damer til Læserinder; og endskjønt der-

deraf kunne være mange i Tydskland, ere der dog vel ikke saa mauge deslige i Danmark og Norge, at Hr. Forlæggeren ved dem kunde blive skadesløs. Vil han imidlertid lade Skrivtet indbinde som Nytaarsgave for unge Mødre: saa vil Anm. her forsøge, i Korthed at give læsende unge Koner og deres Mænd saa meget Begreb om Indholdet, at de derved maae foranlediges, selv at læse det Udførligere i denne Oversættelse.

Hr. H. udleder de nuværende forfinede Stænders Nerve- og Mave-Svaghed deraf, at de udenfor Rusland bade sig aldrig, eller at spæde Børn ikke vænnes hertil. Den heraf følgende Mangel paa Uddunstning forvolder ei blot meer Udslæt, end de badende Nationer ere underkastede: men ogsaa Mæslingerne og Kopperne blive farligere for hine svagere Mennesker, S. 11 f. (Læserne erindres herved om Schløzer's Skrivt Von der Unschädlichkeit der Pokken in Rußland; samt om den Ødelæggelse, Kopperne forvoldede hos de indsvøbede Grønlændere, og hos andre Indfødte i Virginien og Kanada, som smørre deres Hud.) Hr. H. paastaaer, at de fleste Sygdomme hos Folk, som ikke bades, drives indvortes; og derfor maae læges ved Laxeringer S. 16: hvorimod badende Folk letteligen læges ved deres naturlige Uddunstning S. 17 f. Han raader altsaa, fra den anden Maaned, at bade Børnene i lunkent Vand, som vel ogsaa maa blandes med varm Mælk, eller med lidt Sæbe og Hvedeklid, S. 21: men efter Badningen snart at aftørre dem, da langsomt Tørren er meget skadeligt S. 21 f. Foruden den fri Lufts daglige Nydelse, S. 22 ff. hvor-

ved ogsaa Synet bliver styrket, imedens Øinene vænnes til at skue langt borte, — anbefaler Hr. H. S. 29 f. et ikke alt for blødt og varmt Leje, for Ex. vaa Puder fyldte med Havre-Avner: fordi Fjædre-Dyner trække alt for meget af Børnenes Uddunstninger og andre Fugtigheder til sig, hvoraf de faae den ubehageligste Lugt, som ei kan feile at forvolde Hovedpiin. For de hyppigere Uddunstningers Skyld, som deels foraarsages ved Børns længere Søvn, raader Hr. H. ogsaa S. 31, dagligen at lade spæde Børn skifte deres Linned, hvorved alene han haver læget den Engelske Syge. Til den øvrige Beklædning misraader han S. 32 at bruge Uldent; samt at indsvøbe Brystet og Hovedet, hvilken sidste Regel hidtil er den eneste, som vi see fulgt i den nyeste Opdragelse.

Dersom Skrivtets Hoved-Indhold, uden Forfatterens lærde Theorier, som Mødrene rimeligviis ei gide læst, skulde uddrages i saa tydelig en Stiil, at det virkeligen kunde gavne Middelstanden: saa ønskede Anm. at see det saaledes udført, at det tillige maatte indeholde det Nødvendigste af den hele naturlige Opdragelse; især for saa vidt denne kan befordre Menneskekjønnets Skjønhed, Fornøjelse og Lyksalighed. Den Ureenlighed, hvori de fleste spæde Børn hidtil opdroges, tilligemed Diæt-Feilene paa Mødrenes Side, have vist forvoldet Børnene mange Smerter, som de blot ved Graad kunde tilkjendegive. Idelig Graad vanskaber ikke blot Ansigts-Trækkene saaledes, at deslige ulykkelige Mennesker neppe meer kunne behageligen smile: men forgrædte Børns hele Natur eller Vædskernes Blanding hælder siden meer til

til Sørgmodighed, Knurvurenhed og Gjenstridighed, end til Fornøjelighed, Velvillighed og Eftergivenhed; og saadanne Mennesker blive derved ubehagelige i Omgangen, endnu meer i Egteskabet, og dersom de have Myndighed over Medmennesker, grusomme Tyranner. Hvorimod de, som ere opdragne i fri Luft og opfødte ved sund Mad og Drikke, samt ere blevne venligen medhandlede af deres Forældre, Lærere og Ungdoms-Verner, kunne blive de behageligste Sælskabs-Brødre, kjærligste Egtefælle, og mildeste Herskaber eller Øvrigheder.

Og ligesom Klædningen, for Sundhedens Skyld, ei maa være for knap, saa bør heller ikke Skoene trykke unge Børn, som ideligen skulle bevæge sig. Men da denne Omsorg er for ringe for egentlige Læger, saa er det ønskeligt, at enten omhyggelige Mødre, eller andre Ungdommens Venner, flittigen ville eftersee, om og-saa Børnenes Legeme og Fødder nyde den fornødne Frihed. Liigtorn kunne gjøre Mennesker meget uvillige til at gaae, for at gjøre Andre en Tieneste: Mødre, Goldammer, og Ungdommens Venner, bør altsaa søge at forhindre, at ikke standsede Vædsker i snevre Skoe blive til piinagtige Udvæxter. Saadant forhindres deels ved fiint Skind, hvori Tæerne, dersom de skulde gnides ved Skoen, derfor kunne betrygges; og deels ved andre Omslag, som kunne tillaves uden Lægernes Hjælp. Fødderne ere en vigtig Legems-Deel, som blot af Fordom ringeagtes af lærde Læger: men de ere vel Ungdoms-Vennernes Omhu værdige, dersom der ved Opdragelses-Anstalter flittigere blev lagt Mærke til dem. Gid,

den-

denne lille velmeente Erindring maatte ikke foragtes af Opdragerne!

Jomfrue Friedel's Confitüre-Bog, oversat af Tydsk.

(fortsat af S. 432 og sluttet.)

Men meget sælsommere er Chocolade-Tillavningens Indblanding mellem Tærterne S. 38 f. Vel hører dennes saavel, som Kaffeens Tillavning, til Conditornes Forretning hos Førster og Herskáber: men ikke til deres egentlige Kunst. Dog haver Hr. Conditor König, i en særskilt Afdeling, for sine unge Eftermænds Skyld, handlet om hine Tillavninger; hvor han tillige afhandler de mangfoldige andre Slags Svaledrikke og Liqveůrs, som Italiænske og Franske Conditore pleje at indføre i deres fuldstændige Conditorverker. Fløde-Creme S. 30 f. hører ligesaa lidet til Tærterne og Bågeverkerne, men rettere til de Forfriskninger, som opsættes tillige med Jis-Arterne, hvilke Italiænerne tillave med mangfoldige velsmagende Frugter, og hvoraf Hr. König haver indført mange flere i en egen Afdeling, end de som her findes afhandlede S. 105-10. Det Allerværste er i Friedel's lille Bog, at deri et findes nogen bestemt Orden: thi foruden de Posteier, som fandtes S. 16-20, findes atter smaae Kjød-Postejer S. 33 f. Og samme Uorden hersker i den lille Bogs Register, hvor hine Postejer af Gjedder, Hønse, Kalve og Vildt, ere adskilte fra de smaae Kjødpostejer, som ere indførte under Kjød, som om Hønse- og Vildt-Kjød ikke ligesaa godt var Kjød.

De Arbeider, som Italiænske og Franske Conditore ogsaa henregne til deres Kunst, og kalde saadanne Kunst-Producter Confitûres, afhandles her i en lidt rigtigere Orden, end forhen Bageverkerne. Her findes 1) syltede Sager S. 50-61; 2) nogle Frugt- og Sukker-Geleer, 3) andre med Sukker og Kryderier tillavede Safter S. 64 f. 4) krydrede Drikkevare S. 66-69; 5) nogle Frugters Tørring S. 69 ff. hvortil ellers ogsaa Ærterne henregnes, som tørres paa Lærred over Gløder. 6) indsyltede Frugters Carmelering, S. 72 ff. 7.) flere støbte Sager, S. 74-89, hvoriblandt ogsaa ere 4 Conserver S. 81 f. 8) nogle overtrukne Sager, S. 90-93; samt 9) flere canderede, S. 93-99. Herefterfølge 4 Buddinger med deres Saucer S. 100 f. som dog egentligen henhøre til Kogekunsten. 4 distillerede Vande S. 102 f. ere her indskudte; og derefter 6 Marmelader S. 104 f. som rigtigere burde have staaet ved Conserverne. Slutningen S. 105-10 gjøre 14 Jis-Arter, af hvilke Hr. König lærer mange flere Tillavninger.

Gamborg's Undersøgelse, hvad Pligt er.

(fortsat af S. 430, og sluttet.)

Af Dyrenes Analogie kan Mennesket vist, qva Dyr, see, at han bør forplante sit Kiøn og sørge for sin Afkom; dog det behøver neppe her nogen Læremester: Men hvorledes Dyrene pr. Analogie skal lære Mennesket Retfærdighed, det er ikke saa

saa let beviist. I Dyre-Riget, saavidt R. kiender noget dertil, synes Retten at sidde i Spyd-Stagen eller i Over-Magten, det svagere Dyr er et vist Rov for det mægtigere. Æsopi Fabel om Løven, der beholdt heele Byttet, skildrer meget fuldkomment den Retfærdighed, som har Sted i Dyrenes Rige; og dette kiendes bedst iblandt Dyrene, som ere i deres vilde og uforfalskede Natur-Stand. De mindre Fiske opsluges jo af de større; Høgen æder Spurren, og Spurren igjen den skadelige Oldenborre. Her staaer dog Retfærdigheden paa svage Fødder. Den Retfærdighed, som Dyrene skal lære Mennesket, slaae vi altsaa en Streg over. Den Sætning, F. har sat i sin Anmærkning p. 62, at Polygamie og Ægteskab med nær Slægt gierne kan være Ret et Sted og Uret et andet, behøver nok en nøiere Bekræftelse og Forklaring. Er Meeningen heraf denne, Polygamie kan ansees af et Folk for Ret og af et andet for Uret, saa har F. i Historien et fuldkomment Forsvar: men skal denne Sætning forklares ligefrem efter Logikens Regler, saa er den aabenbare falsk; thi af to modsatte Prædikater kan kuns det ene være rigtigt og passende, at enten er da Polygamie Ret eller Uret; og mon det er muligt, at nogen Polygamie kan have Sted uden 3die Mands Fornærmelse? Man dømme her efter det Kantiske System: mon da Menneskehedens Publicum vilde erkiende den Maxime, som ligger til Grund for Polygamie, at være saaledes beskaffen, at de kunde ville, at den skulde tiene til Grundsætning i en almindelig Lovgivning? Polygamie har vist giort flere bedrøvede end glade. Hvad Ægteskab med nær Slægt anbelanger, vil R. for Korthेds Skyld bede F. litge

ge Crusii Grunde til Eftertanke, som findes i hans Moraltheologie II Theil p. 1612. Desuden, dersom det Almindeliges Vel maae træde frem som 3die Mand, vil det nok beklage sig over at blive her ofte fornærmet. P. 66 tilstaaer F. at de ufuldkomne Pligter eller Kiærligheds-Pligter ikke kan udledes af hans angivne Grundsætning: men for at slippe ud af denne Forlegenhed, antager han, at Kiærligheds-Pligterne kan regnes til Retfærdigheds-Pligter. Dog denne Tilflugt hielper ikke, siden Dyrene ikke vil lære os Retfærdighed, lære de os ei heller Kiærlighed. Altsaa lærte Dyrene os pr. Analogie kun dette: forplant dig og sørg for din Afkom. Men her kunde Menneskets egen Natur være ham Lære-Mester nok, dersom den ikke blev ledet vildt ved herskende Lidenskaber, eller udvortes Omstændigheder tvang Mennesket til at forglemme Naturens moderlige Følelser. F. siger p. 65 Jeg mener altsaa, det er intet mindre end vanskeligt at finde, hvilke et Menneskes virkelige Pligter ere. Men om noget er overeensstemmende med Guds Villie, hvoraf kan jeg vide det, siger F. p. 36. Saa vil'da Gud ikke Menneskets Pligter? eller, ere Menneskets Pligter det som Gud vil, saa veed vi ligesaa snart det sidste som det første. I den sidste Afdeeling p. 68 retter F. efter det Kantiske System, den Forklaring, han tilforn havde givet paa Dyd. Men det Kantiske Princip, som F. anfører, synes at have samme Feil, som de andre Philosophers, nemlig, her begaaes en Cirkel, naar Kant siger p. 70, at, som et Menneske skal iagttage sine Pligter, saa have hans Handlinger ingen moralsk Værdie, (Moralitæt) naar de ikke ere foretagne af Agtelse for Pligt. Den Forskiel, Kant giør

imellem

imellem Avtonomie og Heteronomie, er meget vigtig og oplysende; men denne Distinction er ikke gandske ny. P. 71 tager F. atter fat paa Eudæmonisterne, og viser at deres Begreb om Dyd er falskt, fordi den blev efter disses System en Lyst og Færdighed til at befordre sin ædelste og varigste Fornøielse, og denne Egennytte strider imod Begrebet af den ædle og sande Dyd. Her har F. ogsaa Ret; men de gode Eudæmonister have anført her Virkningen i Steden for Aarsagen; thi Virkningen af Dydens Udøvelse er vist nok ædel Fornøielse og varig Lyksalighed. Men efter Forfatterens Forklaring paa Dyd, synes denne at involvere en Art af Kaprise. Den Dydige handler villigen af Agtelse for Loven, han tænker ikke for eller i Handlingen paa at ville forskaffe sig en glad Samvittigheds Vidnesbyrd; men denne Glæde kommer uansøgt selv frem. Meget rigtigt anmærker F., at Mennesket, naar det handler i det Forsæt at beholde en god Samvittighed, da handler det vist saaledes af Frygt for Straf, og ikke af blot Agtelse for Loven. Naar en f. Ex. ikke vil hæle med en Tyv, og han da siger, at han giorde det for at bevare en god Samvittighed, da dømmer han sig selv fat have frygtet for Straf; vist nok reiser denne Frygt sig af en Slags Agtelse for Loven eller Lovgiveren, men denne Agtelse er en Tvang og ukiær Fremnøden; Men mon ikke dette viiser, at man neppe kan udøve sine Pligter af Agtelse for Lovene, uden Kiærlighed til disse agtede Loves Stiftere? Fortræffeligt er Fs. Raisonnement over en god Samvittighed p. 72 „En god Samvittighed, siger han, giver Mennesket ikke saa megen egentlig Fornøielse i Medgang, som Trøst og Husva-

svalelse under alle Giemvordigheder i Livet. Naar Modgangs-Bølger bruse, saa er det vist nok en Kobbermuur, ikke at vide noget ondt med sig selv. En ond Samvittighed derimod forbittreret Menneskes hele Liv. Ingen Fornøielse vil smage den, som hemmelig qvæles af den fæle gyselige Tanke: Du har ikke handlet, som Du burde og skulde." Men naar F. p. 73 paastaaer, at dettilkommende Liv ikke kan have nogen Indflydelse paa Menneskets Dyd i dette Liv, faaer han ei allene den christelige Religions Stifter, men endog Alderdommens største Philosopher imod sig; thi antager F. med disse Siælens Udødelighed, maae han og antage Samvittighedens Vedvarelse; og vedvarer denne, blive jo den gode Samvittigheds Glæder ligesaa varende, som den ondes Piinsler. Men at Socrates, Plato og Xenophon med mange flere have erkiendt Siælens Udødelighed og en derpaa grundet Tilstand efter Døden, kan vel ingen negte. Cyri Tale til sine Børn bekræfter end mere denne historiske Sandhed. Denne Afhandling indeholder vist meget got til Philosophiens kritiske Historie, og F. synes lykkeligere i at bedømme andres System, end i at sammensætte selv noget nyt. Texten synes undertiden at være skreven for Anmærkningernes Skyld. Nu til den latinske Original.

Tydeligen at forklare et transscendentalsk Philosophisk Æmne, og tillige indklæde det i et kiønt Sprog, er vist et vanskeligt Arbeide, og endnu mere i det latinske Sprog: men F. har vist her fremsat det subtile Æmne i gandske fatteligt og jevnt Latin. Nogle faa Steder ere forekomne R. ikke saa tydelige, som Tankernes Nøiagtighed ka udfordre det; og andre Steder har

maa-

maaskee Tankernes naturlige Udtryk forført F. til at vige lidt fra det latinske Sprogs egentlige Talemaader. F. Ex. p. 5 Firmissima est hominum iis de rebus persvasio, qvas ætate tenella aliorum freti autoritate imbiberant. Firmissima er neppe her det ret passende Tillægs-Ord til persvasio; thi denne Overtalelse her tales om, skal dog agtes efter Fs. Meening for falsk og ugrundet, tenax var nok her bedre end firmus. P. 6. Et primum qvidem est illud Epicuri, alt for neutraliter er denne Periode fremsat; især da F. i Forveien har sagt, at han vil mønstre Philosophernes Meeninger, om hvad der er Pligt: saa kan dette illud ikke vel passe sig, og i det efterfølgende kalder og F. Epicuri Philosophie et System, som den nok og var. P. 8 Dum vero contendunt, officiorum observatorum maximam ad felicitatem vim habere, kan neppe agtes for got Latin. P. 17. colligere officium synes ikke at være her noget passende Udtryk. P. 18 ea vero omnia poni sumiqve posse nobis videntur, dum pro certis habeantur, necesse est, simulac hominem intellectu et voluntate gaudere concesseris. Denne Periode kan vel vanskeligen forstaaes. Uden Tvivl maae her være begaaet en grov Trykfeil. P. 20 Qvum suæ ipsius subolisqve curæ absqve aliorum injuria intentus esse potest: her er suæ sat for sui ipsius. — inducta est — conjunctivisk havde været bedre. P. 21 Nec inventu difficille ulli esse debuit, cujus faciendi omittendiqve omnes et singuli necessitate qvadam adstricti sunt. Fs. Tanke er i sig selv meget rigtig, men den er ikke rigtig udtrykt; det Ord necessitas strider imod den lette Kundskab om Pligterne, som her paastaaes — maaskee man kunde

ha-

have brugt et mildere Udtryk; natura duce o. s. v. Den latinske Talemaade adstringi necessitate har nok mere Hensigt til en udvortes, end til en indvortes Moralsk Tvang. Qvintiliani Dom over Seneca kunde vel ikke her være upassende. Si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset: cunsensu potius eruditorum, qvam puerorum amore comprobaretur. Verum sic qvoqve jam robustis, et severiore genere satis firmatis legendus, vel ideo, qvod exercere potest utrinqve judicium. v**

Politisk-physiskt Magazin. I Aargang.

(fortsat af S. 427, og sluttet.)

No. 2. Fordomsfrie Tanker om Adelsaand og Aristokratisme, af August Hennings. A. tager sig for at bevise, at Adelen stedse har søgt at regiere Kongerne, enten ved Magt eller ved List; og at det er den som skaffer Oprør til Veie mod de Konger, som beherskes af dem, men at Oprør ellers ikke elskes af den almindelige Mand. S. 690 Oprørsaand „kan efter Theorien ikke tillades, og den attraaes „virkeligen aldrig der, hvor ingen almindelig „Misfornøielse og ingen fanatisk Blindhed her„sker. Det Folk, som ingen Grund har til at „give sig en anden Constitution, ærer sin Konge „som Velgiører og Beskytter.“ No. 3. Midler og Veie til at forbedre Tilstanden i Europa, saavel som nogle blandede Bemærkninger af Th. Paine. A. calculerer for Britterne, og leverer dem tre Tabeller, hvorefter de skulde bringe Skatterne over fra

de

de Uformuende paa de Rige, i Forhold til deres Rigdom. I det han S. 706 taler om Førstefødselsretten, viser han dens Skadelighed, endog fra Jordebrugets Side: „En betydelig Deel „Jord af Landet bliver giort ufrugtbringende, formedelst den store Omkreds af Parker og „Jagdmarker, der blive beholdte som en Følge af denne Lov, og det paa en Tid, da den „aarlige Vext af Korn ikke er tilstrækkelig til „Nationens Brug." Hvad skal Danmark sige om de store Herregaardshauger der, hvor før stode Bøndergaarde? „Kort, Skaden af det aristokratiske System er saa umaadelig stor, saa uovereensstemmende med alt det, der er retfærdigt, „viist, naturligt og velgiørende, at Mange, „som nu høre til denne Stand, ville „ved et modent Overlæg sandelig nu „selv ønske, at see saadant et System „afskaffet." A. viser S. 707 Ubilligheden i Engelland, ved med Love at bestemme og indskrænke Arbeidernes Ugeløn, saa længe Skatterne for det ringe Folk stedse forhøies. Forend Rec. endnu forlader dette Stykke, maa han fremføre for sine Læsere et Exempel paa den Engelske Adels Snedighed i at liste sig fra Statsbyrder, og lægge dem paa Borgerklassen. S. 702. „For „at overbevises om, hvorledes det (Aristokratiet) „har vidst at forskandse sig, behøver man ikkun „at see tilbage til den første Indførelse af Accise-Lovene ved den saa kaldte Istandsættelse, „eller ved Carls II Tilbagekomst. Den aristokratiske Interesse, som da havde Overhaand, „ombyttede Læhnstienesten, som hvilede paa „den selv, imod et Paalæg paa Øl, som blev „brygget til Udsalg; det er, Adelen udgiorde

„med

„med Carl, at den selv med sine Arvinger skul„de være befriet fra denne Tieneste imod en Af„givt, som blev paalagt det øvrige Folk. Ade„len kiøber intet Øl, som brygges til Salg, men „brygger sit eget Øl frit for Told; og naar da „en Ombytning var nødvendig, saa burde den „være giort paa deres Bekostning, som man der„ved vilde befrie fra denne Tieneste. Men i dets „Sted blev den kastet paa en gandske forskiellig „Classe af Mennesker." Men i Noten derunder siges det: „Afgivter af Øllet, som brygges til „Salg, hvorfor Adelen er fri, beløber sig næsten „til en Million mere, end den nuværende Com„mutations-Taxt; den udgiør, efter Regninger„ne af 1788, 1,666,152 Pund, og følgeligen „skulde Adelen selv tage Commutations-Taxten „paa sig, da den er befriet fra en, som er en „Million større." No. 4. Tvende Breve. (Oversat af det Tydske) Første Brev fra S. (Schmettow) Andet Brev fra en Generals og Friherres ganske hengivne Tiener G. (Golz) Af Brevenes Indhold kiendes disse at være Navnene. Den Norske (det er en Tydsk i Norge ansat) Officier reiser til Holsteen i October Maaned 1793, for at udfordre Grev Schmettow og Kammerherre Hennings paa et Par Pistoler, fordi de havde skrevet imod ham. Hennings vilde af Lydighed imod vore Love ikke duellere; og Schmettow kunde for Gikts Skyld hverken staae paa sine Been, eller bruge sin høire Arm. Paa denne forargelige Daad hensigter No. 8) 1te Spørgsmaal i November S. 637, med nye Miscellanea S. 140. — No. 10. Middel at bringe de Træer, der have mange Blomster, til at bære mange Frugter. Man

van-

vande Nødderne af Træet ved Blomstertiden, og give det i det mindste 5 til 6 Spande Vand. Ville Knopperne affalde paa et Træe, saa strøe man Straae ved Foden af Træet, paa det at det kan beholde den Fugtighed, som det har fra Vinteren, at den ei saa snart skal bortdunste. No. 11. Hvorledes man holder Æblefriskeet heelt Aarigiennem. Man udsøger de friske, lægger dem i et Kammer paa et af Vidie flettet Leie, at Røgen kan berøre dem alle overalt, men de maae ikke berøre hinanden. Man lukker Vinduer og Dørre paa det nøieste, antænder en Ild med Viinranker, som maae ryge stærk, at Røgen kan opfylde det hele Kammer. Æblene overtrækkes da med et umærkeligt Salt, og efterat de saaledes ved denne Røg ere tørrede, lægger man dem i en Kiste fuld af Hakkelse og Rughalm, dog saa, at de ei berøre hinanden, giør overalt en Bedækkelse af Hakkelse, og lukker Kisten til.

Rec. har gaaet No. 7.) Afsked forbi. Dette staaer i Forbindelse med No. 5 af October, og har altsaa Hr. Riegels til Forfatter, hvis latinske Chirurgiens Historie ommeldes i No. 8 August S. 243. Den uartige Maade, denne Mand saa gierne udtrykker sig paa, og den haanlige Foragt han behager at kaste paa andre Videnskabsmænd, der maaskee have læst nok saa meget som han, kan vist aldrig blive ham til Ære. Rec. har ingen Deel i hvad som tilforn er skrevet imod ham i Kritik og Antikritik: men kan dog ikke være fornøiet med de haanlige Udladelser, Hr. Riegels frembringer mod Arbeiderne overhovedet: f. Ex. det i October S. 500 „Kritik og Antikritik haver af Uformuenhed ikke

ikke bedømt Hr Riegels's Kirkehistorie o. s. v. Rec. troer dog ved nogle Bedømmelser i dette Ugeblad at have beviist, at han har nogle patristiske Kundskaber, og just har taget dem af Kilderne. Adskillige Forfattere have ogsaa sendt deres Skrivter umiddelbar til ham; dersom Hr. Riegels's Skrivter vare komne Rec. til Hænde, skulde de sikkerligen ogsaa have været bedømte, og det med saa megen Udførlighed, som Forleggeren vilde tillade. Men nu betakker Rec. sig, efterdi han seer, at det ei kan gaae af uden at klamres, og efterdi jo Hr. Riegels formelig har taget Afsked. Den latinske Chirurgiens Historie har Rec. læst, og græmmede sig over, at Danske i Wien og Berlin skal ansees for Barbarer, for de mange grove grammatikalske Feils Skyld, Bogen er fuld af. Hvorfor skrev Hr. Riegels den ikke paa Tydsk, naar han ei kunde skrive rigtigt paa Latin? Han skal ikke klage over, at jo Magazinet vidtløftigen nok er recenseret. Orthographisk og grammatikalsk Nøiagtighed kan man nok see ikke er hans Sag. Steder ere forekomne, hvis Meening Rec. ikke har forstaaet; og paa denne Regning har han skrevet det, at Indholdet deraf syntes ham urigtigt; f. Ex. dette i Dec. No. 6. S. 738, hvor der siges i Almindelighed om Fruentimre; „Fornøielse anstaaer dem og allerbedst; „thi deres Ansigtsdannelse er saaledes indrettet „af den vise Natur, at Alderdommens „murriske Væsen ikke kan forstille det, „da Gratierne fortrinligen have meddeelt det en „særdeles Ynde.“

Kritik og Antikritik.

No. 29.

den 17 November 1795.

Kritik.

(47.)

Forstandens og Hiertets Dannelse nyttig og nødvendig endog for Kiøbmænd. En Oversættelse af Journal für Fabriken ꝛc. Leipzig 1794. Aalborg 1795. Forlagt af Peder Friis Wandall, i 8, 36 S.

Originalen kan man endog igiennem Oversættelsen skiønne er god, og opfylder, hvad Titelen lover. Men Oversætteren forstaaer ikke den Danske Grammatika og Orthographie, og er fattig paa Ord. Længe behøver man ikke at lede efter Beviser herfor, man finder dem strax paa første Side. „Misledet af Vildfarelser, blendet af „Lidenskaber, vælge de fleste saadanne Midler, som „føre dem fra deres Maal, og tage Blendelse for „Sandhed." Naar Overs. havde vidst at tage i Construction, havde han fundet denne Orden i Perioden, efter at den var opløst: „De fleste „m i s l e d e d e - b l e n d e d e - - vælge." Men for fattig paa Ord er han ikke, naar han i een Periode kan sige: „B l e n d e t af Lidenskaber - - tage „de B l e n d e l s e for Sandhed?" Her syndede han og ved at sætte det ene Nominativus i Singulari, hvor det andet Nominativus og Verbum

 var

var plural. Men nu giør han det strax derpaa tvertimod, ved at sætte Verbum i Plurali, hvor Nominativet var singular. „Forledet af Sand-„selighed forbytte den største Deel af Menne-„skene Lykke med Lyksalighed, og anvende alle „Midler." Her burde været forbytter, vælger. Rec. skriver blænde, ei allene for Lydens Skyld, men og fordi det kommer af at blande, ikke som Overs. blende, heller ikke som denne, at tilkiempe, men tilkæmpe, thi det nedstammer af Kamp. Derimod giver A. os S. 5 berættiget. Saadanne Bommerter mod Grammatika og Orthographien er denne bitte Bog fuld af. At Jyden er for at knappe af i Enden, har Rec. nok vidst, og derfor undrer han sig ikke over, at A. siger S. 4 „giør det beqvem," S. 18 et udførlig Anlæg: men at Jyden og vil beskiære fortil, har Rec. ikke hørt. Dog siger A. S. 5 skytte i Stedet for beskytte. „De skyt-„te ham for Mismodighed." Derimod have vi strax derefter: „Vi opfylde vor Bestemmelses „Diemeed," og det er Pleonasmus. S. 7 have vi opfallende; og hvad er det? S. 10. vidrig. S. 26 at forstikke et Lys. S. 34 størret. Constructionen er ogsaa mange Steder tydsk. Trykken er ikke at roese, da Bogstaverne ere tykke og udslidte. Men Indholdet er skiønt; og desmere er det at beklage, at Oversættelsen og Trykningen ikke er faldet i bedre Hænder. Især har det behaget Rec., hvad A. skriver S. 32 til Enden, om den Omhyggelighed, som burde anvendes af Kiøbmanden paa de i hans Lære satte unge Menneskers Opdragelst. Nogle Ting vilde man ønsket havde været mere detaillerede, og da havde der været Leilighed til S. 14

at

at udregne, hvad pro Cent billig Fordeel af de adskillige Varer bør ansees, i Følge Afsætteligheden; og at undersøge, om en Kiøbmand bør benytte sig af enhver indtræffende Leilighed til at skrue Priserne op paa Nødvendigheds-Varer? f. Ex. om det er Ret, fordi der har været Ildebrand i Kiøbenhavn, og Priserne derudover paa Kalk og Steen formodentligen ere der dyrere nu end de forhen have været, at da Norsk Meelkalk skal sælges dobbelt saa dyrt, som Prisen forhen var, men Muur- og Tagsteen skal stige halv i Prisen, udi de Kiøbstæder: hvorfra dog intet af disse Materialier sendes til Kiøbenhavn, blot fordi der er en Forevending til at fordyre disse Sager paa et Sted, hvor Concurrensen er liden? Det forstaaer sig selv, at intet Handelspolitie behøves der, hvor Forstand og Hierte hos Kiøbmanden haver faaet saadan en Dannelse, som den, A. tilraader. Af et saa lidet Skrivt, som nærværende, helst da det er en Oversættelse, bør intet Udtog giøres. ε

(48.)

Dansk Brevbog, indeholdende Veiledning til at lære det Danske Sprog. Samling af Familie-, Venskabs-, Lykønsknings-, Sørge- og Trøste- Taksigelses-, Afskeds-, Indbydelses-, Beretnings-, Bebreidelses-, Undskyldnings-, Anmodnings-, Raadførsels-, Tilbuds-, Forærings-, Kravs-, Kierligheds-, Ansøgnings-, Recommenda-

dations- og Handels-Breve. Regler for det Udvortes i Breve, ligesaa og vore Tiders Titulatur med Rangfølgen Formularer til de almindeligste Documenter; Udtog af Forordningen om Brugen af det stemplede Papiir; Brev-Porto fra den ene Poststation til den anden i Dannemark, Norge og Holsteen; Fortegnelse over de i Dansk Stiil meest brugelige fremmede Ord med vedføiet Oversættelse. Skreven af Werfel.
Kiøbenhavn 1795, Trykt paa P. M. Liunges Forlag. og faaes tilkiøbs paa Børsen No. 3. i 8, 587 S.
(Recenseret af Doct. Fleischer)

Næste Side af Titelbladet giver Henviisning af hvert af ovenanførte Slags til sine Paginer i Bogen, hvor det er at finde. Veiledning til at lære det Danske Sprog er det første. Da dette Emne meget interresserer hver Dansk Mand, troer Rec., han ei behøver at bede sine Læsere om Tilladelse til at være noget omstændelig i sine Betragtninger over denne Deel. Sine Anmærkninger vil han tilføre, ligesom Igiennemlæsningen af As. Afhandling giver ham Anledning dertil. I Fortalen S. IV giver A. sin Misfornøielse tilkiende over det, at Landets kritiske Skribenter (og dette maae nok fornemmeligen gielde Kritik og Antikritik) ikke med samme Nøiagtighed, som Correcteuren af den Kiøbenhavnske lærde Tidende, følge Hr. Prof. Badens Regler om Retskrivningen i Henseende til

til det Danske Sprog. Af As. foregaaende Polemik mod Hr. Prof. Baden S. VIII. lader det sig kiende, at A. mener, at man bør skrive Critique, fordi det skrives saa i det Franske. Dette er en Feil, men en Feil, som man bør undskylde A. i, som ei forstaaer Græsk, og følgeligen ikke veed, at dette Ord oprindeligen er fra Grækerne, som have K og ikke C, eller que. A. selv har saaledes ved en lykkelig Hendelse, eller fordi en Literatus har besørget Correcturen, skrevet i Indledningen S. VIII Mathematik og ikke Mathematique. S. IX Indledn. „troer „Forf. at J (Jod) burde bruges allevegne, hvor „J staaer som Consonant, og at man altsaa bør „skrive Kierlighed, Stjerne, Hjelp." Om Sagen selv i de Ord, hvor J virkeligen høres; thi i de andre staaer i vel ikkun for Herkomstens Skyld, vil Rec. ikke tviste; dog skrive hverken Snedorf i hans patriotiske Tilskuer, eller de skiønne Videnskabers Selskab i de udgivne Priisskrivter, eller Hr. Prof. Baden selv, Tjenestefolk, skjødesløs, kjende, skjul, hjem o. s. v. Martfelt streed stærk for j, og giorde sig Samvittighed over nogensinde at udelade det i nys nævnte og lige Exemler. A. har i sin Veiledning for det meeste fulgt de samme Regler, som afg. Høisgaard har givet i sin accentuerede og raisonnerede Grammatica, og Hr. Prof. Baden i sin resonnerede Danske Grammatik; i noget har han afveget fra Hr. Prof. ved at giøre den og det til en bestemt Artikel, og ved at danne sig 4 Declinationer af Substantiverne, og regne 6 Casus. Med disse Afvigelser har Hr. Prof. viist sig misfornøiet i sin Universitets-Journal for 1794 4de Hefte S. 181. Rec. holder

ikke

ikke med denne Mangfoldiggiørelse af Declinationer, hvorved Sproglæren heller giøres vanskelig end let. Jo simplere, jo bedre. Havde Grækerne og Latinerne for saadanne Smaatings Skyld villdet danne sig besønderlige Declinationer, hvilken en skrækkelig Mængde havde vi da faaet af dem! Fredeligen forene sig us og um, hvis Vocativ i Enkelttallet, og hvis Nominativ, Accusativ og Vocativ i Fleertallet ere gandske ueens, hos Latinerne under den anden Declination, og lige-Beskaffenhed har det med us og u i den 4de, ei at tale om de mange Slags Genitiver i den 3die, o. s. v. o. s. v. Hvor Tingen kan hielpes med en kort Regel, maae man ikke danne sig en egen Art. A. nævne os ikke den Franske Grammatica, thi den vil lidet sige imod Grækernes; og havde de Franske for saa ringe Forskiels Skyld, som det, at Gud ligesaa vel som Nomina propria kan i det Danske sættes uden Artikel, og har i Fleertallet Guder, ligesom Cæsarer, Frideriker, Mikkeler, og at man kan sætte eet Ord (Fadet, et Fad) med bestemt eller ubestemt Artikel, villdet fabrikere sig Delinationerne, saa havde Antallet hos dem blevet meget større. Men saa kunde vi jo ogsaa, paa Grund af de adskillige Endelser i Fleertallet, at Embed har Embeder, Fad Fade, Mand Mænd, And Ender, Gaas Giæs, Soe Sviin, Bog Bøger, Fader Fædre, o. s. v. udfinde en heel Hoben flere Declinationer i Dansken. Derimod at A. har giort 6 Casus i Dansken, bifalder Rec. Thi at tænke sig de Præpositioner, som danne Casus i Fransken, i det Danske, lader sig meget vel giøre, og dette letter endog for den Danske Arbeidet, naar han skal lære de Sprog, hvorudi disse flere

Casus ere. Adskillige Pronominer fremvise et Accusativ. I Spørgsmaals-Pronomenet Hvo have vi jo hvem, og i de personlige Pronominer mig, dig, ham, os, dem, hende. Rec. undrer sig over, at A. S. 9 ikke har givet det personlige Pronomen Vi Vores til Genitivus, thi vor og vort blev endda igien til at danne Possessivet. Det er rimeligt at svare i samme Casus, som der spørges. Hvis Heste gaae der? Vores. — Verberne har A. ligesom Hr. Prof. B., givet 3 Conjugationer. Han har antaget flere Hielpe-Verber, end Hr. Prof., og det har Rec. intet imod. Men til Præsens Infinitivi at have angiver han Indicativ jeg hae, og det er uret. Anomalie er en Lyde i alle Sprog, og alle Grammatiker søge at rette denne Feil det meste de kan, ved at opsøge forældede Ord til regelrette Dannelser af slige Ords Declinationer og Conjugationer; hvorfor skulle vi da paanøde vort Sprog en Anomalie? Til Infinit. at have er Indicat. jeg haver. Hr. Biskop Balle skriver altid haver, og saa giøre mange andre. Nask skriver A. Indledn. S. XI „Præsens at have „er antaget allene at hedde har, fordi de fleste „nyere Skribentere" (Skribenter; en Skribent bør have Skribenter i Fleertallet) „betiene sig af „denne Sammentrækning, og ingen Skribent, „der har nogen Styrke i Sproget, et Sted bru„ger har og et andet Sted haver." Dette sidste er med hans Tilladelse ikke sandt. Det man kalder Numerus i Prosa, og Metrum i Poesie, giver Recs. Paastand Vegt, at vi ei bør miste haver. Hertil kommer og Afvexlingens Behagelighed, og den Fordeel at kunne undgaae Sammenpakning af for mange Eenstavelses-Ord, som

vort

vort Sprog haver en stor Mængde af. Skulle vi kaste udi bort, fordi vi have i? A. burde skrevet S. 15. Jeg haver, sammendraget har. Vi maae undskylde ham dermed, at han ei haver kiendt Grækernes og Latinernes Conjugations- og Contractions-Maade. Igien er det en Følge deraf, at A. ei kan Latin, og ei kiender Kraften af Latinernes Supiner, og deres Brug, at han haver ladet sig forføre af Hilmar Curas, der har givet os en fransk Grammatika, til at kalde det Supinum, som ei er andet end Participium. Af Indledn. S. XI, og XII, lader det sig skiønne, at A. enten af en Literatus er blevet underrettet om, at Betydningen af Latinernes Supiner er gandske forskiellig fra det Curasiske, eller og har selv forstaaet det ved at læse Conjugationen af amo i en latinsk Grammatika. Men han skulde da tillige indseet, at vi ei have Frihed til at forandre Tingenes Benævnelse efter eget Gotbefindende. Sagen kunde været giort ved at give Activum to Participier, elskende og elsket. — S. 42 har Rec. den Anmærkning at giøre ved A's. Anførsel ved de upersonlige Verber, om Ordet regner, (pluit) at det bruges aldrig uden i tredie Person i Enkelttallet, saasom det regner, at han skulde lagt til, at i andet Fald faaer Ordet Form af et personligt Verbum. F. Ex. Livius fortæller mange Gange, at der regnede Stene ned, og 1 Mos. 19, 24. staaer der: „Herren lod regne over So„doma og Gomorrha Svovel og Ild." Vi pleie og at sige om en frugtbar Regn for St. Hans's Dag, at der regner Guld ned. S. 43 anmærker Rec. mod A., at Præsens Bider, Lider, Slider, Imperfect," Bed, Led, Sled, „bør

skri-

skrives beed, leed, sleed. A. giver her ogsaa en alt for æng Definition over Adverbier." Adverbier ere Ord, der tilføiede Verberne, forklare; indskrænke, eller udvide deres Bemærkelse." Adverbier kan og lægges til Nomina adjectiva, ja endog til andre Adverbier. Ellers hvad Tiderne af den passiviske Form i Indicativ og Conjunctiv S. 31 og følg. og S. 57. angaaer, kan ingen Besværlighed ved dem være, efterdi de dannes ved at sætte to eller tre Hielpe-Verber for ved Hovedverbet. Det 2det Præsens deriblant, Jeg bliver skreven, synes Rec. rettere kunde henføres til Futurum. F. E. En Mand har søgt sin Patron om noget og faaet Løvte af ham derpaa, han siger sin Fortroelige, som er vidende om hans Anslag: Jeg bliver hiulpen; hvad er dette andet end Betydning af noget som skal skee?

Dette er det Fornemste, som Rec. har fundet at anmærke ved Veiledningen. Ved at gaae videre frem i Bogen, og ved at sammenligne Skrivemaaden det ene Sted med det andet, og endeligen ved at læse As. Efterskrivt ved Bogens Ende, er Rec. blevet overbeviist om, at det er Trykfeil, hvad han hist og her ansaae i Førstningen for Skrivfeil. Denne korte Anviisning for Ulærde, til at fatte en rigtig Grund i deres Modersmaal, vil vel ingen negte at være i høieste Grad nyttig, og at A. ogsaa i det Egentlige deraf har været meget lykkelig. En ptaktisk Anvendelse af Reglerne og Læren deri har han givet i det Følgende, som han kalder Brevbog, hvori Familie Breve gaae fra S. 87 til 180. Situationerne ere mangfoldige, Karaktererne vel tegnede, Lærdommene gode, Sproget reent og flydende,

de, og Indretningen afvexlende. Ikkun imod den konstlede Beslutning, hvormed mange af disse Breve ende, og som er en Feil, vi træffe i mange virkelige Breve, at Underskriveren, i Haab om det og det, o. s. v. forbliver, har Rec. at giøre Erindring. S. 85 begynder saaledes: „Der gives dem, som ansee o. s. v." Dette er en grammatikalsk Feil, som vi finde i mange virkelige Breve. Dem er jo Accusativus, i Stedet for at det burde være Nominativus de, hvoraf gives skal styres. S. 148. „Jeg har talet med min Mand om dit Ophold hos os, og „begribe vil Du selv, efter det Bekiendtskab, Du har til ham, at der fra hans Side „ingen Indvendinger ere mødte mig." I et Vers havde Rec. intet imod Constructionen: Begribe vil du selv, men med Simpelheden i en Brevstiil passer den sig ikke. S. 157 indeholder en urigtig Tanke. En ung Kone har beklaget sig for sin Mands Moder, over, at hendes Søn var bleven hende utroe. Moderen svarer hende: „Jeg troer, I ere blevne for tidlig gif„te," og angiver som Grund derfor, at efterdi hendes Søn ikke havde raset, førend han blev givt, saa maatte vel hans Tid dertil være kommet nu. Denne Moder anvender her det vist nok i sig selv usandfærdige Ordsprog ilde; thi ei allene psychologiske Grunde, men og al Erfaring bekræfte, at det Ægteskab bliver det kiærligste, som indgaaes imellem to Personer, der ei have elsket før. Rec. vil gierne tilstaae, at der kunde være mangen en Svigermoder, som vilde anbringe dette Ordsprog til Undskyldning af sin Søns Udsvævelser: men en Bog, som nærværende, maa ikke forplante Daarligheder, ikke tale et Ord til Lasters Besmykkelse. S. 177 „Jeg har syntes,

„at

„at jeg ikke var Pigen ligegyldig.“ Hvorledes har A. her saa aldeeles kundet overtræde sin egen Regel om deponente Verber S. 41 og 42, og hans sammested tilføiede Anmærkning: „Nogle „af disse for depouente anseete Verber bør aldrig „bruges uden upersonligen, saasom: mig synes, „eller det synes mig?“ De venskabelige Breves Værdie er langt under de forriges. Des skiønnere ere Lykønskningsbrevene. Men ugierne finder Rec. deri S. 230 det Udtryk, at vi besvære Gud med vore Bønner, og ligesaa S. 232, at Varigheden af en Velynders Yndest for sin Yndling beroer fornemmeligen paa Velynderens Lykke, Glæde og Helbred. Trøste- og Sørgebrevene ere meget gode. Af Taksigelsesbrevene, sluttes 7de 8de 9de 10de 12te 13de med disse overspændte Complimenter: „Jeg skal stræbe at vise, at jeg ikke er uværdig til at kalde mig Deres Velbaarnheds ærbødigste Tjener. Deres Høivelbaarnhed tillader mig at kalde mig Deres underdanige Tjener. Jeg skal bestræbe mig for at være værdig til at kalde mig Deres ærbødigste Tjener. Jeg vover at kalde mig Deres underdanigste Tjener. o. s. v „Disse Breve have ikke behaget Rec. saa meget, som Afskeedsbrevene, og de andre Brevarter indtil Enden af Brevsamlingen. S. 291 finder Rec., og S. 464 atter at A. har forglemt sin egen Regel S. 41, 42. om deponente Verber, at de have ikke Participium, og følgeligen ingen af de sammensatte Tider uden Futurum. Omgaaes har omgikkes. skal omgaaes, at omgaaes; thi han giver os „Folk, der i lang Tid have omgaaedes med hinanden.“ Til Anglicanismer henregner Rec. dette S. 406 „For-

„mode giør jeg desuagtet, og S. 452 „Frygte giør jeg." I vore Tiders Sprogbrug veed Rec. ikke Hiemmel for dette giør. Et Par Gange bruges en Eed, f. Ex. S. 403, og 407. „Sandt for Gud!" Denne Tropus er ikke til Siir i et Brev.

Om Brevsamlingen i sig selv maae Rec. sige, at den gaaer ud næsten til alle forefaldende Begivenheder i det daglige Liv, og aldeles opfylder sin Hensigt, at give dem, som behøve Exempler at see efter, Veiledning til at skrive Breve. Her er Riigdom i Udtrykket, Forandring i Indklædningen, Siirlighed i Sammensætningen, Rigtighed i Tankerne, og Stilen er net, naturlig og flydende. Man ville behage ae erindre, at Rec. har udtegnet nogle Steder, hvor A. vil være for konstig, ogsaa nogle faa Steder have hans Talemaader noget Overdrevent i sig. Men dette er Ting, som letteligen mærkes af Enhver, som vil giøre Brug af Brevsamlingen. Det Stykke om Ansøgninger S. 430 til 445 anseer Rec. for særdeles nyttigt. Det indeholder en Hoben gode og brugbare Efterretninger. Overhovedet dømmer Rec., at hele Brevsamlingen, i Hensyn til det Øiemeed, hvori den er forfattet, bør regnes for et af de almeenyttigste Skrivter, som i disse Tider ere udkomne. At opregne de adskillige Brevarter deri behøves ikke, da Optegnelse deraf staaer paa Titelbladet. Endogsaa Reglerne for det Udvortes i Breve, som A. giver S. 467 og ff. bør ikke agtes for overflødige. Maaskee vel ikke alle vide, hvorledes de skulle faae got Blæk og gode Penne, som de her kunne lære. S. 474 og ff. finde vi vore Tiders Titulatur med Rangfølgen. Men deri har A.

for:

forbigaaet at sige os, hvem der tilkommer Prædikatet af Høi- og Velbaaren. Finantsraader og Agenter, hvis Rang nævnes i deres Bestallinger, staae her ikke.

Formularer til nogle af de brugeligste Documenter forevise os Obligationer med Panteret i Huse, eller Løsøre, eller med paategnet Caution, Transport af Obligation, Vexel-Obligation, Revers, Anviisning, Skadesløsbrev af en Cautionist, Contra-Caution, Mortifications-Beviis af en Obligation, Beviis for haandfaaet Pant, samt for laante Effecter, Kjøbe-Contract, og Skjøde paa Huse, Leie-Contract paa Værelser eller Effecter, Opsigelser, Afkald. Derefter kommer Udtog af Forordningen om Bruget af stæmplet Papiir, med Hensigt til de almindeligste Documenter og Forskrivninger; fremdeles Brev-Porto fra den ene Poststation til den anden i Dannemark, Norge og Holsteen, Efterretning om, hvor vidt Breve til udenrigske Steder skulle frankeres, og Udtog af Placaten den 23 Februar. 1788, Taxten for de agende Poster i Dannemark, og Hertugdømmerne angaaende, og Taxten for den dagligagende Post imellem Kjøbenhavn og Helsingøer. Fortegnelse over de fremmede Ord, som meest blive brugte i Dansk Stiil, er det sidste, og tillige det undværligste. Denne store Mangfoldighed af Ting, hvis Brug jevnligen forekommer i det borgerlige Liv, og som A. efter Recs. Skiønnende har været heldig i at handle, giør denne Brevbog til en meget nyttig Haandbog.

(49.)

Ny og fuldstændig Syltebog, eller grundig Underretning om alle Sorter Frugters, Rødders og Blomsters Syltning, saavel efter den nyeste og fineste Smag, som paa den mindst bekostelige Maade; tilligemed en fuldstændig Anviisning til Syltemidlernes og Sukkerets fordeelagtigste Forberedelse og Behandling.

Kjøbenhavn 1795, paa Boghandler Soldin's Forlag, trykt hos Seest. 9 Ark i 8. (Koster 28 ß.)

Denne Bog, som vil blive den gavnligste Nytaarsgave for Koner og Piger, er grundigere og i sit Fag fuldstændigere, end den nys anmældte Confitüre-Bog af Jfr. Friedel, hvor Anm. fandt for lidet om Indsyltningen, som for en Husholdning er vigtigere end Tærter. Hvad enhver Lærer skylder dem han vil undervise, at sende Grundsætninger forud, som kunne vejlede Lærlingen i alle forekommende Tilfælde, dette haver denne Forfatter skyldigst iagttaget; men hvorfor siges ikke, om Bogen er blot oversat, eller sammendraget af forskjellige nye Bøger? Her handles først om Syltning i Almindelighed, især om Sukkeret, dets Forberedelse og Grader i Indkogningen, S. 1-6. Saa Forholdsregler ved Kogningen og Nedlægningen, samt Syltets Bevaring, S. 6-10. Siden om Honning i Stedet for Sukker, S. 11-14; ogsaa om Frugters Indsyltning i Pæresaft, S. 15 ff. Øvrige Forholds-Regler til Frugters Bevaring i

Ti-

Tidens Længde S. 18 f. Om andre Frugters Syltning i deres egen Saft, især om Ebler, samt om Pære-Gelee og Macaroner, S. 19-31. Saa om Qvæder S. 31-38. De øvrige omhandlede smaae Frugter eller Bærr ere Stikkelsbær, og Ribs, S. 38-45; Hindbær, Morbær, Brambær, Jordbær, Barbarisser, Blaabær, Tyltebær, Hyben, S. 46-62. Af Kirsebær-Syltning læses mange Forandringer S. 62-7; saa af Blommer og Slaaen, S. 7-81, af Apricoser og Ferskener 81-88. Saa følge Valnødder og Mispler, S. 88-95. Citroner og Pomerantser S. 95-111; Meloner, Ingevær, Kalmus- og Alant-Rødder, Violer og Roser, S. 111-24. Agurker, Kappers, Corneel- og sure Kirsebær, Cichorie- og Gule-Rødder, Championer, røde Beder, Aspargés; Radiser, Suurkaal, Rødkaal, Bønner og Ærter, S. 124-36. Af de sidste Frugters Optælning sees, at Forf. ikke binder sig til nogen systematisk Orden; ellers burde Rødderne have blevet sammen, ligesom og Kirsebær-Arterne, og forhen S. 48 f. og 54 Hindbær, Jordbær, Brambær og Morbær. Men for Resten ere Anviisningerne tydelige og korte; hvilket i en Bog for Fruentimre er Hovedsagen. Ved det grønne Citronat S. 101 kunde blevet anmærket, at det som kommer fra Messina, ogsaa kaldes Succade, hvis Tillavning tilligemed dets Candificering læres i Bekmanns Varekundskabs-Magazin, I Bd. 471 f. hvor ogsaa læses, at der tillaves Citronat i Saltlage, hvortil Hamborgske Kjøbmænd først i 1776 sendte Anviisningen til Messina.

Sub-

Subskriptionsplan.

Opmuntret af H. K. H. Kronprindsens igientagne Ønske, at see den endnu levnede Deel af Tacitus's Værker oversat paa Dansk, og i Haab, at en Oversættelse af Tacitus i dette mærkelige Tidsløb, hvor de gamle græske og latinske Historieskrivere ere meer end nogensinde blevne fremdragne og nyttede af Politikeren og Forretningsmanden, skulde mere interessere mine Landsmænd, end i den roelige Tid, da Aarbogerne udkom; har jeg besluttet at tage fat paa dette Arbeide igien, og bringe denne i sit Slags mageløse Skribents Værker inden en kort Tid til Ende. Aarbogerne sluttedes med to Bind i Aaret 1781. Det som endnu staaer tilbage, lader sig ligeledes bringe i to smaa Bind, hvoraf det første vil indeholde Historiebøgernes fem Bøger, det andet de tre smaa Stykker, Germanernes Sæder, Agricola's Levnet, og Samtalen om Aarsagerne til Veltalenhedens Forfald. Det første Bind gives i Trykken til Nyeaar, og menes at blive færdigt til Paaske eller i det længste St. Hansdag 1796; hvorpaa det Øvrige strax skal følge. Indretningen bliver som i Aarbogerne, og Format og Tryk den samme.

De som ville understøtte dette Arbeide med Subskription, behage at lade sig tegne her i Kiøbenhavn hos de Herrer Boghandlere, Agent Gyldendahl, Proft & Comp. paa Børsen, og Buch i Frederichsborggaden No. 89, saavelsom hos mig selv i Professorgaarden paa Hiørnet af store Kanike- og lille Fiolstrædet No. 250; paa Landet og i Provindserne hos de Herrer Biskoppernes Amanyenses. Den som staaer inde for 10 Exemplarer, faaer det 11te gratis.

Kiøbenhavn den 28 Oct. 1795.

Jak. Baden,
Professor.

Kritik og Antikritik.

No. 30.

den 24 November 1795.

Kritik.

(50.)

Fuldstændig Underviisning om alle Slags Aqvaviters og Liqveúrers Destillering, samt adskillige nyttige Essentsers og Tinkturers Forfærdigelse; tillige med den rette Omgangsmaade med Brændeviinsbrændningen, og en tydelig Anviisning til at brygge Eddike, baade af Korn, Frugter, Honning, Sirup og Rosenstilke, saavelsom om Eddikens Destillering ꝛc. af J. C. Simon, berømt Destillateúr og Eddikebrygger i Dresden. Forøget med et Tillæg af Prof. og Dr. Burgharts Destilleerkonst, indeholdende forskiellige vellugtende og nyttige Vandes Destillering, samt om adskillige Brændeviins-Sorter af Æbler, Pærer, Kartofler ꝛc., og om Essentsers Tilberedelse, Liqveúrers og Oliers Forfærdigelse. Med et Kobber.

Kiøbenhavn 1795. Trykt paa P. M. Liunges Forlag, i 8. 246 S.

 Herr

Herr Liunge har giort Fædrenelandet en vigtig Tieneste ved at give det denne nyttige Bog paa Modersmaalet. Anmelderen behøver ei at give Recit af Indholdet, baade fordi den temmelig udførlige Titel giver tilkiende, hvad man har at vente i Skrivtet, og en nøiagtig Fortegnelse over Indholdet med Henviisning til Paginer forekommer strax efter Fortalen. Ei nøiet med den Kundskab, han selv havde, har Rec. raadført sig med to i Destillerings- og Brændeviinsbrændningskonsten meget kyndige og erfarne Mænd, hvoraf den Eene har øvet Destilleringen i det Store, og drevet en Fabrik af det Slags i Petersborg med megen Held; den anden har fra Barns Been af lært Brændeviinsbrændningskonsten, hvilken han tilligemed de adskillige Bryggerier og Destilleringer bruger med megen Fordeel, og er tillige en Mand af Indsigter; og begge have lagt megen Berømmelse paa denne Bog, og kiendt den derudi foreskrevne Omgangsmaade for rigtig og fuldstændig, ligesom den og er foredraget med største Tydelighed. Ikkun et Par Tvivl har Rec. at fremsætte. S. 166 foreslaaer A. at mæske med koldt og hedt Vand, istedet for at man ellers er vant at bruge allene kogende hedt Vand. Der har Een forsøgt det at mæske med koldt og hedt Vand; i den Mening, at det da hastigere blev svalt, og saaledes snarere kunde sættes sammen, istedet for at det ellers længe skal staae og røres i; men tre Timer, efter at det var mæsket, kastede Mæskningen sig. S. 167 siger A. „Saa snart dette er skeet (Skraaet „vel omrørt og udtværet) dækker man Karret til „i nogle Minuter, paa det at det udtværede Skraae

„kan

„kan qvælde op og raske sig." Dette tvivler Rec. paa er saa ganske got, fordi den Em, som kommer af Mæskningen, da bliver i Karret. Alt det Øvrige troer Rec. kan følges, og med megen Nytte, saa at Hr. Liunge har fortient sig megen Tak ved dette oekonomiske Skrivt, hvoraf ham ønskes god Afsætning. ε.

(51.)

Robinson the Younger, by Mr. Campe. Illustrated with Danish Nores. First Part.

Copenhagen, printed for P. M. Liunge 1795, i 8, 211 S. Second Part 223 S.

Herr Liunge haver giort de Unge, som ville lære Engelsk, en vigtig Tieneste ved at levere dem Campes Robinson den Yngre forsynet med Danske Noter, der ikke allene give Oversættelse af de Engelske Ord, men og vise Idiotismerne i det Engelske Sprog, og ellers indeholde grammatikalske Oplysninger. Ved at høre Campe nævne, som Forfatter af Bogen, tænker man sig strax, at den tillige med at give Underviisning i Sproget, indeholder nyttige Moraler for Ungdommen. Og i dette Haab bedrager man sig ikke. Man finder ogsaa Fortælningers og Samtalers Regler paa det nøieste iagttagne, og alt det Fine, som Konst og Vittighed, foreenet med en øm Følelse for Dyd og Religion, lover fra en Campe, samt en behagelig, frugtbar og afvexlende Underviisningsmaade. Mere bør Rec. ikke sige om Bogen, som et fremmed Lands Product, og af hvilken endog for sin Bestemmelses Skyld alligevel

in-

intet Udtog burde giøres. En mere passende Læsebog for den Unge, som vil lære Engelsk, kan Rec. ikke tænke sig; og da Noterne ogsaa just ere, som de bør være, kan det vel ikke feile, at denne Bog vil finde mange Kiøbere. ε.

(52.)

J. Bekmann's Magazin for Varekundskab, 4de Hæfte (eller med Hovedtitelen, Indledning til Kundskaben om de fornemste udenlandske Vare, 1te Bind, oversat ved And. Svendsen, (med Register.)

9 Ark i 8 (alle 4 Hæfte koste 7 Mk. paa Trykppr. og 9 Mk. paa Skrivppr.)

Blandt alle Europæiske Fugle have blot Heire-Hanner 3 Strudse-lignende Hoved-Fjædre, hvormed kun de rigeste Herrer pryde deres Huer og Tulbaner. De sieldenste ere de glinsende sorte fra Kandia, hvoraf Storherren haver 3 Buske paa sin Tulban, S. 403. Hvide med sorte Endespidser skulle ogsaa være i høi Priis: men en Busk af sorte betalede nogle Franske Herrer tilforn med 1200 til 6000 Livres, S. 401 f. Med de smukkeste graae prydede ogsaa Damerne sig. Saadanne hentes allermeest fra det søerige Preussen, S. 403 ff. Hvide fanges mellem det Kaspiske og Asovske Hav; ved Ferrara; og paa Øerne France og Reunion, S. 406. Om alle disse Heire høre til een Slægt, ere Fuglekjendere endnu ikke enige om; fordi Vandfuglene allermeest skifte Farverne; S. 406

406 ff. I Nord-Africa lever den mindre og blaagraae Art med sorte Halsfjædre, som kaldes Demoiselle de Numidie, S. 409. Maaskee er det den samme Art, som er hyppig i Siam. Den hvide Garzette- eller Aigrette-Heires Busk er kortere, S. 410.

Fra det Chalkedonske Forbjerg indtil Kaukasus, og Østen indtil Kaschmire og China, leve langhaarede vilde Geder, S, 412 f. men meest finhaarede ved Anguri S. 415 f. de fleeste hvide, nogle askegraae, og meget faa sorte. Ved Anguri pleje Hyrderne dem allermeest, og kæmme kun de længste Haar af dem, da de ved Klipning vilde blive stivere, S. 417 ff. Allerede paa den anden Side af en liden Aae ved Bejbesar er Haaret lidt grovere: men ved Sæbe vaskes det der hvidere S. 418. Saa uskikkede end og Folkene der ere til at spinde jevnt Garn, paanøder dog Regjeringen Fremmede dette Garn, ved at forbyde Haarets Udførsel, S. 425 f. Men Kamelotterne væves i Anguri skjønnere end selv i Bryssel, S. 426. Det meeste Garn kjøbe Hollænderne fra Smyrna: men det fiinste Englænderne. Udførselen til nogle Stæder i 1773-76 angives S. 429; ogsaa den til Marseille i 1785. Hvor meget Russerne kjøbe, s. S. 430. 1786 kjøbde de ogsaa Anguriske Gedeskind. Kortere Haar for Hattemagerne udføres fra flere Stæder, S. 432 ff. Priserne paa saadanne sorte, røde og graae Haar angives S. 434; siden Forsendelses-Maaden fra Smyrna S. 435 f. Endskjønt det Arabiske Ord Kæmel betyder en Geed, kan dog Navnet Chamelot, som kjendes siden det 12te Aarhundrede, nedstamme af chamol, blødt

og fiint S. 442; og deraf indsees, hvorledes Tøjet saavel af Kameel-Ryghaar, som af Gedehaar, kunde faae eens Navn. Thi Kameelhaar spindes ogsaa meget fiint af Kosakiske Qvinder: men da den Russiske Regiering efter 1740 heraf vilde gjøre en Kron-Manufactur, gik den over Styr, S. 438 f. Kirgisinderne spinde ogsaa Kameelhaar, og solgde i 1769 i Orenburg et Pund af det fineste Garn for 2½ Rubler. Paa Persiskt hedder dette Teftik S. 441, men de Franske Kjøbmænd misbruge samme Navn for Laine de Chevron eller fiint Gedehaar, S. 439 f. Udførselen skeer især fra Smyrna; og fra Marseille fik Hattemagerne indtil 1792 aarligen 4-500 Baller Haar. Men da denne Stad drev Aleenhandel med Garnet, kjøbde Kamelotvæverne dette hellere af Englændere og Hollændere S. 443. Kameelhaar-Udførselen i 1773-76 angives S. 444, samt Priserne i Smyrna og Haleb i 1784; ogsaa Indførselen til Hamborg i 1791 f. S. 445. Garnet kaldes ved Misbrug og Tyrkiskt, da dette Navn ellers tilhører Bomulds-Garnet; og endnu mere urigtigt kaldes hiint ogsaa Teftik, som blot betyder Kameelhaar, især fra Kjærman, som de Franske derfor kalde Carmane, S. 440 f. og af hvilken Aarsag de tillige kalde Vigogneuld Carmeline. Da Gedehaaret giver det smukkeste Tøj, søgde flere Nationer i Bjerg-Egne at faae Tillæg af Angoriske Geder. Det rigtigste Forslag var det Engelske, at lade dem avle paa Helena-Øen S. 447; og i Rusland ere flere Egne, hvor det vil kunne iverksættes. Men allermeest skede dette af Jonas Alstrøm siden 1742, S. 448 f. Ogsaa i Bøhmen,

Mæ-

Mæren og Østerrige lod Førsten af Lichtenstein siden 1756 sætte Forsøg paa det; og meddeelde Kurførsten af Pfalz i 1768, 2 Bukke og 5 Geder, som avlede ved Dossenheim, S. 449 ff. Hvorledes Præsidenten de la Tour d'Aigves ved Leberon i Provence lod Haaret af sit eget Tillæg forarbeide, haver han selv beskrevet, S. 451 ff.

Det fiinste Kameelhaar fra Kasbin i Ghilan kjendte allerede Ktesias, S. 454 f. og Tøj deraf havde ogsaa Ebræerne. Langhaarede Geder fra Lille Asien (S. 412) kjendte ogsaa Grækerne, S. 455 f. Kæmelotter tales allerede om i en liden Jordbeskrivelse af det 4de Aarhundrede, S. 456. Samme Scribent taler ogsaa om Klæder af samme Lands Caniner, som Grækerne blandede med Harer, S. 457. Den allerfiinste Faareuld faaes af den bredrumpede Art i Kaschmire, hvor de fine Fruentimmer-Bælter væves, som Fr. Bernier i 1664 først lærde at kjende, S. 460, og som først efter 1700 kom fra Bengalen til England, hvor de kaldes Shauls, og af de Franske Chales, S. 458. (Den berygtede Hastings, som i 1774 ved Bogle lod indhente Efterretninger om Tibet og Kaschmire, kaldes S. 461 tre Gange urigtigen Hasting. Paa samme S. L. 8 bør læses, at; ligesom S. 460, L. 18 af i Stedet for at,)

(fortsættes)

(53.)

Korte Tanker til nærmere Eftertanke over den geistlige Stand, af Dr. C. Bastholm.

holm, Hans kongelig Majestets Confessionarius.
Kiøbenhavn 1794. Trykt paa Gyldendals Forlag, i 8, 120 S.
(bedømt ved Doctor Fleischer.)

Rosværdig er visselig Hensigten, hvori den Høiærværdige Forfatter har forfærdiget dette Skrivt, nemlig at igiendrive dem, som ville mene, at den geistlige Stand nok kunde afskaffes, eller, om det ikke saa lige kunde lade sig giøre, dog i det mindste sættes paa mindre Indkomster. As. Plan er 1) at vise, hvorledes de Mennesker, som vi hidindtil have kaldt Præster, kunne blive nyttigere, ved at omskabe dem, til Folkelærere, 2) undersøger han, Om den geistlige Stand er nyttig og nødvendig, eller om det var nyttigere at den blev afskaffet, 3) Om Folkelærer-Indkomster ere for store, og om de bør formindskes. Tilgivt bliver det 4) Om Folkelærerne skulle have Rang, Titler, Udmærkelsestegn: 5) Om deres Klædedragt skal vedblive eller afskaffes: og 6) Om Ordinationen er nyttig, og om den ei kunde være bedre indrettet. Anden og tredie Post, som just angaaer Hovedsagen, finder Rec. meget vel udført, og Geistligheden bør føle sig A. megen Tak skyldig derfor. I de andre Poster vil Rec. komme til deels at imodsige H. H., deels at tilføie Anmærkninger til nærmere Bestemmelse. En Ubenævnt, som kalder sig Palæophilus, det er Elsker af det Gamle, har behaget at udkaste Strøe-Tanker over H. Hs. korte Tanker o. s. v. Ogsaa haver en anden Ubenævnt skrevet Betænkninger

ger over Hr. Bs. Tanker. Begge disse Modskrivters fulde Titler skal blive anmeldte strax efter nærværende Recension. For saa vidt som disse Tænkere have sagt det samme, som Rec. vilde sagt. kan Rec. henvise til dem.

I sin Fortale til Læserne giver A. tilkiende de Grunde, som have bestemt ham til at opsætte og udgive disse hans korte Tanker. Han siger os S. 4., at der ere mange nu omstunder, som have den Mening om den geistlige Stand, at den er byrdefuld, unyttig, skadelig. Snart haver den for megen Ære, snart for megen Formne. Dette regner H. H. for en Følge af vore Tiders Letsindighed. Forfatteren af Betænkninger tilskriver de Vantroes Had til de retskaffene Præster dette, og siger at de elske de Præster, som ikke ere hvad de bør være; dem agte de, fordi de troe lige saalidet som de, fordi de i alle Tilfælde handle og giøre Alting med ligesom de. Altsaa, heder det videre, reiser Foragt for Standen sig ikke af Præstens Uværdighed, men snarere af hans Værdighed. Hvilket er tvertimod H. Hs. Idee. som tager sig for S. 5 at forsvare den geistlige Stand, og siger iblant andet: „Det bør ikke paa„byrdes den heele Stand, hvilket ikkun er en „Feil hos nogle af dens enkelte Medlemmer“. Her kan de vel have Ret paa begge Sider. Men H. H. har slet ikke Ret deri, at han S. 9-12 ikke kan fordrage det Navn Præst at bæres af de Religionslærere, som saa længe ere kaldte dermed; men vil, at det kongl. Danske Cancellie skal giøre Hans Majestet en allerunderdanigst Forestilling om, at udslette for Fremtiden det Navn

Præst

Præst af alle Kaldsbreve, og igien at indføre det Navn Religionslærer eller Folkelærer. Betænkeren erindrer retteligen, at hverken det Navn af Religionslærer eller af Folkelærer er eene passende paa den geistlige Mand, Præsten, og at denne Forandring af Benævnelse virkede intet Got, men vilde støde mangen eenfoldig Bonde og Bondekone, der vilde troe, at med det nye Navn skulde ogsaa en nye Religion indføres. Strøetænkeren er kommen i ont Lune over den nye Titel, han skal have, efterat han i 35 Aar har baaret Navn af Præst, og takker for, at han ikke skal hede Almuelærer, som, siger han et lystigt Hoved let kunde falde paa at giøre om til Valmuelærer, eller Albuelærer. Men ingen af disse Herrer Modsigere har tænkt paa at omstøde den Grund, H. H. bygger paa, og det vil Rec. giøre. Hr. B. siger, at Religionstienerne (saa vil Rec. oversætte sacris operantes) hos Jøderne og Hedningerne frembare Guddommen Offere. Religionstienerne hos de Christne frembære Gud ingen Offere. Nu hvad bliver Conclusionen heraf andet end dette: — Altsaa ere de christelige Religionstieneres Embedsforretninger af anden Beskaffenhed, end de jødiske og hedenske Religionstieneres vare. Mere kan ikke komme herudaf. Jøderne talede Ebraisk, og sagde כֹּהֵן Grækerne havde deres ἱερευς, Romerne deres sacerdos, ingen af dem talede Dansk, og sagde Præst. Det Ord Præst nedstammer fra det græske πρεσβυς, som vor Huustavle oversætter ved Olding, og det har jo intet mere i sig, at ikke alle vore Præster ere Oldinger, end at ikke

alle

alle Senatorer i Rom vare gamle Mænd. Med det Navn Presbyteros kalder Peder baade sig selv og Lærerne i den første christen Kirke: Πρεσβυτερȣς τȣς ἐν ὑμιν παρακαλω ὁ συμπρεσβυτερος, hvilket vor Waisenhuusbibel oversætter „De Eldste iblant eder formaner jeg, som en Medældste. 1 Pet. 5, 1. Disse havde jo intet med Offringer at giøre. Man agte kun Modsættelsen 1 Cor. 9, 13, 14. paa Ὁι τα ἱερα ἐργα ζομενοι, ἐκ του ἱερου ἐσθιουσιν, ὁι τω θυσιασθηριω προσεδρευοντες, τω θυσιασθηριω συμμεριζονται, Ὁυτω και ὁ κυριος διεταξε τοις το ἐυαγγελλȣσιν, ἐκ τȣ ἐυαγγελιου ζην. Her sættes de, som forkynde Evangelium, imod dem, som opholde sig ved Altaret og have med Offringer at giøre. Men er det ogsaa sandt, at hine Helligdommens Tienere i Fordumdage ikke havde andet at bestille, end at offre, og at dette er et Begreb, vi nødvendigen maae altid forbinde med dem? Nei, Bemærkelsen af Ebræernes Kohanim strakde sig videre. At lære Israliterne Loven, og forklare den for dem, var en vigtig Deel af de Forretninger, som paalaae de Personer, som vor Bibel kalder Præster, samt Leviterne. Horatius kalder sig Carm. libr. 3 Od. 1, V. 3 Musarum sacerdos. Ovidius Amor. 3 libr. Eleg. 8 er Musernes og Phøbus's Sacerdos, ogsaa Tibullus libr. 2 Eleg. 5. Phœbe, fave,, novus ingreditur tua templa sacerdos, Huc age cum cithara carminibusque veni. Og Christne, Præsterne altsaa vel og i Medfør af deres Embede, have ogsaa Offere at frembære Gud, Ebr. 13, 15. Skuide H. Hs. Slut=

Slutning staae fast, saa maatte hverken Paulus, eller Christus, kalde Lærerne i det nye Testamente med det Navn af Hyrde; thi man tænke paa den gode Hyrde Joh. 10, 11, og de Skrivtstæder af det gamle Testamente, hvortil dette Sted hensigter. Nei om Ord er det aldrig værdt at skruple. De gielde ved Brugen som Pænge. Verba valent usu ut numi. Dette vilde Rec. her lægge til de andres Tanker og Betænkninger.

Hr. B. som af Kiærlighed til vor Stand ønsker at bringe den endnu høiere i Folkets Agtelse, troer, at Skylden, hvorfor Præsterne ikke giøre al den Nytte, som det var mueligt at de kunde giøre for Landet, ligger i Indretningen ved de latinske Skoler, o. s. v. Fundamenterne for de lærde Sprog, siger han, udgiøre Hovedsagen i Skolerne, og næsten alt S. 13. O nei, Udenadlæringen udgiør det meste. Aarsagen dertil er for en stor Deel denne, at de Herrer Professorer ved Universitetet selv have skrevet Lærebøger i de Videnskaber, hvori de examinere, og dem er det en Vellyst, at faae sine egne Ord at høre af Candidaten. Ogsaa er det en Feil, at visse Lærebøger ere for vidtløftige, og at i Theologien ere flere end een. Man tænke sig 1) Luthers Catechismus paa Dansk, 2) Luthers Catechismus paa Latin, 3) Lærebogen i den christelige Religion, 4) Guldbergs naturlige og aabenbarede Theologie, 5) Sporons. Een allene var nok. Ja, Skoleforordningen billiger ikke den megen Udenadlæren; have Skolarkerne Tilsyn dermed? Ogsaa er det en fordærvelig Sag, at der holdes saa faa Lærere ved en Skole, hvilket er den største Hinder i, at den ei kan blive en

Realskole, og er en Aarsag til, at megen Tid spildes for Disciplerne. Om alt dette har Rec. ved forefaldende Leiligheder giort Cancelliet Forestillinger, mon han er hørt? Vist bør de lærde Sprog læres i Skolerne, og Vidtnskaberne kan læres med, naar Underviisningsanstalterne ere som de bør. Det lader, som H. H. nedsætter de lærde Sprogs Vigtighed noget for meget. Han kan dog ikke vel andet end tilstaae, at Læsningen af de Gamles philosophiske Værker er for en christelig Religionslærer meget nyttig; men hvad er det, uden Sproget, som egentligen bringer os til at læse en Cicero, Xenophon, Plutarchus, Lucianus, Seneca? Rec. gaaer Homerus og de andre Poeter forbi. Hvad Nytte er der ikke ved at læse Tacitus, og de andre raisonnerende Historikere? Visseligen bleve vi ubekiendte med Oldtidens Autorer, dersom vi kun skulde læse dem i Overfættelser. H. H. behøver kun at see hen til de grundlærde Mænd, Dannemark har havt, saa skal han finde Sprog og Videnskaber foreenede hos dem. Rec. vil nævne ham hans sal. Svigerfader, Dr. Rosenstand Goische; hvor belæst var han ikke i de lærde Sprog! hvor stærk i Philosophie og al Slags Historie! man nævne nogen Slags Videnskab, som han ei besad grundig Indsigt i! Lad Underviisningsanstalterne være som de bør, og lad der være et Cancellie, som sætter Priis paa grundig og udbredt Lærdom, saa skal nok det eene blive lært med det andet. Den forskiellige Opdragelse, A. anbefaler til Folkelæreres Dannelse, bliver unødvendig; de almindelige Kundskaber, man har faaet, og det at Tænke- og Dømmekraften er øvet, vil altid hielpe Videnskabsmanden, naar han bliver sat i et Embede

de, til at forhverve sig de oekonomiske Kundskaber, hvormed han seer at han i Embedet har Leilighed til at giøre Nytte.

I Henseende til den Note, A. har anbragt under S. 16, ønsker Rec., at man vil læse, hvad han før har anmærket i Krit. og Antikr. 4de Aargangs Side. 640. Det, at Hr. B. ikke har været Landsbypræst, og mangler den Erfaring, som derfra kunde være at hente, maa det tilskrives, at hans Domme hist og her falde urigtige om de Kundskaber, en Landsbypræst til sit egentlige Embedes værdige Førelse behøver. Rec. kan forsikkre ham, at ham ere giorte af en Norsk Bonde saadanne Indvendinger, som der behøvedes temmelig dybe Indsigter i Philosophie og Kirkehistorie til at besvare. En Landsbypræst har ikke allene grove Bønder, men ogsaa Herremænd, Forvaltere, Forpagtere, Landmaalere, Procuratorer, Møllere o. s. fl. i sin Menighed. Dersom disse kan oversee ham i Lærdom, og overvinde ham i alle Disputeringer, taber hans Embede i Agtelse. Ogsaa Folk paa Landet kan geraade i Skrupler, kan befinde sig under meget delicate Omstændigheder, kan fra de Vantroende i Kiøbstæderne have inddrukket mange Tvivlsmaal, og i saa Maade trænge til en indsigtsfuld Lærers Veiledelser og Oplysninger. En brav Præst paa Landet er for nærværende Tid den, som Bonden endog i timelige Ting fornemmeligen søger Raad hos. Er nogen syg hos ham, strax løber man til Præsten, og Regieringen pleier og, naar smitsomme Sygdomme udbrede sig blandt Almuen, at sende Medicin, og Forskrivter, hvorledes den skal bruges, til Præsterne. I de Tilfælde, hvor Spørgsmaalet er, hvad Bondens Ret er imod

an-

anden Bonde, imod Forvalter, Forpagter og Herremand, og hvortit møder ikke det Spørgsmaal? er det en meget betænkelig Sag for Præsten at sige sine Tanker. Men i de oekonomiske Materier tiener Præsten ofte Bonden med sit Raad. Men i Almindelighed at være Bondens Veileder i Jordebrugets Drivt, tillades ikke Præsten af Forvalteren og Herremanden. Først maae Hoveriet være afskaffet, førend nogen sand Forbedring i Bøndrrnes Vilkaar er tænkelig; før den Tid har Bonden ingen Frihed, i hvor meget man drømmer om det i Kiøbenhavn; det er ikkun Blændeværk, hvad der endnu er skeet, og Bonden er fuldkommen saa meget, om ikke mere Træl, efterat de saa kaldte Hoverieforeeninger ere sluttede, som han var før. I det Øvrige, H. H. under denne Post har sagt om Exegetik, Kirkehistorie m. v. vil Rec. ikke indlade sig, da nok derom er sagt i Modskriverne. Kun dette smukke Sted vil Rec. udtegne af S. 23. „Naturen „er Religionens første Tome, Religionen er Na„turens Metaphysik, Aabenbaringen eller den hel„lige Skrivt er Commentairen over Naturen."

(fortsættes)

Antikritik og Bekiendtgiørelse

Den usle Pamphletskriver, Udgiveren af Repertorium for Fædrelandets Religionslærere, har i Kiøbenhavnske lærde Efterretninger for Aaret 1795, No. 42, udspyet en Mængde Galde imod Hr. Dr. Fleischer, fordi Dr. i Kritik og Antikritik, No. 21, 22 og 23 har forsvaret sig imod Udgiverens Æreskænderie imod hans navngivne Person, og viist Krabbaten den Dom, Danske Lov fælder over ham til at miste sin Hud. Under Heden af sin Galdefeber blotter Repertøren det, han vel ikke, naar han havde været ved sin fulde Sands, vilde fremsagt, at tre af Siellands Præster have meldt sig til Medarbeidere i Repertorium; hvilket jo er en Fornyelse af den Erindring, Dr. Fl. har giort til Siellands Biskop om, hvad hans Pligt er efter Loven. Repertøren tager Hr. J. E. B. frie for at være i Complottet. Han er kun Hæler. Uden at anvende det Danske Ordsprog, at Hæleren er saa god som ***, glæder det Dr. Fl. at denne unge Mand, som Dr. endog af Skaansomhed har holdt sig fra ligefrem at fremvise, ikke skal bære den Skændsel at være en offentlig Fornegter af sin Frelser. Det er en Virkning af Feberheden, at Rep. kalder Dr. Fl. Udgiver af Krit. og Antikr., fordi han er Medarbeider dert; deraf maatte det jo følge, at enhver af de 3 Siellands Præster, Rep. kalder sine Medarbeidere, var Udgiver af Repertoriumet? Rep. truer Dr. Fl. med at udskielde ham i Annalerne og i alle Nicolaitiske Verksteder i Tydskland, saavel som i sit Repertorium: men Dr. tager sig det sandeligen ikke nær, hvad Tydskerne derude maatte blive indlagte at galpe imod ham; og hvad Repertøren selv angaaer, tænker Dr. det samme, som en Biskop skrev ham til under 7de d. M. d. A. at der ier mere Ære ved at lastes af saadanen Person, end ved at roeses af ham. Tilsidst advares Skiendegiæsten derom, at han ei maae krybe saa meget i Galger og slaae om sig med Galger, som han har vant sig til, at han ei omsider skal komme til at bære Navn af Galgeknebel, furcifer; thi det var stygt at hede saa.

Ellers bekiendtgiør Dr. Fleischer hermed, at han agter at oprette et theologiskt Selskab til Christendommens Forsvar i Dannemark, hvortil allerede en Professor og Doctor i Theologien af almindelig bekiendt Lærdom og Grundighed har foreenet sig med ham. Den sig i Skrivelse til Dr. af 10de d. M. kaldende Præst paa Landet tilkiendegives, at Dr. Fl. endnu ei har faaet det udkomme 2det og 3die Hefte af Repertorium.

Kalundborg den 17de November 1795.

Dr. Fleischer.

Kritik og Antikritik.

No. 31.

den 2 December 1795.

Kritik.

J. Bekmann's Varekundskab, 4de Hæfte.

(fortsat af S. 463 og sluttet.)

Alle de stedse grønne buskagtige Træer med store gule og saftfulde Frugter, som efter de første Græske Søefarendes Benævnelse af de vestligste Lande kaldes Hesperides, endskjønt de ligesaa hyppige voxe i Ost-Indien og China; og som i nyere Tider under Navnet Orangeries dyrkes i nordligere Haver og Huse, udgjøre een Slægt Agrumiæ, som bestaaer af mange Arter og Varietæter, som 4 store Kjendere siden 1646 udførligen have handlet om, S 463-66. Hoved-Arterne kaldes, efter Skallernes og Safternes Forskjellighed, Citroner eller Limonier, Pomerantser og Appelsiner, samt de Ost-Indiske Pompelmus, S. 465-69. Hine 3 eller 4 Arter, som udgjøre betydelige Handels-Artikler, hentes kun fra de sydligste Evropæiske Lande og Der, især fra Reggio og Messina, hvilken sidste Stads Udførsel af de forskjellige herhidhørende Artikler i 1776, tillige med Beløbet i Lire, angives S. 470 f. Herved læses Anviisninger til at lave Succade og saltet Citronat, det sidste efter Hamborgernes Forskrivt i

 1776,

1776, S. 472 f. Citronsaftens Tillavning og Udførsel i 1776, samt dens Afklaring, og Bevaring, læres S. 474-77; ligesaa Roobs Tillavning i Marseille og Toulon, og Oliens S. 478 ff. (Herved i Forbigaaende om den Ostindiske Siree-Olie, som udperses af Skjæggræs-Rødder S. 481, og der bruges til Maden.) Citronolie opløst i Viingeist kaldes Eau sans-pareille, og den af en Pæredanned Limonie Eau de Bergamotte, S. 482, hvilket Ord ei findes i Registeret. Af samme Limons Skal gjøres i Provence smaae Daaser. Af Pomerants- eller Orange-Blomsterne distilleres i Languedoc meget Vand; som dog kommer renere fra Pisa, Genova og Monaco, S. 483 f. En lignende Essenza Neroli fra Rom agtedes tilforn høiere: men nu er den forfalsket ved Behen-Olie, S. 484.

Da Malta blot er et Kalk-Floebjerg, til hvis Beklædning Jorden deels hentes fra det faste Land: dyrkes Pomerants-Træer der i Casser af Kalksteenplader med Jernbaand, og vandes to Gange om Dagen; Myrene holdes ogsaa derfra ved smaae Traktere omkring Stammen og Grenene, S. 484 f. Paa denne hede Grund modne Pomerantserne overmaade godt, men bedærves ogsaa letteligen ved Forsendelse, S. 485 f. Der destillires altsaa desmere Lugtevand, som der kaldes Liqvore, af den blomsterfulde Bigarrade-Art, og forsendes i fortinnede Kobberflasker Estagnone eller Stagnone, S. 486. Fra Genova til Nizza og Monaco ere disse Træer overmaade frugtbare; hvorfor her ogsaa leve mange Distillateürs og Parfümeürs, ligesom og Landfolkene distillere

mi-

meget Lugtevand, deels af Lavendel og Rosmarin, som her voxe vildt. Om San-Remo i. æ. f. S. 487, og om Nizza 489. Ogsaa i Bresciano imellem Salo og Gargano voxe hyppige Orangetræer, S. 490. Spanske Stæder, hvorfra der i 1776 hentedes saadanne Frugter, angives S. 491; samt Udførselens Beløb i 1786. De søde Pomerantsers Udførsel fra Mallaga i 1759 udmærkes S. 490 f. I Sevilla kaldes Appelsinerne Portugisiske Pomerantser: men de fra Oporto ere ikke saa store og søde som hine; om de sidstes Udførsel i 1789 s. S. 492 f. Fra den Azoriske Øe San-Miguel komme ypperlige Appelsiner til London og Hamborg, S. 493; og ligesaa fra Madeira, hvor ogsaa ypperlig Succade tillaves. Citroner og deres Saft kom i forrige Tider fra Alexandria til Venedig; og nu forsendes Frugter og Saft fra Constantinopel med Russiske Skibe til Taurien og andre Russiske Lande, S. 494.

Priser paa nogle saadanne Frugter og Tillavninger deraf i Trieste i 1793 udmærkes S. 494 f. Hamborgske i 1793 f. S. 495 f. Amsterdamske i 1781 og 88 S. 496. Den Hamborgske Indførsels Beløb i 1790 S. 496 ff.

Endog i Romernes Fraadse-Tider brugedes disse Frugter endnu ikke som Kryderie, S. 500: men blot til Lægedom, og til at betrygge Klædninger for Møl. Pomerantser dyrkedes allerede for 1162 ved Volterra, hvor Flekken Pomarance fik sit Navn deraf: men Appelsiner bragde først Portugiserne fra China; og af dem fik Spanierne dem. Et gult Savntræe til Snedker- og Drejer-Arbeider, fra Leeward-Øerne, kalde Englænderne saavel Candle-wood

wood som Cirron-wood, fordi dets vellugtende Blomster ligne Orangernes, S. 501 f. Det forarbeides især af Tydske og Franske. Ogsaa i Chile voxer et lignende Gavntræe, som og kaldes Jasmintræe, fordi det lugter godt, S. 502. Hiin Art er harpixagtig, og bruges derfor tillige til Fakler; og af samme Slags synes det at have været, som de Ældgamle kaldte Citrontræe, S. 501.

Efter en Forklaring over Harpixernes Natur og Inddeling, S. 503 f. characteriserer Hr. B. Mastixbusken, og navngiver de Lande, hvor den findes, S. 504, og hvortil ogsaa Kjurdistan hører, S. 518. Men Harpixen samles blot i 20 Landsbye-Marker paa Scio, hvor Landfolkene, foruden deres Tribut-Mastix, ikke udsues ved andre Afgivter, S. 505 ff. Arterne med deres nye græske Navne angives S. 508: men hvilke deraf have Han- eller Hun-Blomster, er endnu ikke nøje bestemt. Til Mastix-Frembringelse aflægges især de, som have den arvelige Plethora, at der allermeest flyder ud af dem, S. 509. Maaden, hvorpaa denne Harpix indsamles, beskrives S. 509 ff. Udførselen fra Smyrna i 1774 ff. angives S. 512; tilligemed den fra Scio til Constantinopel, og derfra til Russiske Havne i 1786, ogsaa fra Trieste til Hamborg i 1791. Kjendetegnene paa egt Mastix anmærkes S. 512 f. og tvivles om, at den skulde forfalskes ved Sandarach, som i Smyrna er dyrere, men kun i Evropa letter Kjøb; med mindre dertil skulde bruges en Evropæisk Art af Enebærbuske, S. 514 f. Hamborgske Priser paa Mastix og Sandarach udmærkes S. 514 f. Træefangets

gets Kjendetegn angives ogsaa S. 515. I Levante bruges det til Tandstikkere: men de gule, som fra Syrien, Nord-Africa og Spanien, bundteviis komme til os, ere Stængler af Daucus Bisnaga, S. 516 f.

Forfatterens fuldstændige Register over de mangfoldige, i disse 4 Hæfter forekommende, Navne og Efterretninger, haver Hr. Oversætteren for den største Deel saaledes fordansket, at de fleste forekommende Begreber her kunne opkastes efter de Danske Ords alphabetiske Følge. Itkun ved det Tydske Sch er han kommen i Vildrede; saa at Navnene Skildpadde, Skoevor, Snegleskaller, Snogepander, Snør-Rottings, Sverrige her ere indskudte imellem Scafas og Scio; hvorefter da Sælhunde findes næst for Sechelles-Øerne. Ligesaa haver det Tydske forledet Hr. Oversætteren til, at Haafiske og Haandskrivter her staae efter Hamborg og Harehaar. Et Par Steder haver han ved det Tydske Registers Oversættelse ei vidst at finde igjen i den Danske Text; saasom Slaverie. Turmerik, hvorved der blot er sat Curcuma, staaer S. 266. Gravet Eenhjørnings- eller Narhvals-Horn S. 309 f.

Dr. Bastholm's Tanker over den geistlige Stand.

(fortsat af S. 479.)

2den Post, om den geistlige Stands Nytte og Nødvendighed, og den Skade, som vilde flyde deraf, dersom den blev afskaffet, er ypperligen afhandlet. A. viser, at man fra de allerældste Ti-

Tider af haver anseet denne Stand for vigtig og nødvendig; og dette, siger han, giver allerede en god Formodning, at den maae føre Nytte med sig. Han tilstaaer, at denne Stand haver undertiden øvet et haart Herredømme, og ladet sig lede af Egennytte og Herskesyge; men saa har ogsaa Øvrighedsstanden og Krigsstanden giort, hvilke med alle de Feil, som kan hænge ved dem, ere nødvendige, naar ikke det borgerlige Selskabs Baand ganske skal opløses. Den geistlige Stand har dog, endog i de meest fordærvede Tider, tient til at sætte Grændser for de Mægtiges Voldsomheder, og at holde det mere raae Menneske i en vis Orden, ved Ærefrygt for en Guddom, og Skræk eller Haab i Henseende til Evigheden. Menneskene havde uden den været ulykkeligere. Men naar den geistlige Stand er hvad den bør være, og fyldestgiør sin Bestemmelse, at den udbreder sand praktisk Religion, foreholder Mennesket dets Pligter, opmuntrer til Dyden, afskrækker fra Lasterne, forbedrer Hiertet, roeliggiør Sielen, danner Mennesket til en god Borger i Staten, og giør ham skikket til at blive en lyksalig Borger i Evigheden; da er den ikke allene vigtig for Staten, men endog høist nødvendig. Tanken om en Guddom, en Altbestyrer, en Overdommer, et Liv efter dette, og Følger af vore Handlinger, som udstrække sig endog paa hiin Side Graven, virker paa det fordeelagtigste. „Man taler saa meget i vore Dage om Philoso„phie. Man vilde saa gierne sætte Philosophie „i positiv Religions Sted. Man vilde at Dyden „skal øves for sin egen Skyld, og borgerlige „Pligter opfyldes af Fædrenelandskiærlighed: „men, lader os da først forsøge at giøre et heelt „Folk til Philosopher. Dette haver man endnu

„ikke

„ikke forsøgt, og forgieves vil man forsøge det. „Man troer, at vise og retfærdige Love ere nok, „uden Religion, til at giøre et Folk lykkeligt, „og befæste dets Lykke. De viseste Love kunne „dog ikke udstrække sig videre, end til udvortes „Handlinger, og saadanne Handlinger, hvilke, „naar de stride imod Lovene, kunne opdages og „bestraffes." Nu regner A. adskillige Dyder op, saasom Sanddruehed, Eeds-Hellighed, Maadelighed, Tarvelighed, Arbeidsomhed, Sparsommelighed, Kydskhed, Taknemmelighed, Tienstfærdighed, Menneskekiærlighed, Godgiørenhed, m. fl., hvis Udøvelse haver den største Indflydelse paa et Folks Lyksalighed, ligesom de imodsatte Laster befordre dets Elændighed, men som dog ikke vel kan staae under Lovenes Opsyn; og om end nogle af dem kunde det, var dog intet lettere end at undflye Retfærdighedens Øine ved deres Overtrædelse, og disse Udsvævelser ere just de fordærveligste. Her er det, hvor Religionen med dens kraftige Opmuntringer til Dyd og Retskaffenhed allene kan virke. Lad Lovene forbyde Mord: de dog kan ikke befale at elske Fienden og giøre ham got, ikke forhindre de lumske Efterstræbelser, med hvilke Hevngierrigheden forfølger og ødelægger ham med hans Afkom. Lad Lovene forbyde Tyverie og Røverie; Egennytte kan dog udplyndre Staten og enkelt Borger. o. s. v. o. s v. Den som veed at skiule sig for Øvrighedens Øie, veed, at han ikke kan skiule sig for Guddommens Øie. Den som ingen Løn kan vente sig for sine gode Handlinger herneden, og ingen Straf haver at befrygte for sine onde, ikkun, at han erkiender en Gud, en Overherre, en Dommer, en Evighed, ikkun, at han levende

fø-

føler disse Grundsandheder, saa haaber han Lønnen hisset, eller frygter for Straffen. Han adlyder Landets Love ikke af Frygt, men af Kiærlighed, af Overbeviisning om sin Pligt; han giør ikke allene, hvad de borgerlige Love fordre, men endog hvad de vilde fordre, dersom de kunde gaae videre med deres Fordringer. Man kan bedre tænke sig et borgerligt Selskab uden Love, naar, nemlig, alle dets Borgere ære Religionen, og følge dens Grundsætninger, end man kan tænke sig et borgerligt Selskab, som, uden Religion, endog under de bedste og viseste Love, skulde kunne længe bestaae og være lykkeligt.

Denne Materie er fortræffeligen udført af A. Blot det ønsker Rec. havde været tilført Beviset om de borgerlige Loves Utilstrækkelighed til, uden Religion, at bevirke Folkets Lyksalighed, at de Personer, som skulle vaage over Lovenes Efterlevelse, maatte, naar de ingen Frygt havde for Overdommeren, for den Herre i Himmelen, hos hvilken er ingen Persons Anseelse, befrygteligen ogsaa vise sig efterladne i at opfylde deres høie Pligter, ja maaskee endog misbruge deres Magt og Lovene selv. Regenten udøver sit Regimente ved Embedsmænd, hvo er ham Borgen for, at disse med Nidkiærhed og redeligen opfylde deres Skyldigheder? Lovene selv giøre jo ikke mere, end tilkiendegive, hvad der skal giøres og lades, og hvad Straffe der skal følge paa Overtrædelserne; de kunne ikke værge, ikke haandthæve sig selv; de ere ligesom Sverdet, der behøver en Arm til at føre det; hvad Nytte de skulle giøre, kommer an paa dem, som skulle giøre Anvendelse af dem. Ere disse blinde, partiske, egennyttige, og selv lastefulde, hvad da?

Og

Og hvad, uden Religion, skal kunne holde Øvrighed og Dommere til at giøre Ret, og vaage over Retfærdighed? Hvorfor er der ofte Vidne mod Vidne? Hvorfor tabes undertiden Processer, som vare saa rene og klare, at hver Mand troede de burde vindes? Uden saa er, at Samvittighed, og den giver Religionen, hersker i Rettene og paa Domstolene, saa kan Lovene bruges til at dræbe den Retfærdige, og hvad Sikkerhed har man da i det borgerlige Selskab?

Er Religion nødvendig for det Heele, saa maae den ogsaa være nødvendig for de Enkelte, hvoraf det Heele bestaaer. Hr. B. beviser S. 48 f. at Religionen er nødvendig for enhver enkelt Borger især, for at føre ham ved Dyd til Lyksaligheds Nydelse, styrke ham imod Fristelser, trøste ham under Lidelser, og berede ham til en salig Evighed. Og hvor agtværdig en Stand bliver da ikke den geistlige, hvis Arbeide det saaledes er, ved at lære praktisk Religion, at giøre Staten og hver enkelt Statens Lem lyksalige. Udrette ikke Religionens Lærere overalt, hvad de skulde og kunde, viser A. S. 39, at da er Øvrigheden for en stor Deel Skyld deri. „Hvor„for giver den ikke denne Stand saadan Indret„ning, at denne Hensigt paa en fuldkomnere Maa„de kan opnaaes? Hvorfor sørger den ikke for, „at den besættes med duelige og retskafne Lærere? „(Hvad siger Schmettow om Benaadel„se?) Hvorfor vaager den ikke over dem, at de? „opfylde deres Pligter? Hvorfor understøtter den „dem ikke, naar de opfylde dem?“ At afskaffe den geistlige Stand vilde da være Afsindighed. At giøre den foragtet, vilde være, at bringe Religionen selv, som er Grundstøtten for Folkets

Lyk-

Lyksalighed, i Foragt. Igien giver hans H. H. Øvrigheden S. 60 gode Formaninger, gid de maae blive fulgte! Men med den Note (a) som han har hensat under 59 S. og hvori han foreslaaer, at Disciplerne ingen Stipendier skulde nyde, imedens de gik i latinsk Skole, er Rec. ligesaa lidet fornøiet, som begge Modskriverne. Thi overmaade faa ere de bemidlede Forældre, som kunne taale at betale 100 Rdlr., eller meer om Aaret, for hver en Søn, som de holde i Skole. Ikke mange Embedsmænd kunne afstedkomme det, endog for een Søn.

3die Post beviser, at Præsternes Indkomster ikke ere for store, og altsaa ei bør formindskes; om de kunne paa en beqvemmere Maade hæves, derom troer A. at han ei kan sige noget afgiørende. Han viser, at den geistlige Stands Lønning langt fra ikke er Regieringen, eller Folket, af hvilket Regieringen tager Skatter til Lønninger, saa meget til Byrde, som den civile eller militaire Stands; efterdi Præsterne, naar man undtager Tiende, lønnes ved deres Menigheders frivillige Bidrag: men den Byrde, man efter frie Villie kan formindske, naar man føler den for tung, trykker mindre end den, man skal bære, hvad enten Kræfterne ere stærke eller svage. Videre: at de Geistlige bør være lønnede saaledes, at baade Mænd af Duelighed kunne have Lyst til at træde ind i denne Stand, og at de med Lyst kunne forrette deres Embede, naar de ere komne i den. Med uduelige Mænd, eller med Mænd, som vel besidde Duelighed, men mangle Lyst og Embedsiver, er Staten ikke tient. Naar huuslige Sorger nedtrykke Sielen, slappes dens Virkekraft. Det er ikke sandt, at de Geistliges Ind-

kom-

komster ere større, end fornødiges. Skifteprotokollerne, som holdes i de Geistliges Stervboer, Pligtankeret, som kundgiør, hvor meget Præsterne i Siellands Stift skylde til den geistlige Enkekasse efter Panteobligationer, bevise, at denne Stand intet har tilovers. De, som efterlade sig Formue, ere faa imod dem, som efterlade sig Gield, og dem som efterlade sig intet, og troe sig lykkelige, naar de ved en sparsommelig Huusholdning kunne ligge som ærlige Mænd i deres Grav. Man taler saa meget om de Geistliges Indkomster, man skulde og tale om deres Udgivter. Man tage et Middeltal. Kaldet være paa 600 Rdlr., og er angivet for 500 Rdlr. Deraf afgaae i Embedsskat 50 Rdlr., i Enkepension 50 Rdlr., i andre Skatter af forskiellige Navne omtrent 40 Rd. En Præst paa Landet kan ikke sætte sig med ringere, end med 1600 Rdlrs. Udgivt i det mindste, hvoraf den aarlige Rente er over 60 Rdlr., og til Ildebrands Anskaffelse medgaaer 100 Rdlr. Lad ham have Folkelønnen, som kan regnes for 100 Rdlr., af sin Gaard, hvor meget har han nu igien? Men han skal jo og have Klæder til sig selv, Kone og Børn, og mange Ting til Huusholdningen, som ikke voxe paa hans Gaard. Det var elændigt, skulde han ikke have Raad til imellem at kiøbe sig en ny Bog. Hvad koster ikke hans Børns Opdragelse, især om han har Sønner at holde til Studeringer? Men bør ikke og Præsten, som Udtolker af den Religion, der befaler virksom Godgiørenhed, have noget tilovers til Kiærligheds- og Barmhiertigheds-Gierninger? Dette Kald var dog et af de gode, og som en Mand ikke gierne opnaaer, førend han en Tid lang har siddet i et, lidet, og

der

der er kommet i en vidtløftig Gield. Hvor mange Kald ere der ikke paa 5—4—300 Rdlrs. Indkomster? Og hvor møisommelig en Vei maae nu Manden ikke have gaaet frem paa, førend han erholder et saadant Levebrød? 7 til 8 Aar i en Skole, 1 Aar ved Universitetet, inden han faaer taget den philosophiske og philologiske Examen, derpaa to til tre Aar, for at udholde den theologiske Examen, endeligen øve sig adskillige Aar i at prædike og catechisere, for at underkaste sig Examen i begge Deele. Saaledes gaae 10 til 12 Aar bort, i hvilke han tillige maae ved Information søge at have Livets Ophold.

(fortsættes)

Bekiendtgiørelse.

Tid efter anden har jeg forfærdiget en lille Samling af Riim efter Tidernes Leilighed, hvoraf jeg, kiære Læser, herved lægger dig nogle faa Stykker for Øine, at du forud skal bedømme, om de øvrige bør komme for Lyset eller ikke. Uden Valg har jeg taget disse i Fleng, og bliver din Dom mig gunstig, skal der, som sædvanligt ved slige Værker, ikke blive sparet paa typographisk Skiønhed; hvis ikke, saa har du dog denne Mundsmag for intet. Mit Navn faaer du endnu ikke at vide, paa det din Upartiskhed kan vise sig i sin fulde Glands. Det kan Tidsnok komme paa Titlen af Samlingen, ifald du forlanger flere end disse Prøver.

1. Midlerne til Christi Læres Udbredelse.

(Spørgsmaal)

Kan du vel sige mig: hvorfor mon Jesus ei,
da han udsendte Verdens Lærere,

om

om gandske andre Folk sig vilde see
end Mennesker af Hverdagsklassen,
som havde intet udi Kassen?
Og hvorfor sendte han ei Verdsligviise,
som kunde Sandhed ret anprise,
og herved bane Folk til Himlen Vei?
(Svar)
Den Tanke har han gandske sikkert havt,
at Sandhed seirer ved sin egen Kraft.
Men hvor kan du om Philosopher tale?
de vilde jo giort Folk og Stæder gale?

2. Forskiællen paa Løgn og Digt.

Paa Løgn og Digt en grumme Forskiel er:
En Løgner er ei altid Digter,
hiin kun til Næstens Skade sigter,
men denne skaber Aands=Fornøielser:
hiin aldrig dømmes kan for Ondskab fri,
men denne følger kun sin Phantasie.
Forskiellen er saa stor, som paa at flaae og flyve,
dog følger heraf ei, en Digter jo kan lyve.

3. Den høiere Kritik.

(Spørgsmaal)
Siig mig, hvad er den høiere Kritik?
beskriv mig den, saa det kan holde Stik.
Jeg har hørt meget om den tale;
jeg hører mange af den prale
og sige, at den kan Mirakler giøre,
og Folk til Lys og Sandhed mægtigt føre.
Og hvorfra har man faaet den?
fortæl mig dette alt, min Ven!
(Svar)
Ja vel! Den høiere Kritik er Dagens
Konst,
som ei opfunden er af Lygtemænd omsonst:
med Spaadom og Mirakel kan den lege,

og

og Fingre snildt ad heele Skrivten pege:
(kun Bibelen den spøger med,
al anden Bog for den har Fred)
Den lader hver Forfatter sige,
hvad han har ikke sagt saa lige;
men hvad han virkelig har sagt,
maa væk ved Høikritikens Magt:
Den alting kan bortræsonere,
og Skrivt og Christendom skamfere,
saa intet deraf bliver sandt og vist,
som ei antages kan af hver Deist.
Jeg vil beskrive denne Konst med lidt:
Det Sorte kan den giøre gandske hvidt
og Hvidt til sort.
Er det ei stort?
Jo jo! den rigtigt giøre kan Mirakler,
og skielde sine Dadlere for Stakler.*)
Men du end mere vide vil:
hvor vel dens Fædreland er til?
Viid da: i Tydskland man saa meget skaber,
som sig i Tydskland ikke taber —
Og Danmark har jo mange Aber?

4. Den liberale Theolog.

Da jeg med Tanken rundt om i Europa drog,
jeg stødte paa den liberale Theolog,
og spurgte mig: hvad han vel monne være?
Og dette Svar gav Praxis ham til Ære:
„Han er en Mand, for hvilken fem er lige,
„som Bibelhadere vil ei modsige;
„men sætter Christendom og alt paa Spil,
„og hielper selv af alle Kræfter til,
„at Irreligion omkring sig æder —

„fort

*) Beskrivelse over den høiere Kritik udkom hos Popp 1790, og solgtes til Bedste for Indvaanerne i St. Hanses Hospital, hvoraf nogle sammesteds endnu kan faaes for 4 ß.

„kort sagt: — Han er en Christendoms
Forræder."
To Lignelser skal giøre dette klart;
thi uden disse blev det alt for bart,
hvad jeg nu skrev. Du Mandens Billede
i Følgende vil faae at see: —
En Commandant sin Fæstning ei forsvarer,
skiønt Fienden den ingenlunde sparer;
han hvert et Udenværk lar tages bort,
af dem, der ikke have vil den Tort,
at gaae derfra med uforrettet Sag;
Han sover ved den lyse Dag.
Den Fremgang, som Beleirerne vil giøre,
kan Eed og Pligt ham til Gemyt ei føre;
sin Fæstnings Folk tilsidst han sammenkalder,
og dette Ord da fra hans Læber falder:
„Hvad om vi denne Fæstning overlade?
„Beleirerne os da vil ikke hade,
„langt mindre skade.
„Vi spare og en Hoben Møie,
„og med det samme skaane vi vor Trøie.
„Vi skyde da ei heller Folk ihiel,
„men see paa deres og vort eget Vel."
Ifald du kalder denne Mand Forræder,
saa er du ingen Mand af smukke Sæder;
men vil du sige, hvad om ham er vist og sandt,
saa kald ham kun den liberale Comman-
dant.
End videre: En heel Deel Tyveknegte,
just af det Slags man kalder ægte,
bestial et Huus; og roelig laae
Pasop, som skulde passe paa,
og svare til sit Navn
til Husets Gavn.
Jeg troer, den heller vilde døe

end

end giøe;
end sige at den skulde bide,
thi Tyvene den kunde lide;
og omendskiøndt de gik og kom,
den dog sig ikke brød derom.
Hvad kalder du Pasop, der holdt saa kiønt
sin Mund?
hvad andet, end den liberale Hund?

Flere Prøver vil jeg, kiære Læser, ikke for denne Gang opvarte dig med. Skulde jeg mærke, at du ei allene gider læst mig, men ogsaa ved mine Vink bringes til at tænke videre: saa kan jeg altid fornøie dig med passende Beskrivelser over Fornuftmanden, Flaskepoeten, Hanekyllingerne, Drengen med Lygten i det prophetiske Mørke, Cryptocatholikjægeren, Talentfuldskab, Kant med sin Tant, Opklarings-Spindelvæv, Revolutions-Sotiser, &c. &c.; og alt skal du faae oplyst med Noter af min Tydske Læsning og Danske Erfaring. Men indtil videre lurer jeg paa din Dom over foranstaaende Prøvestykker. Foreløbigen maae jeg dog sige dig, at, dersom du imod Formodning forblander mig med Repertoriumsmanden, der ligesom jeg ikke lader sig udspionere, saa nedlægger jeg strax Pennen; thi med ham vil jeg ingenlunde dele Æren.

Kritik og Antikritik.

No. 32.

den 9 December 1795.

Kritik.

(54.)

Herr Jardine's Breve fra Paris (til London,) om Fruentimerets Indflydelse paa det Almindelige, samt dets Opdragelse; oversat efter hans Letters from Barbary, Spain and France, 1788 London i st. 8, med nogle tilføjede Anmærkninger af Dr. Børge Poscholan Kofod, Dansk Slotspræst.

Kjøbenhavn 1795, paa Hofboghandler S. Poulsen's Forlag. 38 Sider i 8.

Da skjønsomme Geistlige i Omgangen tale om mange Emner, som just ikke udtrykkeligen høre til deres Kald: saa haver Anm. altid ønsket, at disse værdige Mænd som Scribenter ogsaa maatte skrive andet end Prædikener; hvis Titel og Indklædning i vore Tider er tilstrækkelig til at kysse endeel Læsere bort, endskjønt fordomsfrie Folk læse dem som philosophiske Afhandlinger, hvilket jo mange blandt dem virkeligen ere. Saa værdigen anvender da Hr. Dr. Kofod sine Bitimer; og endskjønt han for Ildsvaaden maatte flygt uden for Byen, vedblev han dog at fuldende den-

ne begyndte Oversættelse, samt at pryde den med nogle lærerige Anmærkninger. Hans Styrke i at oversætte af Tydsken viisde han allerede for to Aar, s. Kritikens 13de Hæfte, S. 307; og nu finde vi ham her ligesaa stærk i det Engelske Sprog. Fordi Skrivtet er kort, og den Engelske Forfatters Stiil hist og her vanskelig at forstaae: gjorde Anm. sig den Umag, omhyggeligen at sammenligne denne hele Oversættelse med Originalen; hvilket ellers ved større Bøger ei kan forlanges af en Anmælder. Men ved nærværende Skrivt blev ogsaa Umagen belønned, da Anm. med Fornøjelse fandt Oversættelsen saa nøiagtig, at han selv ikke tiltroer sig at oversætte rigtigere, endskjønt han haver havt temmelig Øvelse i at oversætte af det Engelske. Da tillige Hr. Dr. Kofod's Danske Stiil er friere for Germanismer, end vore fleste andre Scribenters; (endskjønt han dog ligesaa flittigen som Andre læser Tydske Bøger:) saa forøgede ogsaa denne vigtige Omstændighed Anmælderens Fornøjelse ved et ellers ikke moersomt Arbeide.

Hr. Drs. Anmærkninger til Brevene ere alle lærerige, og røbe, med hvilken Eftertanke han haver læst nærværende og mange andre Bøger. Da Forfatteren er saa omhyggelig for at forskaffe Qvindekjønnet taaleligere Kaar, imedens det tillige kunde blive gavnligere for det Almindelige, istedet for at nu mange Enker og gamle Piger forkomme af Mangel paa Næringsveje: saa fortjener det Forslag af Anmærkningen til S. 25 her at udmærkes til højere Eftertanke, at Øvrighederne maatte søge at mage det saaledes, at Qvindekjønnet for Fremtiden kunde nyde udelukkende Fordele af saadanne Pro-

fes-

fessioner, hvis Udøvelse det er ligesaavel skikket til som Mandkjønnet, hvilket dertil ikke længere burde have Adgang; for Ex. som Dame-Skrædere og Frisører, Handskemagere og deslige. Fra Oldtiden haver jo ogsaa Qvindekjønnet allerførst, og meget længe, alene udøvet Væver-Professionen; og endnu findes paa Landet en Mængde Koner og Piger, som derved nære sig rundeligen.

Da Anm. hører, at Hr. Poulsen haver bestemt dette almeennyttige Skrivt til en Nytaarsgave for Damer, hvoriblandt det vidst vil blive en af de værdigste: saa anmoder han Hr. Forlæggeren om, da paa Titelbladet at rette den vederstyggelige Feil, at Fruentimmrets er af Correctøren forvandlet til Fruentimmernes, hvorefter alligevel følger dets Opdragelse, som sigter til Fruentimrets, som Hr. Dr. K. havde skrevet. Ligesaa bør i Jardine's anførte Bogtitel French atter forandres til France; da her tales om Landet, som Correctøren havde kundet see af det foregaaende Spain, dersom han forstaaer saa meget. At disse Breve fra Paris allerede ere skrevne i 1776, da Tingene endnu ei vare komne til den Yderlighed som i 1788, burde ogsaa være sagt i Forerindringen, uden at Skrivtets Værd derved kunde have tabt noget; thi Nyhed skal dog vel ikke være Skrivternes Hoved-Fortjeneste?

Følgende Trykfeil haver Anm. især bemærket.

S. 5 L. 2 fordrer læs fordre.
S. 7 Not. L. 6 blev læs blev den.
Lin. 8 skadelige læs skadelig
S. 8 Lin 6 lokker læs lokke.
S. 36 Lin 11 Gave læs Gavn.

(55.)

Dissertatio de Temperie Aëris, qvam pro gradu Doctoris Philosophiæ scripsit *Odin Wolf*.

Havniæ 1795, typis viduæ Morthorst. 57 pp. tilligemed en Dansk Expectoration paa 22 Sider i 8.

Endskjønt det hele akademiske Promotions-Væsen røber Mellemalders-Pædanterie, saa gavne dog Gradual-Disputatserne saa meget, at ved denne Lejlighed videnskabelige Æmner undersøges af flittige unge Mænd, som da ofte anvende meer Flid paa saadant Prøveskrivt, end mange Professorer anvende paa deres Forelæsninger. Kun i de nyeste Tider ere Nogle blevne til Doctorer, ved blot at commentere over enkelte Steder i Bibelen og i ældgamle Scribenters Verker, hvorved der ei var Lejlighed til at vise videnskabelige Indsigter og Kundskaber. Des kjærere er det altsaa Anmælderen, at Hr. Dr. Wolf til Eftergranskning udvalgde en værdigere Gjenstand, som af Andre var bleven forsømt. Af Mangel paa Instrumenter og Experimenter, kjendte de Ældgamle saare lidet til Luftkredserne; og tilskreve Fix-Stjernerne ligesaa megen Indflydelse i Vejret, som Solen og Maanen. p. 2-7. Ikkun de nyeste Luft- og Vejr-Jagttagere have vejledet os til rigtigere Grundsætninger. Luftens Kraft til at indsue varme Dunster forvolder meer Varme i dybe Dale og over eller omkring Søer og Havet, end i højere Luftkredse og omkring Bjergene; hvor den deels ved Jordens Omvæltning, deels ved Soel-Straalernes Indtræn-

trængen, bliver meer flydende eller tyndere. At Dunsterne, ved Experimenter, hvor Luften fortyndes, blive til Taage og Snee, bevises ved Erasmi Darwin's mangfoldige Forsøg, p. 10-15. Hvad Abbé Gruber (ikke Gruner) og Prof. Green indvende mod Darwin's Experimenter, grundes kun paa ældre Theorier. Efter De-Lüc's Idees sur la Meteorologie, kunne Soelstraalerne ei virke nogen Varme, dersom de ikke i Dunstkredsen forenes med en brændbar Materie, p. 16 sqq. Prof. Toaldo's Erfaringer bevise, at Luften ved Soelskin bliver meer og meer elektrisk; og derfor meget meer Skyl-Regn falder i Middags- og Eftermiddags-Tiderne, end om Natten. p. 19. Dog tilstaaer han, at ogsaa Maanskin sætter Elektriciteten i Bevægelse, p. 20.

Dunstkredsens Formue til at modtage Varme eller Kulde, afhænger især af Landenes Beliggenhed, samt Jordbundens Beskaffenhed og Dyrkning; hvilke Puncter da Hr. Dr. Wolf lidt udførligere afhandler p. 20-35. Endskjønt Soelstraalerne stærkere opvarme Fjeld-Klipper end blød Muld, og Menneskene der oppe føle stærkere Hede, p. 21 sq: saa er dog Fjeldtoppernes tyndere Dunstkreds i sig selv meget koldere, p. 20 & 23 sq. Herved kommer dog især Fjeldstrækningernes Beliggenhed i Betragtning; fra hvilke Sider de ere udsatte for kolde Vinde, eller paa hvilke Sider de selv betrygge Landene for saadanne, p. 26; hvilket sidste ogsaa Skovene bevirke, men tillige forhindre Jord-Bundens Opvarming, p. 27 sq. (Ogsaa heraf fremlyser et alviist Forsyn, at de nordlige Fjelde ere meer begroede ved Naale-

le- eller Gran-Træer, hvis Naale meget mindre uddunste end Løvtræernes, hvis Nedfald alt for meget befugter og afkøler Jorden.) Hvad Jordbunden angaaer, kunne store Sand-Sletter ikke saa meget uddunste, at der skulde falde hyppig Regn; med mindre der imellem maatte findes mange Sumpe og Skove, p. 24 sq. Dyrkede Lande, som forudsætte udhuggede Skove, have saadan en formildet Dunstkreds, at endog Vindenes Retning derved forandres; saasom ved Pennsylvania-Kysterne, (p. 28 sq. hvor §. 39, L. 2 bør læses Oræ) hvor de kolde Nordvest-Vinde om Vinteren ikke meer blæse saa længe og saa truende for Søefarende, som for nogle og 60 Aar. De Illyriske Landes nuværende Dyrkning, samt de Græske Kysters formindskede Skove, maaskee ogsaa den nuværende stærkere Hede under Vulcanerne, kunne have hjulpet til, at det Napoletanske Land og Kirkestaten nu ere varmere end i Horatii Tid, p. 30. Men at Tydsklands formildede Dunstkreds skulde virke saa langt hen over Alperne, er neppe rimeligt, saa længe der bliver uoptøet Snee tilbage paa de Tirolske Alper. Dog ere Vindene, saavel i vort Norden, som i Sønden, ved Skovenes Udhugning, saaledes formildede, at hverken Østersøen fra Lybek indtil Danzig, eller det Sorte og Adriatiske Hav, nu længere belægges med Iis, som for nogle hundrede Aar, p. 32. De ældgamle Romere tilskreve Dunstkredsens Formildelse blot Tidens Længde, uden at tænke paa rimeligere Aarsager, p. 32. sq. (For Resten gjendrive netop alle disse Erfaringer Buffon's sære Infald, at Jorden med Tiden skulde blive koldere.)

Er Jordbunden opfyldt med Svovel, Jordbeeg og Naphtha, saa er Dunstkredsen heed: men hvor meget Salt og Saltpeter findes, formeere dets Uddunstninger Kulden; og deraf udleder Hr. Dr. Wolf p. 33 sq. Sibiriens uoptøede Jordbund, endog i Strækninger, som ligge sydligere end Berlin. Blæse Vindene over saadanne Strækninger, saa bringe de derfra Varme eller Kulde med. Derfor maa ingen Slags Vind i sig selv kaldes varm eller kold, uden at bestemme Landet og Havet, hvorfra den stryger over et andet Land, p. 35 sq.; og denne Varme eller Kulde formindskes endda, naar en Landstrækning haver Læe af Bjerge og Skove, p. 26 sqq. Luftens (p. 11) omtalte Fortyndelse forvolder Blæst; hvoraf det da kommer, at Søevindene om Dagen blæse til Landet, og Landvindene om Natten fra Landet til Havet, p. 37 sp. Hvilken Indflydelse den elektriske Strøm eller Uvejrene have paa Varmen og Kulden, berøres ikkun i Korthed §. 51, p. 38.

Er Luften opfyldt med brændbare Dunster, saa bliver den hedere end reen Luft, p. 38-42: dog opvarme ogsaa de lunkne Søedunster som oftest Landluften. Er derimod Søeluften opfyldt med kolde Saltdele, saa forøger den ogsaa Kulden paa Landet, p. 42 sq. Mangel paa Solskin forhindrer, at ikke Luften opfyldes med Jordens varme Dunster: derimod ere nordlige lange Dage meget hede, og de kortere Dage mellem Vendekredsene lidt mildere end de ellers vilde være ved idelig Solskin, p. 43 sq. Hvor snart Heden tiltager i nordlige korte Sommere, iagttog den yngre Gmelin i Mangaseja fra den 11te til 19de Junii, p. 44 sq. At Maanens Stand

mod

mod Jerden ogsaa fortynder Luften, er afgjort: men Virkningen forhindres i Norden alt for tidt ved vældige Skyer. Vi trænge derfor til flere Jagttagelser fra sydligere Lande; thi de eneste, vi hidtil have, ere Toaldo's, p. 46. Hofraad Lichtenberg's nyeste Jagttagelser ved Maanens Stand ere udtegnede p. 47 sq. Den store Gatterer udleder Luftens og Vindenes Forandringer af Havets forskjellige Strømme, og de Floder, som løbe ud i hvert Hav, p. 49 sqq.

(fortsættes.)

Dr. Bastholm's Tanker om den Geistlige Stand.

(fortsat af S. 492, og sluttet.)

Det er sandt, der gives ogsaa Kald, hvis Indkomster løbe op til 1000, ja maaskee henimod 2000 Rdlr. Men hvor mange af dem? de ere sandeligen snart talte. Men har man ogsaa regnet Udgivterne? Regner man ogsaa Arbeidet? Bør der ikke i den geistlige, ligesaa vel som i alle andre Stænder, være noget Høiere at tragte efter, for at vedligeholde Nidkiærhed og Embedsiver? Er det for meget, at der i den geistlige, som i den verdslige Stand, ere Embeder af saadanne Indkomster, at de kunne ved Alderens Tiltagelse være Belønninger for Mænd, der med smaae Indkomster have længe og troelig arbeidet i deres Virkekreds? Endeligen hvorfor glemmer man at see hen til den overmaade store Mængde af de ringe geistlige Embeder? — Det maae tilsidst mærkes, at de Geistlige gjøre fyldest for deres Løn. „Maaskee, „siger A. S. 68., mange verdslige Embedsmænd,

„der

„der ere dobbelt saa got lønnede, ikkun have halvt „saa meget Arbeide." Han opregner derpaa, hvad Embedsforretninger en Præst har paa Landet, om hvilken man ellers vil troe, at han har intet at giøre; og han beviser, at til at besørge de verdslige Forretninger, som høre til Embedet, maatte Kongen, naar Præst ikke var, lønne en verdslig Mand i det mindste med 200 Rdlr. Af det alt er det klart, at en Præst, som giør, hvad han bør, har ingen ledig Time tilovers. Men ere der de i den geistlige Stand, som der vist nok ere mange i den verdslige, der tage sig deres Embede let, hvorfor holder Øvrigheden dem ikke til at giøre deres Pligt? Om de Christnes Lønningsmaade kan indrettes beqvemmere, siger A. intet afgiørende, og derfor vil Rec. ogsaa gaae dette gandske forbi. Men det skylder han Sandheden, at giøre denne Bekiendelse, at Hr. Conf. Bastholm har med saadan Kraft, Klarhed, Aabenhiertighed og Frimodighed, talt Geistlighedens Sag, at det maatte være en lumpen geistlig Mand, som ikke med den oprigtigste Taknemmelighed vilde paaskionne det.

4de Post: Om Geistlige skulde have Rang, Tit'er, Udmærkelsestegn? H. H. mener Ja, saa længe andre Stænder have denne Rangle at fornøie sig med: men Rec. mener Nei. Efter hans Tanker giorde det de Geistliges Forstand Ære, at de satte sig ned i den almindelige Borgerklasse. Imellem dem selv indbyrdes giør dog altid Alder, Embedsgrad, Lærdom, Forskiel. Naar de skulde have Titler, og dem maatte der vel være adskillige Slags af, seer Rec. ikke, hvorfor og Landraaden ei, som H. H. S. 85 nævner som et Ord, man kan tænke sig noget ved,

kun-

kunde gaae ind under denne Stads. Om de sal. Provster Linder, Hurtigkarl, Diissel, Vessel, Mangor, havde baaret Navn af Landraader, mon de da ikke svarede dertil? Og de vare dog tillige i deres Præsteembede brave Mænd. Betænkeren vil heller have Kirkeraad. Titlen er tydsk. Men staaer ikke Kirken nok, omendskiønt der ingen Hr. Raad er i den? Strøetænkeren tager sig med sin provstelige Finger en Priis Contenanse, for ei at geraade i for megen Hestighed over det Verdslige, og kommer frem med sin Søeraad ved Søe-Limiterne. Tak skal han have for denne Tilgivt, og til Belønning derfor skal han hede Hr. Titelraad. Der er ingen Skam ved at give gode Raad, Apost. Paulus selv gav Timotheus Sundhedsraad. Sid. 93 haver H. H. dette Besønderlige, At en Mand maae have Patroner, som kunne hæve ham til de høiere Værdigheder i Lærestanden.

5te Post: Er det fornuftigere, at Præsternes Klædedragt vedbliver, end at den afskaffes? A. kan ikke lide de lange Kioler. Havde han været i Norge, og seet Præsterne der iførte deres Samarie, som er opbundet med et Livbelte, at ride en Miils Veie, for at betiene Syge, og de, naar det er kaalt, have en varm Overkiol, men naar det er varmt, en Nanqvings Frakke over Præstekiolen: saa havde han ikke hapt saa meget imod de lange Kioler. I en stærk Kulde kan ingen bedre Dragt haves end denne. En Præst i Norge kan paa en Søndag have saa mange Forretninger i Kirken, at han maae opholde sig der i 3 til 4 Timer. Med hans Ragesokker, et Slags Overstøvler af Geedehaar, paa Fødderne,

et Par Trøier, Vest og kort Kiol under Præste-kiolen, og tykke Vanter paa Hænderne, kan han meget got holde det ud i den bidende Kulde: men hvor vanskabt vilde han ikke see ud i korte Klæder, saadan, som han er undermonderet! Hr. B. erindrer sig nok sal. Doctor Holm. Naar Præsten i Norge har Annex-Kirke, og Veien eller Aarstiden er saaledes, at han behøver at ride til Sogns, saa har han en aparte Pibekrave og Præstekiol hængende i Annexgaarden, som han ifører sig, førend han gaaer til Kirke. Der er ingen Dragt, hvori en Mand bedre kan klæde sig efter Veirligets Beskaffenhed. Er det varmt, og han ei formaaer at koste sig en Kiole af Silke, saa lad ham have den af Stof. Mindst bekostelig er den ogsaa. Rec. har været 10 Aar Præst i Norge, hvor han vel kun havde een Kirke, men reed dog ofte til Syge, og for at troelove. Men i disse 10 Aar behøvede han ikke at lade sin Præstekiol vende. En saadan Samarie af Klæde kan koste 24 Rdlr. Den Fordeel er derved, at Moden forandres ikke, og at Underklæderne ei behøve at være af Atlask. Ogsaa er den Fordeel derved, at, om der er Slagsmaal imellem Kone og Mand i et Huus, naar Præsten gaaer forbi, kan han trygt gaae derind og stifte Fred mellem dem, dersom han er iført sine Ordensklæder: men er han ikke det, giør han klogest i at lade det fare. Om end de Allerfleste i Menigheden vilde være ligegyldige ved det, at Præsternes Dragt blev forandret, og kun nogle Faa vilde støde sig derover: saa befaler dog den apostoliske Moral, som vi have af Paulus, os, at rette os efter disse Faa. En anden Sag er det med Vingerne og Pibekraven; disse Sager ere virkeligen Præsten til Besvær, i Stedet for at Samarier

rien er omtrent det samme som en Slafrok. Lad det være Præsterne forbudt at bruge Vinger og Pibekrave, undtagen ved Høitideligheder; ved hvilke det og bør staae ham frit, om han vil undvære dem: saa er der giort alt, hvad der bør gisres til Forandring i Præsternes Dragt. En Pibekrave er baade kostbar at giøre og at opsætte. Bonetten varer en Mands Levealder, er god i varmt Veir, og sparer Perykens Accommodation. Det er Brug, at Præsterne bruge Bonet og Hat i Fleng, og efter Gotbefindende, og derved kan det have sit Forblivende. Ogsaa er det Brug, at Præsterne uden for Altaret, og Prædikestoelen, og Liigfølge, bruge Samarier uden Vinger og Pibekraver; og af den Aarsag, siden Folket er vant dertil, troer Rec. at Vinger og Pibekrave kan aflægges, uden at nogen stoder sig derover.

6te Post: Er Ordinationen nødvendig? Er den nyttig? Kunde den være bedre indrettet? Det forstaaer sig, at den ikke er aldeles nødvendig. Den er nyttig. Men den bør forandres, og indrettes just saaledes, som H. H. har giort Forslag dertil.

(56.)

Strøe-Tanker ved S. T. Dr. Chr. Bastholms korte Tanker til nærmere Eftertanke, over den geistlige Stand, udkastede af Palæophilus.

Kiøbenhavn 1795. Trykt hos Christian Frederik Holm, i 8, 46. S.

Noster Palæophilus sibi sapit. Non semper sapit, qui sibi sapit. Dette er sagt paa Latin, for

for at de Profane skal ikke forstaae det. Personen, som byder os dette Strøelse, kalder sig Palæophilus, hvilket er udlagt en Elsker af det Gamle. Dog er han ikke saa kiær af det Gamle, at han jo nok vil S. 41 skille Proprietærene ved deres Kaldsret, endskiønt de have den efter vor danske Lov. Aarsagen maae nok være, at Y føler det for Landsbypræsterne, hvis Ære han tager sig, uden Fornødenhed, og uden given Anledning, for ved hvert Skridt at tale ydmygende deri, at de skal have en Kirkepatron at takke for deres Levebrød. Rec. veed sandeligen ikke, enten Cancelliet, eller Proprietærer, kalder bedst Præster. Men det veed han af Landemodsakterne, at Adskillige, ved at imodtage Kalds-Breve af Proprietærer, have i Cancelliet søgt derom, at de ligefuldt maatte have Adgang til at søge kongelige Kald. Rec. haver anseet slige Ansøgninger som halve Satirer paa Cancelliet. Palæophilus siger reent ud: 2) „Dernæst forekommedes derved (nemlig at Proprietærene mistede den Herlighed at kalde Præster) „megen Uret imod „mangen fortient Præst paa Proprietair-Godset, „hvorfra han snart aldrig kan blive forflyttet til „et Kongens Kald.“ Ja, Rec. veed ogsaa nogle Disputer, som have været førte imellem Cancelliet og enkelte Godseiere, om at kalde ved en just nu indfalden Vacanse. Rec. har Ont for at forstaae dette. Det skulde vel være et herskende Princip, saa vel hos Godseieren, som hos Cancelliet: detur optimo! den Bedste skal have det. Men er det ikke det, og er det en Yndestes-Sag at bortgive et Præstekald, hvad kan det da skielne, hvo der uddeler Yndesten?

Vor

Vor Palæophil underskriver sig γ, og giver sig tilkiende som en, der i 35 Aar har været Præst. Blodet er kommet til at kaage i hans gamle Aarer, over nogle Ideer, Hr. Confessionarius Bastholm har frembragt just af Interesse for Geistlighedens Sag, og for at giøre samme fra den politiske Side des vigtigere i Regieringens Øine. Vranten greeb han Pennen, og skrev Noter over Hr. Bs. korte Tanker, for, som han behager at udtrykke sig, i Tide at dæmpe den under Asken ulmende Ild. Et Beviis paa Mandens Smag bør Rec. vise sine Læsere. S. 43 lider han det ikke, at Hr. B. har kaldt de Formularer, vi i vor Alterbog have, naar Indbydelsen oplæses for Communicanterne; og naar vi ved Brudevielser tale om et Sacramente, og bede Gud om, at han vil saadan sin Skabning, Ordning og Velsignelse ikke lade forrykkes eller fordervves, elændige. Havs Annotation er „L. 8. Man burde vel ikke ventet af en Præst „disse Formularer characteriserede som elændige." Sibi sapiat!

E.

(57.)

Betænkninger, foranledigede ved Igiennemlæsningen af Herr Doctor Bastholms korte Tanker over den geistlige Stand, indeholdende tillige Udkast til en Plan, hvorefter Præsterne fratages deres Jordbrug og Tiende.

Ri-

Kiøbenhavn 1795. Trykt udi det kongelige Waisenhuses Bogtrykkerie, af Carl Friderich Schubart, paa L. Reistrups Forlag, i 8, 38 S.

Denne Forfatter er grundigere og beskednere, end den forrige. Han har anbragt adskillige meget gode Erindringer imod adskillige af Hr. Bs. Yttrelser, men som Rec. sparer at anføre, fordi han selv ogsaa har berørt de samme. Det vil Rec. udtegne af S. 20, hvor A. taler om Opdragelsen til Præsteembedet, og den theologiske Examen. „Blot ønskede jeg nogle alt for frie „Forklaringer over visse Ting i Gudslæren borte; thi en stor Deel, om ikke den største, af „de unge Theologer, som dannes i vore Tider, „blive derved virkelige Professionister i den egentlige Forstand". S. 21 ønsket han, at Præsten aldrig, eller i det mindste meget sielden, vilde spille Kaart. Naar det er at befrygte, at nogen skulde forarge sig derover, bør da vel Præsten nogentid lade sig see med Kaart i Hænderne? — Det Særegne, denne A. har, er, at han vil, at Landsbyepræsterne skal miste deres Tiende, og deres Præstegaards Avling indtil saa meget, at de have frie Græsning til 2 Heste, 2 Kiøer, og 10 Faar; og at de skal bekomme derfor 300 Rdlr. aarligen af Kongens Kasse, ligemeget i alle Sognekald, enten de vare store eller smaae. Paa denne Maade, naar Præsten havde udgivet 100 Rdlr for Ildebrand og til Folkeløn, 100 Rdlr. for Rug, Byg, Ærter, Havre, og betalt kongelige Skatter, Enkepension, Hielpekasseskat, Expenser til Landemodene, Fattig- Doctor- Chirurgi-Skat, og hvad mere der er, havde han ikke en Skilling til

til at kiøbe Smør for, eller klæde sig, Hustrue og Børn for; videre, end hvad Offer og Accidenser kunde indbringe, som man jo nok veed siger ikke meget. Et farligere Forslag kunde nok ikke giøres i nærværende delikate Tider. Just saadant et Forslag har Hr. Dr. Bastholm villet gaae i Møde, og derfor har Palæophilus takket ham saa kiønt. Heller, end at kegle mod Mænd, som kan og ville forsvare den geistlige Stand, bruge man sine Gaver til at vise, hvad Nytte Standen giør, og kan end mere komme til at giøre det Almindelige. Det være langt fra Rec., at tillægge Forfatteren af Betænkninger o. s. v.. onde Hensigter imod Geistligheden; thi alt det Øvrige characteriserer ham af en ganske anden Tænkemaade: men Rec. vil troe, at A. ei har kiendt Omstændighederne med en Præst paa Landet, og har snappet et Project, han har hørt af Andre, og derpaa bygget sin Plan.

E.

Kritik og Antikritik.

No. 33.

den 16 December 1795.

Kritik.

(58.)

Dansk Ordbog, udgiven under Videnskabernes-Selskabs Bestyrelse, Første Tome, A-E.

Kiøbenhavn 1793, trykt hos Hof-Bogtrykkerne N. Møller og Søn. 89 Ark i st. 4.

Da Bestyrerne ei have værdiget Publicum saa meget, ved denne første Deel (eller Franske Tome) at give os denne fortjeneſtfulde Samlings Historie: saa kan Anm. her ikke fortælle meer, end hvad han husker af Udgiverens Hr. Prof. Elert's, mundlige Efterretninger. Den Kongelige Liv-Læge Povel Moth, som døde 1670, begyndte først at samle mangfoldige Danske Ord og Talemaader, og at forklare samme ved tilskrevne latinske Ord. Men da netop med hans og hans Konges Dødsaar det uhældige Tidsrum begyndte, hvor ingen vilde anvende noget paa Lærdommens Forfremmelse: laae denne lærerige Samling hen, uden at fortsættes eller trykkes. Hældigviis blev den dog gjemmed i det geheime Archiv; hvor den Tid mange andre Haandskriver laae, som allermindst hørde til Hemmeligheder. Og her traf det sig omsider saa hældigt, at en flittig

Jyde, Jakob Langebek, blev Archivarius; og havde den gode Troe, at Samlinger, som man ligesom arver af forrige Tiders Lærde, flittigen bør fortsættes. Da han ogsaa utrætteligen læsde i de gamle Documenter, som vare ham anbetroede: saa samlede han mange flere ældre Danske Ord og Talemaader, end salig Moth havde fundet Lejlighed til, og fortsatte Samlingen indtil sin Død i 1775. Den Gang var Regieringen allerede saa oplyst og veltænkende, at Vedkommende ikke ansaae den flittige Lærdes Samlinger som fortjenestløse: men at alle saadan en Mands efterladte Haandskrivter, for en anseelig Pengesum, maatte kjøbes af hans Enke. Men uagtet salig Langebek selv i 1744 havde stiftet et Sælskab til det Danske Sprogs Forbædring: maatte dog denne Ordbogs videre Udarbeidelse til Trykningen overlades en Commission af Videnskabernes-Sælskabets Medlemmer, (s. de Berlingske Efterretninger 1794, S. 705 f.) fordi dette Sælskab haver Fonds til Omkostningernes Bestridelse. Dog bestod Commissionen ogsaa af Lærde, som tillige vare Medlemmer af hiint Langebekske Sælskab. Udarbeidelsen blev da alvorligen foretaget, og 2 Medarbeidere fik hver 300 Rdlr. aarlig Løn; Revisoren eller den som skulde svare for den rigtigste Anordning og for Correcturen, fik kun 200 Rdlr., men uden Undtagelse, enten der trykdes noget eller intet. Formedelst denne Foranstaltning, haver Revisionen og Correcturen af herværende 89 Ark staaet hen i 17 Aar, og altsaa omtrent kostet 3400 Rdlr., samt 2 Medarbeideres aarlige 600 Rdlr. som i 16 eller 17 udgjøre henved 10000 Rdlr. Bogstavet A var allerede trykt

trykt i 1781, da salig Etatsraad Strøm i Roeskilde (hans Døbenavn er ikke værdiget at optegnes) endnu havde Bestyrelsen. Siden dennes Død eller 1782 udfærdigde Hr. Prof. Nik. Elert det Øvrige; og antog siden nogle Aar flere kyndige Medarbeidere, (s. Berl. Efterretn. 1794, S. 706) imedens han selv ogsaa vedbliver, fra Grunden af at udarbeide nogle enkelte Bogstaver. — Hvor meget Verket vil komme til at koste Nationen, førend det bliver fuldendt, kan Enhver i det tilkommende Aarhundrede letteligen udregne. Men hvad Nationen nu haver, og ved Fortsættelserne kan vente, for sine Penge, skal nu Anm. korteligen fremsætte. Om denne første Deels hele usolgte Oplag er brændt hos Bogtrykkeren, eller om det er i Behold, haver Anm. endnu ikke med Vished kundet erfare. Den største Deel af de Mothske og Langebekske Haandskrivter til Ordbogen staae nu i det Kongelige Bibliothek, og kun nogle Bogstaver ere laante til Medarbeiderne.)

Foruden Alt, hvad Moth og Langebek havde samlet, og hvad venteligen de nuværende Medarbeidere dagligen forøge, enten med egte gamle Ord og Talemaader af det almindelige Liv, som de ved Lejlighed huske paa, eller med nysammensatte Ord og Talemaader, som nye Begreber, og nye Vendinger i Veltalenheds-Skrivter, eller i Oversættelser af fremmede Sprog, gjøre uundværlige, — skal vor National-Ordbog indeholde alle Ord, samt alle disses Bemærkelser, og alle Talemaader, som høres af Danske og Norske, enten disse leve i eenlige Norske Dale, eller fra Færøerne indtil Bornholm; samt alle disse

Fol-

Folkeslags Ordsprog, skjæmtende Talemaader og Scurrilitæter, hvis end og disse ere pøbelagtige. (De sidste tjene endda til at charakterisere visse Stænders Tænkemaader og Sæder; og bør i det mindste forstaaes af komiske Scribenter, som deraf undertiden kunne tage Anledning til finere Vittigheder) Af det sidste Slags sammensatte Ord savnes her for Ex. S. 259 den foragtelige Benævnelse Barne-Røv, som gives unge Mennesker, naar de ere næsvise, og hvorfor Bajerne have et parallelt Ord, du Kinds-Arsch. Angaaende mangfoldige Provinciale Ord og Talemaader, som ei forstaaes af Enhver, er der en Gang blevet efterspurgt hos Landsbye-Præsterne: men neppe overalt fra kommet fyldestgjørende Svar. Da den Ene kan være meer skikked til Ordgranskninger end den Anden; eller Een kan have hældigere Lejligheder til at give Oplysninger over Land-Almuens Ord og Talemaader, end en Anden kan have: saa var det ønskeligt, at Videnskabernes Sælskab endnu en Gang vilde lade efterspørge efter Ord, som endnu ei ere tilstrækkeligen oplyste; og dette især i visse Egne, hvor sjeldent Fremmede komme hen, saasom alle smaae Øer, Mors, Sallandet, Thyelandet, Han-Herred og Ven-Syssel, og som paa Als og i Angeln. Men foruden Bøndernes Kunstord og Talemaader, bør ogsaa Haandverkernes fuldstændigen samles og forklares; hvilket rimeligviis endnu ikke er skeet, da disse Folk desværre altid glemmes af de Lærde, som om ikke Kunstord vare almeennyttigere end mange historiske Smaaeting. Saa savnes for Ex. S. 535 Bund-Enden, en Benævnelse,

som

som Slagterne give Endetarmen, som bruges til tykke Pølse. Af Slagternes Sprog kommer ogsaa den S. 498 manglende Talemaade, Tage en ved Bringen, endskjønt Bringe ellers ikke bruges om Menneskets Bryst.

Udenlandske Ord, der saaledes som Kunstord ere indførte tilligemed udenlandske Ting og Begreber, bør vel deels beholdes, naar Taknemligheden byder at bekjende, at Udlændinger have bragt Tingen til os. Men saa langt bør dog Taknemligheden ikke udstrække sig, at en Dansk vil sammensætte halvdanske og halvtydske Ord, saasom Botterdeig, hvilket Begreb rigtigere oversættes ved Smørdeig; ligesom jo ogsaa Boldedeig eller Bolledej er rigtigen sammensat af 2 egte danske Ord. At Betle og Betler S. 350 skulde være Ord, vi trænge til, er utroeligt, da vi jo selv have trygle, tigge, og Tigger, samt Stodder. Men vore Tydske Lovgivere, og Tydskdanske-Oversættere, have paanødet os saa mange Tydske Ord, at de som ei kjende det Tydske af Grunden, lade sig indbilde, alle saadanne Ord skulle være nationale. De maatte sagtens indføres i en almindelig Dansk Ordbog, fordi mange Danske Skrivter derved er blevne vanskabte, som ellers af egte Danske ei vilde kunne forstaaes: men ved dem alle burde staae et Fordømmelses-Tegn.

Een af Medarbeiderne til hvert Bogstav burde være bekjendt med det gamle Sassiske Sprog, som Over-Saxerne have fortrængt, og som er det Danske nærmere beslægtet, end det her saatidt anførte Over-Saxiske eller Høj-Tydske. For Ex. brække S. 477 er ikke nærmest beslægtet med brechen, men med bræken,

ken, hvoraf først det Angliske breacan og det Engelske breake ere oprundne. Samme Ukyndighed haver Skyld i, at ved Gjernings-Ordet blære S. 390 ei er anført det Angelske blaren. Ved Blædre 3, i Stedet for Blegn, er glemt, at en Blegne paa gammelt Sassiskt hedder Blædder. Ved bjæffe, S. 359, som paa Tydskt hedder blaffen, kan anføres, at netop i disse begge Ord sees og høres Forskjellen imellem det Langbardiske eller Danske Sprog, hvoraf Italiænerne have antaget den Skik at forvandle i til j, og det Tydske, hvori hiint charakteristiske Danske bj aldrig findes. Men den mindste Deel af vore Lexikographer ville jo erkjende, at j er en Consonant, og ligesaa forskjellig fra i, som v fra u. End videre, da Medarbeiderne i nærværende Ordbog rigtigen have forladt den Uskik at bruge y i Stedet for j, i alle de Ord hvor j er oprundet af g, som ved mange Ords Ende udtales som i: saa vilde det dog være meer Beqvemlighed for Udlændinger, som skulle lære Dansk, dersom ved j allevegne blev antydet, at det var oprundet af g, end blot ved i at betegne Udtalen, uden at pege paa Ordenes Nedstammelse. Da ogsaa skj, som bruges i Stedet for Tydskernes sch, blot er een sammensat Consonant: saa erindrer Anm., at Badsker S. 223 er urigtigen stavet i Stedet for Badskjær, hvilket endda er sammentrukket af Bad-Skjærer.

S. 662 haver Hr. Prof. Elert rigtigen anmærket, at Vocalerne a, æ, i, y, u, o og ø, ligesaavelsom e, udtales enten klart eller huult; hvilket den første Udgiver Strøm ved A havde glemt. Men under 2) haver Hr. E. ogsaa glemt, at det stumme e ved mange Ords Ende udmær-

ket

ken Nevtrum og Fleer=Tallet, i Biordene, saasom smaae, raae, samt i Gjerningsordene, som de maae, de faae, hvor dette e derfor ei bør udelades. Ved C=Bogstavet S. 553 er det Væsentligste glemt, at det bør bruges i alle Ord, som nedstamme af Latinen: hvorimod de som ere af Græsk Oprindelse, rigtigere skrives med K. Dog bør ogsaa C i saadanne Ord undskyldes, naar vi see paa den almindelige Beqvemlighed, at de fleeste Evropæere, Slaverne og Tydskerne undtagne, ere vante til at søge alle disse Ord under C; hvorfor det er desmere ubilligt, i Kakographien at efterabe Tydskerne, som ei rose os for denne Ydmygelse. Ved D, S. 575, er glemt, at det ved Ordenes eller Stavelsernes Ende nu ikke udtales: men at vore Forfædre, og endnu mange Jyder, udtale det som dj; hvilket da viser os Rimeligheden i at skrive tredje, og ikke tredie, i Stedet for hvilket dog hellere maatte skrives tredde, ligesom vi udtale treddive. Skulde vel nogen troe, at Ordet Daadyr S. 576 er forglemt, dersom ikke Enhver vidste, at Sprogkjendere for den største Deel røbe Ukyndighed i Naturkundskaben? Et Drog savnes S. 640.

At visse udenlandske Ord, som ved Udtalen ere blevne vanskabte, saaledes indføres i almindelige Ordbøger, kan have sin Nytte: men Lexikographen bør dog derved anmærke, at Folk som kunne udtale udenlandske Ord, ikke bruge hine vanskabte. Alligevel haver den første Udgiver Strøm S. 149 ikke erindret noget ved det vanskabte amelere i Stedet for emaillere. Da Tydskerne, og endnu meer Nedrelænderne, alt for tidt have indført at skrive e, hvor Nedstammelsen udfordrer æ: saa er Synet

des

des ubehageligere, at vore Tydsk-Danske endnu skrive Anmerkning i Stedet for Anmærkning; da Ordet nedstammer af Mark, et Tegn, hvoraf Englændernes Remarks og de Franskes Remarqves, ogsaa nedstamme. Ordet Embede, som S. 687 rigtigen afledes af Amb-acht eller Omhu, er ved den første Udgivers Skyld udeladt S. 43. Da ved Emmer S. 688 ogsaa er anmærket, at det kommer af Ameren: burde Strøm ligesaa have ladet det staae S. 43; og selv have indseet, at Gjerningsordet æme S. 688 haver samme Oprindelse Eng, hvilket er af samme Stamme som angustus og Angest, og hvilket Tydskerne saa galt skrive eng, staaer her S. 43 paa dets rette Sted. Af samme Grund burde Elle-Træe S. 685 staae S. 41; og ligesaa Edike S. 37, da det aabenbart er oprundet af Gjerningsordet æde om sig; og det Tydske Essig egentligen af æzen. At ælendig S. 684 skrives med e, kommer ogsaa blot af Tydskheden; da ellers nogle Tydskeres Udtale virkeligen er Elend; men enhver Dansk kan vide, at vore Landfolk udtale Alend. Ved Begrebet egt, som burde staae S. 682, haver Strøm ladet sig forlede af de fleeste Tydske, til at indføre det S. 39, endskjønt han rigtigen skriver det tydske Ord echt: thi Begrebet antyder, at være født af retmæssigt Egteskab, hvilket i det gamle Sassiske hedder Echte, og er eens med det Højtydske Ehe. Da saa mange Composita med Al og Alt S. 141-48 rigtigen ere stavede med eet l: saa er det desmeer besynderligt, at S. 139 f. al-ene efter det Tydske er stavet all-ene, hvilket end og Sætteren S. 662, L. 9 f. haver forvandlet til al-l-ene.

Da

Da allerede tvende Recensenter, den Jenaiske og Kiøbenhavnske, have erindret, at Bemærkelsernes Følge under de fleeste mangetydige Ord ei er naturlig: saa vil nuværende Anm. derved ikke opholde sig; endskiønt Begreberne i fulde 10 Aar vel med meer philosophisk Nøjagtighed havde kundet ordnes. Kun dette vil Anm. erindre, at ogsaa Afledningen undertiden havde kundet udbrede meer Lys over Ordets Oprindelse, hvilken saa ofte røber Skarpsindighed. For Ex. Dei S. 592 afledes kun af det Jislandske Deig, paa hvilken Maade ogsaa det Danske rigtigere burde staves. Men af denne Afledning lære hverken vi eller Tydskerne, af hvilket Begreb Deig og Teig ere oprundne; hvilket vi først S. 603 lære i Forbigaaende, hvor dinge, afflibe, er afledet af det Jislandske deigia blødgjøre. Ligesaa lære vi i Forbigaaende S. 601, at ogsaa Sassernes Degel, Høj-Tydskernes Tiegel, paa Jislandskt hedder Deigul, rimeligviis fordi der smeltes i saadant Kar. Og heraf er det maaskee tilladt at slutte lidt videre, at ogsaa Tegl-Stene have deres Navn deraf, at de for Brændingen vare blødt Leer? Et eneste saadant Exempel viser snart, hvilket af de anførte Sprog var det ældste, hvoraf de yngere laande deres Ord. Det Højtydske Ord Ziegel kan vel ikke have været det ældste, hvoraf vore gamle Gother kunde have laant deres Tegel og de Franske deres Tuile? Og alligevel troe Tydskerne uden Modsigelse, at deres Nation var den ældste, og at vi alle indtil Vardøehuus skulle nedstamme af hine Germaner, som boede mellem Donauen, Elven og Rhinen. Hvilken Indbildskhed!

Odin Wolf, Temperie Aëris
(fortsat af S. 504)

Men at Jorden og Havet uddunste saa meget Varme, det haver især den lærde Athan. Kircher udledet af underjordisk eller Central-Ild; hvilken Mening siden d' Ortous de Mairan, v. Justi og Andre, ogsaa have antaget, p. 52 sq. At J. Hunter mener at kunne udlede samme Varme af det Forraad, som Jorden indsuer af Soelstraalerne, er ogsaa anført p. 54 sq.

Den Sydlige Jordens-Halvedeels Varme skal ikkun være den 10de Deel af den nordlige Halvedeels; hvilket Hr. Dr. Wolf udleder af hiin Halvedeels kortere Opvarmings-Tid ved Soelstraalerne, p. 56 sq. Men skulde ikke hiin skarpe Kulde meget mere oprinde af det uhyre sydlige Havs saltede Dele; hvilke ogsaa kunne være Skyld i Kamczatka's og Sibiriens strængere Kulde, imedens Luftens Strømme, ved Jordens daglige Omvæltning fra V. til Ø, foraarsage et Træk til Vesten, som gjør disse Lande koldere end vore nordlige; som ei saa meget lide af nordøstlige Vinde, naar disse først have tabt en Deel af deres oprindelige skarpe Kulde?

Anm. haver med Fornøjelse opholdt sig saa længe ved Hr. Dr. Wolf's grundige Afhandling: fordi dens Gjenstand er meget betydeligere, end vore sædvanlige Disputatsers. At saadan en Afhandling forudsætter dybere Granskning, end nogle hele Commentarier, indseer Enhver, der kjender den høje Naturvidenskab. Thi Hr. Dr. Wolf havde ingen Forgænger, der fuldstændigen havde afhandlet og ordnet Grundene, hvorpaa den store Lære om Luftens og Jordens Tempera-

tur

tur beroer. Det Eneste, hvori Hr. Dr. er uhældig, er Correcturen. Thi paa mange Steder ere Bogstaver udeladte eller forbyttede, saa at der udfordres Kritik til at gjette, hvorledes Ordet efter Sammenhænget skal hedde. Endog Navne, som i enhver Correctur omhyggeligen bør rettes efter Originalen, ere her vanskabte; saasom p. 49 og 46 den store Gatterer's, p. 12, §. 16, Hieronis istedet for Heronis, og Chemnensibus istedet for Schemnicensibus. I §§ 8-14 synes Hr. Drn. aldeles at have glemt Accusativum cum Infinitivo: men siden bliver dog Latinen lidt meer flydende.

Et kortere Udkast til denne Afhandling fremlagde Hr. W. ifjor for det herværende Philosophiske Facultæt; og Hr. Justitsraad Bugge, som den eneste erfarene Lærer i Disputatsens Materie, skal ei have negtet Hr. W. sin Stemme til Promotionen. See foranstaaende Expectoration S. VI. Blot Hr. Dr. Aasheim, Prof. i Medicinen, som daværende Vicarius for salig Prof. Kratzenstein, for hvilken han læsde over Physiken, skal have paastaaet, at Afhandlingen ei var grundig nok. Og Hr. Prof. Nik. Kall skal aldeles have forkastet denne Disputats, fordi han deri fandt 2 slemme Skrivefeil, S. XVI ff. For disse Fornærmelser siger Hr. Wolf, i sin Expectoration S. XI f. og XVI ff. begge disse Herrer saa mange Bitterheder, at især den første neppe vil kunne fralægge sig Beskyldningen for Ukyndighed i den højere Naturvidenskab, uden at skrive et Verk, som kunde fortjene at staae ved Siden af Hr. Marschal Hauch's første Mæster-Forsøg.

(fortsættes.)

(59.)

Magasin for den nyere Danske Kirkehistorie, samlet af det Siællandske Stifts-Archiv, og udgivet af Stiftets Biskop Dr. Nicolai Edinger Balle. Første Binds andet Hefte.

Kiøbenhavn 1793. Trykt paa Gyldendahls Forlag. 358 S. i 8. Koster 5 Mk.

(Recenseret af Dr. Fleischer.)

Dette Hæfte handler om Prindsesse Charlotta Amalia's milde Stiftelse til fattige Pigebørns Opdragelse af alle Stænder; Regnskab for den geistlige Enkekasse fra den 9de October 1791 til 9de October 1792, Regnskab for Hielpekassen i Aaret 1792, om Geistlighedens Indkomster og Rettigheder: I) i Henseende til Korn- og Qvægtiende; samt Smaaredsel, 1) om det er raadeligt, at giøre nogen væsentlig Forandring i Tiende-Systemet? 2) om ikke Kirkebetienterne bør have Gotgiørelse for deres Indtægter af tiendepligtig Jord, som henligger ubesaaet, eller anvendes til andet Brug, end Kornsæd? 3) om ikke Qvægtiende og Smaaredsel bør svares baade af Gaard- og Huusmænd, eller i visse Tilfælde Refusion derfor erlægges? 4) om ikke den hele Qvæg-Tiende tilkommer Præsterne i Siælland allene? 5) om ikke Jordbrugere uden for Bondestanden bør svare Kirke- og Skolebetienterne deres Rettigheder? II) i Henseende til Offer paa Hoitiderne, og ved ministerielle Forretninger, 1) hvorledes Kirkebetienterne skulle hos Uvillige erholde det dem tilkommende Høitidsoffer? 2) om det er til-

ladeligt at afslaae Introduction eller Lysning af Prædikestolen for Kirkegangskoner, for at betage Kirkebetienterne, hvad dem tilkommer? III) Huusmænd, som ved Udskiftning faae Jord lagt til deres Huse, skulle alligevel giøre Præsten deres sædvanlige Høstdag. IV) Præste- og Degne-Penge ere blevne bevilgede.

Prindsesse Charlotta Amalia havde ved sin Faders, Frederik den 4des Testamente bekommet 100,000 Rdlr. og dem bestemte hun ved Testamente af 1ste Julii 1773 til en Fonds, for hvis Renter fattige Pigebørn skulde opdrages. Baadesgaard og Gods, med hvad derpaa var, testamenterede hun til sin Hofmester, Eggert Christopher von Linstow, imod at han derfor skulde være skyldig til Stiftelsen 50,000, som kunde blive staaende i Godset, som han da skulde svare Renter deraf: men de andre 50,000 skulde udredes af Kongen, som var indsat til hendes universelle Arving, og skulde have alt hvad hun ellers efterlod sig af rørligt og urørligt Gods, Pretioser, rede Penge, kun Baades-Gaard og Gods undtagne. Dog viser Rentekammerbrevet af 8de Julii 1783 efterat Prindsessen var bleven høisalig, at S. 355 „efter Hans Majestæts allerhøieste Cabinetsbefaling af 11te Julii 1783, vil Allerhøistsamme beholde Baadesgaard og Gods i Lolland, og deri forrentte 50,000 Rdlr. med 2090 Rdlr. hvert Aar til den Høisaliges Stiftelse." Det kongl. Rescript af 9de Oct. 1783 siger at „for bemeldte Baadesgaard og Gods er Kongen, som Hendes kongl. Høiheds ved Testamente udnævnte Universal-Arving, i Kraft af Høieste-Rets Dom af 5 Junii indeværende Aar, tilfalden." Prindsessens Agt

har

har været, at Stiftelsen skulde være S. 339 for alle Stænder. Til Patroner eller Directeurer for den udnævnte hun Referenten i det Danske Cancellie, Referenten i det Tydske Cancellie, den Øverste i Kammer-Collegiet, Referenten i Krigs-Collegiet, Overpræsidenten i Kiøbenhavn, og Stiftsamtmand og Biskop over Siællands Stift. Søe-Etaten fik ingen Patron. Fundatsen siger ikke, at Stiftelsen skal være for Kiøbenhavns Børn allene; det at Stiftamtmanden og Biskoppen ere blevne indlemmede i Directionen, giver Grund til at slutte, at Børn af Præste- og Borgerstand i Stiftet ogsaa have Adgang dertil. Men Reglementet for Klasserne sætter det uden for al Tvivl, og giør det endog troeligt, at Bønderbørn, dersom Omstændigheder skulde indfalde, som maatte fordre det, kunde indtages i 5te Klasse. Da Stifterinden forfattede sit Testamente og Fundation, giorde Fødselen den Forskiel paa Børn, at Dotteren af en Adelsmand, være sig Landets Indfødde, eller en Fremmed, som havde staaet her i Tieneste, skulde have fra hendes 5te til 10de Aar 50 Rdlr., fra 10de til 15de 100 Rdlr, fra 15de til 20de 150 Rd., fra 20de indtil hun døer, dersom hun er et christeligt Menneske, og ikke bliver givt, eller forsørget ved Hoffet, eller kommer i Kloster, eller arver saa meget, at hun af Renterne kan have 200 Rd. om Aaret, 200 Rdlr. aarligen. Dotteren af en Rangsperson, som havde staaet i Landets Tieneste, veiede halv imod forrige, og skal have fra 5te til 10de Aar 25 Rd., fra 10de til 15de 50 Rd., fra 15de til 20de 75 Rd., og siden 100 Rd. aarligen, indtil hun bliver givt, o. s. v. Ved denne Leilighed falder det Rec. ind, at det

er

er vel, at Directionen haver ladet Fundatsen S. 361-365 confirmere af Regieringen, og saaledes lagt Stiftelsen under Regieringens Forbedrings-Ret; og i saadan Hensigt, dersom det allernaadigst maatte behage Hans Majestæt anderledes til Sinds at vorde, raader Rec. til, at, naar en adedelig Frøken haver naaet sit 20de Aar, skal for hende udsættes 2000 Rd., men for en Rangspersons Dotter 1000 Rd. til Brudegave. Dette er kun 10 Aars Klosterpenge, i Stedet for at Stiftelsen gierne kan komme til at betale i 60 Aar, i hvilken Hensigt det end ikke skulde mishage Rec., om Udstyret for den adelige Frøken blev ansat til 3000 Rd., og for Rangspersonens Dotter til 1500 Rd. Dette strider ikke imod Stifterindens Villie: thi hun sigter kun didhen, at Pigerne af hendes Opdragelse kan leve utrængende, og antager selv, at dette meget gierne derved kan skee, at de faae Mænd. Ja med 3die Klasse, som indbefatter uberangede Børn, vil hun, at de fra deres 20de til 40de Aar skal forsøge paa, om de kan blive givte; og kunne de ikke det, saa skulle de fra deres 40de Aar have 50 Rdlr. i Pension deres Livstid. Standsmæssigen vilde vist den gode Prindsesse, at de skulde givte sig; men hvorledes skulde de kunne det, som efter Planen høist fattige, helst i disse Tider, da ingen Embedsmand maa leve i offentlig Ægteskab, uden først at have sat i Enkekassen for sin Kone? Kræsen maae denne Pige blive, og vil meget betænke sig paa, hvem hun vil give sin Haand, da hun efter sit 40de Aar skal have 50 Rdlr. om Aaret til Belønning for sin bevarede Jomfrudom. Da det nu hverken er politisk eller moralsk got at befordre Nonnelevnet, raader Rec., at

at man skal antage det til en Beregningsregel, at af denne Klasse bliver Trediedelen ugivt og trækker Pension i 20 Aar, som er 500 Rdlr. paa Nonnen; disse 500 Rdlr. bestemme man til Udstyr; bliver hun da ikke givt, saa har hun den Trøst, at hun endda ikke bliver forlegen efter sit 40de Aar, men har sin Pension at holde sig til. Dersom Rec. var Directeur for Stiftelsen, som han ingen Fare har for at blive, vilde han med bedste Samvittighed foreslaae at giøre disse Forandringer. Thi der er ingen Tvivl om, at jo Prindsessen selv havde giort denne Indretning, dersom hun havde havt kloge Folk omkring sig, som havde foreslaaet hende det: og overalt er det jo et Princip, man har om kongl. Personers Stiftelser, at de kan forbedres ved Hovedet for Familien. For Pigebørn af 4de Klasse giver Stiftelsen aarligen 25, og for dem af 5te Klasse $12\frac{1}{2}$ Rdlr., indtil begges 16de Aar som Opdragelses-Hielp, og efter den Tid intet. Af Reglementet S. 342 f. har Biskoppen S. 361, og efter ham de andre Directeurer S. 362 giort sig den Slutning, at de Børn, som skulde faae Hielp af Stiftelsen skulde være 5 Aar gamle, og ikke derover. Prindsessens Udtryk, naar hun bestemmer i Reglementet Pensionisternes Alder fra 5 Aar, taaler dog en meget fornuftigere Forklaring, nemlig at Børnene ikke maatte være under 5 Aar, og at dette var den yderste Beregnelses-Punkt. Biskoppen kiendte sin Vildfarelse S. 382 f., da han befandt sig i en stor Forlegenhed. (fortsættes.)

Kritik og Antikritik.

No. 34.

den 22 December 1795.

Kritik.

(60.)

Erholungs-Mittel, oder, Was gegenwärtig für das allgemeine Wohl zu thun sey; geweihet der Stadt Kopenhagen, aber auch andern großen Städten dienlich, von H.... J.....

Kopenhagen 1795, gedrukt bei P. Poulsen, 3 Bg. in 8.

Forfatteren til dette velskrevne Skrivt er en Udlænding, men som med Rette kunde kalde sig en Dansk, fordi han er vor Medborger. Ikkun hans Kald, hvori han jevnligen maa omgaaes med Tydske, haver hidtil forhindret ham, at blive saa oved i vort Sprog, som han er i det Tydske. Alligevel tænker han stort om vor Nation, som S. 39 f. tilstrækkeligen røber. Kun S. 20 og 21 synes han at have forskrevet sig, da han der siger, unser Tyge-Brahe, og her, einer Eurer Landsleûthe. Skrivtets Titel kan tages i to Meninger: deels, at de her meddeelte Tanker for Forfatteren vare et Vederqvægelses-Middel i Bitimer af hans møjsommelige Kalds-Forretninger; deels og især, at han her vil

vil skjenke Medborgerne et Opreisnings-Middel efter den gyseligste Ildsvaade, som haver ødelagt saa mange stræbsomme Borgere. Da Forfatteren tilforn aldrig haver givet noget i Trykken, ydmyger han sig meer for Læseren, end en Mand af hans Erfaringer og Evner burde have gjort; hvorved Skrivtets Indledning S. 3 ff. og hans gjennemtænkte Forslags Anpriisning til Patrioterne, S. 12-22, samt S. 25-31, ere blevne lidt for vidtløftige; endskjønt det ellers ei kan negtes, at jo Forfatteren besidder Veltalenhed. Skulde imidlertid hans skjønsomme tydsk Forslag blandt Vedkommende finde det fortjente Bifald; i hvilket Tilfælde han haver i Sinde at fremlægge det paa Dansk: saa vilde Anm. vel raade ham, da blot i Korthed at fremsætte Hovedsagen, og hellere at gjøre Forslaget fuldstændigere ved Tegninger, eller ved Henviisninger til større Skrivter, hvori saadanne allerede findes. Thi den Veltalenhed, hvormed han haver prydet Skrivtet, er egentligen ikke efter Sagkyndiges simple Smag. Dog Anm. bør nu, efter Overbeviisning, anprise Skrivtets vigtige Indhold; og tillige indskyde det Lidet, hans egne Erfaringer og Læsning have lært ham.

Kjøbenhavn haver maaskee dette tilfælleds med andre Hoved- og Handels-Stæder, at de fleste mindre Huse blot byages, for at kunne bortleie mange smaae Værelser, den største Deel med de ubeqvemmeste og mørke Kjøkkener, og snævre Trapper, som ved Ildsvaade ere de største Hindringer for Indboets Redning. Saadanne Huses Ejere, og de Bygmæstere som deels bygge Huse for at sælge dem, have

for

for den største Deel hverken Erfaring eller Læsning nok, for med lige Bekostning at kunne indrette Værelserne og Skorstenene saaledes, at de Lejende ved tillige at spare paa det alt for bekostelige Brænde, dog kunde sidde varmt og være frie for Røg saavel som for Træk-Vind. (I den Tid, da de fleste smaae Huse i Kjøbenhavn ere byggede, forstode den mindste Deel Bygmæstere Alt, hvad der udfordres til Boeligernes Beqvemhed; og blandt de theoretiske Studeerte fandtes endnu færre, som vilde bryde deres Hoveder, for at forskaffe Medborgerne mere Beqvemmeligheder.) Allig vel vare, ved Kjøbenhavns tiltagende Folkemængde, Huuseierte trygge paa, at faae deres ubeqvemme Værelser bortlejede. De som om Sommeren havde beboet visse Værelser, kunde da endnu ikke vide, om de samme i en kold Vinter vilde blive varme og røgfrie; og de som mod Vinteren havde fæstet utætte Værelser og røgefulde Kjøkkener, maatte vel den hele Vinter igjennem pine sig i disse usunde Boeliger; og erfarede vel endda ikke det Allerværste førend Nytaar, hvor det endnu havde været Tid til at opsige. Men de som i Tiden erfarede, at Huusejerne havde snydt dem med deres beqvemme Værelser som de vare anpriiste i Aviserne, maatte da udsætte sig for idelig Flytning; uden derved at blive mere betryggede for at faae ubrugbare Værelser: da Huus-Ejerne, naar de følge med Lejesøgende, for at vise dem deres Værelser, neppe give dem saa megen Stunder, at de kunne undersøge Væggenes, Loftets, Dørrenes og Vinduernes Tæthed, samt Ovnenes og Skorsteenenes Beskaffenhed; hvilket deels ei engang fuldstændigen kan undersøges, saalænge

An-

Andre boe i Værelserne. Af disse sidste kunde vel undertiden Værelsernes Feil tilstrækkelig erfares: men dersom de ikke ere de Lejesøgendes gode Venner, gide de ikke røbet Feilene, for ei at have Fortræd af en ond Huusvært, med hvilken de hellere ville leve i Fred indtil Flyttedaaen; og fordi han omhyggeligen haver bedet dem om, at skjule de Ubehageligheder, for hvis Skyld de see sig nødte til at flytte.

For i Fremtiden at befrie Medborgerne for denne idelige Flytnings Ubeqvemmelighed og Bekostninger, raader vor erfarne Patriot, at vort Clubber (Anm. vilde blot have sagt, Landhusholdnings-Selskabet, eller Rentekammeret) maatte vælge en Sagkyndig til Inspectør over de nye og tilkommende Huse: for at alle Værelser, Ovne, Kjøkkener og Skorstene, efter denne Mands Forskrivt maatte indrettes til, saavel at spare Brænde S. 5-8, som at betrygge Værelserne og Kjøkkenerne for Røg S. 9 f. Han haaber, at alle Bygnings-Herrer og Hus-Ejere, saasnart de indsee Fordelen at have stadige Iboende i deres Værelser, gjerne ville betale et lidet Bidrag til en kyndig Inspectørs Underholdning, saa at denne aldeles kunde opofre sig til de fornødne Undersøgelser, S. 11 f. og 17 ff. og 21 f. Alle de, der saaledes vilde lade deres Værelser, Ovne og Skorstene indrette, kunde vist faae dem bortleiede paa fordeelagtigere Kaar, end de gnieragtige Hus-Ejere, som troe at vinde meer i Fæstepenge, naar de hvert Halvtaar faae nye Huusfolk. Inspectørens Attest at Værelserne og Ovnene samt Skorstenene vare indrettede til Brænde-Besparelse og tillige røgfrie, vilde da tilstrækkeligen

ligen vederlægge Indretningens første Bekostning; dersom ogsaa de ældre Huses Ejere vilde lade forbædre deres Værelser og Kjøkkener efter Inspectørens Forskrivt, S. 17 f. Men Brænde-Besparelsen selv, som ved de nye Indretninger, som mange Tydske Sagkyndige tilstrækkeligen have beviist at beløbe sig til Halvdelen, ja vel to Tredjedele af den Brænde-Mængde, som ved de nuværende Ovne og Skorstene ødelægges, S. 9 og 13, vilde tillige gjøre de fleste Lejesøgende villige til, at betale meer Leje for Værelser, hvorfor Huus-Ejerne kunde fremvise Inspectørens Attest. Derimod maatte da ogsaa Lovgivningen betrygge de Lejende, at, ifald Værelserne ikke holdt Prøve, saavel Huus-Ejerne maatte godtgjøre den Skade, som hine havde liidt paa deres Brænde og ved Røgen, S. 18, som Inspectøren, efter Anms. Skjønnende, burde betale en følelig Brøde, dersom han, uden tilstrækkelige Undersøgelser, skulde have udstedet upaalidelige Attester.

Men dersom end ogsaa den største Deel Bygningsherrer og Huus-Ejere kunde være saa uskjønsomme, ikke at ville indrette Boeligerne til Brænde-Besparelse, — blot fordi en Udlænding vil gjøre dem opmærksomme paa denne deres og flere Medborgeres betydelige Fordeel; — eller dersom den Sagkyndige, udenfor vor Forfatter, ikke i Hast kunde findes i Kjøbenhavn: saa er den nye og gavnligere Indretnings Iverksættelse nu saa magtpaaliggende for det Almindelige, at Anm. ingenlunde tvivler om, vor indsigtsfulde Hr. Kammer-Præsident vil jo før jo hellere forskaffe os en uundværlig Inspectør over de nye Bygninger; da allerede alt for

man-

mange nye Huse er opbyggede, hvis Ejere vel allermindst have tænkt paa, ved denne Lejlighed at hjælpe til Brænde-Besparelser, og tillige selv for Fremtiden at fortjene meer Huus-Leje, S. 35. Kjøbenhavns hele Tab ved Ildsvaaden kunde ved denne foreslagne Brænde-Besparelse opreises inden 16 til 18 Aar, S. 23 f.

Et Ønske, som Forf. S. 36 gjør i Forbigaaende, fortjener at udmærkes. Gid alle vore erfarne Bygnings-Haandverkere og andre kyndige Mænd, som her og i andre Stæder have været nærværende ved stor Ildsvaade, vilde optegne eller til Optegnelse fortælle alle deres Erfaringer, for at Samtidige og Efterslægten kunde drage Nytte deraf.

I Anledning af Materialiernes nuværende høie Priser, og at nu ikke faste og smukke Bygninger kunne fuldendes med saa liden Bekostning, som i fordums Tider. S. 23, udfører Forf. indtil S. 35 den rigtige Tanke, at ikke Usselhed er Menneskenes Bestemmelse, og at ikke de kostbare Metaller bør opdynges, for deraf at have større Forraad, end af andre brugbare Ting. Herved forsvarer han tillige den Ostindiske og Chinesiske Handel; som vist ei kunde være saa ødelæggende for os Danske, dersom vi derfra blot hentede Silketøjer, Kattune og Nangkings: men om det er viist, at hente Theeblade, hvis Smag ikke det mindste Fortrin haver for vore og Norges Eryderagtige Urter, og neppe for Kirsebærblade, dersom disse vel tillaves, dette er et andet Spørgsmaal. At ellers Sølvet, som vi sende didhen, deels ved Englændernes Berigelse i Bengalen, deels

deels ved Russernes Pelshandel til China, atter vender tilbage til vor Nordensdeel, er ogsaa rigtigt; — dersom kuns Norge ved Staal- og Marmor-Arbeider kunde drage Russernes Sølv til sig; istedet for at nu Englænderne faae det.

Men naar Forf. S. 37 ff. yttrer det menneskekiærlige Haab, at de Bygnings-Haandverkere, og især Material-Handlere, som nu alt for meget berige sig paa ødelagte Brandlidtes Bekostning, snart ville komme til at skamme sig ved saadan en Berigelse, og ved den uretfærdige Mammon uegennyttigen hjælpe de samme Brandlidte, — blot af den høje Bevidsthed at vi ere Danske: saa henrykker hans egen Bevidsthed ham alt for langt over Menneskehedens, og især de Riges, sløve Følelser. Thi Handel og Rigdom lære ikke Menneskekjærlighed: det er langt venteligere, at Folk af maadelige Evner have ømme Hjerter og hjælpe hverandre.

Forf. haver S. 40 - 48 tillagt nogle Erklæringer over enkelte Steder, hvor han frygter at misforstaaes, og retter et Par Skrive- eller Trykfeil. En af de betydeligste, som han ei haver lagt Mærke til, er S. 15, L. 14, hvor der bør læses, an Ausgaben.

Tilsætning, angaaende Hr. Dr. Wolf's Expectoration.

(fortsat af S. 523.)

At 2 Recensenter, som anmældte Hr. Wolf's første Specimen, som han til sin Retfærdiggiørelse

relse lod trykke, ikke overvejede Skrivtets vigtige Indhold, og lode sig forblinde ved et Facultæts Fordømmelse, var ikke det første Syn af dette Slags: thi hvor mange Folk findes ikke endnu, som lade sig indbilde, at enhver Professor, i det Fag hvoraf han haver sin Titel, forstaaer meer end en Mand uden Doctor-Titel! Men ved opmærksommere Granskning i de Lærdes Historie kunde disse Herrer have lært, at mange unge Lærde, som vilde have gavnet Videnskaberne meer end mange Professorer, som ved deres Forældres og egne Beskyttere kom ind i deres Levebrød, bleve undertrykte, blot fordi de ei havde saadanne Forældre og Beskyttere, eller et anseeligt Forraad af rede Penge, hvorved undertiden forhværves Patrocinium, dersom En ei kan forskaffe sig dette ved at behage det smukke Kjøn.

Det Skridt, som Forbittrelse tilskyndede Hr. Wolf at gjøre imod Facultætet, paadrog ham rigtigt nok en Stævning fra Hof- og Stads-Retten, hvor Facultætets Sag blev forsvaret ved Hr. Over-Auditeur Knudsen: men Sagen blev der afviist, fordi denne Rets Dommere ere visere end Recensenter, og lade lærde Folks Kyndigheds eller Ukyndigheds Afvejelse hellere blive uafgjort; da der udfordres de største Polyhistores til at afgjøre, om den ene Lærde haver meer Læsning og Dømmekraft end den anden. Om hiin Sagsøgning bør Hr. Dr. Wolf selv læses i Expectorationen S. XVIII f.

Da altsaa i begge Kongerigerne Ingen vilde afgjøre, om Hr. Wolf var ligesaa værdig at kaldes Doctor i Philosophien, som mange Andre, der ved korte Specimina have erholdt denne

Værdighed; (ikke at tale om Hr. M. Gjør, som blot for et udskrevet Skrivt i godt Latin blev erkjendt for værdig, og fik Gradum uden Gjenkaldelse:) saa var intet naturligere, end at Candidaten vendte sig til et Facultæt, hvori Kæstner og Gatterer have Stemme, og hvor Lichtenberg's Dom (S. X) i det mindste haver Indflydelse i Collegernes Domme, naar det betræffer den højere Physik. Tillige er dette Facultæt det allerførste, som haver skilt sig ved den pædantiske Fordom, at godt Latin er uundværligt for en Doctor. Facultætet er heller ikke saa urimeligt, at underkaste et physiskt Skrivt en philologisk Professors Bedømmelse; og dersom Candidaten mundligen skal examineres, tillades ham selv at vælge sig en Examinator; foruden hvilken vel den daværende Decanus Facultatis bliver hans anden Examinator, men dog ikke examinerer Candidaten i en fremmed Videnskab eller Kundskab, som for ham er undværlig. Desuden haver Facultætet endnu antaget den Grundsætning, at Enhver, der som Scribent haver vundet noget Bifald, ogsaa uden Examen bør agtes Doctor-Graden værdig. Ved saadant et skjønsomt Facultæt var der altsaa intet andet Spørgsmaal, om Hr. Wolf maatte ansees som værdig; og hans Diploma blev udfærdiget, med Henpegning til hans forrige Fortjenester som Scribent.

Ved at overveje den skjønsomme Medhandling, som Videnskabs-Mænd møde ved det Göttingske Philosophiske Facultæt, kunne da ogsaa vore lærde Medborgere rigtigere begribe, hvorfor samme Universitæts Medicinske Facultæt ligesaa lidet gjorde sig Betænkning om at promovere Hr.

Dr.

Dr. Nelle, som her efter Examen var agted værdig at anbetroes et heelt Regiments, og siden et Lazareths Helbredelse. Naar latinske Doctorer bilde sig ind, at en Dansk Chirurgus ikke ligesaagodt, som en Tydsk Chirurgus i Wien, maa creeres til Doctor: saa kan den pædantiske Stolthed tilgives dem, fordi de ere latinske Lærde. Men naar en praktisk Embedsmand, som Hr. Sec. Pram (s. Expector. S. XI f.) vil bedømme en duelig Læges Doctor-Værdighed efter dens Orthographie, som dog blot hører til de Lærdes Pædanterier: saa agter Anm. sig forpligted til, her offentligen at bekjendtgjøre, hvad han veed om Hr. Dr. Nelle's Disputats. Den der omtalte Sygdoms Historie og Cur dicteerde Hr. N. visseligen, i Anm. Nærværenhed, en Anden i Pennen; og derefter blev den oversat i Latin. Og da af hans Examens-Testimonium en Copie blev sendt til Gøttingen, attesterede en berømt Professor i Medicinen, at Copien var ligelydende med Originalen. Altsaa maa det være Hr. Sec. Pram urigtigen berettet, at Attesten skulde have været opdigted. Og det Gøttingske Facultæt haver heri ligesaa lidet forløbet sig, som da det promoverede Hr. Dr. Gerson, hvis Tydske Inauguralskrivt salig Hofraad Murray selv havde oversat i Latin, og i et Tilskrivt til Doctoren bevidnede, at denne selv havde skrevet sine Jagttagelser i saa godt Latin.

Magasin for den nyere Danske Kirkehistorie, 1 Bd 2 Hæfte.

(fortsat af S. 528, angaaende Pr. Charlottes Stiftelse.)

De Børn, som havde den lykkelige Alder, besadde just ikke tillige de vigtigere Egenskaber af

Dyd

Dyd og Fattigdom, (hvad Grader i Dyd mon man vil kræve hos Børn paa 5 Aar?) af fader- og moderløs Stand, af Forældre, der ikke ere i Stand til at give deres Børn den fornødne Opdragelse, (de Forældre, som ere i Stand dertil, ere vel i alle Fald udelukte fra at faae Hielp af Stiftelsen?) og af det, at være Descendenter og Paarørende af de Personer, som have været i Prindsessens Tieneste. Der blev da vedtaget S. 283 f. At Børn kunde indtages, endskiønt de vare over 5 Aar, naar de ikke vare saa meget over dem, at de havde fuldendt det 6te og traadde ind i det 7de Aar: men at Børn, der nedstamme fra Personer, der have været i Prindsessens Tieneste, kunde indtages indtil det 8de Aar fuldendt og det 9de begyndt; og at Børn kunde indlægges, naar de havde begyndt deres Alders 4de Aar, men de skulde da intet nyde, førend de havde fyldt deres 5te Aar. Dette sidste mener H. H. kan kaldes at give Exspectanse, som Prinsessen har forbudet. Som Grund, hvorfor man giorde sig Samvittighed over et Aar meer i Alderen, angives S. 384. „Paa det at slige Børn skulle være for gamle, førend en god og christelig Opdragelse med dem kan begyndes." (Men var det dog ikke bedre, at den blev begyndt, og bragt saa vidt, som den kunde, end at den slet ikke blev begyndt? Hvad, om den gode og christelige Opdragelse var givet Børnene fra det 5te Aar, og kunde nu ikke længere gives dem, fordi Forældrene vare døde? Er den christelige Religion saa tung at lære og fatte for et Pigebarn? Stiftelsen samler jo ikke Børnene til et Sted, hvor de skal oplæres i en fælles Skole og under fælles Lærere, og hvor der anstilles Fremgangs-Undersøgelser: men den giver kun

Penge

Penge til dem, som have Børnene at opdrage).
Førend Rec. slutter dette Stykke, maae han anmærke, at H. H. S. 369 feiler i Titulaturen, ved at kalde sal. Prindsesse vor allerdyrebareste Stifterinde. Aller bør kun lægges til Majestæternes Prædicater. En anden Sag er det, naar Biskoppen i Sielland overalt skriver Allerærbødigst til Excellencerne, hans Meddirecteurer; thi her maaler han sin egen Ærbødighed, han har for andre Herrer, hvilken ingen kan udregne uden han selv. Hvad Forvaltningen selv angaaer af denne Stiftelses anseelige Capitaler og Indtægter, der paaligger Biskoppen for saavidt, at han fører Regnskaberne, og har Documenterne og Papirerne udi sin Forvaring; ligesom det og er ham, enhver maa henvende sig til, som har noget i denne Henseende til denne Stiftelse at andrage, skal ingen kunne nægte H. H. den Berømmelse, at han derudi har udviist al optænkelig Flid og Aarvaagenhed. Til Beviis vil Rec. kun anføre dette af S. 596. „Da Stiftelsen ikke udsætter sine Penge andensteds, end i kongl. Obligationer, sparer den herved aarligen den paabudne ¼ pro Cento af Capitaler i Gaard- og Huus-Panter." Men det forundrer Rec. sig over, at H. H. ikke har giort det samme med de Enkekassens Capitaler, som i Følge Regnskabet S. 415 staae i Gaard- og Huuspanter i Kiøbenhavn, for hvilke at syne er i Aaret 1791 betalt til Haandværkere 20 Rdlr, som kunde været sparede, saavel som den ¼ pro Cent, som gaaer af disse Capitaler. Man veed, at Geistligheden i Kiøbenhavn boer for det meste huusfrie, og derfor kan den ellers meget gyldige Grund her ikke blive anvendelig,

delig, at det er billigt, at Geistligheden hielpes med Laan af den geistlige Enkekasse.

Om Korn- og Qvægtiende, samt Smaaredsel, S. 426—577. Tapperligen haver Hr. B. stridet for disse Embeds-Indkomster, som meest ere for de Geistlige, der ere ansatte ved Landsbye-Menigheder. Saavidt Rec. forstaaer, er der kun fremsat et Exempel paa hver Art og Qvæstion; thi den Tvistighed, Hr. Provst Kreiberg har havt med Hr. Geheimeraad Lerche, som havde i Sinde ingen Korntiende at give Provsten for nogle Gaarde, som han ikke vilde have besaaede, og som meget trøsteligen blev henviist til Lands Lov og Ret, findes her ikke. Rec. agter denne Deel af Magasinet for meget vigtig, da den tydeligen og fuldstændigen oplyser de tiendetagende Geistlige om deres Rettigheder. Overhovedet erklærer H. H. i sine Betænkninger det for ikke at være raadeligt, at giøre nogen væsentlig Forandring i Tiende-Systemet. Vare ikke Tiderne af den Beskaffenhed, som de ere, vilde og Rec. fuldkommeligen stemme for det samme, som baade den naturligste og retfærdigste Maade, hvorpaa at lønne Landsbyegeistligheden. Ja, vare de Geistlige kun de eeneste, som nøde Tiende. Men da Kirke- og Kongetienderne ere for det meste i Privates Hænder, som trække denne betydelige Skat af Landet; og da Frankerne, efter at have afskaffet Tiender hos sig selv, ville formodentligen indføre samme Brug i de erobrede Lande, da vi have dem ikke meget langt fra Grændserne, og formodentligen vilde faae dem nærmere; dersom Tiender med Livegenskab og Hoverie bleve ophævede rundt omkring fra den Tydske Side: saa vilde det vel om en føie Tid blive en Nødvendighed

hed at giøre det samme hos os; og derfor kunde maaskee Klogskab og Forsigtighed tilraade Geistligheden, at afsondre sig fra de andre Tiendetagere, med at oprette for sig en anden Convention med de Tiendeydende. En Grund anbringer H. H. S. 428, hvorfor det er billigt, at Præsternes Tiendeindkomst maa tiltage, som Rec. ønsker var sand, nemlig at Alting i Staten gaaer frem til større Velstand. „Det var ikke billigt, ei heller gavnligt for det almindelige Vel, dersom Præsterne, imedens Alting i Staten gaaer frem til større Velstand, skulde stedse blive staaende ved een og samme Forfatning, uden at rykke videre frem med deres øvrige Medborgere, da de dog maae svare mange Skatter og Paalæg, som derhos ideligen forøges." Tage vi Herredsfogderne og Birkedommerne fra, som vel ere de eneste, som kan roese sig af at have faaet deres Vilkaar forbedrede, ville vi faae Ondt for at finde Fremgangen til større Velstand. Men meget vel passer sig det Exempel til Øiemedet, som A. har anbragt af de Engelske Sognepræster, for at bevise, hvor skadeligt det vilde være for Eftertiden, om man nu tog Korntienden fra Præsterne, og ansatte en fast reglementeret Løn for dem i Penge, som skulde derefter stedse staae ganske uforandret. S. 430. „Fordi den Engelske Geistlighed i forrige Seculo modtog sine Indtægter efter en vist paa den Tid anseelig Penge-Accord: have nu Landsbyepræsterne neppe det tørre Brød, og ere nedsunkne i en Armod, Foragt og Uvidenhed, som efterlader den bedrøveligste Indflydelse paa Religionen selv." S. 441, 42, igientages det samme, som er skeet for det meeste i Dronning Elisabeths Tid, med Tillæg, at ingen skikkelig Familie nu kan le-

ve deraf." En Mand kiøber altsaa fem eller sex Præstekald tilsammen, og lader Gudstienesten haandværksmæssig forrette af nogle uvidende og uopdragne Stympere, som i det høieste nyde 20 Pund om Aaret, og for Hungers Skyld maae befatte sig med anden Haandtering, medens Sognepræsten lever høit som en Esqvire i de store Stæder, og trækker Afgivterne af sine fem til sex Sognekald ligesom Renter af en Capital, uden i mindste Maade at bekymre sig om Menigheden. „Hvorledes det derfor seer ud med Almuens moralske Oplysning i Engelland, er bekiendt nok." Hr. B. fortæller S. 437, at en Kirkepatron (Hr. Geheimeraad Lerche) har giort det Forslag, at de Præster og Degne, han herefter beskikkede, skulde lade sig nøie med 3 til 4 Skpr. Byg efter Jordernes Beskaffenhed af Tønd. Hartkorn, i Stedet for Tiende. (Jordarterne under Stamhuset høre iblant de fortræffeligste i Siælland.) Uvillige Mænd skulde hvert Aar inden Høsten paadømme, hvad Bønderne havde at yde. (3 eller 4 Skpr.) Men selv vilde han tage Konge- og Kirke-Tienderne paa sædvanlig Maade i Regen. Projectet blev afviist. Et Spørgsmaal forekommer S. 453 f. En Provst havde accorderet et Par Bønder deres Tiende for Korn i Skieppen, som skulde leveres ham til Juul: men imidlertid sætter Forvalt. disse Bønder fra Gaard, og forbyder de Bønder som komme istedet, at give Provsten noget. Erklæringen gaaer ud paa, at Jordegodseierne ikke maae giøre det umueligt for Provsten, at faae sit Tilbagehavende paa den af Cancellie-Resolutionen af 28 Mai 1791 befalede Maade, nemlig ved Udpantning; og at, da Tiende er den Løn, Staten har tillagt Præsten for sit Embeds Forret-

retning, burde Forvalteren have holdt sin griske Næve fra det, som ei tilhørte ham og hans Principal, og at Staten bør skaffe Provsten sin tilgodehavende Løn. Erklæringen er afgivet den 31 Oct. 1792. Biskoppen skriver „Hvad Resolution herpaa er faldet, veed jeg ikke.“ Skulde Resolution kunne falde paa saadan en Qvæstion, uden at meddeles Biskoppen? Eller skulde sidst i A. 1793 ingen Resol. være falden paa en Sag, hvorover Biskoppen indsendte sin Erklæring den 31te Oct. 1792? Hvorledes forstaaer man dette? Rec. finder Sager henviste til Lands Lov og Ret, som ved de i Erklæringerne anførte Lovsteder, og Forklaringer, og Resonneringen derover, vise sig for en almindelig Forstand som satte i det klareste Lys, og udenfor al Tvetydighed og Tvivlsmaal. T. E. S. 485. En Bonde fik sammenkiøbt sig i en Mark noget over to Tdr. Hartkorn, som han vilde bruge til Græsning, og derfor ikke give Tiende-Vederlag af. Han holdt sig til den bogstavelige Lyd af Lovens Ord 2 — 23 — 1. Alle Erklæringer vare imod Bonden. Der bevises, at Lovens Ord: Af hvis ikke saaes, deraf gives intet til Tiende, ere at forstaae om de foran opregnede Slags Korn, Rug, Byg, Hvede, Boghvede, Havre, Ærter, Vikker, saasom Afgrøden falder paa hvert Stykke Jord eller Ager. Meeningen er, at en Bonde, som ei saaer Rug, men Byg o. s. v., han skal ikke yde Tiende af Rug, men af Byg, og hvad han ellers avler. Man saaer ingen Boghvede i Lolland, derfor giver Lolliken ingen Boghvede-Tiende, der saaedes ikke Hvede i Sielland til den Tid da Loven udkom, derfor kunde ikke heller nogen i den Tid fordre Tiende af Hvede, som

saaes

Kritik og Antikritik.

No. 35.

den 29 December 1795.

Kritik.

saaes nu, da Hvede saaes. Tiendetageren maa ikke vælge, men skal smukt lade sig nøie med at tage ligefrem af hvad der falder paa hvert Stykke. Havde Lovgiveren meent ikke Sæd, men Jord, saa havde han sat: Hvad ikke besaaes, og Præpositionen Af havde været udeladt. Der gives jo heller ikke Jord til Tiende. I den Tid, da Loven udkom, blev Eng stædse Eng, og Ager Ager, man vidste da ikke af at giøre Ager til Eng, og følgeligen kunde Loven ikke have Hensigt til saadan Omskiftelse. Erklæringerne beviiste ogsaa af den nyere Lovgivning, at Præsten burde have Tiende-Vederlag for den tiendepligtige Jord, som var henlagt til Græsning. Saa befaler Rescriptet af 1te Julii 1720:, at Vederlag skal gives for Jorder, hvor tilforn har været saaet og høstet, og blive udlagte til Engbund eller Græsgang. Ligesaa befale Rescripterne af 1ste Maj 1741, og 1ste Nov. 1783, at af Sædeland, som er indtaget til Humleland, skal gives Vederlag i Korn eller Penge, efter udnævnte uvillige Mænds Skiønnende, istedet for Tiende. Rescript af 8de Oct. 1734, Placat af 5te Mai 1779, befaler det samme om Jorder som plantes med Tobak. Tiende er Præstens Løn. Af sit Hartkorns Beløb skatter han, efter samme bør han og have Tiende; og Sta-

Staten som han tiener, bør forhielpe ham til at erholde sin Løn ubeskaaren. Saa dømmer den almindelige Menneskeforstand. Biskoppen mener i sin Erklæring S. 487, at al Rettergang bør falde bort af sig selv, „og han forestiller Præsten, som den der ikke er for Proces, og at“ han, som Fredelskende, om Sagen dertil henvises, uden Tvivl heller opgiver sin Ret, og tager til Takke med sin Skade. „Udfaldet fortælles S. 493.“ Ved Resolution fra det kongl. danske Cancellie af 28de April 1787 blev Sagen i Henseende til Sognepræstens og Gaardmandens Mellemværende henviist til Lands Lov og Ret. „Og altsaa lod vel Præsten Sagen falde. En lige saadan Resolution faldt under 24de Junii 1788 paa en Klage af en Provst over en Herremand, som havde udlagt en Bondegaards Jord af 7½ Td. Hartkorn til Græsning. S. 496. Lykkeligere vare Præst og Degn i at faae deres Rettighed af en Gaard paa 6 Tdr. Hartkorn, som var udlagt til Skovs Opelskning. Stiftsøvrighedens Erklæring indgik den 28de Dec. 1791, og det danske Cancellies Resolution faldt den 14de Julii 1792, „at Hr. N. N. skal lade vedkommende Tiendeyderes og andres lovlige Rettigheder være aldeles uforkrænkede, og give Sognepræsten og Degnen Erstatning for det Tab, de have lidt i deres Embeds Indkomster.“ Rentekammeret havde forberedet denne Resolution ved at bestemme Vilkaarne, under hvilke det blev tilladt at nedlægge denne Gaard. Videre er der handlet om Qvægtienden og Smaaredsel, som bør svares baade af Gaard- og Huusmænd, eller Refusion derfor gives, naar Gaarde ere nedlagte, (forunderligt, at saadant er tilladt i Aaret 1788) og deres Jorde &

526 indtagne under Hovedgaarden. Der skal svares S. 536 f. Tiende af Ænder, omendskiønt der paa visse Stæder ikke før er givet Tiende af dem, fordi de ei før der have været holdte; men af Gjæs, som holdes, skal S. 544, 545 ikke svares Tiende i Sognet. Hele Qvægtienden i Sielland tilkommer S. 562 Sognepræsten, og Konge og Kirke faaer intet deraf.

Om Offer paa Hoitider og ministerielle Forretninger, Biskoppen mener S. 579, at siden Offer er en Gave, kan det ikke bestemmes. Rec. finder dog i Norske Lov 2 — 12 7, Bestemmelse for det mindste, som skal gives Præsten paa Landet for Brudevielse, Barndaab og Kirkegang. Mulcten, som S. 588 paalægges dem paa Landet, som af Modvillighed ikke ofre, nærmer sig allerede til en Bestemmelse, efterdi Præsten deraf skal have det Halve. H. H. siger S. 585, i det han taler om Offersedler. „Om nogle maaskee i Begyndelsen, af Misfornøielse over den uvante Skik, lægge blot en Skilling eller en halv i deres Seddel, maa Kirkebetienten lade sig nøie, uden at røbe den mindste Fortrydelse." Han viser ogsaa S. 607 et virkeligt Exempel, „at en værdig Præstemand haver i to Aar maattet ladet sig nøie med een Skilling til hver Høitid af hver Gaardmand i Sognet, fordi han ikke vilde være eenig med dem i at modsætte sig Fælledskabets Ophævelse." Ubilligheden og Haanligheden i dette, som giver Præsteofferet fuldkommeligen Anseelse af Tiggerie, og fornedrer Embedets Værdighed ved det, at enhver Ildetænkende veed, at han har Magt til at straffe Præsten, naar denne ikke vil som han, falder stærk i Øinene. Det er ikke saa slemt dermed paa Landet, som i Kiøbstæderne;

Thi

Thi deels har Landsbyepræsten Bistand af velsindede Godseiere og Forvaltere, deels ere Anledningerne ikke saa mange for Præsten til at paadrage sig enkelte Personers Ugunst, deels giøre hans faste Indkomster ham denne Afgang i Offeret ikke saa følelig. Men ligesom Kiøbstædpræsten har dobbelt Arbeide og Ansvar mod Landsbyepræsten, saa har han og mangfoldige Leiligheder til at paadrage sig Enkeltes Misfornøielse ved Regnskabernes Revision, Pænges Opsigelse og Udsættelse, Regningers Afkortning, ubillige Begieringers Afviisning, Stiftelsernes Rettigheders Handthævelse o. s. v. Offeret udgiør hans egentlige Levebrød, med den rede Skilling skal han betale alle Nødvendigheder, og hans Huusholdning er ham ulige kostbarere end hans Embedsbrødres paa Landet. Har han nu en talrig Familie at underholde, bliver han jo næsten tvungen til at krybe for de Rige, til at vise en uædel Eftergivenhed og Efterladelse af den tilbørlige Nidkiærhed, hvortil den Omstændighed, at der i Kiøbstæderne ere to Præster, formodentligen og undertiden kan bidrage. Man regner en Bondegaard at staae for 8 Td. Hartkorn, alleneste Korntienden deraf til Præsten vil løbe til 8 Rdlr. om Aaret. Nu tage man en Kiøbmand, som eier, og bruger til Handel og Magasiner 3 store Gaarde og to mindre Steder, som driver 3 store Maltgiørerier, bruger Krambodhandel og Kornbrænderie i to forskiellige og i en tæmmelig Afstand fra hinanden liggende Gaarde. Efter en lav Beregning maa saadan en Mand tænkes at have i aarlig Handelsgevinst 2000 Rd. Dersom han ofrer til Sognepræsten 1 Rd. 4 Mk. synes det meget, men hvad er det dog imod Bonden? Men om denne Herre bliver vred i det samme,

me, fordi Præsten ikke vil og maaskee ikke kan føie ham i alle Ting, f. E. deri, at udjage ti ældre Borgere af en Kirkestoel, som de i lang Tid have havt og rigtigen betalt af, fordi han er falden paa at ville have den til sine Kramboekarle, være sig af denne, eller en anden lige saa klog Grund, denne Marchand de tres belle Renommée bliver Præsten unaadig, og nu giver han før sig og sin Viv 2 Mk. i Offer til hver Hoitid, det er en heel Rd. om Aaret, føler dog vel Enhver Ubilligheden i, at en offentlig Embedsmand saaledes skal være underlagt en ildetænkende Mands Fornærmelse. Det strider imod vore positive Love, thi Geistlighedens Privilegier af 15 Dec. 1670 befale, at der skal offres efter Enhvers Evne og Vilkaar; og det strider imod denne Lovs fornuftige Grund, som er den, at da enhver Menighed bør lønne sine Lærere, saa bør og enhver Menighedslem bidrage dertil efter Evne og Vilkaar. Man forklare det ellers, hvorfor en Bonde skal give saa meget mere til Præstens Underholdning, end en Kiøbstædmand; en Bondesiel er dog vel ikke vanskeligere at prænte Dyd og Gudsfrygt i, end en Kiøbmandssiel? De frievillige Gaver til Fattigkassen i Kiøbstæderne skulle jo og beroe paa hver Mands egen gode Villie; men ikke destomindre kan den tvinges ved Taxering til at forøge sin Gave, som viiste sig for knap ved egen Angivelse. I Henseende til Præsteofferet er jo samme Grund, og hvor samme Aarsag er, burde jo og samme Virkning være; og følgeligen hvor et Exempel efter ovenmeldte Ideal indtraf, burde saadan en Person, som ikke har lært Huustavlen ret, taxeres af sine Medborgere. Disse Taxeringer ere jo desuden i borgerlige Udgiv-

givter gængse i Kiøbstæderne. Det er Synd at sige andet, end at Hr. Biskoppen jo ogsaa i sin Erklæring har erindret Cancelliet om denne Post, og dog er den glemt. Rec. vil nu da sætte NB. ved disse Hr. Bs. Ord S. 609. „I Henseende til Ofrets Bestemmelse efter Evne og Vilkaar er at fastsætte, at Enhver i det mindste bør offre, hvad han selv eller andre hans Lige i samme Stand og af samme Vilkaar ere vante at give Offer, da ellers i Kiøbstæder de eligerede Mænd og paa Landet Medhielperne, i Tilfælde af Vedkommendes Besværing, havde at undersøge og bedømme, om det, som gives mindre, er afpasset efter nu værende Omstændigheder, hvori den Offrende for Tiden befinder sig." Hvorledes mon Cancelliet har kunnet oversee dette? Cancellie-Herrerne ofre upaatvivleligen raisonnabelt. Hr. B. har dog vel ikke fordærvet Sagen ved sin Erklæring af 29 Nov. 1792, som fulgte forrige af 13 Sept. 1791, og hvorved han frabeder den Mulct, som Amtmanden gierne vilde have paalagt nogle slemme Bønder et Sted, som havde ladet sig ophidse af en Ulyksfugl af en Procurator og af en Forvalter, som ikke var god, til at ofre deres Præst 4 ß. i Stedet for 1 a 2 Mk. som han før havde faaet. See S. 618 til 622. Men det kunde jo ikke være saa underligt, at disse Bønder, da en Satan stod bag dem og pustede i dem, viiste sig lumpne imod deres Præst, da vi endog finde S. 622-627 en Herremand og tilmed en reen Excellence af en Herremand, som vilde skubbe sig fra at ofre til den Præst, i hvis Menighed den frie Herregaard laae, som han boede paa. Hr. B. mener i sin Betænkning S. 628, at saadant sømmer sig ikke for den

ophøiede Mand i Staten, erindrer ham om, at han har sin Hovedgaards=Taxt tiendefrie, og taxerer ham til i det mindste at ofre 2 Rigsdaler til Høitiden, som er det allerringeste nogen Godseier ofrer, hvortil og Cancelliet forpligtede denne Høie og Velbaarne Herre, samt at give Præsten det, han for den fremfarne Tid uretfærdigen havde forholdt ham. Ellers bør Rec., førend han forlader denne Matetie om Høitidsoffer til Kirkebetienterne, anmælde, at Cancelliets Skrivelse til Stiftamtmand og Biskop, hvori spurgtes, om det ikke var nødvendigt at udstrække det particulaire kongl. Rescrivt af 4de Junii 1790, om Offersedler og Mulcter for dem, som ikke lagde Offer deri, til hele Stiftet, er af 13de Novb. 1790. Stiftsøvrighedens Erklæring derpaa er af 12 Sept. og kunde ikke afgiøres før, efterdi man vilde giøre det saare got, og lod Spørgsmaale circulere baade til Magistrater og Præster foruden Amtmændene, og forfattede nogle ganske gode Bestemmelser. Men dette var meer, end der var spurgt om. Det synes, som at det herpaa anvendte Papiir kunde være sparet, og at det havde været nok at svare Ja. Rescriptet kom endeligen den 20de Junii 1794 for Dagen, hvorved Rescriptet af 4de Juni 1790 blev extenderet til hele Stiftet; men ellers blev intet deri optaget af alt det, som Stiftsøvrigheden havde tilført i sin Betænkning udenfor Spørgsmaalet selv. Da sidste Rescript endnu lod Tvivl tilbage, om det og var gieldende for Kiøbstæderne, svarede Cancelliet ved indgaaende Spørgsmaal derom Ja, ved Skrivelse til Biskoppen af 13de September 1794.

Om Høstdag af Huusmænd. Derved er beviist, at Huusmænd ere Huusmænd,

hvad

hvad enten de have faaet lidt Jord til deres Huse eller ikke. Om Præste- og Degnepenge, som ere bevilgede et Par Steder, hvor de ikke før have været brugelige. De ere disse Steder bevilgede at maae kræves af dem, som ellers ikke ofre, i Aarene 1788 og 1789. Da nu Rescript af 10de Junii 1794 haver giort det til en Nødvendighed for alle, som kan, at ofre, og haver anbefalet Offersedler, og lagt Tvangsmidler dertil, kan Rec. ikke skiønne rettere, end at nysnævnte Præste- og Degnepenge, der ere indførte som Vederlag for Offer, der er udeblevet, ja nu maae bortfalde.

(61).

253 Gaader eller mørke Taler, til nyttig og lærerig Tidsfordriv, samlede og oversatte af det Tydske, ved H. Laur. Struch Winding,

Kiøbenhavn, hos Svares Enke, uden Aarstal, 60 S. S. i 8. (koster 12 ß.)

De alvorlige Østerlændere, som i deres hede Klima hellere sidde stille og moere sig med deres egne Tanker, end at de ideligen skulde snakke og spøge, vare Gaadernes Opfindere, som allerede sees af Dommerbogen. Og saadanne mørke Taler have siden alle vittige Nationers ørkesløse Folk opfunden; da de virkeligen give den vittigste Tidsfordriv, hvorved den Ene kan prøve den Andens Evner og Kundskaber. Thi visseligen udfordres til endeel Gaaders Opløsning forskjellige Kundskaber, som ikke Enhver haver; samt Bekjendtskab med forskjellige Sprog og tve-

tydige Ord. Den herværende 73de f. Ex. forudsætter Bekjendtskab med Viinavlingen; 1) at Druer modnes under Glasklokker, 2) at Viinranker pæles, og deres Pæle rives ud af Jorden, naar Druerne ere afskaarne, 3) at den udpersede Viinsaft i Spanien gjemmes og forsendes i Lædersække. — Øve forskjellige Folk i Selskaber sig paa at opløse mangfoldige Gaader: saa lære de tilstedeværende Unge her maaskee mere ved denne Leeg, end de vilde have lært, dersom den alvorlige Præceptor til Begyndelse havde sagt, Værer stille, Børn, og opmærksomme, jeg vil lære Eder nyttige Kundskaber. — Anm. kan derfor neppe foreslaae Ungdommen og dens Lærere nogen moersommere og tillige lærerigere Bog for de lange Aftener, naar de Gamle bryde deres Hoveder med keedsommelige Kortspil, og ærgre sig i Kjøbet, naar de tabe. — Behage vore vittige Damer selv at kappes om at opfinde nye Gaader, saa skal det være Anm. des kjærere, at have givet dem Anledning til saa lærerig en Leeg. — Nogle af de herværende Gaader kunde maaskee ogsaa rettes ved kyndigere Folk, end den Tydske Forfatter haver været i Henseende til Tabakken, naar han i No. 8 siger, man tygger det ei; dette vide vi her rigtigere.

(62.)

Elegia Callini Notis illustrata, qvam præcedit de Elegia et Ætate Auctoris Dissertatio, qvam pro Stipendio Collegii Medicei publice tuebitur Ge. Sverdrup,

drup, in Auditorio Collegii, die 18 Decembris 1795.

Havniæ, typis J. Rud. Thiele, 26 pp. in 8.

Et glædeligt Syn er det for Anm., og han haaber, tillige for alle dem, som hædre de gamle Græker og vore ædle Nordmænd, her at finde en haabefuld Ungmand af denne Nation, som med overordentlig Flid dyrker den ældgamle Philologie, og i dette Prøveskrivt viser, at han haver gjort sig Heine's Maneer egen, i at interpretere et Digt med Kundskab og Smag. De fortrinlige kritiske Verker, han anfører, røbe ogsaa hans tilstrækkelige Bekjendtskab med Kilderne.

Dersom ikke Grækernes fleste Skrivter vare de paalideligste Mønstre, hvorefter Ungdommen bør danne sin Smag, næsten i hver Skrivemaade eller Genus dicendi; og dersom ikke Grækerne havde arvet mangfoldige almeennyttige Kundskaber af Ægypterne og Kananiterne, og deres mange Stæder allerførst havde naaet en høj Culturs-Grad, som fra deres Undertrykkelse ved Romerne, indtil den nyere Cultur, som Korstogsfolkene hentede igjen fra Asien, ikke i noget andet Evropæiskt Land var udbredt i ligesaamange Stæder: saa vilde det for os ei være Umagen værdt, at grandske i denne undertrykkede Nations Historie, hvoraf ellers saa lidet læres om andre Hoved-Nationers Oprindelse og Fremgang i Culturen; blot fordi Grækerne vare saa yderst skjødesløse i Henseende til fremmede Sprog, og at de deraf kun have overleveret os en ubetydelig Deel, og de fleste Ord end da vanskabte ved deres upassende Udtale og Endelser.

Denne

Denne Grækernes Skjødesløshed haver forvoldet os et uopreiseligt Tab, i Henseende til Kimmerierne, hvis Mellemværende med de Asiatiske Grækere Hr. Sverdrup p. 13-21 handler om; fordi Kallinos net op ved saadant et Feldttog skrev denne sin Opmuntrings-Sang til sine Landsmænd Epheserne. Havde da Grækerne saa nøjagtigen optegnet endeel Kimmeriske Navne og Ord, som Fischer og Pallas have gjort med de Sibiriske: saa kunde vi fuldkomment gjendrive Tydske Tvivlere, som ei ville indrømme os, at Kimmerierne vare een Nation med de Kimrer eller Kimbrer, som for Jyderne beboede vor store Halvøes oversvømmede vestlige Kant; og at Gøther ved det Sorte Hav i Ovidii Tid vare eens med de Nordiske Gøther. Henved 900 Aar for vor Tidsregning boede allerede Kimbrer (p. 14) ved Stort Grækenlands vestlige Grændse, hvorfra de ved Italiænske Folkeslag, og siden ved Gallierne, kunde være fortrængte indtil de nordlige Kyster, hvorfra de omsider satte over til Albion, hvor Romerne kaldte dem Cambro-Britannos. Den Deel af Nationen, som boede imellem Tyras- eller Dnjester-Floden og det Asovske Hav, (p. 16) og som Homer ogsaa allerede kjendte (p. 14) fortrængdes ved Skytherne, og nødedes til, 766 Aar for vor Tidsregning, (efter P. Orosius, v. p. 15 et 17) at gjøre det første Indfald i Lille-Asien, hvor de indtoge Sinope. (At altsaa denne Stad først skulde være bygt 628 Aar for vor Tidsregning, hvilket Sagn Lenglet du Fresnoi i sin Olympiade-Tavle S. 172 anfører, falder af sig selv bort). Siden erobrede de Sardes i Lydien, og derefter Ephesos, hvor de brændte Artemis-

Temp-

Templet, p. 19. Efter denne Tid synes Magneterne, som havde bygt Magnesia ved Mæander-Floden, at have angrebet og slaaet de modfaldne Ephesere, p. 11. Men da siden Magneterne bleve ødelagte ved de Kimmeriske Trerer p. 19, opmuntrede Kallinos sine Krigsmænd til at udslibe hiint Skaar, og Epheserne sejrede over Magneterne, p. 20 ff. coll. p. 12. Dette Angrebs hældige Udfald kunde Kallinos kun love sit Folk; og oplevede det maaskee selv ikke: men Archilochos besjung det sidste; og ved denne Omstændighed er da begge disse Sangeres Tidsfølge hældigen afgiort, p. 19. Thi af Lenglet du Fresnoi's Olympiade-Tavle S. 169 og 173 sees, at den sidstnævnte Sangers Tidsalder var uvis hos de Ældgamle: dog træffer Fresnoi's sidste Angivelse rigtig sammen med Hr. Sverdrup's hældige Gjetning. Maatte dog denne Afhandling udenlands blive saa bekjendt, at den i hver kritisk Litteraire-Historie maatte anføres, hvor der tales om Kallinos og Archilochos.

Blandt dem som eftergrandskede enkelte Poesie-Classers Historie, holdt den afdøde Abbé Souchay, Kallinos for den første Elegiske Sanger (p. 10), som først skulde have dannet Disticha eller skiftende Hexametra og Pentametræ: men efter Hr. Sverdrup's nøjere Tids-Bestemmelse, maatte han være yngere end Tyrtæos; der sjung lignende Opmuntrings-Sange til Tapperhed for Spartanerne, hvis Anfører han blev 680 Aar for vor Tidsregning. Men Terpander maa, efter det Pariske Marmor hos Fresnoi S. 266, have levet længere end Tyrtæos; endskjønt han efter S. 169 skal have været berømt i den 18de Olympiade. — At Andre have angi-

angivet Mimnermos som første Elegie-Sanger, kan rigtigt nok bestaae med de foranførte Data: fordi Tyrtæos eller Kallinos kunne have opfundet den Elegiske Versart; men Mimnermos først kan have betjent sig af samme, til at synge Elskovs-Følelser; til hvilke ligesaavel som til sørgmodige Betragtninger denne Versart siden allermeest blev brugt. Denne vigtige Forskjel gjorde de Lærde ikke, som vare uenige om Elegiens Opfinder, p. 6. For Resten er Følelsers Udtryk ved Sang ligesaa gammel, som hvert Sprogs Uddannelse til livagtige Udtryk. Et Par saadanne sørgmodige Sange af Jobs-Bogen haver allerede Hezel oversat i sin Anleitung zur Bildung des Geschmaks, 791, Hildburghausen, st. 8. S. 176-79. Mange Klagesange ere iblandt Davids, ligesaa ere Joels og Chabakuks Sange fulde af Sørgmodigheds-Følelser, ikke at tale om Jeremja's berømte Sørge-Sange, som af nogle christelige Digtere ere oversatte: hvilke alle sædvanligen glemmes af dem, som love Poesiens ældgamle Historie, men hade og foragte Propheterne, som en undertrykt Nations Religions-Lærere. Salomo's Brudesang indeholder mange smukke Steder af det Erotiske Fag, som deels ere oversatte af skjønsomme Digtere; dersom kun ikke urimelige Mystikere ved Fordreielser havde gjort Digtet latterligt.

At den her aftrykte Elegie er af hiin ældgamle Kallinos fra Ephesos, haver Hr. Sverdrup p. 7-11 tilstrækkeligen godtgjort. Paa sidstanførte S. angiver han ogsaa, at Stobæus haver reddet Sangen fra Undergangen: men om han blot efter dennes Sermo 49 haver ladet den

af-

aftrykke, eller efter nogen nyere Samling, siger han ingensteds; og anfører ligesaa lidet andre Læsemaader eller kritiske Gjetninger, endskjønt dog Sangen ogsaa er aftrykt med Tyrtæi lignende, men mere poetiske Sange, p. 9. Blot ved lærde og smagfulde Forklaringer haver han oplyst Sangen: men alligevel opvækker han det Onske, at see flere enkelte Digte, som endnu ei ere særskilt udkomne, og endnu mindre saa fuldstændigen forklarede, som Hr. Sv. haver oplyst nærværende Sang, paa samme Maade bearbeidede, enten af ham selv, eller af andre Candidater, som ligne ham i Evner og Flid.

En Oversættelse i kraftfuld Korthed, og i saa godt Latin, som for Ex. Hr. Dr. Kofod's af Chabakuks Sang, ønskede Anm. at læse ved Siden af denne Sang saavel, som af større Græske Digte, som Hr. Sverdrup eller andre flittige Philologer i Fremtiden kunde falde paa at udgive og forklare. — Kun et Par venskabelige Erindringer, Latinen angaaende, vil Hr. Sv. tilgive Anm. Notæ ere ikke Adnotationes; de som hyppigst misbruge hiint Ord for dette, ere enten skjødesløse Stilister, eller Lærde som forstaae meer Græsk end Latin, saasom de fleste Englændere. Di-sputase, paa hvilken Maade saa Mange stave Ordet, vilde være uhumskt, dersom det var Latin: men dis-putare røber strax ved Stavelse-Delingen, hvad det betyder.

(63.)

Betragtninger over Kjøbenhavns ulykkelige Ildebrand den 5. 6. og 7. Junii 1795, tilligemed dens Gang og Fart, og vore Brand-Anstalters Uformuenhed; med

Tan-

Tanker til høiere Eftertanke om det borgerlige Artillerie, samt Fortælling om adskillige betydelige Ildsvaader i Kjøbenhavn siden Aar 1728, og Brandvæsenets Bestyrelse i den Tid under den afdøde Brandmajor Mazar de la Garde.
Kiøbenhavn. Trykt hos Christian Frederik Holm, i 8, 24 S.

Denne Piece har vist nok interesseret i den nærmeste Tid efter Ildebranden, da Enhver var begierlig efter at erholde paalidelige Efterretninger om dette bedrøvelige Tilfælde; og den overleverer dog til Efterkommerne nogle Bidrag til at giøre det forstaaeligt, hvorledes i saa kort Tid en saa stor Ødelæggelse ved Ildsvaade kunde skee i en Stad, som var berømt af at have herlige Brandanstalter. Bogen er ikke skrevet for at giøre den da værende Brandmajor, men afgangne Mazar de la Garde, Ære.

8.

(64.)

Undersøgelse, om det kan bestaae med det Almindeliges Vel, at forfløtte Universitetet fra Hovedstaden.
Kiøbenhavn 1795. Trykt paa Boghandler Liunges Forlag, i 8. 16 S.

Det har været i Forslag at forlægge Kiøbenhavns Universitet hen til en anden Stad, for at skaffe lettere Huusleilighed efter Ildebranden til den Deel af Hovedstadens Indvaanere, hvis Næringsvei bandt dem til Kjøbenhavn. Det samme havde man for efter Ildebranden 1728. De samme Aarsager, som giorde, at der blev intet af med

Uni-

Universitetets Forflytning 1728, ere jo ogsaa 1795, og hvor Aarsagerne ere de samme, maae og Virkningerne være de samme. Disse Aarsager seer vor A. ikke; de, han anfører, ere snart nedrevne. Han siger S. 2: „1) Universitetes Forflytning er Tab for hele Stadens Indbyggere.“ Hverken den større eller mindre Sætning i hans Syllogismus kan staae sig. Ikke er hele Staden det samme som hele Staten; ikke ere Spiseværter, Vertshuusholdere, Skrædere, Skoemagere, Hattemagere, Vaskerkoner og Domestiker, som han snakker om S. 4 og 5, hele Staden. Hans 2det Argument S. 5 er ikke bedre: „2) Universitetets Forflytning er Tab for Videnskaberne selv.“ Dette bygger han derpaa, at Kjøbenhavn vilde mangle Studenter til at informere Børn der. Denne Frygt er aldeles ugrundet. Af de 800 Studenter, A. tæller ved Universitetet, hører vel neppe Halvparten Professorernes Forelæsninger, altsaa blev det ikke over 400, som flyttede med Universitetet, og de andre 400 bleve tilbage i Kjøbenhavn, for at besørge Informationer m. v. Det var vel ikke heller nogen Nødvendighed, at alle Faculteter skulde være samlede paa et Stæd. De, som studere Medicinen, kunde ingensteds finde saa fordeelagtigt et Sted for deres Videnskab, som Kiøbenhavn. Hvad, om man gjorde Eftertælling over de Studenter, som nu efter Ildebranden virkeligen ere i Kiøbenhavn, og frequentere Collegier, hvor stort mon Tallet vilde blive? Men saa overbeviist Rec. er om Nytten baade for Staten og for Videnskaberne af det, at Akademiet blev forlagt andensteds hen, saa liden Lyst har han til at tage denne Sag under en nøiagtig Bedømmelse, efterdi han veed, at det ikke skeer. En slet Sag har A. taget sig paa at forsvare, og han forsvarer den slet.

E.

Kritik og Antikritik.

No. 36.

den 5 Januarius 1796.

Antikritik.

Ikke fortænke man mig i, at jeg, offentlig angreben, ogsaa offentligen forsvarer mig. I lærde Efterretninger f. A. N. 42 har Udgiveren af Repertorium for Fædrenelandets Religions-Lærere tilladt sig at anfalde mig med Beskyldninger, som, om de vare grundede, maatte afskrække enhver retskaffen Mand fra at befatte sig med mig eller betroe mit Bogtrykkerie sine Aandsproducter. Ikke Udgiveren af Repertoriet skylder jeg Svar: enten maa denne Mand i sit Hjerte være ond, eller maa han, naar hans heftige Blod er blevet roeligt, være overtydet om, at han har forurettet mig. For dem af mine Venner, jeg har den Ære at arbeide for, behøver jeg ikke at retfærdiggjøre mig, da mit Forhold mod dem noksom vil have overbeviist dem om, at Repetoriets Skraal enten maa være forsætlig Usandhed, eller Følgerne af en vrang Dom hos Udgiveren over mine Handlinger: men da der uden for disse vel kunde gives een og anden, som fra Udgiverens Frækhed i at beskylde turde slutte, at han maatte have Føje til at behandle mig saa haardt, saa vil jeg her som ærlig Mand fortælle Sagens sande Sammenhæng, ligegyldig over enten Udgiveren vil stadfæste Sandheden, vil tie, eller gjøre sig skyldig i skammelig Løgn paa ny.

I Be-

I Begyndelsen af dette Aar kom Herr Boghandler Schubothe til mig, for at spørge, om jeg for ham kunde paatage mig at trykke et Skrivt, der i Tiden skulde udkomme hvert Qvartal. Naturligvis svarede jeg ja, deels fordi jeg havde Lejlighed til at modtage dette Arbejde, og deels fordi jeg ikke kunde forudsee, at det vilde blive blandet med Usandhed og uforskyldte personlige Angreb. Istedet for at begynde efter almindelig Brug med det første Ark, skulde her begyndes paa det femte, under Foregivende, at det, der skulde staae paa de første Ark, ikke var færdigt endnu. Dette Paaskud maatte jeg troe, fordi jeg ikke havde Grund til at troe andet, og saaledes blev der fortfaret med Arbeidet. Da disse otte Ark vare færdige, kom Manuscriptet til det øvrige, og dette kunde vi, som tydeligen sees, med al vor Konst ikke bringe til at udgjøre, hvad det skulde udgiøre. Deriblandt var da et Manuscript, hvori mine Venner, Hr. Doctor Fleischer, Hr. Nørbye og Hr. Bentzon, Mænd, som jeg bestandig vedbliver at agte og ære, saa ondskabsfuld vare angrebne, at jeg ikke vovede at trykke Manuscriptet, førend jeg vidste, hvem jeg i paakommende Tilfælde kunde godtgiøre at skulle staae til Ansvar derfor. Denne Forsigtighed iagttog jeg, ikke fordi de fornærmede Mænd, som sagt, vare mine Venner, og mig bekjendt som retskafne Folk: men fordi jeg skyldte mig det selv, fordi det var det, jeg burde gjøre og vilde gjort, hvo som helst af mine Medborgere det end havde været, der paa saa skammelig en Maade var bleven angreben; fordi det overhovedet var saa famøst, at jeg vilde have skammet mig ved at trykke det, dersom ikke Omstændigheder, jeg siden skal forklare, havde nødet mig til at gjøre det.

En

En Bogtrykker er, naar Tilfælde, som det nærværende indløbe, en beklagelig Mand. At trykke er hans Levebrød: men trykker han alt, hvad der forekommer, paadrager han sig selv Ansvar; og vægrer han sig derfor, eller iagttager den Forsigtighed, Lovene paalægge ham, staaer han Fare for at blive udskreget, saaledes som jeg uforskyldt af Udgiveren er bleven det. Jeg nægter ikke, at jeg faldt i Forundring, og at Haarene reiste sig paa mit Hoved, da jeg læste Repertoriets N. 6; saa meget mere som Udgiveren giver sig ud for at være en Efterfølger af den største Sagtmodighedslærer, som har betraadt Jorden. Men hvad var der at gjøre for mig? Jeg var indledet deri, jeg havde færdigtrykt 8 Ark: vilde jeg ikke tabe min Betaling derfor, maatte jeg nødvendig trykke det øvrige med, hvor modbydeligt det end var mig. Dog troede jeg at skylde mig selv, hvad enhver ærekjer Mand skylder sig, at retfærdiggjøre min Handlemaade i denne Sag for den fornærmede Mand Hr. Bentzon; og til den Ende fortalte jeg ham, hvorledes jeg var bleven forledet til at trykke denne Libell om ham og hans tvende Medarbeidere, og forestilte ham derhos, at der var intet andet for, end at jeg maatte vedblive Trykningen, dersom jeg ikke vilde indvikle mig selv i Ubehageligheder. „Tryk De, sagde han, hvad De vil, og hvad man forlanger; det er jo Deres Levebrød: vort Venskab skal desformedelst ikke aftage". Om jeg gjorde her andet, end hvad jeg og hver retskaffen Mand i lige Tilfælde burde gjøre, tør jeg frimodigen overlade enhver upartisk fornuftig Mand at bedømme. Vilde det ikke været lumsk gjort mod de fornærmede Mænd, om jeg havde ladet mig bruge som Redskab til at

svær=

svœrte dem, uden at sige dem det? Og fordi jeg sagde det: blev da Forfatteren derfor røbet? Jeg har i en halv Snees Aar havt Bekjendtskab og Affaires med disse brave Mænd, og ingen af dem har i mindste Maade fornærmet mig: Udgiveren af Repertoriet derimod er mig ubekjendt; han har søgt, baade i Addresse-Avisen, i lærde Efterretninger og i sit Repertorium at skade mig, saa meget det stod til ham. Hines gode Hierte var mig bekjendt; hans har viist sig baade mod dem og mig saa ondt som mueligt. Og for at favorisere en anden Mands ondskabsfulde Ønsker, skulde jeg handle mod mine, mod alle Menneskekjerlighedspligter?

Kort, for at komme tilbage til Historien igjen, jeg var altsaa nødsaget til at efterleve Placaten om Trykkefriheden, og spørge Herr Schubothe, om han vilde indestaae for det, jeg skulde trykke; men han vægrede sig derved. Dog, da jeg sagde ham, at jeg hverken vilde eller turde trykke det, med mindre enten han selv vilde indestaae derfor eller tilveiebringe Forfatteren, gik han bort, og kom siden igjen med et Beviis, underskrevet Berger. Ved at læse det, faldt det mig ind, at ingen Forsigtighed i dette Tilfælde kunde være for stor; og da jeg ikke kunde faae i mit Hoved, hvor noget godt og fornuftigt Menneske kunde bequemme sig til at paatage sig det Ansvar, der kunde flyde af de Grovheder og Injurier, Repertoriet skulde bringe til Torvs, bad jeg Herr Schubothe at tegne paa Beviset, at han indestod for dets Rigtighed. Men ogsaa for dette vægrede han sig; dog tilbød han sig at ville modtage Bergers Beviis til sin Sikkerhed, og selv indestaae mig for Følgerne. Dermed var jeg fuldkommen tilfreds,

da

da jeg saaledes ikke allene efterlevede Placatens Forskrivt, men ogsaa selv blev frietagen for alt Ansvar. Beviset lød saaledes.

„At jeg undertegnede har leveret Hr. „Bogtrykker Poppet Manuscript, under Ti„tel: Repertorium for Fædrenelandets Re„ligions Lærere, for at trykke for Forfat„terens Regning, saadant bevidnes herved, „og lover tillige at indestaae Herr Popp for „alle Følgerne, da jeg veed min Mand. Kjøbenhavn, den 12 Maji 1795.

Schubothe
i den Nitschische Boghandling"

Herr Berger maa tilgive mig den Forsigtighed, jeg brugte: thi jeg kjender hverken ham eller hans Haand, og Herr Schubothe's Vægring, for at opfylde min Begjering, og Tilbud at give mig sin egen Haand, imod at beholde Herr Bergers Beviis til sin Sikkerhed, alt dette kan endnu til denne Time ikke overtyde mig om, at min Forsigtighed denne Gang var unødvendig.

Disse vare de Fortrædeligheder, jeg havde ved første Heftes Trykning. Det blev færdigt, og jeg fik mine Penge. Imidlertid paakom den ulykkelige Ildebrand, som bragte saa mange Ting i Forvirring. Jeg blev, Gud være lovet, skaanet, men jeg maatte dog flytte ud med mit Bogtrykkerie, mit ikke ubetydelige Papiir-Oplag, alle de trykte Sager jeg havde under Hænderne og i Forvaring, samt alt hvad øvrigt jeg ejede. Nogle Uger efter Ildebranden kom Hr. Schubothe til mig og æskede Manuscriptet, hvorefter første Hefte var trykt. Jeg sagde ham, at han havde faaet det, men han svarede mig, at No. 6 manglede. Jeg lovede ham at ville søge efter det, og levere ham

det

det, om jeg fandt det: men det var hos mig ikke at finde.

Saaledes stod dette hen indtil September Maaneds Begyndelse, da Herr Schubothe atter kom til mig og spurgde, om jeg kunde begynde paa andet Hefte af Repertoriet. Jeg modtog Manuscriptet, satte det i Arbeide, men det gik mig her som ved første Hefte; thi da jeg havde trykket de 8 Ark deraf, maatte jeg atter, imod min Villie, trykke en yderlig grov Fornærmelse mod min Ven Hr. Agent Gyldendal. Her var Schubothe i ligesaa stor Knibe, som jeg, da han ogsaa stod og staaer i Handel med Agenten. Brevet, han desangaaende tilskrev Udgiveren, findes i Tillægget til Repertoriet. Udfaldet paa denne Sag vil vel engang blive Publicum bekjendt, og derfor vil jeg her for det første ikke udlade mig videre derom.

Andet og tredie Hefte blev ogsaa færdigt. Adskillige Gange under sammes Trykning erindrede vel Hr. Schubothe mig om det manglende Stykke Manuscript: men jeg sagde ham, at jeg havde det ikke og kunde ikke finde det. Endelig, da han vedblev at gnave derom, tilbød jeg ham at ville give ham en skrivtlig Erklæring om, at det var forkommet, hvilken han selv maatte forfatte, og siden bekjendtgjøre, hvor han fandt for godt. Men Svar fik jeg ikke paa dette mit Tilbud.

Endskjønt dette var alt, hvad der stod i min Magt at gjøre, erfarede jeg dog, efter at andet og tredie Hefte var afleveret, af følgende Billet til mig uden Datum, at Udgiveren af Repertoriet endnu dermed ikke var tilfreds.

P. M.

P. M.

„De har begaaet den Dumdristighed at „tilbageholde endeel af det mig tilhørende „Manuscript, og nægte dets Udlevering. „Jeg begriber ikke, hvorledes De, da dog „Herr Schubothe indestaaer for alle Følgerne, „og igjen holder sig til mig, tør understaae „Dem, tvertimod de Kongelige Trykkefrie„heds-Forordninger, at nægte mig min Ejen„dom. Jeg fordrer det herved tilbage, det „Stykke De endnu har i Deres Vold. Skul„de De endnu gjøre mindste Omstændighed, „saa forsikkrer jeg Dem, at De snart paa „een for Deres Ære og Næringsvej følelig „Maade skal gjøre den Erfaring, at jeg in„genlunde er sindet at taale saadant Skjemt.

Udgiveren af Repertoriumet".

Hvor banditmæssig disse Udgiverens Trudseler end vare, maa jeg dog sige, jeg lagde dem aldeles ikke paa Hjertet. Jeg vidste, jeg i hver Maade havde opfyldt min Skyldighed, og med denne Overbeviisning svarede jeg ham følgende.

„Søndagen den 8de November f. A. blev „mig af Herr Schubothe selv leveret en Sed„del, underskreven Udgiveren af Reperto„riumet. At tilskrive Dem i den Tone, som „De har tilskrevet mig, tilgiver De mig, at „jeg ikke kan; Anstændigheden forbyder det: „men eenfoldig og beskedentlig, saaledes at „baade De og jeg kan have Ære af vores „Correspondence, om den skulde blive brugt „til Publicitet. Jeg forsikkrer Dem paa „min Ære, at jeg ikke ejer et Blad af De„res Manuscript. Jeg har aldrig agtet paa „at gjemme det, ligesaalidet som jeg agter

at

„paa at gjemme andres. I Bogtrykkerier-
„ne beholder gjerne den, der sætter Arbeidet,
„Manuscriptet, uden nogen videre Affor-
„dring. Det er aldrig faldet mig ind at bru-
„ge det mere end een Gang. Det er nu først
„jeg veed, at Manuscriptet skal være en Ejen-
„dom, efterat der er gjort Brug af det. Da
„jeg erfarede, at det var Dem saa meget om
„Manuscriptet at faae tilbage, lod jeg i den
„senere Tid Correcteuren hæve det op, da
„han bedre kunne gjøre det end jeg. Herr
„Schubothe har Prøver deraf. Iøvrigt haa-
„ber jeg, min Ære og Næringsvej er bygget
„paa fastere Grund, end at den lader sig rokke
„af Dem og Deres Trudsel.
Kjøbenhavn, den 9 Novb. 1795. S. Popp".

Jeg var nu sluppen fra dette for mig chica-nerende Arbeide, og glad derover, besluttede jeg aldrig at trykke et Bogstav mere deraf, om man end vilde betale mig dobbelt saa meget som hidindtil for hvert Ark, og hvad jeg saaledes beslutter staaer temmelig fast. Hvor krænkende vilde det ikke blevet for mig, om de Mænd, som jeg havde trykt dette imod, havde været indtaget af Fordomme blandet med Hevn? Hvor mange gives der ikke, som troe, at Bogtrykkeren har ligesaa stor Deel i de Ondskaber, der offentligen blive trykte, som Forfatteren af samme selv? At endog lærde Mænd lade sig beherske af saadan Svaghed, derpaa har jeg selv Prøver, hvilket maae tillades mig at fremsættes til Exempel paa min Paastands Rigtighed. Det hændte sig nemlig, at jeg i det første Aar, jeg var bleven Bogtrykker, kom til at trykke et anonymt Skrivt, hvori Herr Professor Elerts Conduite, som Bibliothekar blev undersøgt og om-

talt

talt. Han opkaldte mig for de Tiders Skribent-Tribunal, Politieretten, og forlangte af mig Forfatterens Navn opgivet. Jeg vidste det ikke, og kunde altsaa ei heller tjene ham i at opfylde hans Ønske: følgeligen lod han Sagen fare. Men dermed var det ikke forbi, han besluttede desuagtet at revangere sig, og dette udførte han paa følgende Maade. Herr Professor Elert havde givet afgangne Professor Geus Haand og Ord paa, at jeg skulde faae en Deel af afgangne Grev Thots Bogcatalog at trykke. Ogsaa til mig selv fornyede han, efter denne gode Mands Død, mere end eengang sit Løvte. Og i Tillid til dette, samt fordi Catalogets Trykning betaltes langt over de sædvanlige Priser, anskaffede jeg de dertil udfordrede mange Cursivskrivter, som jeg siden endnu ei haver kundet bruge til andet, end til det eneste Catalog, som Hr. Prof. Moldenhawer haver besørgt at trykkes. Men da det ovennævnte var indløbet, blev han saa hadelig paa mig, at han sagde mig lige i Øjnene, at jeg ingen Regning maatte gjøre mig paa det, han havde lovet mig. Foruden Hr. Professor Elert var der ogsaa en Ven af ham, som jeg faa Uger derefter hændelseviis traf hos en vis lærd Mand, og som ligeledes tiltalede mig, som om jeg havde været Forfatteren af Skrivtet. Alt hvad jeg indvendte, kunde ikke overbevise ham om, at jeg blot var Bogtrykkeren, og at det var mit Levebrød at trykke. Herr Professor Elert var den eneste, som kunde bestemme, hvor Cataloget skulde trykkes. Da det var et svær Arbeide, og der udfordredes mange Bogtrykkere til at gjøre det færdigt, forløb der adskillige Aar, inden det blev tilendebragt. I Haab om, Tiden skulde komme ham til at glemme

me det Passerede, og at den dermed følgende Koldsindighed skulde lade ham indsee, at det ikke sømmede sig for en oplyst Mand at hævne sig paa den Uskyldige, formaaede jeg de Herrer Executorer S. T. Herr Conferenceraad Schou, og Herr Justitsraad Nested, ja endog hans ovennævnte Ven, til at tale for mig hos ham, men alle Forsøg vare forgjeves. Det Ønske, jeg havde, ikke just at faae Arbeidet, (thi det trængte jeg ikke til, da jeg, Gud være lovet, altid har havt nok, ja ofte endog mere, end jeg har kundet bestride), men at bringe ham til at forsone sig med mig og erkiende mig for uskyldig, det blev og er endnu uopfyldt.

Dette Exempel, synes mig, viser tydeligt, at en Bogtrykker aldrig tryg kan befatte sig med at trykke det, der rører nogen Mands Ære eller Conduite, med mindre han veed i paakommende Tilfælde at opgive Forfatteren; dette synes mig, maatte overbevise Udgiveren af Repertoriet, at jeg var føjelig i høieste Grad, da jeg viiste mig villig til at antage en anden i hans Sted, naar jeg kun blev forsikkret om, at denne Anden var en virkelig existerende, og ikke foregiven Person. Ved et andet Exempel skal jeg end her vise, hvilke Fortrædeligheder, der kunne møde en Bogtrykker, naar han i Følge Trykkefriheds Rescripternes Bydende, undslaaer sig for at trykke det, Forfatteren ikke vil være sig vedkjendt, om det skulde udkræves. For nogle Aar siden bragte en Person mig et anonymt Manuscript til Trykning. Jeg modtog det og aftalde med ham, at han om et par Dage skulde afhente Correctur derpaa. Endskjønt Bogtrykkeren ikke er Skribentens Censor, læste jeg det dog igjennem, og fandt da, at det angik nogle af Professorerne ved Universitetet. Da jeg

gjerne vilde, unddrage mig derfra, saa besluttede jeg ei at ville trykke det: men da jeg ei heller vidste hvor han opholdt sig, lagde jeg det i mit Chatol og bad min Kone, naar han kom, at levere ham det og sige, at jeg ei havde Tid til at gjøre det færdigt. Han kom, og blev vred, da han fik Manuscriptet isteden for Correcturen. Derefter gik det Rygte paa Regentsen og flere Steder, at jeg skulde have været hos Herr Professor Hornemann og viist ham Manuscriptet. Hvis dette havde været Sandhed, saa havde det vist nok været lumpent handlet af mig: men var jeg uskyldig, og det var jeg, saa var det ligesaa lumpent af den der udspredte dette Rygte. Jeg blev spurgt af Adskillige derom, og til min Retfærdiggjørelse svarede jeg det der var Sandhed, at jeg aldrig havde talet med denne Mand. Mange flere lige Exempler kunde jeg opgive.

Her stod jeg jo Fare for at forspilde de Lærdes Tillid til mig, som dette Rygte kunde komme for Øren; og her havde jeg jo paa Reperteurens Viis havt Aarsag til at fralægge mig det i Addresse-Avisen og andre offentlige Blade: men nei, jeg havde en rolig Samvittighed, og dermed lod jeg det hengaae. Rygtet siger, at Reperteurens Publicationer i Addresse-Avisen ikke sigte til andet, end at bringe Skrivtet i Omløb: er det saa, da beklager jeg, at han, der ellers udkraaler alting saa almægtigen, maa tage sin Tilflugt til saa usselt et Middel.

For at komme til Hovedsagen igjen, beder jeg Læseren, efterat have læst Udgiverens anførte Brev og mit anførte Svar, at overveje, om mit Svar efter Omstændighederne kunde være høfligere end det var. Han affordrede mig med den

yderste Tølperagtighed en Ting, som jeg gjentagen havde forsikkret ei at have i mit Værge, og han kastede om sig med de uhørteste Trusler, dersom jeg ikke inneliggjorde denne for mig umuelige Ting. At hans Trusler vare hans ramme Alvor, det har han lydeligen nok lagt for Dagen i sin Erklæring i Lærde Efterretningers N. 42; ubekymret for de tusinde Sukke, der vilde hvile paa ham, ikke allene af min Kone med tre smaa uopdragne Drengebørn, men og af en stor Deel andre Mennesker, der dagligen nyde Livets Ophold ved mig, dersom det kunde lykkes ham at undergrave min Næringsvej og giøre det umueligt for mig at tjene Brødet til mig og disse. Saaledes kan en Mand, der siger sig at være Præst og christelig Moral-Lærer, behandle sine Medchristne. Kan man ikke med Føje sige om saadan en Præst, at han har en sort Sjel? Vi ville gjennemgaae, hvad han i Bladet drister sig til, mig angaaende, at anføre.

„Stykket N. 6, heder det, vilde jeg ingen„kunde trykke, forend jeg havde seet et Be„viis fra Forfatteren". Ved Trykningen af No. 6, som i den nye Udgave er No. 7, spurgte jeg Hr. Schubothe, om han vilde indestaae for Følgerne. Hans Vægring er jo Beviis paa, at min Forsigtighed var nødvendig. „Herr Schu„bothe, der nyelig havde nedsat sig, lod sig „forlede til at fæste Troe til mine Forsikrin„ger, at jeg forlangte at vide Forfatteren blot „for min egen Sikkerheds Skyld. Schu„bothe navngav Herr Berger, som han holdt „for Forfatteren. Jeg berettede det til mine „Skytsguder, og disse troede nu at være paa „Spor efter Forfatteren". Lutter Usandheder

og

og Modsigelser! Endnu engang gjentaget: Hr. Schubothes Vægring for at indestaae mig for Følgerne gjorde det nødvendigt for mig at undslaae mig for at trykke N. 6. førend Schubothe skaffede mig en Mand til at indestaae for Følgerne. At Schubothe nyelig havde sat sig ned, kunde aldrig blive mig Grund til at forlede ham til at troe, Forfatterens Navn var mig nødvendigt at vide, da det var mig bekjendt, han havde staaet længe nok her i en Boghandling til at kunne have gjennemlæst de korte Trykkefrieheds-Forordninger. Ei heller navngav han mig Herr Berger som Forfatteren, han bragte mig blot et Beviis underskrevet Berger, og af dette Beviis saae jo baade han og jeg, at Hr. Berger blot var Commissionair: hvor kunde han da holde Herr Berger for Forfatteren? og navngav han ham som Forfatter, hvilket dog ikke skeede: hvad behøvede da de Fornærmede at troe, de vare paa Spor efter Forfatteren? Dersom Herr Schubothe havde navngivet mig Herr Berger som Forfattteren, og jeg igjen berettet det til mine Skytsguder, dem jeg dog ingen har af, saa havde de saaledes nævnte Mænd jo havt Vished om Forfatteren; de behøvede jo da ikke at troe, de blot vare paa Spor efter ham. Sammenhænget er dette. Efterat det første Hefte var udkommet, kom Herr Doctor Fleischer her til Staden, besøgte mig og spurgde, om jeg vidste Forfatteren. Nei, svarede jeg, men vilde han søge Forfatteren: saa havde jeg Mand for mig, tillige vidste jeg hvem der igjen indestod Herr Schubothe for Følgerne. Anden Forklaring er der ikke skeet af mig, og anden Forklaring kan jeg jo ikke give. Fremdeles siger Reperteuren: „Popp tillod sig endnu en anden uhørt Ulov-

lighed

„lighed imod mig. Siden April Maaned „vægrer han sig at udlevere Manuscriptet, „og pukker bestandigen paa Kritik og Antikritiks Bistand. No. 6 vil han under „ingen Betingelse udlevere". Jo vist vilde jeg udlevere det, naar jeg havde det; kun fordi jeg ikke har det, har jeg vægret mig ved at udlevere det, og det samme vilde vel Reperteuren i mit Sted gjøre, med mindre han var almægtig, som jeg dog kan see, han ikke er. Om Manuscriptet var blevet borte, førend det var blevet brugt, kunde han ikke gjøre større Allarm, end han nu gjør, da det dog ikke kan være ham til nogen Nytte. Til hvem har jeg pukket paa Kritik og Antikritiks Bistand? Beviis, hvad Du siger, heder det, ellers er du en Løgner. Her røber han tydeligen, at det er hans Hensigt at sætte mig og Forfatterne af Kritik og Antikritik sammen. Videre: Men dette er ikke nok: han lemlæster, „efter Kr. og A ks Indskydelse, mit Manu„script. Jeg faaer ikke engang Lov, at be„holde min egen Orthographie og Inter„punctioner". Her har da Reperteuren atter skammelig løjet. Kan han bevise mig over, at jeg har lemlæstet hans Manuscript, efter Kr. og A ks Indskydelse, saa fortjener jeg hans Grovheder: men kan han ikke det, hvad er da den Person, som vover at lade saadant trykke? Er han ikke en Æreskjænder og en Løgner, og bør saadant et Menneske vedblive at være Retfærdighedens Guds Villies Fortolker? Jeg opfordrer ham her til at bevise denne Beskyldning; og gjør han det ikke, forbeholder jeg mig min Ret til at søge ham, naar jeg maatte finde det fornødent. Jeg har hverken efter Indskydelse eller paa egen Haand anmodet Sætteren om at

for-

forandre hans Orthographie eller Interpunction. Som Manuscriptet har været skrevet, er det for mig blevet fulgt; og er der indløbet Feil, hvilket let kan skee, bliver det ikke min eller Sætterens Skyld: derfor læses der Correctur. „Correcteuren, som jeg (Reperteuren) saa ofte har irettesat, tør ikke knye." Dette har Reperteuren saa net anbragt paa dette Sted, paa det Publikum skulde troe, at han stod i min Sold og under mine Vinger. Han tør ikke knye, siger han. For hvem? Correcteuren med hans Corrigering er mig ganske uvedkommende: han staaer ikke i min Sold, ei heller har jeg, men Hr. Schubothe betalt ham hans Arbeide. Rigtigt nok har jeg recommenderet ham, men Hr. Schubothe, ikke jeg, er den, der har antaget ham. Da det første Hæfte af Repertoriet skulde trykkes, spurgte Hr. Schubothe mig, om jeg ikke vidste et Menneske, der kunde paatage sig at læse Correcturen. Jeg foreslog ham: da en Mand, som i et Par Aar har læst Correcturer for en af vore vigilante Boghandlere. Ikke nok, at jeg troede han var dygtig dertil, men jeg forespurgte mig end ydermere hos denne Boghandler om hans Duelighed, og fik det bedste og, som jeg og har seet Prøver paa, sandfærdigste Vidnesbyrd. Efterat dette var passeret, bad jeg ham selv at gaae til Hr. Schubothe. Dette gjorde han, og enige bleve de. Foruden det, at Correcteuren var billig, forrettede han vist og accurat, hvad han gjorde. Manuscriptet var ikke allevegne eens læseligt: naar han tvivlede om noget, kom han for at consulere mig; men jeg henviiste ham bestandig til Hr. Schubothe, da jeg dermed intet vilde have at gjøre. Til Beviis paa, at han opfyldte sin Pligt saavidt som mue-

ligt

ligt, vil jeg kun anføre følgende Exempel. I Manuskriptet til det Stykke af Hr. Doct. Hammers Disputats, som er indrykket i Repertoriet, var der udeglemt næsten en heel Linie. Denne Forseelse opdagede han, og megen Møje havde han for at faae den rettet. Fremdeles siger Reperteuren: Uagtet Sætteren har det trykte Exemplar for sine Øjne, forandrer han dog i det nye Oplag, f. Ex. S. 180 Lin. 3 erkjende i Stedet for bekjende, S. 187 L. I. Fakter i Stedet for Fagter o. s. v. Med Villie af Sætteren er dette ikke skeet; Correctøren har ladet disse Blade omtrykke paa sin egen Bekostning. Desuden var dette Feil, som enhver fornuftig Læser upaamindet vilde indsee at være Trykfeil; og kan en Præst i sit Kald sige sig frie for ikke mere betydelige Feil: saa hører der sandeligen mindre til at blive en duelig Præst end en duelig Sætter; selv den dueligste Sætter kan ikke sige sig frie derfor. Men nu kommer Reperteurens Bøn: „Jeg haaber, at mine lærde Medborgere, ved at „unddrage ham deres Arbeide, lade ham „føle den Straf, hans Svigagtighed for„tiener." Her seer man da, hvor saare vel han har meent det mig. Ikke ved at slaae mit Navn paa Galgen, som han truer at slaae andres, vil han straffe mig; nei, jeg og min Familie skulle sulte ihjel, dette er hans Ønske. Et herligt Ønske af en Præst! Kun en Skurk kunde føde det, og en tifold Skurk, naar den, der gjør det, fødes og klædes for at undervise andre i Menneskekjerlighed. Jeg forlanger ikke at have at gjøre med de af hans lærde Medborgere, der ere af samme Calibre som han; jeg beder, som der bedes i Litaniet: Fra dem befrie mig kjere Herre Gud!

At

Kritik og Antikritik.

No. 37.

den 12 Januarius 1796.

Antikritik.

At indlade mig paa at forsvare Herr Agent Gyldendal, er hverken min Sag eller min Hensigt, da Manden er til og altsaa vel vil forsvare sig selv; men da der dog er fremført Gravamina mod ham, hvis Ugrund ingen bedre kan oplyse end jeg, saa tillader jeg mig her at fremsætte, hvad jeg veed, for at give Publicum et nyt Beviis paa, at adskilligt af det, Reperteuren saa lydeligen udskraaler, er intet mere og intet mindre end aabenbar Usandhed. Side 384 i Repertoriet fortæller han, at det ere 11 Aar siden han prænumererede paa den 2den Deel af Mønnichs mathematiske Lærebog, uden at han endnu har faaet den. Men dette Ophold er ikke Forlæggeren Skyld i, det skal jeg her tydeligen bevise. For 7 Aar siden blev der hos mig begyndt paa Værkets Trykning. Færdige i det første Aar bleve ti Ark deraf. To Aar senere begyndtes Forsættelsen deraf, og færdigt blev nu det Hele, paa et halvt Ark nær, hvori Oversætteren til Slutning skulde have rettet de Trykfeil, som kunde være indløbne i Tallene. Hverken Agenten eller jeg vare de, der havde forhalet dets Udgave. Baade han og jeg have flittigen nok drevet derpaa, men Halvarket mangler endnu: der er ikke Manuscript dertil. Godt for mig havde det været, om det til rette Tid var blevet

vet færdigt; thi da havde jeg havt endeel færre Læs Skrivter at gjøre Bekostning paa i den ulykkelige Ildebrand. Paa mine Lofter ligger det, Skrivpapirerne ere nær ved at blive gule og grønne; og hvo kan fordre af mig, at jeg skal svare til Oplaget efter saa mange Aars Henhvile og saadan Omflytning? Godt for Agenten havde det været, om det nu og for længe siden havde været i Publicum. Han havde havt de Penge, han har anvendt derpaa, og tillige sit Oplag hos sig selv i Sikkerhed. I Erindringerne til Repertoriet opholder Udgiveren sig over Agentens Fortjenester af den Danske Litteratur, gjør sig Flid for at bringe Publicum til at troe, at han allene formaaer at see ind i Tingene. Men hvor alseende han end er, hvor skjønt det end seer ud, saalænge han ene præker, skal jeg dog bevise her, at han kun er et kortsynet Menneske, og at hans Andragende kun har liden Vægt paa Sandhedens Vægtskaal. At Agenten har begyndt sin Handel i en bedre Tidspunkt end den nærværende, og at han i mange af sine Foretagender har været lykkelig, det nægter jeg ikke, og denne Lykke misunder jeg ham ei heller. Men ei heller kan det nægtes, at han er en Mand, der sætter mange Mennesker i Virksomhed, og ikke forlanger Nogens Arbeide for intet. Skal jeg dømme efter det, jeg har havt med ham at gjøre, saa skylder jeg Sandheden at erklære, at han er en hjelpsom, redelig og reel Mand. Han var den første, som understøttede mig med Arbeide, efterat jeg havde anlagt mit Bogtrykkerie. Flere Bogtrykkere ville kunne give ham det samme Vidnesbyrd, om han behøvede det. Laae det paa Reperteurens Skuldre, eller skulde han betale, hvad Agent Gyldendal har vovet: sandeligen

han vilde svede Blod under Byrden. Manden har tænkt rigtigen, og som han har tænkt, har han handlet. Stedse klagede man over, at ingen her vilde ophjelpe de Danske Fabriker. For at afvælte den Bebreidelse, der i saa Henseende kunde hvile paa ham, besluttede han at tage sit Papiir, aarligen et betydeligt Qvantum, fra vore egne Møller. At det ikke er bedre, det kan han jo ikke for: det er ofte nok blevet sagt Fabricanten, ikke allene af ham men af flere; og i hvor maadeligt det end er, findes der dog altid flere, der vil have det, end der kan forsynes dermed. At trykke store Værker paa Skrivpapiir, betales ikke af Nationen. Ved det, han har giort, har han den Fortjeneste, at Pengene ere blevne i Landet. Og om han end vilde forskrevet det fra Tydskland, var det derfor ikke blevet bedre; thi Tydskernes Papiirhandel bestaaer i at sende Prøver af et Slags og Papirer af et andet. Til Beviis derpaa vil jeg kun anføre, at Agenten i forrige Aar forskrev for 3000 Rdlr. Papirer fra Hamborg og Rostok, hvilket da det ankom, tildeels endog var slettere, end det her fabriqveres, uanseet at det alt blev betalt for godt Papiir. Det Uheld havde han tillige, at for 1000 Daler deraf gik til Bunds, som formodentlig blev hans Tab. Ogsaa i Aar har en Bogtrykker fra Hamborg faaet tvende Transporter Papiir, hvoraf den ene aldeles ikke er tjenlig til Trykning, og den anden kun lidet bedre, skjønt de begge ere betalte som godt Papiir. Fordelen af denne Handel med de kjere Tydskere var Forlegenhed; thi Løvterne om godt Papiir havde ikke allene forspildt den Tid for Manden, hvori det var mueligt at søge godt Papiir andenstreds: men ogsaa lokket ham de Penge af Hænderne, hvorfor han

han kunde forskaffe sig det. Som det gik ham og Agènten, er det gaaet mig selv og flere: ingen kan bedre vide at sætte Priis paa Tydskernes Redelighed og Retsindighed, end de Boghandlere og Bogtrykkere, der nødes til at have med dem at gjøre. Af Reperteurens Construction, hvor han bruger Ordet: kjende, forenet med den Apologie han skriver for Tydskerne, seer man meget vel, at der maa være et stort Fidelskab imellem dem.

Førend jeg nærmer mig Enden, maae det endnu tillades mig at sige, at Kritik og Antikritik, skjønt Reperteuren ikke kan lide det, skjønt han Side 279 i sit Repertorium siger: „Dette „skjændige Blad har i mange Aar været „Fædrenelandets værste Fiende *); ec., „skjønt han Side 357 spørger: Hvorlænge „Publicum vil understøtte dette infa„me Blad m. v.", vedbliver indtil Domstölene fælde samme Dom derover som han, hvilket ikke er at befrygte; og at Publicum, Subscribenterne og jeg ansee alt hans Vaas for Katteskrig, da ingen Abonnent har frasagt sig samme endnu, hvor skrækkelig han end har tordnet.

Hvad jeg har sagt i det Hele, er aftvungen Erklæring; jeg har intet Ord sagt for at indvælte mig paa Reperteuren, som han for at indvælte sig paa mig. Ingen maae fornærme mig, fordi jeg hverken er Præst eller Professor, eller fordi jeg ikke

*) Kritikens Forbrydelse har været, at forsvare Landets Religion og Landets Constitution. Har den nu gjort dette godt, hvorfor skal den da undertrykkes? Har den derimod gjort det slet, og dens Forsvar er Vaas, hvorfor ere da Repertoristen m. fl. saa opbragte imod samme, da et slet Forsvar for Religionen og Constitutionen just er det fordeelagtigste for dem og deres Modsigelser?

ikke forstaaer at udbrede Religions-Forvirrelse. Jeg troer at være et nyttigere Lem i Staten, end blotte speculativiske Philosopher. Min Bestræbelse er at være en nyttig og retskaffen Borger. Mit Symbulum er: Som jeg selv vil hændes, „og vederfares, bør jeg ogsaa behandle min „Næste". Med frit Forsæt handler jeg aldrig derimod. Jeg vilde ønske, Reperteuren kjendte mig noget nøjere, at han, fordomsfrie, kunde betragte mig fra den rette Synspunct; saa meget mere vilde jeg ønske det, som vi fra Ungdommen af næsten kunne dele Skjebne med hinanden. Med Sandhed kan jeg sige, som han Side 32 første Hefte siger: „Fra min første Ungdom tog „min Skjebne en besynderlig Vending, Gjen„vordighed var min Opdrager; med inderlig „Tak til Forsynet erkjender jeg, at jeg uden „dets Strenghed neppe var bleven, hvad jeg „er; og denne Følelse holder jeg for den bedste „Theodicee". Femten Aar var jeg, da jeg forlod mine Forældres Huus. Kummerligen svævede jeg ved Handelen, til jeg var 22 Aar gammel. Derefter gav jeg mig paa nye i Lære ved Bogtrykkerkunsten, tilbragte der noget over 4 Aar, blev Svend, og ejede intet; ei heller mine Forældre havde Evne til at understøtte mig. Jeg arbeidede i syv Aar som Svend, og Tiden lod jeg ikke gaae unyttigen bort. Guds Veje og Styrelse ere urandsagelige. Allerede i mine Læreaar havde jeg været saa lykkelig at blive bekjendt med en Mand, som baade havde Hjerte og Evne til at gjøre vel. Denne Mand, næst Gud, som har styret alting paa det Bedste, har jeg at takke for min Lykke. To Aar førend jeg blev min egen, tilbød han mig Assistence; jeg takkede, men afslog

Til-

Tilbudet, paa Grund af at jeg frygtede for ei at kunne blive saa redelig som jeg attraaede. Hvor jeg arbeidede, skeede der en besynderlig Vending med min Forfatning. Min gode og stræbsomme Kone holdt an med mig om, at jeg skulde erindre denne gode Mand om hans Tilbuds Opfyldelse. Jeg fattede Mod, gik til ham, og det lykkedes mig*). Anlæget blev begyndt, jeg antog to Svende, den ene kom ikke, og den anden duede ikke: følgeligen var jeg nu i yderste Forlegenhed. Men jeg lod desuagtet ikke Modet falde: jeg søgte at drive Værket uden endog at have tillærte Folk, og ogsaa dette lykkedes mig. Her kan jeg atter anvende Reperteurens Ord paa mig, dog omvendt: „Mit Værk var min egen Dannelse". Jeg har tidt beklaget den Fabrikant, som ikke formaaer at drive sit Værk uden ved tillærte Folk, jeg har beklaget de Lauge, som sløves af de dumme Indretninger, at en Mester skal indskrænke sig til et vist Antal Dreenges Antagelse. Med Føje kan dette kaldes, at binde Hænderne paa en vindskibelig Mand. Alt dette har jeg brudt; mit Bogtrykkerie var anlagt for mig og Mine: det vedkom altsaa ingen, hvem og hvormange jeg dannede dertil. Ligesaa dumt er det ogsaa, at en Huusbond ikke kan give sin Dreng løs, uden det skal skee med Svendene. Væk i vore oplyste Tider med deslige Indretninger! Lad Huusbonden contrahere med Drengen eller hans Venner om Aarene, og lad det staae til ham allene, at sige til Drengen, naar han

*) Paa det man ikke skal fatte den Tanke, at dette Skilderie er gjort, for at gjøre min Velgjører bekjendt, har jeg ei villdet nævne ham ved Navn. Han trænger ikke til min Roes, og dermed er ei heller hans Godhed betalt. Hvor han bliver belønnet, er han kjendt, og det er nok.

han er duelig: Nu er du Svend, Karl eller hvad man vil kalde ham. Blev denne Indretning indført overalt: Jeg vædder da paa, de Udlærte bleve langt bedre end de ere; de fattede mere Agtelse for den Mand, de havde nydt Brødet hos, og der havde dannet dem. Ynkeligt er det nu, hvorledes en stakkels god Dreng, der har udlært, henslæbes paa Kroen *), for der at gjøres til Svend, dannes til at drikke Øll og Brændeviin, hvoraf følger at han bliver storsnudet mod den Mand, der i nogle Aar har staaet i Faders Sted for ham; og deraf flyder igjen, at han, hvor han siden kommer hen, ikke maae give den Mand, i hvis Brød han staaer, noget efter.

Men for at komme til min egen Sag igjen, jeg har, (ikke for at prale, ei heller for at giøre mig stor deraf, være det sagt), ved min Vindskibelighed i en Tid af 10 Aar bragt det saavidt, at der nu dagligen arbeider 24 Mennesker i mit Bogtrykkerie; og skulde Reperteuren af det anførte fatte saa omvendte Tanker om mig, at han, om det endog var ubekjendt, vilde gjøre mig den Fornøielse at besøge mig, tvivler jeg ikke paa, han jo selv inderligen ville glæde sig med mig, ved at see 5 Presser hver Dag i fuldt Arbeide. Men fortryde maa han ikke paa, at jeg (uvillig til at trykke mere for ham, saalænge han kryber i Skjul), hvis de af ham fornærmede eller andre mig bekiendte brave Mænd maatte finde fornødent at lade trykke noget imod ham, villigen trykker det, det være af hvad Indhold det end vil, uden at fordre noget Beviis af dem.

Kjøbenh. den 2 Janv. 1796.

Sebastian Popp,
Bogtrykker.

*) Rigtig nok skeer det ikke paa det Sted hos os.

(65).

Sundheds-Raad i Anledning af Ildebranden.

No. 1, Kjøbenhavn den 16 Junii 1795 — No. 6 den 16 Julii 1795.

Disse Sundheds-Raad, siges der S. 16, udgives, indtil engang Sundheds-Journalen kan komme i Orden igien. No. 1 udgivet den 16de Junii, handles om den nærværende usunde Luft i Hovedstaden, i Nærheden af, hvor det har brændt," og angiver tjenlige Midler til at ikke Sundheden skal lide derved. Til Sindets Opmuntring under dette sørgelige Tilfælde anføres A. S. 12 — 16 den Hjelpsomhed, som baade den milde Regjering, og medlidende Medborgere have viist de fattige Brandlidte, og hvad kjække Folk have gjort til at standse Ilden. No. 2. „Om den allerede forringede Fare for smitsomme Sygdomme" S. 17 — 22 Ingen Brandlidt var uden Lye og Leie meer end den første Nat. Enten bleve de indtagne til Huse hos Andre, eller i Telte. Brød og Øl blev til Fornødenhed uddeelt til dem. Den fattigste Deel af dem fik meest reddet deres Klæder, og kunne have god Fortjeneste ved Arbeide, som er gavnligt for Sundheden. S. 22 „Om Antændeligheds Formindskelse". Intet udvendigt Træværk bør være paa Husene. Vindueskarme, Dørre o. s. v. bør overtrækkes med en Composition af Alun, som giør, at Træet seent fænger, men ikke flammer. S. 26 „Om de beqvemmeste Anstalter til at redde Gods i en Ildebrand. Man skal have Sække rede m. v. S. 28. Der bør ansættes en Taarnvægter igien paa Muren af Taarnet til Nicolai-

colai-Kirke. S. 29 „Hvad Spiser ere de sikkerste og tjenligste i denne Tid"? Helst de af Planteriget. S. 31 „Bør Nicolai-Kirke igjen sættes i Stand"? Derom ere ikkun fremsatte de forskjellige Meninger. No. 3. S. 33. „Om Honningvinen". Hr. Sonnin paa Charlottenborg sælger den, og den er meget sund, saadan som han laver den, og en virkelig Lægedom, iblant andet for Steen. Flasken koster 6 ß, den maatte gierne koste 12 ß., naar den ingen Smag har af Voxet. S. 36. „Om Husenes Nedrivning, som „et ældgammelt Middel til at standse en Ilde„brand". Dette blev brugt til at standse den skrækkelige Ildebrand i Rom under Kaiser Nero, Den latinske Citation i Noten under vrimler af Trykfeil. S, 37. „En offentlig physisk Underviisnings Nødvendighed." Dette sigter paa at lære Borgerne, hvad Enhver har at giøre ved indtræffende Ildsvaade, og at Kjøbenhavn maa være forsynet med de bedste Redskaber til at slukke Ild med, og i tilstrækkeligt Tal. S. 40. „Om de nye Gader, som Kjøbenhavn kan vente". S. 42. „Om Ingefærs Oprindelse og Godhedsmærker". No. 4. „Om Sminke af Carmin". S. 58. „Et Brev, angaaende Nicolai-Kirke". Deri paastaaes, at den bør sættes i Stand. S. 62. „Nogle af de visseste Betrygningsmidler i en Ildsvaade". No. 5. „Om de Sygdomme, som Accoucheurer og Advocater ere underkastede". S. 71. „Om de nye Huse, eller lille Kiøbenhavn, paa Slotspladsen". S. 74. „Om Børnekoppernes Udrydning". Meningen efter Doctor Faust er, at enhver, som blev syg af Kopper, skulde saaledes afsondres fra andre, at ingen kunde smittes af ham. Naar dette skede i al Verden i 10 Aar, saa hørde Kopperne

op

op i al Verden. S. 78 „Svar angaaende Ni-colai-Kirke: Brev angaaende en Sprøite i hvert Huus: Svar derpaa. Hvilke af de Brandlidte ere især at beklage"? No. 6. „Spinatpuddings Tillavning og Nytte". S. 86. „Om Støv af Gruuskjørsel". Den skal hindres ved Vandstænkning. S. 89. „Forskjellige Stænders og Haandteringers Sygdomme: Alabaster-Huggeres". S. 93. „Atter et Ord om Grus og Brandstøv". S. 94. „Hvorledes skal Luften forbedres i et Hospital?" S. 96 „Vise, i Anledning af Ildebranden. Friderichs Colonie tilegnet". Saaledes har nu Rec. anmeldt Indholdet af de 6 Numere af disse Sundheds-Raad, som ham ere tilsendte. Uden Recs Erindring seer Enhver, at mange Artikler intet have med Sundheden at give. Vi ville regne dem for Tilgivt.

E.

(66).

Huuslægen. En Haandbog for Sundhedselskere paa Landet. Af Dr. W. Buchan. Tilligemed Dr. Sprengels Tillæg paa Dansk oversat af J. D. Tode, Studios. Medic. et Chirurgiæ. Med Prof. Tode's Anmærkninger. Første Hefte. Om Børnenes Behandling til deres Sundheds Bevaring. Kjøbenhavn, 1795. Trykt paa P. M. Ljunges Forlag, og faaes tilkjøbs paa Børsen No. 3. i 8. 86 S.

Fortegnelse over Heftets Indhold her bagest, med Henviisning til Stederne, og adskilles fra hin-

anden, hvad der er Buchan's, hvad Sprengels, og hvad Hr. Prof. Tode's. Buchan har skrevet paa Engelsk, Rec. er ikke saa lykkelig at have Originalen, hvormed at sammenholde Oversættelsen, for at kunne dømme, hvorvidt Oversættelsen er rigtig eller ikke. Hr. Prof. Tode siger i Fortalen, at han selv har igiennemseet Oversættelsen, med hvad Flid, kan Læseren forestille sig. Rec. troer dog, at det er Feil S. 6 Lin. 8. En stor Deel (Børn) „gaaer paa Lobet", d. e. døer. Det burde været, gaaer i Løbet. Lin. 11. Overraskelse, burde nok været Forundring. Ordene her ere „Dersom man offentlig bekiendtgiorte en Fortegnelse paa de Børn, som aarligt (aarligen) blot ved Kunsten opofres, saa vilde dette vist opvække en almindelig og ubehagelig Overraskelse". S. 11. Lin. 8. „Man overraskede ham ved Paamindelser paa Omsorg for det Væsen, som har sin Existenz af ham. „Det være med Overraskelse som det kan, men Paamindelse paa støder, og burde været om. S. 14. „Den strængeste Constitution", Rett. stærkeste. Nu til Indholdet.

Buchan viser, at i den Behandling, Mennesket faaer som Barn, ligger i Almindelighed Grunden til den Constitution, det derefter faaer, god eller slet. De aarlige Dødninge-Lister (dette Ord lider Rec. ikke saavel), siger han, udvise, at i Storbritanien næsten Halvparten af Børn døer under 12 Aar. (Sprengel beviser S. 54, at næsten det halve Tal af Børnene i Frankerige døer, førend de naae deres fierde Aar). Om end Mødrene, fordi de have en svag Legemsbygning, kunde være undskyldte fra selv at

opamme deres Børn, burde de dog have ideligt Tilsyn med deres Pleie og Behandling; og hvorledes samme skal være, burde de i deres egen Opdragelse have lært. Men Sprengel vil slet ingen Undskyldning vide af fra Mødrenes Side, som tillader dem at unddrage sig fra den Pligts Opfyldelse, selv at give deres Børn Die; og han melder S. 55, 56, at saadanne Mødre paadrage sig endeel Sygdomme og Elendigheder, som de havde været befriede fra ved at opamme selv deres Børn; og at endog „svagelige og nervesvage Koner kunne blot ved selv at give Die erholde en sund og varig Constitution". Hr. Prof. Tode indskærper S. 70 f. samme Pligt, og er vred paa de pressende Snørlive, som have klemt Patter og Vorter paa nogle Fruentimer, og derved gjort dem uduelige til at give Die.

Buchan udgiver S. 13 Forældrenes Svagelighed som Grund til Børnesygdomme. Mødrenes kielne Opdragelse, og Fædrenes uordentlige Levemaade foraarsager, at Afkommet er sygeligt. Han vil ikke, at nogen, der har en ulægelig Sygdom, maa givte sig: men om det skeer, at da de Børn, som avles af saadant et Egteskab, skal være meget forsigtige i deres Levemaade, paa det at ikke Svagheden skal gaae over til flere Generationer. Hr. Sprengel stadfæster dette S. 58, 59, og lægger til, at det gamle medicinske Facultet i Halle ansaae Epilepsie som tilstrækkelig Aarsag til Skilsmisse: hvorimod den Danske Lov ikke tillader Skilsmisse af den Aarsag, i Tilfælde af, at Sygdommen først er paakommet efter at Egteskabet er sluttet. Men tilfældig Epilepsie er der Haab om kan cureres. De der have Udtæringer, Lungesot, eller ere tilbøielige til

Blod-

Blodstyrtninger, og Fruentimre, som have fluor albus, tillader han ikke at givtes. Hr. Tode er læmfældigere. S. 74. siger han, At den der har en vis Sundhedsfeil, bør givte sig med en, som er af modsat Constitution. Blonde, skrofuløse Mandspersoner burde tage sorthaarede Koner; en Candidatinde til Svindsot burde vælge sig en Candidat til Podagra o. s. v".

Buchan vil S. 16 f. at Børn skal indhylles i en blød Bedækning, ikke holdes for varme, intet have som trykker, ikke svøbes, ikke snøres, men de bør holdes reenlige, og ofte skifte Klæder. Sprengel vil ikke S. 60, at Børn skal have Skoe. Man skal give dem, naar de begynde at gaae, Sokker, som paa ingen Maade indknibe Fødderne, eller binde dem blot en Saale under Foden. Siden skal Skoene være vide og med lave Hæle, især hos Pigebørn. Man skal lægge Børnene lige mod Vinduet, for at ikke de skjeve Oiekast til Lyset skal vænne dem til at skeele. Man skal tidlig vænne dem til at see Ting, der ere meget langt borte, hvorfor Ammestuen bør have en viid Udsigt. Det korte Syn kommer af det Imodsatte. Halsen skal, naar Barnet har faaet Buxer, være bar, og Skjorten fortil udskaaren. Saasnart Haaret voxer lidt, lader man Barnet gaae med blot Hoved, og giver det kun Hat, naar det behøver at bedække sig mod Solens Hede. — Moderens Mælk recommenderer Buchan S. 24 og f. fremfor det andet til Næring for spæde Børn; og Sprengel giver dette Magt, saa fremt Moderen er sund: men er hun usund, raader han til, naar man ikke fuldkommen er overbeviist om Ammens Sundhed, at opføde Barnet ved Koemælk. Buchan er ikke for, at Medicin

skal

skal være det første, man giver Børn; han mener, at Naturen nok udfører Ureenlighederne selv, og om det just ikke skeer saa strax, har Barnet ingen Skade deraf. Moderens Mælk, som Barnet faaer strax, hielper mere til Afføring end alle Lægemidler, og det at Barnet strax lægges til Moderens Bryst, fremlokker derudaf Mælken, om den ikke strax var tilstede. Intet hidsende maae Barnet nyde, Brød et dets bedste Føde, og Brødskorpe skal man siden give det at tygge paa; thi saa nedsynker det Spyttet, som er meget nyttigt til Fordøielsen. Paa denne Brødskorpe er det got at Barnet øver Tandkiødet, men ikke paa en Beenrangle, eller et Stykke Metal, somme give det i Munden, hvorved Spyttet spildes. Hr. Tode siger, at det skal være Brød af Hvede og ikke af Rug, Børnene skulle have, og han foreslaaer Tvebakker dertil. Børnene skulle spise lidt og tit, helst let Føde, indtil de efterhaanden kan vænnes til Voxnes Kost; og got er det, at de vænnes til at spise hvad det skal være. Legemsøvelser ere umistelige for Børn. Den Engelske Syge, siger Buchan S. 33, viiste sig ikke i Storbritannien, førend Manufacturerne begyndte at blomstre. Ved at arbeide ved Fabriker forsømte Forældrene, at give deres Børn den fornødne Legemsbevægelse. Helst vil Buchan, at Ammen bærer Børnene paa Armen, og siger, at denne Bevægelse er langt bedre, end at rokke dem i Vuggen. Sprengel lægger til, at de ikke maae bære dem længe paa en Arm, men ofte skifte, paa det at ikke baade Børnene og Barnepigen skulle blive skiæve i Kroppen. For fast til Brystet maa Pigen ikke holde Barnet, paa det at ikke dets Knæe skal for meget trykkes og Benene fordreies. Buchan

Buchan raader til, snart at vænne Børn til at træde paa Fødderne. Naar de skulle lære at gaae, skal man føre dem ved Haanden; dette er bedre end i Ledebaand, hvorved Legemet bøier sig for meget for over, Mave og Bryst presses, Aandedrætten indknibes o. s. v. Ellers siger Buchan meget Got om Nødvendigheden af at give Barnet jevnlig Legemsbevægelse. Hr. Prof. Tode giver S. 81 og f. Regler for Børns Legemsbevægelser, og har sagt meget Got om Læremaadens Indretelse saaledes, at der ogsaa haves Hensyn til Disciplenes Legemgavn. Buchan ynder ikke det, at Børn skikkes meget tidlig i Skole, baade fordi der er for lang Stillesidden, og fordi Aandedrætten er usund over Mængden af de i en Stue sig befindende Mennesker, og Letheden i at smittes af den, som have en Sygdom. Ogsaa viser han, at det ikke er got, at Børn for tidlig ved Syening og andet siddende Arbeide holdes til at fortiene Livets Ophold, da de siden mindre kunne holde det ud i Alderdommen. Til Brug af kolde Bade raader han, og lærer Omgangen dermed. Han forbyder at lade Børn sove sammen i smaae Kamre, og at sætte flere Senge i eet Værelse. Børn maae ikke for meget pakkes til i Buggen; og det er splittergalt, at kaste et Klæde over dem, naar de sove m. v. Det var saare ønskeligt, at alle Ammer våre kloge, omhyggelige og veltænkende. Mange herlige Ting har Buchan sagt i dette Skrivt, som for dets store Nyttes Skyld da ogsaa bør finde mange Kiøbere. Og begge de Herrer Professorer, Sprengel og Tode, have forøget Interessen deraf ved deres ypperlige Tillæg. Paa sidste Side giver Hr. Tode denne Lærdom, „At klippe Haaret af, temmelig tæt til „Hovedet, er et særdeles got Middel at frie Bør-

nene

„nene fra Utøi og Skurv. Haaret bliver selv „alt tykkere og skiønnere. Halskludene burde og= „saa derfor ikke taales, da de give disse slemme „Misdædere ønskelige Skiulekroge. Læders Bux= „er ere for Drenge ligeledes meget tienlige for „denne Aarsags Skyld. Skindtrøier uden Laa= „dent gielder det samme om."

Subskriptions=Plan.

At kiende Naturen og dens Virkninger, er et allene morende, men tillige en af de nyttigste Videnskaber, naar den dyrkes saaledes, at den bliver anvendt til Nytte i det daglige Liv. Min Hensigt er derfor, at udgive et Skrivt, som baade skal indeholde de første Grunde af Naturlæren, og især fremstille dens Anvendelse paa den Kundskab, som er vigtigst for alle Mennesker, nemlig Kundskaben om Sundheden, for saavidt man ved Hielp af Physikens Erfaring, enten kan vedligeholde Menneskets sunde Tilstand, eller anvende hiin Erfaring i Sygdomme. Da man endnu ikke i noget Sprog har alt det samlet, hvad denne Videnskab har frembragt til Lægekunstens Fremvæxt: saa er det, at jeg i dette Værk skal stræbe at samle det Vigtigste, saavel det nye, som gamle, og hvad der i de physiske Videnskaber kunde bidrage hertil, og forøge Samlingen ved indstrøede egne Bemærkninger og Erfaringer. Dette Skrivt udkommer i tvende Dele, og hver Deel vil udgiøre omtrent 15 til 16 Ark, med tvende Kobbere. Prisen for hver Deel skal ikke overstige 4 Mk. paa Trykpapiir og 5 Mk. paa Skrivpapiir. Subskriptionen modtages paa Byens Boglader, og hos mig selv paa Østergaden No. 14.

D. Nicolai Børcher,
Professor i Naturvidenskaberne.

Kritik og Antikritik.

No. 38.

den 19 Januarius 1796.

Kritik.

(67).

Joh. Jac. Rousseau, om Selskabs-Foreningen, eller Grundsætninger i Statsretten, (af det Franske oversatte ved G. Rosenfeld,)

Kjøbenhavn 1795, paa Proft's og Comp. Forlag, (trykt hos N. Christensen,) 16 Ark i 8.

Ved denne vigtige Bogs Oversættelse i vort Sprog gjør den Proftiske Boghandling sig endnu meer fortjent af Nationen, end ved Paine's Oversættelse i det Tydske. Gid, nærværende Bog maatte saa almindeligen læses af Enhver som haver Følelse for Menneske-Rettigheder, at Rousseau's hellige Grundsætninger ei blot skulde blive Privat-Meninger, men almindelig Folke-Røst. Da Oversættelsen er af en Mand, hvis Evner og Flid vi høitagte; og Bogen tillige med en sauber Stitl er trykt paa ligesaa saubert Papiir: saa haaber Anm., at ogsaa dette smukke Udvortes desmeer vil bidrage til, at forskaffe den mange Kjøbere og Læsere.

Da Anm. af Hr. Procurator Rosenfeld selv haver hørt, at denne under Oversættelsen haver skrevet endeel Erindringer og Tilsætninger,

hvoraf Læserne vist kunde love sig megen Gavn, fordi Hr. R. over Bogens Indhold haver læst mange nyere Skrivter: saa var det meget ønskeligt, at ogsaa den veltænkende Mands egne Tillæg snart maatte komme for Lyset. Desuden raader Anm. de fortjenestfulde Herrer Forleggere, at de, som Sidestykke til Rousseaus udødelige Verk, ville behage at lade oversætte Gudin's Supplément au Contrat Social, 1791, Paris, 8.

I Forventning af Hr. Rosenfeld's udførligere Erindringer til Rousseau's Verk, tager Anm. sig den Frihed, efter Sædvane, her at give et Par egne Bemærkelser, gjorte ved Læsningen af Rouseau's Anmærkning til S. 152 f. Forf. beraaber sig her paa Aristoteles's Skjælning imellem Tyranner eller Despoter og (faderlige) Konger; og paastaaer, at der, i denne Mening, endnu aldrig havde været Konger til, men bare Despoter. — Samme Ubesindighed, hvoraf saamange ugrundede og ubillige Indvendinger ere gjorte mod den lyksaliggjørende Religion, fordi alle Franske Naturalister blandede den med den pavelige Theologie, haver i hiin Anm. forledet Rousseau til at glemme Henri IV, dersom han end ei skulde have læst noget om nogle Danske Konger, som ivrigen stræbde for Medborgernes Nytte. Overvejes saadanne faderlige Kongers Tænke- og Handlemaade, saa er sandeligen den monarchiske Regjering ikke saa hadeværdig som arveligt Aristokratie, af hvis Skadelighed Rousseau dog, S. 119, indrømmer tvende Undtagelser, i Venedig og i Bærn. Men, hvad han siger i samme Anmærkning, at Bor-

ger-

gerne overalt burde udøve deres naturlige Rettigheder, selv at vælge deres Øvrigheder dette henviser os rigtigen til den allerbilligste Indskrænkning, hvorved monarchisk Regjering kunde blive uskadelig. Thi saasom den nu er, at blot Aristokrater have fortrolig Omgang med Kongerne, og ideligen søge at overtale samme, at alene Ungdommen af deres Stand er duelig til de højeste Stats- og Krigs-Betjeninger, undertrykker den, uden for Danmark, — virkeligen den dueligste Ungdom af Borger-Standen; hvilket ogsaa alene er Skyld i, at den nuværende studerende Ungdom overalt længes efter Arve-Adelens Ophævelse. Imod retskaffene og oplyste Mænd af Adelstanden vilde Haden ikke være saa stor, dersom kun disse ikke hist og her søgde at indtrænge deres Børn og unge Paarørende i Embeder, som indrente meer, end de Kundskaber, som dertil udfordres, kunne fortjene. For Resten er det rigtigt, at i Henseende til Formue-Skat, som den billigste, deres Stemme, som aarligen betale de største Afgivter, bør gjelde meer end andres, hvis Formue ei taaler nogen Afgivt. Vilde de, som i Mag fortære de største Indkomster, frem for alle arbeidende Bønder og Borgere, betale de største Afgivter til det Almindeliges Tarv: saa vilde vel enhver fattig Mand derfor unde dem noget udvortes Ærestegn, hvorfor Fattige vilde tage Hatten af: men derfor tillige at troe, at de nødvendigen maatte have højere Sjæle-Evner, samt meer Omhyggelighed i alle almeennyttige Forretninger, er dog ikke mueligt. Men, dersom Enhver aarligen betalde Formue-Skat, og de tungeste Byrder lettedes

des for de tarveligere Arbeidere: saa kunde der heller ikke være saa mange Fattige som nu, og Menneske-Liigheden blev meer vedligeholdt.

(68).

Tydskt og Danskt (grammatiskt) Haand-Lexikon, samt Anviisning til Substantivernes rette Genera, tillige med deres Pluralia, (ogsaa til Verbernes Imperfecta og Supina,) ved Karl Gottlob Reisler.

Kjøbenhavn, 1793, trykt med Svares Skrivter, 53 Ark i st. 8 (Koster 2 Rdlr.)

Ordbøgers Fortrin og Mangler kunne ikke skjønnes, uden ved dagligen at opkaste nogle Ord og Talemaader. Da nu Anm. fra Ungdommen haver havt den Skik, i alle sine Ordbøger flittigen at opkaste, ikke blot for at lære Ordenes Bemærkelser, men allerhelst for at beprøve saadanne almeennyttige Bøgers Fuldstændighed, og ved samme Leilighed at tilføje alt det Manglende: saa kan han give sandfærdig Beretning om nærværende grammatiske Haand Lexikons Fortrin og Mangler. Desuden haver han selv været Vidne om, hvor utrætteligen Hr. Reisler haver arbeidet, for at samle alle de nye sammensatte Ord, hvormed Klopstok, Wieland, Lessing, Mendelssohn, Herder, Stolberg og Voß, have beriget det Højtydske Sprog; og som netop ere de, vore Oversættere ideligen trænge til, da de hidtil ingensteds fandtes fuldstændigen samlede. Det ere netop

disse

disse Ord, som Adelung, ligesom en anden Gotsched, af bar Paastaaenhed udelukkede fra sin store Ordbog; og som derfor ogsaa mangle i denne, hvoraf Hr. Agent Gyldendal foranstaltede Halvdelen oversat, s. lærde Efterretn. 1787, S. 722. Kun denne Mangel findes her, at Hr. Reisler ikke havde en Medhjælper til poetiske Udtryks Oversættelse, hvortil flittig Læsning i vore nyeste Digteres Mæsterverker havde været nødvendig; og denne havde hans ellers flittige Medarbeider Hr. Cormontan ikke. Derfor ere nogle kraftfulde Sammensætninger her blot omskrevne, men ikke oversatte ved ligesaa kjekke Sammensætninger. Alligevel findes her dog de fleeste af saadanne Ord saa hældigen oversatte, at vore Oversættere i de fleste Tilfælde ville see sig fyldestgjorte. Da Anm. ogsaa i sin Ungdom flittigen haver samlet kraftfulde Ord af de nyere Tydske Digte: saa savner han her dog endnu en Deel, som den flittige Hr. Reisler maaskee ei haver agtet betydelige nok til at indføres. For Ex. Herzensfülle, Herzerhebende Gedanken, Himmelswonne, Zährenvoller Blik, m. m. Dog dette er ubetydeligt. Slemmere er det, da denne Ordbog hyppigen vil bruges af vore Tydske Landsmand og andre her levende Fremmede, at Oversætteren Hr. Cormontan misleder disse Udlændiger til mange Danske Ords urigtige Staven, i Tilfælde hvor saalig Langebek's store Danske Ordbog røber rigtigere Grundsætninger. Disse Tilfælde ere især hvor æ bør bruges, fordi Stavelsen unegteligen er oprunden af a; samt hvor g i vor bløde Udtale er forvandlet til j, og hvor Hr. C. endnu bruger Tydskernes y, som hos dem kun lyder som i, men

men hos os som ů, og derfor ei tillige kan bruges for j. Men ligesaa urigtigt er det, at bruge æ, hvor Afledningen udfordrer e, for Ex. i negte, hvilket dog vist kommer enten af nego, eller af nej.

Hvad de reelle Kundskaber angaaer, hvorved en Ordbogs Oversætter især bør vise, at han kjender begge Sprogene af Grunden, savner Anm. her et og andet, som ved en ny Udgave nødvendigen bør rettes. Ved Schrøter savnes Ordets anden Bemærkelse, og i F. Navnet Feuerschrøter, som betyder Egehjorten, hvilken Hr. C. ved Hirschkäfer haver oversat ved Oretvist, hvilket Ord ellers rigtigen findes ved Ohrwurm. Ved Brust savnes, at Qvægets Bryst hedder Bringe. Istedet for det ufuldstændige Begreb Grůzze burde staae, rohe Grůzze, Gryn; dikgekochte — Grød; důnngekochte, Vælling, som ellers ogsaa kunde staae ved Grůzsupppe, som her savnes. Ved Grůzkopf burde være sagt, at et Grødhoved i Jydland er et Torskehoved, opfyldt med Grød, Kjød og Kryderier. Ved Hausthůre burde Forskjellen imellem Gadedørre og Gaards-Porte være bemærket Ved schneiden burde staae, mit einem Messer oder anderm scharfen Werkzeuge, skjære; mit einer Schere, klippe. Foruden den sidste Mangel, findes de samme ogsaa i Adelung's oversatte Ordbog: fordi begge Oversættere ikke huskede paa, at flere Begreber, som i det ene Sprog udtrykkes med eet Ord, i et andet Sprog kunne have forskjellige og nøjere bestemte Ord. Da i disse Tilfælde vort Modersmaal haver flere Ord for hine forskjellige Begreber, burde jo begge Herrerne nøjere have skjelnet samme.

(fortsættes)

An-

Antikritik,

angaaende Hr. Dr. Wolffs Expectoration, tilføiet den sidste Udgave af hans Disputatio de Temperie Aëris, for saavidt samme angaaer Forfatteren af No. 41 i Kritik og Antikritik.

Skiøndt Doctor Wolff havde fortient, at han skulde besvares i samme grove Sprog som han selv bruger, saa kan dog F. til ovenmeldte Recension ikke forledes til at tage saa nedrig en Hevn. Skieldsord giøre altid Sandheden mistænkelig. D. Ws. Grovhed og Uefterrettelighed kiendes best naar de staae allene, og naar de falske Beskyldninger, som han indhyllede dem i, blive nedrevne. Ilde var det, at Dr. ikke kunde overtale sig til at giøre de paastaaede smaae Forbedringer ved sit første Specimen, førend han lod det trykke; thi da havde han vist undgaaet mange Fortredeligheder, og han havde betaget andre Leilighed og Aarsag, til at sige ham ubehagelige Sandheder. Men ved at give sin sidste Disputats mere Fuldstændighed, end den første, har han dog tilstaaet, at vedkommende Professorers Censur ikke var saa ganske ubillig; thi burde hans første Disputats give ham Rettighed til Magistergraden ved Kiøbenhavns Universitet, saa burde den og, og det ganske invariata, give ham samme Rettighed ved det Gøttingske Universitet; Allerhelst da hans øvrige præclara eruditionis specimina vare der ligesaa bekiendte, som her. Det er dog unegteligt, at man ved de Akademiske Graders Uddeeling hidtil haver fordret større Prøver paa Erudition ved det Danske, end ved de Tydske Akademier: Dette tilstaaer end og Holberg i sin

Tid

Tid, skiøndt han ellers ingen stoer Ynder var af det Kiøbenhavnske Universitets Indretning. Men denne Sandhed har Dr. W. ikke følet; siden han pag. IX. giør denne Tilstaaelse: Mit første Specimen var, som enhver seer, udarbeidet, som et opusculum, jeg maatte lægge frem i det Øiemed, ut morem geram legibus academicis &c. Hvad have vi mere Vidnesbyrd Behov! Men strider denne Tilstaaelse ikke mod Fs. hellige Forsikkring p. IV, hvor han siger: „jeg vilde gaae i Graven af Skamfuldhed, om jeg havde fiaset frem med mit første til Fakultetet indgivne Specimen o. s. v. Man sporer forresten af Ds. hele Adfærd en utilgivelig Paastaaenhed; hans Valg-Sprog maa være: sic jubeo, sic volo, sit pro ratione voluntas, som ellers ikke vel egner og anstaaer Sandhedens Grandskere; Men den stinkende Expectoration, Dr. giver sine Læsere strax i Øinene, viser det, som endnu er værre, at Drs. indvortes Forfatning er heel farlig. Det Uhumske, han har spyttet paa R., maa Dr. selv vaske af; smittet R. har det dog til Lykke ikke. Dr. kalder R. en Usling i Physiken, men han anfører ikke et eeneste Beviis derfor; den der sigter, heder det, skal bevise. Et par Ord burde dog F. have anført for sin uddeelte Karakters Rigtighed. Den, der ellers uden mindste Beviis kalder en anden en Usling i Naturlæren, om ham skulde man troe, at han ikke vidste, hvormeget der henhører til denne vidtløftige Videnskab. Fs. egne uvisse og ustadige Principier i Naturlæren maatte hellere aftvinge ham denne Bekiendelse: qvantum est, qvod nescimus! At vores F. er ustadig i sine Grundsætninger, er let beviist; thi snart antager han en elementarisk Ild, snart ikke, skiøndt

den

den sidste Mening uden Tvivl er den rette og sande.

§§ 17, 18, 19 og 20 anfører han Darwins Theorie om Varmens Forplantelse ved Luften, og siden § 21 Abbé Grubers modsatte Meening om samme; og dog dømmer han dem begge at have Ret, ligesom Abekatten dømte Ulven og Ræven begge at have Uret. Fast bør dog en Naturkyndig at være i sine Grundsætninger, eller i det ringeste i sine Hypotheser, og af dem bør han uddrage sine Slutninger, at hans Arbeide kan blive eens. I Physiken vilde F. ikke binde an med hans R. Men i det Latinske Sprog vil han vise Rs. Dumhed. Dog tør R nok sætte hans saa kaldte Beviser frem til nøiere at bedømmes. Det første Beviis F. anfører, at R. har oversat de Ord, Germania gelu torpebat, Tydskland var af Kulde kraftesløs. R. veed ikke, meener han, at gelu torpere kan oversættes ved at være stiffrossen; jo det veed saamæn R. meget vel: men han mener tillige, at den Talemaade gelu torpere her siger mere end blot frigere; Megen ligen Forskiel er der og imellem Drs. og Rs. Oversættelse. Thi naar Jorden er stiffrossen, er den og kraftesløs; den første Talemaade tilkiendegiver meere Kuldens Virkning, end den sidste, R. har brugt Ordet i sin egentlige Bemærkelse; og hvad Feil er det? naar Ordenes Sammenhæng tillader det; allerhelst klassiske Autores ofte brugede det ligeledes? Dr. vilde umage sig med at eftersee Virgil. Georg. l. 1. 124 v. hvor torpere bruges med Ablativus causæ. Sallustius bruger og det Ord torpescit paa samme Maade: cæterum, sige han, et ingenium, qvo neqve melius, neqve amplius aliud in natura motalium est, incultu atqve so-

cor-

cordia torpescere sinunt. Sall. Bell. Jugurth. C. 2. Capax caloris har N. oversat, at rumme Varme, hvorved han just har blottet Fs. falske Theorie, og derfor paastaaer han, at denne Oversættelse røber Esel=Dumhed. Men Doktoren maa herom igien. 1) Strider denne Overs. imod Ordets almindelige Bemærkelse? Dette saae vel D., da han efterslog Badens Lexikon, for at finde det anførte Exempel paa Ordets uegentlige Bemærkelse. 2) Byder ikke Textens Sammenhæng Læserne, at tage her capax i sin egentlige Forstand? 3) Her tales jo om et corpus solidum, som imodtager et fluidum, hvis Virkning bliver Varme. Om nogen bød Dr. en Flaske Champagneviin, og han tilforn havde faaet saameget, som han kunde taale og rumme, kunde han gierne svare sin Traktør, om han ellers forstod Latin: non capax sum. Traktøren vilde neppe ved disse Ord tænke, at Dr. ikke var oplagt til at drikke Viin, men hellere, at han for nærværende Tid ikke kunde rumme mere. 4) Naar Dr. i den foregaaende Sætning bruger det fæle og graadige Ord devorat, sluge, og siger Solum porosum ago, laxum radios solis devorat, ideoqve non admodum caloris capax est, taler han jo om en Egenskab hos Jorden, forsaavidt den kan rumme noget, efter Ordets egentlige Bemærkelse; skulde man da ikke og troe, at capax skulde bruges i sin egentlige Forstand, samme er passende til devorat. Og endelig, min gode Hr. Doktor! hvorfore har De begaaet den dolus malus el. forandret devorat, som staaer i Deres første Disputats, til Absorbet, som De bruger i den sidste? Viser ikke denne Forandring, at De selv har indseet Deres Fil? qvod erat demonstrandum. Ved Siden af Drs.

de-

derorat stod Rs. Rødfarvet til Post. Dersom R. endog tager Ordet capax i den Meening, Dr. siger os, at han vil have det forstaaet, bliver hans Sætning, ikke heller almindelig rigtig; Gives der ikke mange poreuse Jordarter, der ere ildholdende? Naar Jordarterne indeholde noget phlogiston eller terra inflammabilis, ere de vist capaces caloris. Hvad skal Drs. Tørve-Jord? jo Gud skee Lov! Bonden som bruger dette Slags Brændsel, vilde vist sige, om han fik Drs. Theorie at høre: „Den Naturkyndige fra Studeer-Kammeret lyver!" Dr. selv alt for capax caloris, og maaskee forvildet af en hidsig Feber, falder paa at tale, om R. kan præke. Et besynderligt Spring! Maaskee hans Samvittighed behøver Trøst. Om R. vilde og kunde her hielpe Dr., imodtog han dog neppe hans ringe Gaver! Dr. bevidst med sig selv, at han intet fandt i Recensionen selv, der kunde fælde dens Forf.: maa støve omkring for at faae fat paa et meere dræbende Beviis, og indbildende sig at have fundet; kommer han triumferende tilbage med denne Efterretning: „Til ydermere Beviis paa Rs. Indsigt i den Danske skiønne Literatur, vil jeg blot anføre: at han ved en Recension i Kritik og Antikritik over Baggesens Labyrinth roser denne sidste for den Sang, Du Danskes Vei til Roes og Magt. Stakkelen vidste altsaa ikke, at den hørde Evald til. Arme Doktor! der skal tage sin Tilflugt til Prokurator Kneb; først maa han ved sin skiønne Declamation forestille en ringe Feil, som høistvigtig og utroelig; og saa maa han endda, som Ulven søge langt tilbage i Tiden, for at faae den mindste Skingrund til Anfald; og endnu oven i Kiøbet fordreie Rs. Ord, for at kunne give sin Beskyld-

skyldning den mindste Sandsynlighed. Med saa svag en Fiende kan man nok vove en Kamp. Ubetydelig kalder R. denne Feil, som ham her dog uden tilstrækkelig Grund tillegges; thi hvor ofte skeer det ikke, at man kan tage en Forfatters Ord for en Andens? slig en Hukommelses-Feil er dog ikke saa stoer, som at skrive frigorem isteden for frigus. R. kiendte vist Evald af Person og Skriften, førend Dr. kiendte ham; thi Evald har end og reciteret i ulykkelige Prøve, til Rs. Bedømmelse. Men om han nu ikke kiendte, hvem der havde forfattet en af de bedste Drikke-Viser, kunde han dog vel ikke derfor agtes for en Ignorant i den danske skiønne Literatur! denne Uvidenhed kunde hellere bevise, at R. ikke er iblandt de berømte Klubbisters Tal. Men hvordan har Dr. læst? R. siger: hvor smukke ere ikke de poetiske Tanker, hvormed han nemlig F. hilser det Baltiske Hav! R. har jo ikke bestemt, enten det var Baggesens egne Ord, eller Evalds. Det var og Roes for Baggesen, at han her brugte Evalds Ord, som de meest passende for en dansk Reisende, til at beskrive det Baltiske Hav med. Denne Forfatter bruger ofte Andres Ord i at beskrive Lande, Byer, Bierge o. s. v. og disse Steder har og hans R. roest undertiden. Dette kan Dr. som vist ingen Hader er af Baggesens Labyrinth, selv med Fornøielse efterlæse. Kan det ikke være Roes for en Autor, at han veed at samle og ordne Andres Tanker og Efterretninger, vilde vores Dr. derved selv meget formindske sine literariske Fortienester; thi mange af hans udgivne Skrivter ere jo deels Oversættelser, deels og Kompilationer. Men hvo vil derfor negte, at han paa samme har anvendt megen Flid og Smag, og

ved

ved sine udgivne Skrivter gavnet sine Landsmænd? Men Dr. W. beskylder ei allene R. for Dumhed, men og for Ondskab: hertil, siger han, henfører jeg (men ikke beviser) at han i Indledningen til sin Rec. halveis beskylder mig for en Oprørs-Mand, og siden behandler Trykfeil som grammatikalske Bommerter. Den første Beskyldning er ligesaa usandfærdig, som afskyelig. Man behøver ikke, efter Rs. Ord, i disse kritiske Tider at minde andre om, at de kan tiltage sig Magt til at pukke mod deres Foresatte. I denne moralske Sætning ligger kun det Ønske, at alle, som ere den studerende Ungdoms Veiledere, vilde saavel ved et exemplarisk Levnet, som ved Erudition opbygge den dem anfortroede Ungdom. Men R. undskylder Drs. Forblindelse; Ira furor brevis est. Man maa undre sig over, at Dr. W. vilde komme frem med den anden Beskyldning angaaende Trykfeilene; thi den er saa tilstrækkelig igiendreven i ovenmeldte Recension pag. 645, at der intet mere kan legges til for at bevise dens Falskhed. Men naar man lugter til Drs. Expectoration, som han udspyer, under sine Karakterers Uddelelse, mærker man let, at Grunden til de mindre og større Opkastelser er denne: Dr. W. kan ikke feile; heraf følger: Hvem som modsiger Dr. W. er det dummeste Esel og det ondskabsfuldeste Menneske, og saa fremdeles ned; at blive roest af Fn. paa Grund af det Princip, blev ingen Ære for R. Af alle de Forfattere, hvis Skrivter R. har bedømt, er Dr. W. den allerførste, der har offentligen viist sig misfornøiet, end sige uartig og grov imod ham. En Svale giør da ingen Sommer. R. kan ikke negte, at jo hans Anmærkninger udkom i en ubehagelig Tid for Dr.; men dette skee-

te uden mindste Overleg eller Hensigt til at skade ham, eller for at tage Partie med vedkommende Professorer; R. har ikke i mange Aar talt eller tilskrevet nogen af disse gode Mænd. Af Videlyst læste R. Drs. første Specimen, og af Kierlighed for Sandhed, saavel i det Moralske, som Physiske, sagde han sine Tanker om samme lidet Skrivt; Tidsordenen, i hvilken de fleste ubehagelige Omstændigheder med dette Specimen indtraf for Dr. W. kan overtyde ham om, at R. ikke staaer i nogen Sammenhæng med ovennævnte Omstændigheder; Søgsmaal var vist anlagt mod Dr. W. førend denne paaankede Recension kom for Lyset. Men for den, der læser Dr. Ws. Specimen, førend de Danske Anmærkninger, hvor uvented og paafaldende for den bliver ikke Fs. der giorte Ophævelse: han mener sig fornærmet, fordi man ikke vilde tie, da man vidste at han kunde giøre det langt bedre; Men R. mener, at man ved slige Undskyldninger fordømmer sig selv. Det Anførte kan nu allerede være nok til at bevise, hvor ugyldige de Grunde ere, hvorefter Dr. W. har uddeelt Karakterer til R. Dog for at vores Afsked kan blive desto kierligere eller rettere mindre bitter, maa Dr. føres til Gemytte, at han har ladet sig underrette og veilede af sin Esledumme R.! Ikke at tale om, at alle de grove grammatikalske eller Trykfeil, som R. havde anmærket, ere rettede. 1) har Dr., som meldt er, forandret §. 32. pag. 24 det Verbum devorat til Absorbet. 2) Ligeledes erfares med Fornøielse, at Dr. har benyttet sig af Rs. Erindring, at succedo ikke her vel kunde bruges med Akkusativus, og derfore har han i sin Doktor-Disputats brugt dette Verbum med Dativus pag. 39. Nogle

le Steder har F. og forbedret i Henseende til Materien, efter Ns. Erindringer. 3) Saaledes er hans Sætning i § 10 pag. 9 nøiere og rigtigere bleven bestemt. 4) N. havde og erindret, at Fs. Theorie angaaende Skovenes Inflydelse paa Luftens Temperatur ikke var almindelig gieldende, og det har han og taget til Eftertanke, og anmærket § 36 pag. 27, at her maa giøres Forskiel paa de Steder, som ere besatte med Taxtræer eller saa kaldede Naaletræer, og dem, som ere beklædte med løvfulde Træer. Ilde var det, at Dr. ikke vedblev denne her yttrede Grundsætning; Thi strax derpaa ræsonerer han end ganske anderledes: in sylvis eradicandis magna cura est adhibenda, siger han pag. 27; terra enim omnino saltibus orbata, non tantum aer circumfusus percalet, sed fontes exarescunt, Agri steriles fiunt, hominesqve longvidi vitam trahunt. Paa Oekonomiens vegne var det at ønske, at man vilde være varsom med at udryde Skovene, da Brændet er en saa nødvendig Artikel i vor Huusholdning. Men hvem angiver ellers Skovenes Udrydning, som en almindelig Aarsag til Jordens Ufrugtbarhed, og Menneskenes Svækkelse? I det ringeste maatte her dog giøres Forskiel paa Skovenes Indflydelse i de kolde og i de varme Lande. Ere ikke Kiøbenhavns og Roeskilde Amterne ganske skovløse, og dog beholdes, ja forøges der Jordens Frugtbarhed. Som Mester i Physiken maa han jo og vide, at Luften paa de Steder, som ere besatte med megen Skov, er usund og ofte anstikkende. Det kan ikke være ham ubekiendt, at St. Croix var meget usund, saa længe den var overalt begroet med Skov. De fleeste Franskmænd, som 1695 beboede Øen, kreperte der. De

før-

første danske Kolonister vare meget svage. Men nu, da Skovene ere formindskede, er Luften sundere, ere og dens Indvaanere mere friske. 5. Endeligen hvilken Ære er det ikke for N., at Dr. W. har i sin rette Doktor Disputats anført Ns. Anmærkning om Kulden fra Sønden, efter det gamle gangbare Ordsprog: Naar Vinden blæser fra Sønden, saa fryser Tappen i Tønden. Men Dr. har ikke alleneste anført dette, men endog efter Ns. Anmodning begyndt at forklare denne Natur-Begivenhed, som han ikke havde tænkt paa i sin første Disputats. Forresten kan man med megen Fornøielse læse Fs. Doktor-Disputats; thi den indeholder vist mange herlige og nye physiske Observationer og Experimenter, som kun faa Naturkyndige have Leilighed til selv at giøre, og de Skrivter, som skulle give Efterretning herom, ere ikke i hver Bogsamling at finde. Maatte Seneca være Drs Raadgiver, vilde han vist blive en mere fordragelig og gavnlig Mand: Ira æqve enim, siger han, impotens hic est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in id, qvod coepit, pertinax et intenta, ratione consilioqve præclusa, variis agitata causis, ad dispectum æqvi veriqve inhabilis, ruinis simillima, qvæ super id, qvod oppresserunt, franguntur.

y**

Neue Allg. Deutsche Bibl. 14 B. 1795

Jac. G. C. Adleri Collectio nova Nummorum cuficorum, Havniæ 1792. At dette Værk vil blive nyttigt til den Arabiske Histories Udvidelse og Oplysning, er vist, og Forf. fortiener al Tak. S. 538.

Kritik og Antikritik.

No. 39.

den 26 Januarius 1796.

Kritik.

(69).

Beispiele der Tugend, ein Neujars Geschenk für gute Söhne u. Töchter, theils aus dem Dänichen übersetzt, und herausgegeben von Joach. Nik. Basedow. Kopenhagen 1796, gedrukt bei Sebast. Popp. 2 Ark i 8. (Koster indbunden 12 ß.)

Hr. Basedow vedbliver at gjøre sig det bekiendte Navn værdig, han fører, endskjønt han ei er beslægted med den store Reformator i Opdragelses-Væsenet. Overbeviist om, at gode Børn flittigen læse Alt, hvad en kjærlig Lærer skjænker dem, haver han, saavel af Danske som Tydske Skrivter, udvalgt nogle gode og ædle Gjerninger, for at opmuntre Ungdommen til Efterfølgelse. Og endskjønt Malling's Mæsterverk tilbød ham tilstrækkeligt Forraad til saadan en Bog: haver han dog ikke foragtet Aftenposten, som i det afvigte Aar haver meddeelt Læserne nogle af de ædelste Gjerninger i og efter vor gyselige Ildsvaade. I Henseende til begge disse nævnte Skrivter, og en Fortælling af Hr. Riber, haver Hr. Basedow her den første Gang viist sig som en hældig Oversætter af vort Sprog i det Tydske.

                                                   ske.

ske. Anm. siger ikke for meget, naar han giver Hr. Basedow's Oversættelser af Malling's Verk Fortrinet for Hr. Capit. Abrahamson's, hvilken Mange have holdt for meget god, da den dog hist og her er stiv, og indeholder nogle Danismer, som kunde undskyldes ved en indfødt Dansk, der elsker Nationens Sprog frem forandre; men som ei vilde været uundskyldelige, dersom en Lærer i det Tydske Sprog ei havde vogted sig for dem.

(70).

Kjøbenhavns Aften-Post for Aaret 1795, — 24de Aargang.

Trykt hos J Rud. Thiele, (og paa hans Forlag) 4. 52 Ark.

Dette ældste blandt vore Ugeblade, som nu allerede begynder sit lille Jubelaar, have de lærde Recensenter hidtil havt den Skik, aldrig at anmælde; som om Skrivter for Borgere ei kunde fortjene de Lærdes Opmærksomhed. Alligevel haver Bladet, i dets meget udvidede Virknings-kreds, øjensynligen meer gavnet, end endeel lærde Verker. Den Opmærksomhed, vor nu hensovede Lotto-Revisor Balling skjænkede sine mindre oplyste Medborgeres Tænke- og Handlemaade, hvilken han saa hældigen forstod at skildre med deres egne Ord, er netop den Evne, som savnes hos endel komiske Scribenter, og ved hvis Hjælp vor store Holberg blev Nationens gavnligste Sædelærer. Den Afdøde var sig alt for vel bevidst, at han gavnede den hæderværdigste Stand, end at han ved uskjønsom-

me

me Scribenters Foragt skulde lade sig kyse fra sin jevne Vej. Kun i hans sidste Levetid synes han at have brugt nogen Medhjælper, som vilde broute af meer udenlandsk Læsning, og istedet for Fyldekalk tilbød Medborgerne Anekdoter om lærde Folk og Konger, som ei kunne moere Andre end lærde Folk og Historiekyndige. Anm. tager sig derfor den Frihed, at anbefale den nuværende Hr. Udgiver meer gavnende Anekdoter, som han i Mængde vil finde i Hr. Rector Frøbing's Folke-Calender, udkomne i Hannover siden 1783. Disse Anekdoter indeholde Almuesfolks gode og ædle Gjerninger, som med meer Føje kunne anbefales Borgere til Exempler, end rige og fornemme Folks Handlinger og Taler. Endskjønt Anm. siden mange Aar haver været en af vort Ugeblads flittigste Læsere, og ved dets Hjælp næsten hver Maaned haver udvidet sin Kundskab om Almuens Tænke- og Handlemaade, samt deraf udmærket mangfoldige Ord og Talemaader, som savnes i vore lærde Ordbøger: saa maa han dog frimodigen bekjende, at saavel den forrige som nuværende Aftenpost aldrig saa meget have moret og gavnet ham, naar Forfatterne fremsatte tørre moralske Betragtninger; som naar de fremstillede Almuesfolk og lidt anseeligere Borgere i deres huuslige Liv. Da nu Anm. fra Ungdommen er vant til den tørre Philosophie: kan han desmere forestille sig, hvor keedsomme tørre Betragtninger maae være for uøvede Tænkere. Vil altsaa Hr. Udgiveren værdige Anms. velmeente Erindring nogen Opmærksomhed, saa beder han ham, paa den hæderværdigste Stands vegne, at han, foruden borgerlige Anekdoter og moersomme Fortællin-

linger om borgerlige Tildragelser, allerhelst vil behage at opfylde Bladene med borgerlige og Almue-Samtaler, og med de saakaldede Læsespil, hvoraf mange Scener virkeligen ere offentlige Theatre værdige.

Saa meget end Anm. ynder Almue-Sproget, naar det bruges paa dets rette Sted, i Samtaler, hvor ogsaa de udenlandske Ord gjerne maae være vanskabte efter Almuens Udtale: saa bør han dog erindre Hr. Forfn. om den Usømmelighed, at han paa andre Steder ligesaa vanskaber udenlandske Ord, som den Afdøde, af Mangel paa Sprog-Kundskab, plejede at gjøre. For Ex. chinere istedet for géner, destingvere istedet for distingvere, resikere istedet for risqvere, eller destrait istedet for distrait. Endnu meer stødende er det, naar Forfatterne ville lade Tydskere tale i deres Fortællinger, at da de Tydske Ord og Ordføjelser ere saa ravgale, som aldrig nogen Tydsker haver talt. Forstaaer Hr. Forfn. ikke saa meget Tydskt, at han kan lade Tydskerne tale deres Sprog ligesaa rigtigt, som han lader den Danske Almue tale vort Sprog: saa er det eneste Raad for ham, at han saa længe slet intet befatter sig med Tydske Samtaler, indtil han faaer lært det saa vanskelige Tydske Sprog. — I at udskrive nogle Anekdoter af den ældgamle Græske og Romerske Historie, haver Hr. Forfn. ogsaa tidt skrevet Navnene galt, eller forbyttet aldeles forskjellige Personer; ligesom om han blot efter Hukommelsen skrev saadanne Fortællinger. Vil han ikke øse saadanne Fortællinger af rene Kilder; saa vil det være rigtigere, at han aldrig befatter sig med Græske og Latinske Navne. Nys i 1796 fortalde

de han, at Grækerne til Nysende skulde have sagt, Jupiter serva; hvilket de umuligen kunne have sagt, da de ei talde Latin. — I det Danske misbruger Forfn. undertiden af istedet for ad, endskjønt Sammenhænget tydeligen viser, at der bør bruges ad. Heller intet vil han skjønne paa den store Forskjæl imellem: kunne og kunde, skulle og skulde, ville og vilde.

(71.)

Om Fattigvæsenet og den offentlige Understøttelse. Af Patienten i Friderichs-Hospital, Georg Henric Lund. La Persecution contre leslivres ne fait qu' irriter le genie, elle ne saurait empêcher, et même retarder les revolutions, qui s' operent de siecle en siecle dans l' esprit general.

Kjøbenhavn 1795. Trykt hos Sebastian Popp. i 8, 55 S.

I Dedicationen til Kronprindsen, beder A. hans kongl. Høihed: „Opoffre kuns en halv Time af „Deres frie Timer for at læse dette igiennem, „raadfør Dem herom med ingen, uden med De„res egen sunde Fornuft og Deres egen forhver„vede Erfaring!" Han raader til at udsætte 3 Præmier, een paa 2000, een paa 1000, og een paa 500 Rdlr. for de 3 bedste Afhandlinger over Fattigvæsenets bedste Bestyrelsesmaade, og siger i Noten derunder, at en Præmie af 2000 Rdlr. er ei forhøi for det Gode, som derved kan bevirkes, da Kongen har igjennem Commerce-Collegium foræret sin Hofjuveleer Hr. Fabritius 2000 Rdlr. som don gra-

gratuit, da han søgte et Laan af 1000 Rdlr. til sit Sølv-Plateer-Arbeide, hvis mislige Udfald han selv synes at befrygte. Videre raader han til, at en Liste efter kongl. Befaling skulde trykkes til hvert Nytaar med alle de Personers Navne, som nyde offentlig Understøttelse og Pensioner, hvilken Liste skulde revideres i Rentekamret, som igien skulde udgive en Liste paa dem, som have 2de Pensioner og flere; thi nu ere der, siger han, de, der trække af 10 forskjellige Kasser; Fruer, som skamme dem ikke ved at kjøre hen i Kareter, for at hente Almisse-penge, og dog holde deres Loge paa den danske Skueplads; Herrer i alle Rangsklasser, som handle ligeledes: Ja jeg har kiendt dem, som have skiult dem i deres Frakker, og under fremmede Navne underskrevet Qvitteringerne i Protokollerne, for store Summer, de have hævet, venteligt fordi deres Formue ikke skulde kiendes. Det var meget! Saadant skrives offentligen, ikke fra en lønlig Kule ved Siden af Repertørens Galgebakke, men under Autors fulde Navn, og det skrives til Kronprindsen, og vorder dog ikke undersøgt! Rec. kiender aldeles ikke til Autor, af Titelbladet og af Skrivtet seer han, at A. længe har været Patient paa Hospitalet. Han vil troe, at As. Beretning ikke er paalidelig; umuelig kan han forestille sig det at være saa i Virkelighed, som herefter siges, at en af vore rigeste Familier trækker aarlig 84000 Rd. i Pension. Men undersøges og afbevises burde dog Sagen, og det for Folkets og den almindelige

Mands

Mands Skyld, som ved at læse saadant paa Prent, bringes til at tænke ufordeelagtigen om Rigsbestyrelsen. Det er ikke at beskrive, hvad Skade Regieringen giør sig selv ved at lade saadanne Ting gaae hen upaatalte, og til hvad Gavn er da Publiciteten? Vor A. mener, at naar saadan en Liste, som han har foreslaaet over Pensionisterne, blev trykt, „vilde mange, som ere bekiendte for at være bemidlede, skamme sig ved at see deres Navne bekiendtgiorte.“ Siden opkaster han det Spørsmaal: Hvo er berettiget til Pension? Misdædere og Statsforbrydere behøve hverken 3 eller 500 Rdlr., hverken 1000 eller flere 1000 Rdlr. af Statskassen. Uduelige eller utroe Embedsmænd, som afsættes, eller de som nedlægge deres Embede frivilligen, dem skylder Staten ikke sin Omsorg. Udtiente ærværdige og velfortiente Oldinge skylder Staten meget.“

Alt dette er i Dedicationen, hvoraf noksom sees, at A. ikke er af dem, der ville stikke noget under Stoel. I Fortalen tager han S. XX fat paa Understøttelses-Selskabets Administration i Kiøbenhavn, for det at en Capitaines Frue har faaet en Gratification af 40 Rdlr., fordi hun er riig, er bekiendt at holde et got Bord, klæde sig brilliant, og kiøre jevnlig i Kareter i Visiter,“ og S. XXV paa Gangkonerne i det almindelige Hospital, for det at, omendskiønt de have faaet deres Ugeløn forøget for det, at de skulle feie Gulvet, rede Sengene m. v.“ maae dog de Sengeliggende, som kan, rede deres Senge selv, og dog give dem 2 a 4 ß. om Ugen, enten de have Ugepenge eller ikke, fordi de lægge Lagener paa: men til Juel maatte hver give Gangkonen 4 ß., fordi hun toede en Plæt af Gulvet ved deres Senge.“

ge." Ellers vil A. bevise: 1) At enhver Bør-ger kan blive forsynet, naar han ved Banquerot-te eller Sygdom tabde sin Næring. 2) At end og enhver Borger, som var Skyld i sin Ar-mod, skulde befries for den trykkende Armod. Dette mener han kunde erholdes derved, 1) at enhver Borger skulde være Medlem af Un-derstøttelses-Selskabet; 2) at enhver Borger skul-de strax have Adgang til Statens borgerlige Ind-retninger, uden Ansøgning eller Forventning. Det første har Hensigt til Understøttelses-Selska-bet i Kiøbenhavn, det andet til Hospitaler o. s. v. Almissen i Hospitalerne vil han have classi-ficeret efter den Tid, en Borger har skattet.

Som Grunde til det, at der ere saa mange Fattige, angiver A. a) den overhaandtagende Overdaadighed, b) det fordømte Tallotterie, om hvilket i Afhandlingens S. 4—7 han har sagt meget Sandt, c) enkelte Borgeres Formues Svækkelse, d) den fornødne Hielps for længe Udeblivelse. Herom kunde meget mere være sagt. Til forarmede Borgere vil A. have alle offentli-ge Tienester i Stæderne, som, Raadstuetieneres o. s. v. henlagte. Han siger S. 9, at han „kien-der de Bud, der udgiøre 500 Rdlr., 800 Rdlr." I Almissestiftelserne vil han S. 11 have de Gamle hiulpne strax, de Unge udelukte, Halte og Krøb-linger forsørgede, og de Elendige, som ligge paa Landeveiene, indtagne betids i Hospitalerne til Kuur, førend deres Sygdomme og Saar blive ulægelige. Meget Sandt og Rørende siger han om de Spectacelsøe S. 12. A. igiennemgaaer Fattiganstalterne i Kiøbenhavn, Hospitalerne i Helsingøer, og Slagelse, hvorom han vil at Pligtankeret skal give Underretning, i Odense, hvor Forstanderen skal have alt, og de

Fat-

Fattige lidet eller intet, i Jylland, hvor der ved Vacanser bleve budne 1000 til 1500 Rd. for de smaae Hospitalstienester, hvori dog A. troer at Rygtet kan bedrage, eller Fuldmægtigsportel have indlistet sig. S. 28 har han en skrækkelig Beretning om en af sin Laugværge forurettet Enke. S. 31, 32 fortæller han, at Kronprinsen ingen Breve tager imod, uden de først ere gangne igiennem Collegierne. O Skade, om det er sandt! S. 35, 36 taler A. Fattiges Sag med Varme og Kraft; Rec. maa elske ham derfor. S. 37. siger Forf. „Imedens jeg skriver disse Linier, seer jeg her igiennem Vinduet en Krøbling, den elendigste Skabning blant Mennesker, at slæbe sit usle Legeme igiennem Grøngaardens Allee, som en Snegl med sit Huus. Han skal være kommet fra Jylland i Sommer, er contract og gebrækkelig i alle sine Lemmer, hviler sine Arme paa 2 korte Krykker, og holder sit Hoved neppe en Alen fra Jorden. Skulde der ikke gives en Fattiges-Forstander, en Embedsmand, en Magistratsperson, der kunde møde denne og sige: Denne eller hiin milde Stiftelse staaer aaben for dig?" Jo største Skam er det for Bestyrerne af Fattigvæsenet i vort Land, at slige Elændige skal sees ved alle Markeder. For dem burde Hospitalerne fornemmeligen være. Rec. vilde ønske, at det maatte paalægges den Fattiginspection, denne Krøbling tilhørde, paa egen Bekostning at underholde ham et Aar omkring. Som Middel til at giøre Fattighielpen klækkeligere for de Nødlidende, foreslaaer A. S. 40 og ff. at fordeele Almisselemmerne omkring hos deres Paarørende, i Stedet for nu efter hans Mening Bygningerne og Forstanderne tage det Halve. Eet Hospital bur-

burde være i hver stor Stad, for at imodtage Syge fra Byen og Landet i Cuur. Ingen Biskop og Stiftamtmand, ingen Magistrat eller Præst skulde have med Direction eller Inspection at giøre; dette skulde overlades til Stadens Borgere; men de verdslige og geistlige Embedsmænd skulde have Tilsyn med Borgerne, at de giorde hvad Ret er. Alt det lader sig høre. Men at Almisselemmerne skulde iblant sig selv vælge Forstandere m. v., er en Idee, som maae holdes en Patient tilgode. See S. 49.

ε.

Reisler's Tydskt og Danskt Haandlexikon.

(fortsat af S. 598)

Men alle disse Erindringer træffe kun Hr. Oversætteren: thi Hr. Reisler's Flid, i at samle saa mangfoldige Ord, som hidtil savnedes i Adelung's Ordbog, fortiener alligevel den største Berømmelse; helst da det i disse Tider er noget sieldent, at finde en Lexikograph, der selv samler, og ikke blot nøjes med at udskrive sin Formands Verk, endog uden at forandre Ordenes Følge, endskiønt han dog selv staver nogle efter andre Grundsætninger end hiin. Det eneste Tilfælde, hvor Hr. Reisler, ved Tydskernes Slaviske K istedet for C, haver ladet sig forlede til at kaste mange udenlandske Ord, som oprindeligen staves med C, deels under K, endskiønt han dog haver beholdt mange under deres C, synes kun at være foranlediget ved senere Tilsætninger, efter at C allerede var aftrykt; og Anm. tvivler

ikke

ikke om, at jo denne skjønsomme Sproglærer i en ny Udgave gjerne vil rette denne Feil.

Da neppe noget andet Verk udfordrer saa mange Aar og saa mange hældige Øjeblikke, for at gjøres fuldstændigt, i Henseende til en stor Nations mangfoldige Begreber, Ord og Talemaader: saa er det ingenlunde fornærmeligt for den flittige Hr. Reisler, naar Anm. siger, at han i de mange Aar, han haver samlet til en højtydsk saavel som til en plattydsk Ordbog, — ved mange Aars Ophold i forskjellige Tydske Lande, og ved Omgang med Tydske af forskjellige Tungemaal og Stænder, haver kundet samle nogle Tusinde Ord, Talemaader og Ordsprog, som hidtil savnes i Ordbøgerne, deels endog i Adelung's store Verks første Udgave; (thi den anden haver han endnu ikke seet.) Skulde han have den Fyldestgjørelse at opleve Hr. Reisler's nye Udgave: saa vil han med Fornøjelse overlade ham sit hele Forraad, som han for den største Deel allerede haver indført til Hr. Reisler's Ordbog, endskjønt han tilforn havde samlet Tillæg til Steinbach's Wörterbuch, hvis meer etymologiske Orden i Brugen vel er lidt ubeqvemmere end den Adelungske og Reislerske. En besynderlig Mangel, som blot maa være Sætterens Forseelse er denne, at ved Gjerningsordet Bakken savnes Imperfect, buk; og at dette Ord er kommet saa langt bort fra Bakke, hvilket kan føre Søgende i Vilderede. At ellers Hr. R. i de fleste Ord bruger det Danske kk istedet for det heterogene ck, dermed viser han, at han skjønner paa vort Sprogs rimeligere Maade at stave paa. Men at han endnu staver edel istedet for ædel, hører til Tydskernes Urimeligheder; thi hvorfor

skal

skal Biordet ei blive ved dets Stammeord Adel, og åmsig ved dets Stammeord Ameise? At han staver nekken istedet for nåkken, er ogsaa imod Afledningen; thi Ordet betyder, at pille En i Nakken eller i Nakkehaaret. Hæft og hæften burde ogsaa staves med æ, da det kom af Haft og haften. Ogsaa hågen kommer af Hagen, en Giærde, hvoraf Gjerningsordet einhågen, indhægne; hvilket Begreb i moralsk Mening bliver til hågen eller gjemme og beholde visse Tanker hos sig. Saadanne korte Afledninger ønskede Anm. overalt tilføiede til Stammeordene; da Sprog-Underviisningen derved meget lettes, især for skjønsomme Folk. — Composita med Bei ere henkastede efter Bew, en alt for gammeldags og Adelungsk Uskik!

(72.)

Cph. Hammer's Prodromus Floræ Norvegicæ, Forløber af Norske Flora eller Planterige, udi systematisk og Linnæisk Dragt, efter Sexual-Systemet,

Kjøbenhavn 1794, trykt hos Pt. Horrebov's Enke, i st. 8. 11 Ark, med 11 Sider Trykfeil-Rettelser og Tillæg.

Naar vi paa statistisk Maade inddele vore Scribenter, saa bestaaer den mindste og ubekjendteste Deel af dem, som ved Nationens Penge lønnes for, ved Underviisning og Skrivter at udbrede Kundskaberne blandt Ungdommens — den største og berømteste Deel af dem, som ikke lønnes med Hensyn til Nationens Oplysning, men blot af ædel Drivt, ei blot udbrede Kundskaberne blandt os, men ogsaa ved nye

nye Undersøgelser og Opdragelser stræbe for at udvide Kundskabernes Omfang i Tvillinge-Rigerne. Saaledes haver Hr. Kammerherre Suhm udarbeidet de 2 brugbareste historiske Skolebøger, Hr. Stiftsamtmand Høegh Guldberg den ypperligste Læsebog om den ældre Verdenshistorie, Hr. Stiftamtmand Sommerfeld en Ledetraad til Jordbeskrivelsen, og især Hr. Kammerherr Hauch den ypperligste Naturlære. Den Norske Nation, hvis Land, samt Færøerne, Jisland og Grønland, alene haver Fjelde, som strække sig fra $57\frac{1}{4}$ til $70\frac{1}{2}$ Gr. N. Br., hvor der kunde ventes de mærkværdigste Opdagelser i den hele nordiske Naturhistorie, er hidtil af de Danske ikke blevet værdiget nogen broderlig Medhjælp, for at Naturkundskaberne blandt deres Ungdom almindeligen maatte udbredes. De eneste Mænd, som, uden derfor at lønnes, have søgt at udvide Kundskaben om Norges mangfoldige Natur-Mærkværdigheder, vare Biskoperne Pontoppidan og Gunner, Conferentsraad O. F. Müller, og især den ærværdige Olding, Hr. Justitsraad og General-Conducteur Hammer. Folk, som selv vogtede sig for at udarbeide lignende almindelige Haandbøger, som denne ædle Patriot, have siden hans første Dyrehistories Fremkomst, i hiin og nærværende Bog, ei vildet lede efter andet end Feil: fordi Erfaringen havde lært dem, at det Letteste er, i Bøger af almindelig Indhold at finde saa mange Feil, at Anmælderen ved sammes Opregning kan give sig Anseelse af en Mand, der veed meget meer end den hele Bogs Forfatter. Vor ærværdige Olding udøvede fra Ungdommen Landmaalings-Videnskaben; i en Tidsalder da Rentekammeret i Kjøbenhavn endnu ikke hav-

de Begreb om, at andre Metaller, end Guld, Sølv, Kobber og Tin, samt Jern og Blye, lønnede Opsøgningens Bekostning. At han alene, blandt saa mange andre Landmaaler-Maschiner betraatede Værterne, som Andre traadde under Fødderne, derfor bør han hædres; skjønt han end undertiden skulde have taget Feil i en Blads Dannelse eller i Støvtraadenes Tælning. Vel er det Linnæiske Sexual-System det magligste, hvorefter Folk uden nogen anden Evne end et godt Syn, og uden andre Kundskaber end Linnæiske Kunstords Anvendelse, kunne optegne og opramse en stor Mængde Værter, naar de kun træffe Blomstertiden. Men der udfordres langt større Kundskaber til, at ordne nys opdagede Værter efter Erxleben's System, hvor der tillige skal lægges Mærke til Lugten, Smagen og Kræfterne, til Saften, Marven og Nødderne, som de grundigere Værtkjendere for Linnæi Tid flittigere toge i Betragtning. Alligevel gjorde Linnæanere, ligesom alle Secterere, en Afgud af deres store Lærer; og først efterat han selv ophørde at virke, vovede nogle af hans Disciple, at rette de mangfoldige Forseelser, Overilelsen havde forledet ham til. Alt hvad man saa gjerne haver tilgivet denne store Mand, der allerførst havde udkastet den fuldstændigste Vært-Nomencatur, bør man ogsaa tilgive den Mand, især en ærværdig gammel Landsmand, der allerførst haver udkastet den fuldstændigste Flora for Norge, Færøerne, Jisland, og Grønland. „ (fortsættes)

Neue

Neue Allg. Deutsche Bibl. 14 B. 1795

Dr. J. O. Theiß: Entwurf einer Handbibliothek für angehende Theologen: Altona 1795. Ved dette Haandbibliothek, som ellers ikke negtes Brugbarhed, giør Rec. en Deel Anmærkninger i Henseende til udeladte Værker, urigtigt angivne Priser, og Henviisninger til Recensioner, som ikke altid ere paalidelige. S. 49.

Neue Allg. Deusche Bibl. 15 B. 1795.

J. C. *Fabrii Entomologia systematica &c. Tom. 3. Havniæ* 1793. I denne Deel findes, ligesom i de foregaaende, mange nye Insekter. For at give sit Værk den mueligste Fuldstændighed har Forf. gjort sig Flid for at sammenbringe alt mueligt. Kun Skade, at de endnu ikke alle indtage deres behørige Plads, og at Synonymien ofte enten gandske fattes, eller er urigtig, hvorpaa nogle Beviser anføres. S. 55.

Th. Paine: Die Rechte der Menschen. 2 und 3 Theil. Kopenhagen 1793. Fortjener noget Skrivt at kaldes oprørisk, saa fortjener dette det; og man maae have gandske forvendte Begreber om Pressefrihed, naar man vil bruge den til at forsvare dette og lignende Skrivter, eller forlange, at Forfatteren skal blive ustraffed. Midt i Forfs. rhapsadiske, sophistiske og usammenhængende Raisonnement finder man dog mange rigtige Bemærkninger og lærerige Steder. I den 3die Deel fylder det Læseværdige neppe et Par Blade. S. 77.

Joh.

Joh. Adams Beantwortung der Paine-schen Schrift von den Rechten der Menschen. Kopenhagen 1793. Heelt igiennem hører man her den erfarne, indsigtsfulde og rolige Mand, der søger og finder Kilden til det Onde paa det rette Sted. Saa kort Skrivtet er, saa læseværdigt og lærerigt. S. 77.

Patriotische Gedanken eines Dänen über stehende Heere ꝛc. Altona 1792 — zweite vermehrte Auflage 1793 — Gedanken eines Norwegischen Offizirs ꝛc. Kopenhagen 1793 — Bemerkungen über das stehende Heer in Dänemark 1793 — W. F. Gr. v. Schmettow's Erläuternder Commentar ꝛc. Altona 1793. Af Schmettows Gedanken, som ansees for rigtige, giøres udførligt Udtog. Ligeledes af den Norske Officiers, dog ikke til hans Roes. Forf. af Bemerkungen ꝛc. giorde man Uret, om man satte ham ved Siden af den Norske Officier. Nogle Bitterheder og Svagheder fraregnede, læses hans Skrivt med Fornøielse og ikke uden Nytte. Commentaren giennemgaaes med megen Vidtløftighed, for at sætte Læserne i Stand til selv at dømme. S. 127.

G. A. Flemming: Versuch einer Analytik des Gefühlevermögens. Altona 1793. Rec. kan ikke rose sig af, i dette Skrivt at have fundet den forventede Tydelighed, Grundighed og Jagttagelse af den sande analytiske Methode; tvertimod synes Forfs fleste Sætninger ikke engang at kunne udholde Prøve. S. 320.

Kritik og Antikritik

No. 40.

den 3 Februarius 1796.

Kritik.

(73).

Magasin for den nyere Danske Kirkehistorie, samlet af det Siællandske Stifts-Archiv, og udgivet af Stiftets Biskop Dr. Nicolai Edinger Balle. Andet Binds første Hefte.

Kiøbenhavn 1794. Trykt paa Gyldendals Forlag, i 8, 458 S.

Fra S. til 412 handles om Præstegaarde; dettes bedre Vedligeholdelse; at faae dem opbygte, hvor de fattes, og istandsatte saavel i Kiøbstæderne, som paa Landet; om enkelte Tilfælde, hvori en særskilt høiere Betaling for dem har fundet Sted; og om den almindelige Brandforanstaltning for Landet. Der tør vel findes de, som ved at læse de om nogle af disse Poster førte Underhandlinger og derpaa faldne Resolutioner, ville beklage den Danske Geistligheds Skiebne deri, at den ei ligesaa vel har faaet sit Overconsistorium og sit geistlige Departement, som saadan Indretning har Sted i Tydskland. Thi saa vilde man mene, at adskillige Resolutioner havde maaskee været faldne anderledes ud, end vi finde dem i dette Magasin, hvor man troer at Biskoppen har

viist det Rette, uden dog at vinde Thesmotheternes Bifald. Exempler paa det, at Biskoppens Forestillinger og Raad ei ere fulgte, skulle blive anførte.

S 67. Under Indberetning til Cancelliet om Præstegaardenes Tilstand i Siællands Stift; efter Synsforretninger i Aaret 1793; meldes under 217: „Fodbye Præstegaard No. 9. behøver megen Reparation. Med denne Præstegaard seer det vanskeligt ud. Præsten har ingen Tiende. Indkomsterne forslaae neppe til Livets Ophold. I mere end een Hensigt havde det været ønskeligt, „at Capellaniet i Schielskiør kunde undværes, saa „at Præsten i Fodbye fik sin Tiende, i Stedet „for at St. Peders Kald i Næstved nu har den, „og dette fik Erstatning igien i Aggersøe og Omøe „Tiende. Men nu vides intet Raad." Rimeligviis vilde vel Mange spørge: Hvorfor kan Capellaniet i Schielskiør ikke undværes? Hvad Fornødenhed er der i, at en liden Kiøbstad mere skal have to Præster, end en Landsbye-Menighed? Ulige længere Vei have Sognefolkene til deres Præst paa Landet end de i en Kiøbstad. Det er en Levning fra Papisteriet, at der skal være mere end een Præst i en Kiøbstad. Der vare i enhver Kiøbstad adskillige Capeller at læse Mæssen i, og det kunde een Præst ikke forrette. Siden har man givet Cappellanerne Aftensangen. I de nærmeste Tider efter Reformationen har den oftere Gudstienestes Holdelse havt sin store Nytte ved at tilbringe de aldeles vankundige Mennesker, der ingen Underviisning i Skolerne havde faaet, den fornødne Oplysning; men til hvad Nytte er det nu i de folkeløse Stæder? Hvo der kiender noget

til

til vore Kiøbstæder og Landsbyer, maa ogsaa have mærket den store Forskiel, der er paa Flittigheden i at søge Kirken. Det er en Glæde at see paa Landet, hvor fulde Kirkerne ere af Mennesker hver Søndag; og ligesaa ubehageligt er det at finde dem næsten tomme i Kiøbstæder. Hvad er Aarsagen, uden de mange Prædikener, som falde i Kiøbstæderne? Man sætter ikke Priis paa det, som man har meget af. Frygt for at Præsten i en liden Kiøbstad skulde faae det for fedt, dersom han var eene, kan ikke i vore Dage, da Kiøbstæderne synke ned i Gruset, Levemaaden i dem fordyres og Geistlighedens Byrder immer tiltage, tænkes som Aarsag, hvorfor det agtes fornødent, at der i en saadan Bye skal være en Capellan. Nu hvad er det da, efter at Hr. Ussing har i sin Kirkeforfatning behandlet denne Sag med megen Grundighed? Det der skrives, bør læses; og da følges, naar det fører Overbeviisning med sig om, at det er nyttigt og fornødent, som raades. Er det gavnligt, at en Capellan i Schielskiør (dersom Formanden endnu lever, trækker han 68 Rdlr. af dette ringe Levebrød, som den maa tage fra sin Mundprovision, der forretter Embedet) og en Præst i Fodbye skal have saa ringe Indkomster, at de neppe forslaae til Livets Ophold? Forretter en hungrig Præst sit Embede med Munterhed? Og har den som altid trænger, Agtelse nok af sin Menighed? Nei, lad Katholikerne beholde deres Bettelmunke for sig selv; saa meget mere, som det vist ikke er den Glæde, at have mange Embeder at bortgive, der holder det Danske Cancellie fra at afskaffe de overflødige geistlige Embeder. I det juridiske Fag er det ikke saa; thi deri slaaer man ad-

skil-

skillige Embeder sammen, for af dem samlede at faae et got Levebrød ud. Hr. Biskop Balle har giort sig Umage for at faae nogle af de residerende Capellanier nedlagte, naar de vare blevne ledige. Rec. læser i Pligtankerets 2det Bind S. 193: „Mine omhyggeligste Bestræbelser for at faae enkelte Capellanier ved indtruffet Vancance nedlagte, som efter mine Tanker ere til Overflod, og hvor det er saare tungt for en Mand at faae det daglige Brød, have været forgieves." Hvad skal man sige herom, at en Biskops Raad intet agtes, naar han just raader det, som er uimodsigeligen beviist at være dette? Mon det ikke var Geistligheden bedre at staae under et Overconsistorium, end under et Cancellie? — Beviis paa at det er sandt, hvad Biskoppen har skrevet paa nysanførte Sted af Pligtankeret, finde vi i Erklæringen over Capellanens i Wiig og Asmindrup, Hr. Dahls, Ansøgning om at befries fra alt Ansvar til den yderlig forfaldne Annexgaard, som var anviist de residerende Capellaner til Bopæl, da det ikke var ham muligt enten at istandsætte Gaarden ved sit ringe Kalds Indkomster, eller at beboe den uden Fare for sit Liv, S. 138, og 139. „Om „det maatte være os tilladt, i allerdybeste Under„danighed at yttre vore Tanker" (Er det ikke altid tilladt? og behøver en Biskop at bede om Tilladelse dertil? det er jo hans Pligt.) „om det„te residerende Capellanie, saa vil det for Efterti„den, (da værende Sognepræst var en ældgammel Mand) „vel ikke blive af stor Nødvendighed. „(Fornødenhed) Her ere andre Sognekald i Lan„det, hvor dog een Præst er nok til at bestride alle „Forretninger. Naar engang nærværende Capel„lan, Hr. Dahl, ved Deres Majestets allerhøieste

„Naa-

„Naade" (havde da Kongen ingen høiere Naade at udvise, end den at befordre Hr Dahl?) „maatte „blive befordret til et bedre Levebrød, kunde en „skiøn Leilighed være aabnet til at forfremme „Skolevæsenet i disse Sogner, ved at henlægge Ca„pellaniets nuværende Indkomster, som desuden „ere lidet betydelige, til Skolelønnens Forøgelse." Blev Biskoppens Forslag fulgt? Nei. Efter Dahl blev Reinsholm, og efter denne Faber, residerende Capellaner til Wiig og Asmindrup. Førend Sidste blev beskikket, havde dog Biskoppen under 8de Martii 1792 erklæret S. 153, „Kapellaniet i Asmindrup er gandske overflødigt. „Jeg mener, at Annexgaardens Afgivt bedre kun„de anvendes til Skolevæsenets Forbedring." Rec. har ladet sig sige, at det skal have en underlig Sammenhæng med det saa kaldte Naadevæsen, hvoraf sal. Schmettow ikke nær skal have opregnet alle Arter, og at det skal være heelt vanskeligt at bringe det hen til faste Grunde. Rec. vil ikke bryde sit Hoved med at undersøge, hvorfor residerende Capellanier have kundet nedlægges i Nestved, Nyekiøbing og Faxøe, men ikke i Wiig, hvor der desuden sankede sig derefter flere Aarsager til, som syntes at tilraade dette Capellanies Nedlæggelse, for des lettere at faae de Vanskeligheder hævede, som reiste sig af det, at Hr. Dahls Ansøgning, i Medfør af Erklæringerne, blev bevilget under 2 Jun. 1786.

Denne Wiigske Capellanssag er pudseerlig, og da den synes at interessere meget, vil Rec. for deres Skyld, som ikke læse Magasinet, uddrage af dette Skrivt en kort Beretning derom. Sognepræsten til Wiig, Provst Garde, var en gammel Mand, som vel kunde forrette noget i

Kir-

Kirken, men ikke komme til Syge. Det faldt besværligt at hente Capellanen, Hr. Dahl, som boede i Asmindrup ¾ Miil borte, hver Gang noget forefaldt i det store og folkerige Hovedsogn, som den gamle Provst ikke selv kunde forrette. Hr. Dahl havde efter sin Formand faaet en faldefærdig Gaard at boe i. Han var ugivt, og det var en Beqvemmelighed baade for Provsten og ham, at han kom til at boe hos Provsten. Men hvad skulde man giøre ved den durchlauchtige og tillige saare ydmyge Capellansgaard, om den giorde for dybt et Buk? Hr. Dahl beder Kongen om, at han maae fritages for at lide for sine Formænds Synder. Amtmanden og Provsten bade med ham, og det blev da bevilget, at Capellanen maatte søge sig Huuslye, hvor han kunde finde det; han skulde betale til den kongl. Kasse de 140 Rdlr., som han havde faaet for Bygfæld og Besætning, og saa vilde H. M. tage imod den ufrie Gaard, som gav 30 Rdlr. i Skat om Aaret, og bestod af 8 Tdr. 3 Fdk. 1 Alb. Hartkorn, og i Stedet for Hoverie, Landgilde, og alle 3 Tiender give 14 Tdr. Byg, 4 Tdr. Havre, som skulde betales efter Capitelstaxt, og 2 Rdlr. 4 Mk. i Penge om Aaret. H. M. fik her got Kiøb; men man skal vide, at Jorden bestod ei af andet end det røde og hvide Leere, og der har vel intet Sand været i Nærheden at faae, hvormed den kunde blandes, og den blev anseet for den magreste og sletteste som kunde være; thi den havde formodentligen været brugt under en anden Gaard og ei faaet Giødning i mange Tider. Dette var nu got nok, men ikke alt saa got. Der skeede Forandring med Præsterne i Wiig, Provst Garde døde, efter Hr. Dahl blev først

Hr

Hr. Reinsholm, og efter ham Hr. Faber, residerende Capellaner. Det gik disse to gode Mænd ligesom Svalerne, hvis Rede er nedrevet. Da Hr. Faber ingen Boepæl kunde faae, beklagede han sig i Aaret 1793 for H. M., og viiste at Hr. Dahl, som levede ugivt i Sognepræstens Huus, kunde for sig have god Grund til at søge om, at han maatte blive den gamle Gaard qvit. Den nye Provst, Hr. Rasmussen, sagde i sin Erklæring, at det aldrig havde været raadeligt t det, at Annexgaarden til Aswindrup for den eene Hr. Dahls Coelibats Skyld skulde gaae bort; og det saameget mindre, som der ved forestaaende Udskiftning kunde været meget mere at vinde, end den fastsatte Refusion. Hr. Biskoppen anseer dette S. 142 for en Art af Besværing, og forsvarer sig derimod med de af Amtmanden og forrige Herredsprovst givne Betænkninger; Han vidste ikke, at Hr. Dahl forlangde at blive skilt ved Capellansgaarden af den Aarsag, fordi han som ugivt fandt det beqvemmere at have sit Ophold hos Sognepræsten, derom stod intet i Erklæringerne. Han troede, at den leerede Jord var af Naturen saa slet, som den foregaves, saa at Bønderne ved Udskiftningen vel næppe vilde tage mod den, eller dog ved Taxeringen kun give meget lidet god Jord for den. Man agte, at Hr. B havde erklæret paa Hr. Dahls Ansøgning i Aaret 1785, da han ikke længe havde været Biskop, og det altsaa ei var at vente, at han personligen kunde hav nogen Kundskab om Stedet, men maatte alene holde sig til de ham af Amtmanden og Provsten meddeelte

te Oplysninger, hvilke Personer han og S. 147, 148 beder Kongen om maae fordres til Regnskab og vedbørligen ansees, dersom de af Partiiskhed have foranlediget Urigtigheder. See, derved skulde H. H. ladet det blive, betænkende, hvad han har sagt i Fortalen, at han kan feile imod sin Villie, og anmasser sig ikke Ufeilbarhed som et Fortrin. Men det er dog klart, at H. H. har taget sig dette nærmere, end han burde, og derved beviist, at han kan feile. Thi hvad vil det sige S. 145 om de 140 Rdlr., som Hr. Faber slap for at give til Formanden? Det var jo Formanden, som skulde givet ham de 140 Rdlr. for Bygfald og Mangel af Besætning, dersom Capellansgaarden var blevet ved Embedet? Det Raisonnement om Udskiftningsomkostninger, som Hr. Faber undgik at udrede, fordi man havde skilt ham ved den Embedsgaard, som skulde ved Udskiftning faae sine Jorde samlede, hvad er det? Kapitalen er jo ikke tabt? Kreditkassen laaner jo Pengene til saadant Brug? Og Kongen giver jo Hielp til Gaardes Udflytning, saa at Capellanen paa saadan Maade beqvemmeligen kunde faaet sin Bolig istandsat? Og den Umag, H. H. gior sig S. 148, 149, for at igiendrive, hvad Hr. Faber har anbragt i sin Memorial om, at, da Capellansgaarden forhen var anlagt i Annexet, burde den og for den der værende Menigheds Beqvemmeligheds Skyld forblevet der, kunde ogsaa og burde været sparet. Thi om end Rescriptet, som sætter en residerende Capellan i Præstegieldet Wiig, just ikke udtrykkeligen befaler at han skal boe i Annexet, saa er jo dog Tingen afgiort dermed, at Capellansgaarden blev ham anviist i Annexet.

Hvor-

Hvorfor mon den blev ham anviist der? mon ikke for Menighedens Beqvemmeligheds Skyld i den Egn, som er ¾ Miil borte fra Hovedkirken? Har Reskriptet undladt at sige det, saa er det vel skeet, fordi man har troet, at Sagen var klar af sig selv. Men Reskriptets Tavshed vil vel ikke være nok til at giøre en naturlig Beqvemmeligheds Borttagelse billig, forudsat, at dette Præstegield bør have residerende Capellanie. Rec. har ei giort denne Anmærkning i anden Hensigt, end for at vise, hvor gierne H. H. vil forsvare sig imod den Tanke, at han har feilet. Dog Rec. sagde nyelig, at Capellanen i Asmindrup kunde ventet sig af Kreditkassen det Laan, som behøv des til at bestride Udskiftnings-Omkostningerne, og Rec. havde for Dine mangfoldige lignende Exempler: men i denne Wiigske Sag finde vi dette Besønderlige S. 150 – 158, At, da Hr. Faber bad om 500 Rdlr. til Laans af Kreditkassen til Afbetaling i 25 Aar, og det ved Afkortning i den Capellanen af den kongl. Kasse tillagte Refusion, for at bygge derfor en Capellans-Boelig, tilbød Finants-Collegium ham, ved Skrivelse af 18 Jan. 1794, 600 Rdlr. eengang for alle: Og da Hr. Faber ikke vilde tage derimod, ligesom Hr. Biskoppen ogsaa i sin Erklæring tydeligen viiste, hvor meget Capellaniet vilde tabe ved Tilbudets Modtagelse, som, Renterne beregnede til 4 pro Centum, kun gav 24 Rdlr. i Interesse, istedet for at Refusionen det Aar beløb sig til 39 Rdlr., hvoraf fulgde et Forliis allene for det Aar af 15 Rdlr., samt at den kongl. Kasse ved Annexgaardens Modtagelse har vundet omtrent 1000 Rdlr., blev Laanet af Kreditkassen ham afslaaet. Ja, det var en Finants-Operation.

Hvad

Hvad Capellanen har tabt ved Annexgaardens Overdragelse til Kongen, har han vundet igien fra Sognepræsten, som S. 153 maae give ham 50 Rdlr. om Aaret mere i Løn, end hans Formænd have givet, hvilket, siges der, falder ham meget besværligt. Rec. veed ikke, om det Spørsmaal, hvor den stakkels Capellan, som dog skal opholde sig et Sted inden Wiigs og Asmindrups Grændser, skal finde Huuslye, endnu er afgiort.

(fortsættes.)

Justitsraad Hammer's Prodromus Floræ Norvegicæ.

(fortsat af S. 622.)

Fremtræder saa ærværdig en Olding, som Hr. Justitsraad Hammer, med en Prodromos eller Forløber, saa er dette den yderste Beskedenhed, man neppe vilde have ventet af en Mand, der over et halvt Aarhundrede haver betragtet Naturen, samt flittigen læst og samlet. Indløbe der endda nogle Forseelser i et Verk af saa stort et Omfang, som alle andre Norske Værtkjendere have været formaglige til at fuldende, endskjønt maaskee Nogle ogsaa kunne have begyndt paa saadant: saa trilde Medlidenheds-Taare ned fra Natur-Elskerens Øyne, at en Mand, besjæled af guddommelig Drivt til at gavne sit Fødelands Børn, ei var ophøjed over menneskelig Feilagtighed; og at Begyndere, som netop for deres Ungdoms Skyld agte sig for ufeilbare, i vor Tidsalder tør vove at kaste haanlige Øjne paa en snublende Olding, hvis

Gav-

Gavnelyst de maaskee ei vilde have folet hos sig, dersom de havde været saa uhældige at fødes i en Tidsalder, hvor ingen Stormand tænkde paa at udbrede Kundskaber blandt de undertrykte Norske. — I hvordan det end er, hvo som først fremtræder med et kortere Udkast, førend han vil vove at udgive et større Verk, han taaler ligesaa beskedne Erindringer, som hans egen Frem-gangsmaade er; og den, der meddeler ham saadanne Rettelser uden haanlige Øjekast, dens Erindringer modtager han, som en Vens. Hr. Justitsraad Hammer haver aldrig været saa hældig at møde saadan en Ven, der broderligen havde villet ledsage og vejlede ham paa hans rubbede Vej. End ydermere er han nødt til at leve paa et Sted, hvor han ei engang kan faae nogle Ark saaledes trykte, at Synet kunde have glædet ham. Da han maaskee havde bemærket de Kjøbenhavnske Lærdes ynkværdige Langsomhed i at besørge noget trykt, tilbød han en Boghandler 100 Exemplarer af denne Prodrom i Aftryk, imod at denne skulde besørge disse 11 Ark anstændigen trykte og corrigeerte. Men Bogtrykkeriets Valg blev ikke det hældigste; og alligevel maatte Hr. Forfatteren der betale meer for Arket, end han vilde have betalt, dersom Bogen var bleven trykt i en af vore ypperligste Trykkerier. Og Correcturen er læst med saadan en Ukyndighed i botaniske Navne, at Læserne blive tvivlsomme, om en latinsk Discipel, eller en Bogtrykker-Svend haver fusket i Correcturen, som dog for 1 heel Rigsdaler var rigtigt iberegned i Betalingen. Hr. Forfn. blev altsaa nødt til at lade trykke 12 Columner Corrigenda.

Hr.

Hr. Justitsraad Hammer's Fortjeneste ved denne Fortegnelse er, at han efter det Linnæiske System haver indført alle de Værter, som hidtil kun fandtes adspredte i Gunner's a-systematiske Dele, i Strom's og Wille's, samt Wilse's enkelte Topographier, i Olafsen's og Mohr's Beskrivelser over Island, Cranz's over Grønland, i Fabricius's Norske Reise, samt overalt i Flora Danica, til hvis Kobbertavler ogsaa der i Forvejen er henviist, hvor disse endnu ei ere udkomne, men dog ventes, saa at Prodromi Ejere ved hvert nye Hæfte-Ankomst letteligen kunne skrive Tallene i Bogens aabne Steder. Netop saadan en beqvem Lommebog savnede hidtil hver Fædrelands-Elsker, som især ønskede at overskue, hvilke Fjeld- og Strand-Værter findes i Norge indtil Finmarkerne, paa Færøerne, Island og Grønland. Disse sidstnævnte Landes Værter havde ogsaa allerede Gunner deels indført i sin Flora Norvegica, dog uden systematisk Orden. Men for at Enhver kan indsee, hvor meget fuldstændigere Hr. Hammer's Flora er frem for Gunnerus's, vil Anm. allerførst udmærke de kryptoganiske Værter, som af mange magelige Plantegranskere enten trædes under Fødderne, fordi de ei staae højt nok frem for af dem at iagttages, eller aldrig findes, fordi saadanne Herrer ikke umage sig saa høit op ad Fjeldene, hvor de sjeldneste Arter voxe.

1) Af Svampe- eller Soppe-Classen, som i Værtriget ligesaavel udgjør en egen Classe, som Chaos infusorium i Orme Riget, og hvoraf Gunner kun haver faa Boletos og Clavarias, haver Hr. Hammer i alt p. 149-59   193 Arter.

Af

Af Haar- eller Støv-Mosse, Byssi, p. 148 sq. - 14 Arter.
Af Skurv-Mosse eller Steenskurv, Lichenes, p. 128-37 104 -
(af disse haver Gunner kun 74)
Af Græn-Mosse, Musci frondosi, p. 115-125, i alt - 117 -

Altsaa i Alt, af Soppe, Steenskurv og Mosse - 338 Arter.
Af Hav-Søll, Tare eller Tang, Fuci, p. 138-45 - 73 Arter.
hvortil p. 139 komme 10 ubestemte Islandske, - 10 -
(Af disse haver Gunner kun 55)
Af Hvas-Wat eller Wat-Tang, Ulvæ, p. 145 sq. - 16 -
Hertil kunne og henføres Kreatle, Algæ, p. 125 sq. - 22 -
samt 5 andre Slægter, p. 127 sq. 10 -
Hvas-Straae eller Vand-Nøtt, Confervæ, p. 146 sqq. 27 -
(hvoraf Gunner kun haver 19)
samt Levre-Skjælvere, Tremellæ, p. 137 sq. - 10 -
og Hvas-Gommener, Charæ, p. 137 sq. 2 -

I Alt, Hav- og Vand-Værter 170 Arter.
(eller uden hine 10 Islandske) 160 Arter;
hvilke, tillige med ovenstaaende Soppe-Steenskurv- og Moss-Arter 338 -

som Kryptoganister udgjøre 498 Arter.
disse fraregnede fra alle denne Flora's Værter - 1425 -

927 Arter,

vise

vise tydeligen, i hvilket anseelige Forhold Soppe-Green-Skurv- og Mosse-Arter paa Norske, Islandske og Grønlandske Fjelde og i sammes Sumpe, og Tang-Arterne i Nordsøen og Ishavet, staae mod andre Vexter, som meer trives i Dalene og ved Havbræddene.
Til Færskvands-Vexterne, hvortil de forhen talte Hvas-Straae- og Levre-Skjælver-Arter hørde, henhøre ellers ogsaa af Linnæi 21de Classe

Hvas-Linserne, Lemnæ, p. 96 sq.	4	Arter.
Hvasbændel- Sparganiа, og Myskøller, Typhæ, p. 97	4	-
samt Rør-Arterne, Arundines, p. 11 (af Linnæi 3de Cl.)	4	-
Flæ Acori, og Siv-Arterne, Junci, p. 36 sq (af Linnæi 6te Cl.)	16	-
	28	Arter.
Tillægges disse til hine	160	-
	188	Arter:
saa udgjøre de tilsammen, med Soppe-Skurv- og Green-Mossene	338	-
	526	Arter.
Disse fraregnede fra den hele Sum	1425	-
blive af de øvrige Vext-Arter kun tilovers	899	Arter.
Af Kryptogamisterne ere Bregne-Arterne, Filices, p. 111-115	32	Arter,

endnu ikke iberegnede, da de i det mindste blot høre til Skov-Vexterne, og udenfor høje og Krat-Skove neppe findes. Ville vi da og nu fraregne dem fra hine - 899 -

saa

saa blive af Ager- og Eng-Vækterne, samt Buskene og Træerne, som det Linnæiske System blander med hine Vært-Arter, ikkun tilovers 867 Arter.

Vare disse 867 Vært-Arter, hvilke netop ere de nyttigste og fornøieligste for Mennesker og Dyr, inddeelte efter Erxleben's System, hvilket dog vel er det beqvemmeste til at fremstille Væxterne tillige med deres Nytte: saa kunde nu allerede gjøres et chorographiskt Udkast, hvori de Værter kunde overskues, som den ene Fjeld- og Dalstræknings Beboere have frem for andre; og da først kunde Statistikern nøjere undersøge, om hver Strækningss Land- og Stadboere tilstrækkeligen benytte sig af de Gaver, Naturen tilbyder dem. Dertil burde enkelte topographiske Floræ anvendes, dersom Værtkundskaben skal blive til et almeennyttigt Studium for Fædrelandets Sønner. Thi blot at kunne opkaste en Vært i Linnæi Species; eller ogsaa at indføre en nys funden Vært under dens Genus, uden tillige at kjende dens Egenskaber til Menneskenes eller Dyrenes Gavn, er endnu intet almeennyttigt Studium, men bar ørkesløs Videlyst, ligesom de fleste saakaldede Lærdes Leegetøj, enten dette bestaaer i Vocabler, eller i metaphysiske Begreber, som ei kunne anvendes til Menneskekjønnets Lyksaliggjørelse. O Brødre! lad os først gjøre vore hidtil samlede Kundskaber saa almeennyttige, at Almuen derved vinder i timelig Lyksalighed; og først naar vi see dette Øjemeed naaet, maae vi atter begynde at tælle udenlandske Værters Støvtraade, hvis Nytte

te for vor Nation vi ei have Leilighed at byprøve.

Neue Allg. Deutsche Bibl. 15 B. 1795.

Sittenspiegel für Kinder. Altona 1794. Saa inderlig Forf. ønsker, at Børn vilde speile sig i hans Fortællinger, saa alvorlig ønsker Rec. at de ikke vil speile sig i hans Sprog-Retskrivnings- og Interpunktionsfeil. Enten Forf. har syndet af Uvidenhed eller Skiødesløshed, saa er det utilgiveligt, at sende et Skrivt saaledes ud i Verden, og at anbefale det til Læsere, som ikke burde gives andet end Mønstre i Hænder. S. 181.

Subscriptions-Plan.

Magazin for Næringsstanden. Under denne Titel udkommer fra dette Aars Begyndelse et periodiskt Skrivt, indeholdende en Samling af korte Afhandlinger, Efterretninger, Anviisninger og Veiledninger, sigtende til Forbedringer saavel i Kiøbstæd- som Landsbye-Næringer. De blive deels originale danske, deels uddragne af nyere fremmede Skrivter. Intet optages deri uden det, som umiddelbar leder til Forbedring i en eller anden Næringsgreen, og som i det mindste fortiener at prøves og undersøges. Hvert Fierdingaar udkommer et, undertiden med Kobber ledsaget, Hefte paa 8 Ark, som betales med 24 ß, der altsaa for hele Aargangen giør 1 Rdlr. De som maatte ville eie denne Samling, bedes behageligen at lade deres Navne tegne hos Hr. Bogtrykker Popp i store Fiolstræde No. 179.

Kiøbenhavn den 16 Januar 1796.

Kritik og Antikritik.

No. 41.

den 10 Februarius 1796.

Kritik.

Magazin for den nyere Danske Kirkehistorie 1 Bs. 2 Hæfte.

(fortsat af S. 634, og sluttet.)

Tre Sognepræster i Kiøbstæder have ansøgt om, at deres iboende Gaarde maatte blive bestemte til faste og bestandige Boeliger for disse Kiøbstæders Sognepræster, men ingen af dem har Cancelliet vildet bønhøre. Præsterne bør boe nær ved deres Sognekirker. De, som have stiftet og bygget disse Kirker, have og indrettet Boeliger ved dem for Præsterne, og forordnet, at disse Boeligers Vedligeholdelse skulde besørges af de Midler, som de have henlagt til Kirkerne. Efterhaanden ere en Deel af disse Præsteresidenser bortsolgte fra Kirkerne, hvilket Rec. ikke veed at forene med den Agtelse, død Mands Testamente har hos alle civiliserede Nationer. Residensen i Kalundborg blev i Aaret 1754 kiøbt af Hr. Mag. Fleischers Formand, men desværre! ikke med den Betingelse, som i Storeheddinge, S. 173, at den skulde tilhøre Kaldet: og denne Gaard var Mag. ved sin Tiltrædelse til Sognekaldet i Aaret 1783 nødt til at kiøbe af Stervboet; fordi ingen anden Boelig var at faae,

enten til Kiøbs eller til Leie, og han skulde dog være et Sted i Byen; og en Præst nyder ikke den Fordeel i den Menighed, han tilhører, som de Borgerne til Indqvartering paalagte, og dem ellers aldeles uvedkommende Militære, at faae sig Qvarteer anviist. Hvo der kiender Kalundborgs Beliggenhed, veed at denne Stad udgiør en lang Strimmel fra Vester til Øster, næsten en Fierdingveis Strækning, og at Kirken ligger i den vestre Ende, hvoraf flyder, at ikke mange Gaarde kan findes i Nærheden af Kirken beqvemme for Præsterne at boe i. Men denne Gaard var yderligen forfalden, saa at den kostede Magisteren 1400 Rdlr., inden han kunde faae den i beboelig Stand; og den var nu med tilliggende tvende Hauger, ved eedelig Synsforretning, som fulgde med Ansøgningen, ansat for den Værdie af 1593 Rdlr. Mag. ansøgde i Aaret 1788 om, at denne Gaard maatte bestemmes til fast Boelig for Sogne-Præsterne, saaledes, han for sin Person vilde tabe 200 Rdlr., og være fornøiet med at faae 1200 Rdlr. af sin Eftermand, der i den af Kirken nydende Huusleie og i de til Gaarden hørende Leieboeliger havde Renterne til Kapitalen, hvoraf de 1000 Rdlr. staae som faste Penge i Gaarden, og kunde beholdes af Eftermanden imod at han udgav sin Pante-Obligation derfor. Tillige var tilføiet det Vilkaar, at Gaarden ved Fratrædelsen skulde ved Syn befindes i samme Stand, som nu, da ellers det Manglende skulde afgaae i Kiøbesummen. Naar nu Eftermanden under samme Regel tabde 200 Rdlr., og saa fremdeles, kunde Gaarden længere hen i Tiden blive nedsat til de 500 Rdlr. som Præstegaardene paa Landet skal kiøbes for, og dette var overeensstemmende

med

med hvad der var bevilget for Storeheddinge i Aaret 1767, og for Søllerød i Aaret 1787, ei at anføre Exempler fra andre Stifter. En stor Aarsag for Mag. til at giøre denne Ansøgning var den forqvaklede Tilstand, Regieringen havde bragt Gaardenes Priis i Kalundborg i, ved nu at bebyrde Byen med Indqvartering af et halvt Regiment af Ryttere, og nu igien ved at tage al Indqvartering ud af den. Baade daværende Herredsprovst Hr. Mag. Kreyberg, og ligesaa sal. Borgemester Leerager, gave i deres Betænkninger tilkiende, at de fandt det nyttigt for Eftermanden, at han ved sin Tiltrædelse til Kaldet strax vidste sig en fast og Beqvem og vel vedligeholdt Boepæl, som han kunde kiøbe, uden selv at eie Pengene, og undgaae de mange Uleilighøder, som ellers møde en ny Præst ved saadan Anledning. Stiftamtmand og Biskop vare af samme Formening, de lagde til, at det ogsaa var nyttigt for Menigheden, og at ingen Eftermand vilde have gyldig Aarsag til at besvære sig, og de understøttede Ansøgningen af al Kraft. Nu hvad blev Resolutionen fra Cancelliet? Kan ei være at accordere. Hvorfor ikke? Rec. venter sig ikke det Svar, car tel est notre plaisir. Heller ikke spørger Rec., hvad man skal tænke sig om et Collegium, som resolverer lige tvertimod alle Erklæringer; thi han beundrer den Viisdom, der overgik alle de Erklærendes, og er for dyb til at kunne udgrundes af ham. Siden har Dr. Fleischer, da han søgte om Forflyttelse til Randers, Høybye, Aarhuus, fornyet sin Ansøgning, under Tilbud af at være fornøiet med 1000 Rdlr. Svar har han ikke faaet, men er dog under Haanden underrettet derom, at høibe-

meld-

meldte Collegium har været af den Formening, at ville tage den Sag nærmere i Betragtning, naar virkelig Forflyttelse skeede. Maaskee vil man troe, at 400 Rdlrs Tab er nok for een Mand. — En Sag af lignende Beskaffenhed forekom 1792 i Nykiøbing. Sognepræsten der, Hr. Mag. v. Haven forlangde, at Kirken skulde kiøbe en vis anviist Gaard til ham, istedet for at give ham Huusleie. Den da værende Byefogd Hr. Justitsraad og Landsdommer Bartholin erklærede, at en ankommende Præst kunde blive meget forlegen for Bopæl, da intet beboeligt Sted i den heele Bye var ledigt. Stiftamtmanden og Biskoppen gave deres Betænkning didhen, at Gaarden maatte være Sognekaldets ordentlige Præstegaard, og betales af Eftermænd fra Mand til Mand med 500 Rdlr. ligesom Præstegaardene paa Landet, efter kongl. Reskr. af 15 Jun. 1792; og at Sognepræsten af de øvrige 200 Rdlr. skulde lade sig afkorte $\frac{1}{20}$ Deel aarligen, indtil Kiøbesummen om 20 Aar var nedsat til 500 Rdlr. Hvad rimeligere, end at Præsterne i Kiøbstæderne nøde lige Fordele med dem paa Landet? Men Cancelliet fandt det betænkeligt, at lade denne Gaard oprette til Præstegaard, efterdi den bestod af Bindingsværk, (en god Deel af Dr. Fleischers Gaard er tyk Grundmuur) hvis Tømmer kunde forraadne. Det kunde falde Nogen ind at spørge, om Præstegaardene paa Landet ei bestaae af Bindingsværk, og om Tømmeret i dem ei kan forraadne. — Det synes Rec. at Naade-Proportionen ikke er iagttaget i Henseende til Søllerød Præstegaard S. 80-83. Efter Reskr. af 23de Febr. 1787 havde Sognepræsten Hr.

Ny-

Nyeholm betalt til sin Formand, Hr. Prof. Bast, 800 Sldlr. for Præstegaarden, og skulde af sin Eftermand igien have 600 Sldlr. for den. Da nu Reskr. af 15 Jun. 1792 kom ud, begierede Hr. Nyeholm, at hans Præstegaard maatte ved Fratrædelse betales ham paa samme Maade, som andre Præstegaarde, hvilket og blev ham bevilget. Nu vandt Hr. Nyeholm vel herved 100 Rdlr., men det var ikke nok. Biskoppen og Cancelliet kunde nok have hiulpet denne Mand, som ikke nøie nok har vidst at udregne Naader, til Rette. Det var en almindelig Naade for alle Landsbyepræster, at faae 500 Rdlr. istedet for 500 Sldr, og derunder var han, som en Deel af dette Universum, indbefattet: men nu hæftede der en Prærogativ paa hans Præstegaard, speciel for ham, og en besønderlig Naade, som havde kostet ham 300 Sldr., og hvorfor ham igien af hans Eftermand skulde erstattes 100 Sldlr. Altsaa har Hr. Nyeholm endnu at bede Cancelliet om 100 Sldlr., foruden de bevilgede 500 Rdlr.; og dette kan ikke, saa sandt Rec. forstaaer sin Logica ret, negtes ham. Forend Rec. forlader denne Afdeling, som ved en Trykfeil er kaldet Fierde isteedt for Første, vil Rec. anmærke den Titulaturfeil S. 160, illustrissimus senatus academicus; Prædicatet illustrissimus, durchlauchtigste, er for meget til Consistoriet i Kiøbenhavn.

Anden Afdeling handler om offentlige Stiftelser under Biskoppens umiddelbare Forvaltning, og indeholder Fundation for en Enkekasse for Skoleholdere og Kirkesangere i Siellands Stift, med Regnskab for denne Enkekasse. S. 424 findes en Landemodsbeslutning, som negter fast Skoleholdere inden Siellands Stifts Grændser, der ikke

ikke staae under Biskop og Provst paa Embeds Vegne, Adgang til Skoleholder- og Kirkesanger-Enkekassen. Rec. giør sig den Tanke, at det maae være Skoleholdere, som staae under Confessionarius's Opsyn. Grund for dette Afslag angives, at disse οἱ ἔξω ikke ved Herredsprovsten kunde tvinges til at erlægge deres Contingent til Kassen, dersom de udebleve dermed. Men kunde man ikke ved Underhandling med disse Foresatte have udfundet en Vei, hvorved at erholde denne Sikkerhed? Og er saadant forsøgt? Videre er her i denne Afdeeling kongl. Approbation paa nogle nye Bestemmelser i Henseende til den geistlige Enkekasses Bestyrelse, Regnskab for denne Enkekasse, Regnskab for Hielpe-Enkekassen; med et Anhang, som fortæller Bispens Striid med og Seier over en Dialecticus, som end ikke bag Forskandsningen af Kongebudet kunde bytte sig for at beskattes til Hielpekassen; og tilsidst Regnskab for Prinsessens milde Stiftelse.

For at befæste sit Magasin har Hr. Biskoppen udkastet sit Pligtanker. Et Anker kan vel holde paa Fartøiet, at det ei skal blæses bort; men det kan ei sikkre det for at blive læk, eller beskytte dets Takkel og Toug. Dog til at faae det sidste Ord kan Pligtankeret hielpe H. H., og det regner jo mangen en Disputator for vundet Sag. I can write as long as they can rail. Hr. B. viser sig i Fortalen til nærværende Magasinhefte misfornøiet med den Bedømmelse, hans Magasins 1te Hefte fik i Kritik og Antikritik No. 41, 1794, og henviser til Besvarelsen derpaa i Pligtankeret, som og findes, saadan som den er, i dette Ankers 2det Bind S. 171-199, og hvormed

hans Anhang i Magas. S. 446-454 staaer i Forbindelse. H H. igientager heri S. 171-174 Fortællingen om den Skræk, der overkom ham over det ofteomtalte Monitorium; og deri maae ingen modsige ham thi han maae selv bedst vide, hvad han følede. Men beklage ham maae man vel dog? S. 175 kan H. H. ikke lide det Udtryk, Rec. har brugt: Vi havde hørt, hvilket han vil have forandret til Vi havde læst. Ja vel; Vi havde læst, at Cancelliet havde som et Forslag fremsat Hielpekasserne i Hertugdømmene, men ingen af os vidste Beskeed med disse Hielpekasser, og det var jo og kun et Forslag, og Cancelliets Hensigt var kun den, at sikkre de flere Enker, som kunde blive i eet Kald, hver deres hele Pension af Kaldet. Dette kunde nu ogsaa skeet ved at ligne denne Udgivt paa Stiftets samtlige Præsteskab. Meer end een Gang om Aaret behøvede denne Repartition ikke at giøres; thi hvad der var taget for lidet eller for meget det eene Aar, kunde tages ind under det næste Aars Ligning. Ingen Modsigelser, ingen Fortrydelser kunde her finde Sted, intet var her at spørge om; det er kun Paaskud hvad H. H. herom melder S. 176. Der er stor Forskiel paa en superficiel Forestilling om en Ting og en til Lov-Regel foranstaltet Beskrivelse. De adskillige Modificationer kunde ikke vides. Eet er, at give sin Mening om en ubestemt Qvæstion, et andet, at sige sin Betænkning over et udførligen udkastet og Majestæten til Approbation forelæggende Forslag. Dersom Hr. Biskoppen havde ladet sin Concept til det ansøgende Reskript om Hielpekassen foriv jen circulere iblant Præsteskabet, havde han upaatvivleligen fra flere Hænder, end Recs., faaet

faaet Rettelser angaaende et og andet. Paa Fleerheden af Præsteskabets Stemmer for hans Hielpekasse maa H. H. ikke regne; thi enhver Landsbyepræst vandt jo 166 Rdlr. ved Gaardenes forhøiede Priis; kun de stakkels Kiøbstæd-Præster, hvis Gaarde ei tilhøre Kaldet, have intet faaet. Og hermed har Rec. besvaret Pligtankeret fra S. 177 til 185. De Nytter, H. H. beregner S. 185 og 186 af Hielpekassen, kunde og erholdes ved aarlig Repartition. Endnu er Hr. Biskoppen ikke frie fra Passion, da han udstyrer denne Deel af sit Pligtanker, og det skal Rec. bevise. H. H. anfører disse Recs. Ord: „Vist „nok skrev Rec. det i den Mening, at Hr. Prov„sten skulde meddele Hr. Biskoppen det, for at „H. H. kunde giøre Forslag, dersom han fandt „nogen af Fs. Anmærkninger grundede: men han „ventede mindst, at Hr. B. skulde indsende det „i Cancelliet, og det med saadan Recommenda„tion, som det har faaet." Enhver Mand i en roelig Sindsforfatning forstaaer meget vel, at det Ord Recommendation her er en Anvendelse af den Figur, som kaldes Katachresis, og skal tages i en modsat Mening, saa at dermed betegnes de ukiærlige Udtydninger og Stiklerier, Hr. B. har giort over Brevet i sin Commentation til Cancelliet. Men Hr. B. var nu ikke kold nok til at indsee dette, men bryder ud i Heftighed S. 187. „Recommendation vilde Rec. have for sit Forslag! „Da vendte han sig til den Urette." Fordi Hr. B. for 4 Uger siden havde indsendt sit Forslag til Cancelliet, kunde han jo nok derefter indgive en senere Forestilling, at han ved nøiere Eftertanke var bragt i Tvivl, om ikke disse Forandringer burde giøres i Forslaget, hvilke han indstil-

lede til det høie Collegii Omdømme. Dermed har Rec. besvaret Pligtankeret fra S. 187 til 194. S. 195 indvender Hr. B., at Rec. ei burde foriveien ansee Forslaget lige med Fundasen i en vis angivet Post. Jo gierne maatte han det. Udfaldet har viist, at han ikke feilede deri. Alle Omstændighederne gave den visse Formodning, at det vilde blive uti rogas. S. 197 har en Anmærkning, hvormed Hr. B. vil bevise, at Kalds-Indkomsterne i et vist Sogn have været angivne for 500 Rdlr. Rec. sætter herimod den Attest, han har taget af Notarius publicus i Kalundborg, og som han allerede i No. 38, 1794 har indrykket i Kritik og Antikritik, lydende, som følger. „Hr. Dr. Fleischer haver foreviist „mig den originale gamle Qvitteringsbog for Sognepræstens Embedsskat i Kalundborg, og jeg attesterer i Følge deraf, at Embedsskatten var fra „Julii 1768 til Julii 1770 qvartalsviis 9 Rdlr. „1 Mk. 12 ß., 1771, 8 Rdlr. 4 Mk. 13 ß., „1774 ved Procentskattens Afdrag, som for sig „nu og herefter skulde betales i Amtstuen, 4 Rdlr. „5 Mk. 11 $\frac{1}{5}$ ß. Callundborg den 5 Jan. 1795. „Th. E. Bartholin.“ Deraf følger, at Hr. Biskoppens paaberaabte Designation har en Skrivfeil, og vil han have mere Vished derom, saa maae han søge den i Rentekammeret. S. 194, 195. tilkiendegiver Hr. Biskoppen, at han inderligen har angret den Skrivemaade, han har brugt mod Rec. til Cancelliet; og ligesaa bevidner Rec. hermed, at han af Hiertet tilgiver H. H. denne Overilelse: men de Undskyldninger, Hr. B. anbringer for det, at han var blevet fortrædelig, dem kan Rec. ikke tage for gyldige. Thi Planen selv til Hielpekassen var ikke omstødt dermed,

med, at den imodtog nogle Forandringer, og Recs Person har aldrig saaledes fundet Naade for Cancelliets Øine, at dette Collegium skulde tænkes meget at agte paa hans Forslag, naar det ikke saae overvægtige Grunde paa hans Side. Cancelliet er fornuftigt, skriver Hr. B. S. 187, hvortil da ved de saa kaldte argumentis ad hominem søge at bringe disse Herrer paa sit Partie? Hr. B. taler om de 60 Rdlr., han har udvirket, som ordentlig Pension for Sognepræstens Enke i Kalundborg; i en roelig Sindsforfatning havde H. H. neppe brugt det Udtryk, Jeg har udvirket. Bevillingen derfor er af 26 Sept. 1788, men forveien under 16 Mai 1788 var den residerende Capellans Enke i Kalundborg bevilget en ordentlig Pension af 50 Rdlr.; hvorledes kunde nu det negtes Sognepræsten, som nys var tilstaaet Cappellanen i samme Bye, og som er bevilget næsten alle Kiøbstædpræster i Sielland? H. H. skriver: „Manden har ei liidt noget „Tab, enten paa Ære eller Velfærd." Hvad Velfærden angaaer, det maae komme an paa Cancelliets Samvittighed, Æren skal Rec. nok selv forsvare. Hr. B. havde saa tydeligen i sit Magasin betegnet Recs. Person, at denne fik Breve fra Adskillige, deriblant endog fra Personer, han før ei kiendte, som tilkiendegave ham deres Missfornøielse over denne Opførsel af Hr. B. Det er kun Selvforsvar, itke Hevn, (som H. H. kalder det) som Rec. har brugt. Han beklager Hr. B. meget, at han har ladet dette Arbeide, med at besvare No. 41 af Krit. og Antikr. 1794 bortage S. 199 over tre fulde Dage fra hans Embedsforretninger; et Arbeide og en Tid, som ingen kan sige har været vel anvendt.

vend. Nu fra Ankeret til Anhanget i Magasinet, der hører som Bøje til Ankeret. S. 446 finde vi en Kiøbstæd-Sognepræst, som vegrede sig for at erlægge Contingent til Hielpe-Enkekassen, paa Grund deraf, at Fundasen for denne Kasse siger udtrykkeligen 3die Post Lit. A „Naar en Præst „efter kongl. Befaling svarer overordentlig Enke„pension af sit Kald, er han imidlertid, saalæn„ge denne varer, befriet fra Contingent til Hiel„pekassen;" og han svarede just efter kongl. Befaling overordentlig Enkepension af sit Kald. Rec. kan ikke see rettere, end at denne Præst havde Føie til, at giøre det, han giorde; thi hvorfor skulde han ikke betiene sig af den Fritagelse, Fundasen havde givet ham. Han sluttede saaledes „Hvilken Præst, der efter kongl. Befaling „svarer overordentlig Enkepension af sit Kald, er, „saalænge denne Pension varer, befriet for Con„tingent til Hielpekassen? N. N. Kiøbstædpræst „svarer saadan en Pension. Følgeligen er han „for nærværende Tid befriet for Contingent." Videre: „Den Pension, som ikke er ordentlig, den er „overordentlig. Præstens er ikke ordentlig, følgelig „overordentlig." End videre: „Den Pension er „ordentlig, som svares efter almindelige og for alle „efterfølgende Tider og Personer gieldende Love, „og efter en bestemt Porportion, saadant er ikke „Præstens; følgeligen er den overordentlig." Nok videre: „Den Pension, som paalægges ved „besønderlige og paa Personer stilede Reskripter, „er ikke ordentlig, men overordentlig: denne „Pension er paalagt ved saadanne Reskripter; føl„gelig er den overordentlig" Nok engang; „Den „Pension, som ikke kunde gaae over til, eller „deeles paa Formandens Enke, skiønt hendes

„Mand

„Mand havde svaret den, den er ikke ordent-
„lig, men overordentlig: denne Pension beva-
„res udeelt til den første Enke, og den sidste En-
„ke faaer intet; følgelig er den overordentlig."
Rec. stiller saaledes Slutningerne frem, hvis
Kraft nok ingen, som forstaaer sin Logica, mis-
kiender; efterdi Hr. B. lader sig nøie med at pille
Stumper ud af Præstens Memoire; thi en rad-
brækket Kæmpe er bedst at stride med. Sandt
er det, Biskoppen vandt ved Oraclets Svar;
men en Moroe maae det dog have været for Præ-
sten, at see H. H. S. 448 plumpet i det philo-
sophiske Ertzkietterie, at han antager en Mid-
delting imellem at være og ikke være,
være paa Veien og uden for Veien, væ-
re efter Orden og uden for Orden. Far
da vel du gode gamle principium contradictionis!
Hr. B anfører Præstens for hans Sag anførte
Grund: „Da Enkepensionen til Provstinde N.
„N. ikke er ordentlig, maa den være over-
ordentlig, fordi her ingen Middelting kan sta-
„tueres." Og herpaa exciperer Hr. B.
„Jeg beder om Forladelse:" (ja han maae nok
bede om Forladelse, i det han begaaer en dø-
delig Synd imod Metaphysiken) „datur tertium
—" (der gives et Tredie, en Middelting imellem
at være og ikke være) „Personal-Pension (mon
ikke al Enkepension er Personalpension, i det den
svares af Person til Person?) „ — en saadan
„Pension, som efter kongl. Befaling maae sva-
res, for Exempel af Hr. N. N. i N. N. Sogn
„til Hr. N. N. Enke paa et andet Sted. Han
„er dog ikke fritaget fra Contingent til Hielpekas-
„sen, fordi han ellers ikke har anden ordentlig
„Enkepension af Kaldet at erlægge." Her er en
aabenbare logisk Synd, det rene petitio principii,
eller

eller at man antager det som beviist, som just skulde bevises, og slutter fra det. Hvorfor er denne Hr. N. Ns. svarende Personalpension ikke overordentlig Pension? og hvor er Beviset for, at han ikke er fritaget fra Contingent til Hielpekassen? Det, at han, for ikke at fortørne Bispen, ei har vegret sig for at erlægge Contingenten, er endnu intet Beviis for, at han er pligtig dertil — Maar tillader man sig ellers saaledes at kratte i et Lovsted, at lægge til og dreie det, som Hr. B. har giort S. 448 og 449? Efter Hr. Bs. Raisonnement S. 449 maae end videre overordentlig Pension ikke være overordentlig Pension. Med Cancelliet, som upaatvivleligen veed, hvad H. M. tænker og har tænkt, vil Rec. intet have at giøre: men det paastaaer han, at Hr. B. har S. 451 uretteligen appliceret Lovens 2 — 13 — 11 paa Provstinde A. H. H. siger: „Kiøbstæd-Præsterne maae i ældre „Tid have havt Leilighed til at sanke Midler; de„res Enker fik altsaa ingen Pension, og da nu „Efterkommeren, efterat Trang fandt Sted, paa„stod at Formands Enke skulde først have Hielp „af Fattiges Penge: men Øvrigheden modsatte „sig, fordi de Fattige havde selv lidet tilovers, „har vedkommende Provsteret heller vildet udvir„ke kongelig Bestemmelse, end selv decidere efter „Loven." Provstinde A. har dobbelt Portion af den Siellandske geistlige Enkekasse, og desuden 30 Rdlr. om Aaret af Kiøbstædkirken, altsaa af disse to Poster over 80 Rdlr. om Aaret. Saa fattig, som H. H. giør hende, var hun ikke, da hendes Mand døde, under hvis Embedstid den Kiøbstad var i sin allerstørste Flor, som han var Præst til. Fattigkassen der var da og i en herlig

Stand,

Stand, fordi Byen havde almindelig Velstand. Aldrig blev der forlangt Fattiges Penge til Enken, og hun vilde sikkerligen blevet meget fortørnet, om man havde budt hende Fattiges Penge. Successoris Kaldsbrevs er udstædt under 29 April 1773, og af samme Dato den 29 April 1773 er Reskriptet, som paalagte ham at give Pension til Provstinde A. hvad havde da Efterkommerne her at paastaae? Nu spørger Rec., hvorfor har Cancelliet ikke ogsaa, i Følge Lovens 2 — 13 — 11 tillagt Provstinde P. en ligesaadan Pension af Kaldet, da hun dog søgte derom, og hendes Omstændigheder, i Henseende til hendes mange uopdragne Børn, vare slettere, end Provstinde As.? Kongehuset blev sidste Provstinde saa naadig, af egen Kasse at give hende Bistand i hendes beklagelige Forfatning; Beviis er dette paa, at hun havde Grund til at fordre Pension af Kaldet; i Følge Lovens 2 — 13 — 11. Dersom en saadan Pension er ordentlig, hvorfor fik hun da ikke den ansøgte Pension? Rec. mener, fordi det ikke er ordentlig Pension. Loven bør være den samme for alle. 1782 er det ikke ordentlig Pension, som var bevilget 1773, men 1793 er det ordentlig Pension. Lad os høre, hvad Hr. B. siger hertil S. 451, 452.
„Imidlertid, om end første Eftermand efter Hr.
„Provst N. N. kunde betragte hendes Pension
„som overordentlig, fordi den blev ham paalagt
„ved Reskript af 29 April 1773, har dog Hr.
„N. N., som anden Eftermand, ikke Ret til at
„betragte den fra samme Synspunkt, saasom
„den allerede var indført og fastsat, (saa var det og for Provst P.) „da han kom til Kaldet. For
„ham er det virkelig en ordentlig Enkepension af

Kal-

„Kaldet; thi at den ved et nyt Reskript af 26de „Junii 1782 maatte ham paabydes, var allene „en Følge af hans ubeføiede Modstand.“ Kyllingen kan da kakle, førend den er kommet ud af Ægget! Mag. Fleischers Kaldsbrev til at være Sognepræst til Kalundborg er dateret den 26de Junii 1782, og Reskriptet, som paalægger ham at svare Pension til hans Formands Formands Enke, er dateret samme Dag, den 26de Junii 1782. Hvad skal man dømme om Hr. Bs. Sindelaug imod F., da han skrev saadant noget til Cancelliet? Dermed har han forført den Medbroder, som han sigter paa i Pligtankeret S. 189, men som flere end Rec. ønskede uberørt af H. H., til at sige det samme efter. Der er en Nødvendighed i at, Pensioner, lydende paa et vist Navn, som samme skal ydes af, maae søges fornyede, naar den Pensiongivende døer; thi ellers var Eftermanden ikke forbunden til at svare dem, og det har været Aarsagen, hvorfor sidste Reskr. udkom. Det Øvrige af H. Hs. Raisonnement, bragt i Form, giver en saadan Slutning: Hvad som var overordentlig Pension for Een, er ikke overordentlig for den Anden, skiønt Sagens Natur og alle Omstændighederne ere for begge de samme. Pension til Provstinde A. var overordentlig for P., fordi den blev ham paalagt ved Reskriptet af 29de April 1773. Derfor er Pension til Provstinde A. ikke overordentlig for F., fordi den blev ham paalagt ved Reskriptet af 26de Junii 1782. Cancelliet maae vide, at, havde der hvilet 60 Rdlrs Pension paa Kalundborg Sognekald i Aaret 1732, saa havde Mag. Fleischer ikke taget imod det: dette er Svaret til dets sidste Conclusionspunkt.

Nene

Neue Allg. Deutsche Bibl. 15 B. 1795.
B. Münter: Oeffentliche Vorträge über die Reden und Begebenheiten Jesu 2c. Neunter Theil. Kopenhagen 1793. Prækener om Lazari Opvækkelse ere fortrinlig vigtige. Forfattedes hverken Lærdom, eller Aandsgaver eller Veltalenhed for Prækestolen. For Middelklassen vare hans Prækener særdeles passende og brugbare: men den dybere Sandhedsforsker har han ikke altid fyldestgiort, hverken i Materiernes Udarbeidelse, eller Foredraget selv. Nogle af hans Levnetsomstændigheder anføres. S. 465.

Subscriptions=Plan.

Omtrent ved Paaske=Tider, udkommer paa Boghandler Buch's Forlag Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære, et Priisskrivt tilkiendt ved Naturhistorieselskabet den første af Hr. Geheimeraad Bülow udsatte Præmie. Foruden en Beskrivelse over de danske Planter, og de fremmede, som enten dyrkes eller med Fordeel kunne dyrkes hos os, indeholder dette Skrivt deres Anvendelse i Oeconomien og Medicinen, tilligemed en kort Plantephysiologie, Forklaring over nødvendige Konstord, og en Anviisning til at brugе Systemet.

Ved at føre et Sprog saa fatteligt, som Materien tillod, og ved at tagе Beskrivelserne nøjagtig efter Naturen selv, har Forfatteren søgt at opnaae den Hensigt, Hr. Geheimeraaden havde ved Prisernes Udsættelse: At giøre denne vigtige Green af Naturhistorien mere almeennyttig for Fædrenelandet. Til dem, som inden Februarii Maaneds Udgang behage at subscribere herpaa hos Forlæggeren Boghandler Buch, boende i FriderikSborggaden No. 89, overlades Arket paa Trykp. for 3 ß., paa Skrivp. 4 ß. Bogen vil blive henved 40 Ark stor. For andre Kiøbere bliver den siden dyrere.

J. W. Hornemann.

Kritik og Antikritik.

No. 42.

den 17 Februarius 1796.

Kritik.

(74.)

Skrivter, oplæste i en Samling af Studerende ved Upsala-Akademie, af det Svenske oversatte ved Jens Kragh Høst, Æres-Medlem af det Stokholmske Selskab for almene medborgerlige Kundskaber.

Kjøbenhavn 1795, trykt hos Hof-Bogtrykkerne N. Møller og Søn. 59 Sider eller 4 Ark i 8.

Blandt de saakaldede Universitæter, (et Akademier,) som burde være almindelige Læreanstalter for hele Nationer, hvor Ungdommen kunde vejledes til alle brugbare Kundskaber og Udøvelsens grundigste Theorier, udmærker Upsala sig, fremfor alle andre udenfor Tydskland, ved grundige Læreres tilstrækkelige Antal; endog frem for Gøttingen, ved den Opmuntring, som hine Lærere give deres studerende Medbrødre, til selv at prøve deres Evner til Skrivters Udarbeidelse, som maatte være Trykken værdige. Nogle af disse veltænkende Lærere have ogsaa allerførst afskaffet den pædantiske Uskik, om Økonomiske og Cameralske Emner at skrive og disputere paa Latin. Men det nys af Regjeringen under-

te Selskab gik endnu et Skridt videre. Disse oplyste unge Mænd indsaae, at de ei blot derfor understøttes ved Nationens Formue, at de skulde læse, lære udenad, og broute med ufordøjed Læsning: men at de skulle øve sig i at tænke, og som Fædrelandets Sønner allerhelst at tænke over Sandheder, hvorved Nationens moralske Lyksalighed forøges. Som Prover paa deslige Meditationer udgav Selskabet disse Medlemmernes Taler; og som Mønstre for vore Studerende oversatte Hr. Høst dem, for ogsaa derved at gavne vor Nation. Men, desværre! ere vel de fleeste af Samlingens Exemplarer, tilligemed saa mange andre lærde Verker, brændte hos Hofbogtrykkerne, den 6te Junii 1795.

Talerne ere kun 7, og deriblandt den 3de næsten alt for kort. Den første kæmper mod Adels- og National-Indbildskhed, om begge hvilke et kraftfuldt Sted S. 11 fortjener at udmærkes. „Den qvæler al sand Natur-Evne, fortærer alle fortjente Laurbær, udslukker Nidkjærheden for Almeenvel, leder os fra fælleds store Öjemeder, berøver Dyden Venner og Fædrelandet Medborgere, forstyrrer den blide Rolighed, Forsynet skjænkede vore Ungdomsdage, og indgyder i vore Hjerter, hvad Naturen for ævig haver villet holde ude derfra." En endnu lavere og unaturligere Fordom skal herske paa de Svenske Universitæter; at tilsidesætte duelige unge Folk, blot fordi deres Fødsel og Opdragelse skeede i et Landskab eller et Bispedom, hvis Børn ei agtes andre lige. (De Danske Professorer have for den største Deel hidtil, efter samme lave Esprit de Corps, udelukket Nordmænd

og

og Holstenere, fra Stipendier, og især Reise-Stipendier, hvilke dog alle ere fælleds National-Gods.)

Den anden Tale, S. 15-23, er fuld af kjække Sandheder. Forfn. angrer, at de Svenske for 700 Aar, fordi Forfædrene indtil den Tid kun havde kjendt faderlige Konger, ei brugde Varsomhed nok ved at vælge Stats-Bestyrere, hvis Myndighed ved Love ei tilstrækkeligen var indskrænked. Han paastaaer, at den hele Nation endnu ikke haver billige Love, fordi disse ei grundes paa Menneske-Ligheden, som Frihedens faste Grundvold. — Men, ved al hans Enthusiasmus for Menneske-Rettighederne glemmer han dog ikke den ligesaa vigtige Grundlære om Borger-Pligter, og tilstaaer rigtigt, at Frihed ei kan grundes uden Dyd eller rene Sæder. (Netop denne ulykkelige Mangel skilde saa mange Franske ved deres Friheds Nydelse: thi hvor skulde almindeligt rene Sæder komme fra, hos en Nation, som i 2 Aarhundrede havde maattet glemme Dyden under lastefulde Ludviger; og som fortæredes ved en talrig Adel, der agtede det for Sædelighed, at efterabe de afskyeligste Hof-Sæder? Den underkuede Nations første Mangel paa Tillid til sig selv havde da den uhældige Følge, at den anbetroede sin Velfærd til de egennyttigste Repræsentanter, til Advocater og Præster!) Belærdt ved disse ulykkelige Erfaringer, formaner Forfn. sin Nation, ikke at forhaste Frihedens Nydelse, men hellere ved sand Oplysning og Dyd at gjøre sig denne værdig. Dyden vil tillige frembringe den Højhjertedhed, at Nationen, naar omsider Friheden sejrer over Undertrykkelsen, ei vil

hæv-

hævne sig paa de forrige Voldsmænd. — Altsaa er den Frihed, Forfn. haaber for sin Nation, ingen voldsom Revolution, men blot en Forædling, fremledet ved Forsynets Haand. Og alligevel kunde Regjeringen ikke lide disse sande christelige Grundsætninger: men lod ved Aristokrater mislede sig til at fordømme denne guddommelige Frihedslære!

I den 3de korte Tale, S. 23-26, berører Forfn. kun den historiske Sandhed, at Friheden aldrig saaledes havde taget Afskeed med Menneskene, at den ikke hist og her endnu skulde have lyksaliggjort en og anden Nation, eller nogle enkelte dydige Folkeslag; hvoraf da de undertrykte Nationer kunde tage sig et Mønster paa sand Frihed, grunded paa Dydens og Lovenes Herredømme. Især kaster han sine Øjne paa de kortsynede Aristokrater, som ville indbilde oplyste Borgere, at, fordi den Franske Nation endnu ei kunde naae sit herlige Øjemeed, derfor ingen dydigere Nation skulde kunne opreises af Undertrykkelsens Støv, saafremt kun dette ei haver qvalt den ædle Friheds-Længsel.

Ligesom allerede den 2den Tales Forfatter drev paa Opdragelsen, som Middel til spæde Borgeres Oplysning: saa opofres den hele 4de Tale til dette vigtige Æmne. Hvad endnu ingen af de nyere Lovgivere, uden de Franske Borgervenner, haver iverksat, — at underrette Almuens Børn om den Stats-Ret, som fortælles dem at være indført til deres fælleds Borger-Lyksalighed, — denne høje Pligt anbefaler Hr. Forfn. sine Medbrødre, de tilkommende Folkelærere. At saa betydelig en Pligt mod Almuen hidtil ei blev opfyldt af Lovgivere og Befalingsmænd,

mænd, sammenligner han meget passeligen med den Pavelige Skik, at lade Almuens Børn læse Latinske Bønner, uden tillige at befale, at disse i et hvert Tungemaal skulle oversættes. (Her kan tilføjes, at, da nyere Religionslærere rigtigen have indseet, at Fornuft-Religions-Underviisning burde forudsendes for den aabenbarede, de samme ogsaa burde have underrettet voxne Børn om Borger-Rettigheder, førend de indskærpede dem Borger-Pligter mod Øvrighederne. Og hvorfor ikke ogsaa om Borger-Ligheden? især da vor guddommelige Lovgiver Jesus saa tydeligen haver sagt, at den Agtelse, vi bør bevise mod Fattige eller ringe Folk, af ham saaledes paaskjønnes, som om vi beviisde Ham Selv en Velgjerning). Hr. Forfn. raader ogsaa til, i Korthed at underrette Almuen om dens Fødelands Fordele og Mangler, det er, i Kunstsproget, en Almue-Statistik. At til saa mangfoldig en Underviisning Børns Skole-Timer ei vilde være tiistrækkelige, gjendrives ved den heldige Erfaring, at jo mange Almuemænd, som blot ere blevne underviiste i Dogmatiken, alligevel have saa megen Videlyst og sund Sands, at de gjerne høre noget fortælle om fremmede Steder og Folkeslag, samt om disses Bedrivter. Lad kun Folke-Lærerne flittigen fortælle nyttige Ting udenfor Katechismen, især ved de i nogle Stater foreskrevne Søndags-Besøg paa Landsbyerne: saa vil den skjønsomme Ungdom ligesaa opmærksom tilhøre, som den Tydsk-Katholske og den Russiske Ungdom i Normal-Skolerne. — Men endnu meer burde Religionslærere tillige have og udbrede Kundskab om Menneskets dyriske Natur, Sundhedens

Ved-

Vedligeholdelse, Lasternes pathologiske Følger, og herved kyse Ungdommen fra Lasternes slibrige Bane. — Af Folkelærernes Exempler og kjærlige Raad burde ogsaa Almuen lære en fornuftigere Husholdning, end der nu findes hos saa mange, fordi deres Lærere blot have indprentet dem Dogmatiken. (Anm. beder ved denne Lejlighed Nordia's patriotiske Hr. Udgiver, at han vil anbefale sine ædle Svenske Venner, for deres Almue at oversætte en af de lærerigste Historier om Bønder, som ved Fliid og Husholdnings-Indsigt bleve velhavende, hvoraf Tydskerne have forskjellige.) Men naar Hr. Forfr. S. 37 siger, at ingen Regjering kan nævnes, som gjorde Oplysning og Menneske-Lyksalighed til sit Hoved-Formaal: maa han ei have læst noget om den sidstafdøde Først-Biskop af Bamberg og Wiezburg; dersom man end ei aldeles vilde tilstaae Kurførsten af Mainz, og især dens tilkommende Efterfølger, stadigen at have samme Formaal for Øjne. Begge disse Exempler bevise tillige, at oplyste Adelsmænd kunne være ypperlige Regenter, naar ikke Egennyttighed sløvgjør deres Følelse for Menneske-Vel. Men gyselig er den Erfaring, at den tærende Mængde (Krigs-Standen i protestantiske Monarchier) udtømmer Skattekamrene saaledes, at der til almindelige Oplysnings-Skoler for Almuen ei er noget tilovers. Hr. Forfr. raader til, at Landsbye-Præsterne skulde tage den betydeligste Underviisning paa sig, og derimod hellere holde færre Taler, eller forvandle disse til Sokratiske Samtaler. Det vil da nu komme an paa, om Regjeringer og Biskopper

ville

ville tillade Oplysnings-Skjær, paa Kirkevæsenets og Dogmatikens Bekostning?

Forsn. til den 5te Tale forsvarer Samfundslivet eller det borgerlige Selskabsliv mod Rousseauiske Bebreidelser, S. 39-47. Det syndigste Sted S. 43 f. kan Anm. ikke undlade at udskrive. „Fornødenheder og Begjerligheder forøgedes ved Stats-Indretningen; men ved denne forøgedes og Midlerne til at fyldestgjøre hine. Endnu, efterat Snildet synes at have udtømt sig, for at finde paa nye Gjenstande for Begjerligheder, endnu kan maaskee Ingen bevise, at ikke samme Begjerligheder altid have opvakt Opfindelses-Evnen til sin Tilfredsstillelse. Under Hæftigheden af vor Attraa bebreide vi ofte vor Ufuldkommenhed; og da først, naar vort Ønske nærmer sin Opfyldelse, mærke vi vor Lykke, at have savnet. Jeg paastaaer ei, at ikke Menneskers Begjerligheder kunne være umaadelige: jeg troer blot, at vi kunne fyldestgjøre dem til den Grad, som udfordres til vor Lyksalighed; — at, naar de af Vildfarelse overdrives, vi da ei savne Oplysning om vor Feiltagelse, samt advares imod nye. End videre, at Kundskaben om Statens Ojemeed kan lede til at fastsætte sikkre Regler for vore Begjerligheder; og at den Lyksalighed, vi vinde ved at følge dem, er stor nok til at vække vor Attraa." — Vore unge Læsere tillade os, med Hensyn til dem, ogsaa at udskrive et Sted af denne Tales Slutning. „Vi ere vort Fødelands Haab! I Hengivenhed til Medborgerne, i Stræben efter at gavne, i Kjærlighed til Orden, i Nidkjærhed efter at formere almeent Vel, at søge Sikkerhed under Lovene, og en Gang at forplante Dyden

ved

ved vore Lærdomme og vore Exempler deri, skal Ingen overtræffe os."

Den 6te Tales Forf. gjendriver S. 47-53 den aristokratiske Indbildning, at den borgerlige Ungdom ei bør eftertænke Regjeringens Grundsætninger. (Thi, uden at gjentage af den 5te Tale, at Ungdommen er Nationers Haab, hvoraf den tilkommende Oplysnings Udbredelse bør ventes, — er det jo dog blot den borgerlige Stand, som undertykkes i Aristokratierne; og den borgerlige Ungdom, hvis Blod allerhyppigst opofres, naar Adelen misleder Konger og Ministre til uretfærdige Angrebskrige, for paa Medborgernes Liig og sønderskudte Lemmer at løfte sig til højere Æresposter.) Men, som det gaaer med de fleste Stridspuncter, at deres Forsvarere gaae for vidt, saa erklærer og saa denne kjække Mand alle andre Videnskaber for unyttige, saa længe Menneskeretten ikke paaskjønnes. Saa slemt staaer det dog ikke med Mathematiken og Naturvidenskaberne, hvilke tvertimod have naaet deres nuværende Højde iblandt undertrykte Nationer, hvis Philosopher ikke vovede at tale og skrive om Menneskerettigheder. Og Natur-Historien, denne guddommeligste blandt alle Kundskaber, haver jo lært os, at blot Tigere, Hyæner og Hestebjørne, Ilder, samt flere Rovfugle, dræbe andre Dyr, uden ved Sult at nødes dertil. Heraf kunde jo Philosopherne lære, hvad de Førster og Ministre ere, som tænke paa Erobrings-Krige; og at disse umueligen kunne have en guddommelig Ret til at lade Nationens kjækkeste Mænd slagte af bar Egennyttighed og Gjerrighed; eller, naar Førster og deres Generaler ere meer binde-

ga-

gale, for at have den djævelske Ære at underkue Medmennesker. — Rigtigere er Forss. Bebreidelse for den lærde Stand, som en tærende Udvært af Borger-Standen, hvilken den skammeligen forraader, saasnart den smigrer Førster og Ministre. Fuldkommen Ret haver han ogsaa, naar han siger, at det vilde have været større Hæld for Mennesket, om alle Studerende havde dyrket (Naturkundskab og) Menneske-Ret, end da nu de fleste ved Dogmatiken ere blevne til unyttige, og deels overmaade skadelige, endog ubrugbare til at vejlede Ungdommen til sand Viisdom. Rigtigt nok vilde Menneskene, dersom de for 700 Aar, og end kun for 300 Aar, havde havt tydelige Begreber og Følelse for Menneskeret, ei have tilladt, at uretfærdige Angrebs-Krige havde maattet føres, og de nuværende Regjeringer maatte have naaet den gyselige Myndighed at paalægge Nationerne Gods- og Blods-Skatte til saadan Krigføring. Allermeest for Erobringens Skyld, og først siden efter, for at hævne Første- og Adel-Stoltheden paa Modsigerne, flød vore Fædres Blod, og nogle Uskyldige maatte sukke i Fængsler eller miste Hovedet, for at have spurgt: Hvo gav Kongerne og Adelen denne Magt? — At saakaldede Lærde have holdt Lovtaler, over Inqvisitions-Bødler ligesaavel som over gyselige Krigshelte, er desværre sandt nok: men at Philosopher ei havde vildet opofre een Dag til at skrive om) deres Slægts Redning fra Inqvisitionen, S. 52, er usandt. Saavel Tydske som Franske Katholiker have ivret imod Inqvisitionen: men hvad hjalp det, saalænge der vare Førster og Mini-

stre

sere, som kaaldte Pavens og Munkenes Myndighed over Lægefolk, tilfreds at de selv bleve trygge for Baalet. Kun en Nation som den Franske skjælver ikke for Pavens Bandstraaler; og Pius VI er saa klog, ikke at gjøre sig latterlig, ved at ville løsne Frihedens Forsvarere fra den Eed, de have svoret Nationen. — Tilsidst ønsker Hr. Ffn. at Forstandens Dyrkelse maatte faae en anden Syns-Punkt, et meer udstrakt, nyttigere og lyksaligere Formaal, end Dogmatiken. Ønsket er alle christelige Philosophers Ønske: men det forudsætter hos Regjeringerne meer Indsigt, end der kan ventes af Jurister; meer Nidkjærhed for Sandhed og Menneske-Vel, end der sædvanligen findes hos Aristokrater. For at tilkommende Folkelæreres Forstand maatte dyrkes, istedet for deres Hukommelse, udfordres 1) at de ei længere efter pædantiske Læremaader burde pines med latinske Bøger, som hverken indeholde Børne-Moral eller Naturkundskab. 2) at hver Student, der blot opramser Dogmatik, burde forkastes, som ubrugbar til en Folkelærer: men derimod 3) at enhver, der med Sokratisk Føjelighed og Blidhed forstaaer at undervise og katechisere Børn, samt den fuldvoxne Ungdom af Almuestanden, maatte faae de meest indrentende Sognekald, uden at spørge efter hans Sprogkundskaber, dersom han kun flittigen vilde vedblive at undervise dem, som ere hans Omhu anbefalede. Saa længe ikke Regjeringerne eller Consistorierne blive overbeviiste om, at Almuen er Nationernes vigtigste Deel, og følgeligen den hele Underviisnings første Formaal: saa længe er der ikke at tænke paa, at Forstands-Dyrkel-

ikelsen maatte faae Overhaand over den pædantiske Hukommelses-Lærdom. Skulde dette sidste engang finde Sted, saa vilde da ogsaa den uhældige Lærde-Stand falde bort, og ikke længere spørges, om En er lærd, men om han er fornuftig. Nogle enkelte Folk, som kunde finde Fornøjelse i at være Boglærde, vilde dog alligevel findes; og disse, dersom de trængde dertil, burde da belønnes med gode Indkomster, eller med blotte Professor- eller Højlærer-Titler, dersom de vilde umage dem at fortplante deres Lærdom. Men uden denne Betingelse burde denne Titel ikke uddeles; og aldrig afhænge af Patroners Naade, heller aldrig ansøges om: derved vilde allerede endeel nedrig Smiger falde bort, som fattige Lærde saa tidt have ødslet med.

Da Undertrykkere ei kunne taale, at deres Underhavende tale om Menneskeret, vil den 7de Tales Forf. S. 54-59 hellere tale om Menneske-Værd, hvor hiin grundes paa. Saa ugjerne end Adelen vil tilstaae, at en Daglejer skal have samme Værd, ei at tale om et meget højere, end en Dagdriver, som enten arrangerer Spillepartier, eller staaer bag ved en Stoel eller bag paa en Karret: saa giver dog denne Taler de Fornemme atter nogen Betryggelse for de Borgerliges Hævn. „Hvor uretfærdige, siger han S. 57, ere ikke Menneskets Klager. Et Flitter, et arvet Fortrin, et tomt Navn vækker Avind; — atter en Virkning deraf, at Mennesket ikke skjønner paa sit sande Værd. Hvorfor undersøge, om hvert Menneske ejer lige Ret til det, som — fornedrer det? Ligger da vort Værd i en Hjelm paa vort Vaaben, eller i en Plads ved Thronens Fod, eller i en Titel for vort Navn,

Navn, eller i en Sølvplade paa vor Kjole? Eje vi ikke med alle Medborgere lige naturlig Ret til dette Flitterverk, saa bør vi dog ikke beklage os; thi de Ting udgjøre jo ei Menneskets Værd. Men, eje vi hiin naturlige Rettighed, hvorfor ikke villigen gjøre et Offer deraf, til en Fornøjelse for dem, som deri finde deres Lyksalighed og eneste Værd?" Til vor egen Husvalelse tilføjer Forfn.: „Gav Forsynet os ei Guld og Højhed, saa frelsde det os tillige for sammes Fristelser og Farer; vi ere endda alle kaldede til den sande Højhed, Hjertets og Dydens. Førde det os ikke ind i den store Verdens Stads og Fjas, saa gjengjældes denne ubetydelige Forurettelse af Naturen, hvis Fornøjelser ere vore." End videre, „Med rene Sæder, med indbyrdes Fortrolighed til hverandre, med tilfredsstillede Hjerter, kunne vi glade gaae vor Skjæbne i Møde, visse paa vort Værd og vor Belønning; thi vi eje dog alle — et Hjerte! Roelighed og Fornøjelse er da vor Ret, og maatte denne Uskylds og Freds blide Hvile herske i vore Bryster, ligesom omkring os!" „Omsider," Det er den, som skal gjøre os Fødelandet kjært, dets Love hellige, endog med deres Mangler, indtil disse vorde opdagede og rettede. „Han slutter med hiin Attikers Ord, „Maatte Athenen være lykkeligt, selv under Aristides!" — Ak! dette blev den ædle Talers sidste Ord! da blev Sælskabet ophævet!

Noget om Eftertrykning.

(af Heinzmann, Ueber die Pest der Literatur. S. 235 og folg.)

„Hvo der ikke betragter alt igiennem Egennyttens Briller, vil indsee, at der gives mange Sider, fra hvilke Eftertrykning kan findes god og ædel; og her gielder ligesaa lidet en i Almindelighed fordømmende Dom, som en Handlings Moralitet eller Umoralitet uden Indskrænkning er lige. Man maae være ganske uinteresserede Mennesker, naar man med nogen Vægt vil tale over denne Sag; Mennesker, der endog imod sig selv vil bringe Retfærdigheden et frivilligt Offer, naar det er fornødent. Men hvo ere de, der hidtil paa denne Maade have undersøgt Eftertrykning?"

„Griber Eftertrykkeren saa vidt om sig, at det bliver hans sædvanlige Beskiæftigelse, uden Hensigt til hvorledes eller hvor; da er han en af de afskyeligste Brigands, som ethvert Rov er velkomment, og som feeder sig baade med den Retfærdiges og Uretfærdiges Gods. Fy det onde Menneske!"

„Ganske anderledes er Tilfældet, naar man eftertrykker Værker, som ellers vilde blive lidet bekiendte iblant os, endskiønt de fortiente at være det, og som man ikke uden stor Bekostning og megen Møie kan faae. Saaledes have endog de bedste Boghandlinger ingen Betænkning giort sig over at eftertrykke Udlændingers Værker. Nicolai eftertrykte den Engelske Udgave af Popes Works; Maurer i Berlin de bedste Franske Digtere og Prosaister; Walther i Dresden adskilligt af alle fremmede Sprog; Fritsch i Leip-

Leipzig Burserius de medicina m. m. Og saaledes bleve Boerhaaves, Newtons, Linnæi og andre store Skribenters Værker eftertrykte af de anseeligste Boghandlere, hvilket man regnede dem til sand Fortieneste; ligesom ogsaa Publikum blev dem Tak skyldig, saasom Originalerne næsten slet ikke, eller kun til en enorm Priis, vare at bekomme."

„Uden Omstændigheder eftertrykkede Boghandlere fremmede Nationers Værker, som man kun vanskeligen kunde bekomme, og man roeste denne Industrie. De Hollandske Boghandlere trykkede alle de Franskes Værker skiønnere og bedre, og forhværvede sig Roes derved. Saaledes skulde alle Eftertrykkere speculere! Ogsaa i England eftertrykke Irlænderne alt hvad der tilhører deres Landsmænd, de Londonske Boghandlere, som mod hine vise sig saa overmodige; og de Engelske Bøger komme ved disse Eftertrykende og til de Amerikanske Colonier. I Frankrig gave Lyonerne de Parisiske Boghandlere mangt et Smæk ::: For de bedste Franske Huses Regning blev deres Landsmænds Værker eftertrykte i Schweiz og Brabant. Grændseboghandlerne vare stedse beskiæftigede dermed, og Avignon drog den største Fordeel deraf."

Derimod trykkede igien Franzoserne og Schweizerne Hollændernes bedste Originalværker efter. Jeg nævner kun Dictionnaire critique de Bayle; le Dictionnaire de Moreri, de Richelet, Ottonis Thesaurus, Histoire d' Angleterre, de Rapin Thoyras; Histoire univers. de Thou; Histoire de Louis XIV. par la Hode m. m. Den forrige Brandmüllerske Eftertrykningsfabrik i Basel stod sig i mange Aar vel, blot fordi de Franske ideligen gav den at bestille; ligesom

endnu det Thurneiseiske Trykkerie næsten allene derved har giort sig berømt. De Engelske Autorer, som det leverer, ere saa fortrinlig gode og til saa let Priis, saa skiønne og correkte, at de af Venner og Fiender søges med Begierlighed, og foretrækkes endog de Engelske Originaler selv. Saa vidt jeg veed, har dette Foretagende fundet almindeligt Bifald."

Anmærkn. Har Heinzmann Ret, hvorfor da Repertørens Ophævelser over den Gyldendalske Udgave af Rosenmüller's Scholia? Værket er jo udenlandsk? Udgaven er jo mere end blot Eftertrykning? Penge blive jo derved i Landet, som ellers maatte vandre til Tydskland?

Neue Allg. Deutsche Bibl. 12 B. 1795.

Beylage und Nachlese zum fünften Bande von Cramers Klopstok: er und über ihn. I denne Antikritik mod Konstdommere, som ikke slavisk have kunnet krybe for den store Klopstocks Fødder, har den lille Cramer atter givet et stærkt Beviis for, at han ikke kan helbredes. S. 125.

J. W. Christiani: Die Lehre von der geometrischen und ökonomischen Vertheilung der Felder, nach der dänischen Schrift des Herrn Niels Morville bearbeitet. Göttingen 1793. Hofraad Kästners Fortale er særdeles lærerig. Bogens Giennemlæsning har skaffet Rec. nogle behagelige Timer. Indholden angives. S. 265.

H. v. Hedemann: Carl von Elendsheim ꝛc. Schleswig 1792 — 93. Forf. er en ligesaa usvet Skribent, som Menneskekiender. De her sammenkastede Begivenheder ere uinteres

sans

sante, og Sproget ureent og nødelt. Det værste er, at endnu en Deel kan ventes af denne Plan- og Smagløse Roman. S. 406.

H. Harries: Der fromme Seefahrer. Flensburg 1792. I alle Henseender fortiener denne Bog at anprises. Indholden er, ligesom Foredraget og Indklædningen, fuldkommen hensigtsmæssig. S. 436.

Neue Allg. Deutsche Bibl. 13 B. 1794.

P. Burdorf: Predigten über die Evangelien. Schleswig 1793. Hverken i Hensigt til Materiernes Valg, eller Udførelsen, henhøre disse Prækener blant de slettere. Foredraget er fatteligt, og hæver sig til rørende Varme. S. 27.

K. G. Kühn: J. R. Deimani von den guten Wirkungen der Elektricität in Krankheiten. 2ter Theil. Kopenhagen 1793. Optegnelserne af Deiman gik til 1779. Kühn leverer Fortsættelsen. Nytten af saadan Compilation for den praktiske Læge kan Rec. ikke fuldkommen indsee. S. 441.

Halem: Andenken an Oeder. Altona 1793. Uden Partiskhed, i et reent og værdigt Sprog, indblandes interessante Bemærkninger, og Udtog af Oeders Skrivter, i Fortællingen om hans mærkværdigste Levnetsbegivenheder, og hans Fortienester af Videnskaberne. S. 527.

Trykfeil i N. 38.

S. 603, l. 1 Nødfaret skal være Recensentens Grødfad.

Kritik og Antikritik.

No. 43.

den 24 Februarius 1796.

Kritik.

(75.)

Dr. Joh. Henr. Fricke's, fordum Rettens-Lærers i Kiel, Grundsætninger af Haandverkernes Ret, oversatte, med Anmk. og Tillæg af de Danske og Holsteenske Love forøgede, som ogsaa forsynede med en Indledning af Joh. Sigfr. F. V. v. Neynaber, Volontaire i det Tydske Cancellie.

Kjøbenhavn 1795, trykt hos J. F. Schulz. 10 trefierdedeele Ark i 8.

Salig Prof. Fricke var en af de Lærere, som den Russiske Kaiserinde lod indkalde fra Gøttingen til Kiel, for paa nye at bringe Universitætet i Vejret, efterat de Danske Holstenere havde faaet den Befaling af Cancelliet, at begynde eller fuldende deres Studeringer i Kiel. Da altsaa Forfatteren, kort før hans Død 1775, fik vor Indfødsret, fortjener denne hans Lærebog desmere vor Agtelse, da den desuden, i Henseende til den almindelige og især Saxiske Tydske Haandverks-Ret, er den fuldstændigste, hvor tillige de brugbareste Skrivter om enkelte Æmner ere anfør-

førte. Men de Forøgelser, som vor flittige Hr. v. Neynaber haver tillægt paa behørige Steder, fortjene desmere at paaskjønnes, da i den nyeste Trætte om Haandverkernes gamle Tydske Rettigheder ideligen spørges, hvor vidt de Danske og Holsteenske Love hidtil have samtykket eller indskrænket hine. Dog haver Bogen den Ubeqvemhed, at ikke Indholdets Angivelse er bleven tilføjed; hvilken Mangel derfor Anm. her vil opreise til Brug for dem, som flittigen ville betjene sig af Bogen. Om Hr. v. N's lærerige Indledning skal siden efter blive talt.

Iste Afdeling om Haandverkere og Lauge i Almindelighed, §. 1-9, S. 1-11. IIden Afd. om Laugs-Articler og Haandverks-Lauge, §. 10-22, S. 12-25. IIIde Afd. om Haandverkernes Collegialske Form, §. 23-33, S. 26-40. IVde Afd. om Laugs-Jurisdiction og Laugs-Straffene, i Særdeleshed om at skjælde og opdrive. 1 Capitel, om Laugs-Jurisdictionen, §. 34-41, S. 41-52. 2 Cap., om at skjælde og opdrive, §. 42-49, S. 52-63. 3 Cap. om Haandverkernes Oprør, §. 50, S. 63 ff. Vte Afd. om de til Haandverket henhørende Personer, 1 Cap. om Mæstere, §. 51-61, S. 66-80. 2 Cap. om Læredrenge, §. 62-68, S. 81-89. 3 Cap. om Svendene, §. 69-75, S. 89-109. VIte Afd. om Laugs-Tvang, Fuskere og Bønhasere, §. 76-81, S. 109-133. VIIde Afd. om Frimæsterskabet, §. 82-85, S. 133 f. VIIIde Afd. om Hof-Haandverkere, §. 86 f. S. 134 f. IXde Afd. om Verkstedets- og Haandverks-Redskaberne, §. 89-91, S. 136-40. Xde Afd. om Haandverks-Kram §. 92-95, S. 140-145. XIde Afd. om

om Hellig- og Arbeids-Dagene §. 96-99, S. 145 ff. XIIde Afd. om flere Lauges Grændse-Trætter; §. 100-124, S. 147-55.

I Indledningen forsvarer Hr. v. Reynaber Laugenes Uundværlighed, til paa mindst bekostelig Maade at vedligeholde Ordenen i Stæderne; og vi bør alle tilstaae, at i vore Demokratiske Tider Laugenes indbyrdes Bestyrelse synes at være rimeligere, end dersom Øvrigheder, som ei ere af samme Haandverkslaug, skulde have at befale over Indretninger, hvorom de ikke have tilstrækkelig Erfaring. Haandverkernes Grundlove i sig selv ere Naturens Bud; thi i dem hersker netop den Liighed, som kan finde Sted blandt Mennesker. Læredrenge bør, i Henseende til Haandverks-Arbeidet og gode Sæder, lyde en Mæster og skjønsomme Svende: men de behøve ikke at gjøre Huusgjerninger eller gaae i Ærender, naar de af egen Formue kunne føde sig. Men om end fattige Børn misbruges af uskjønsomme Mæstere og Svende: saa vide de dog alle, at de, efter overstandne Læreaaringer, have samme Ret til at blive Svende og siden Mæstere, som de allerrigeste Drenge. Svende faae deres Arbeide betalt efter deres Duelighed; og skjønner ikke den ene Mæster paa det, saa have de Lov til at søge sig en anden. Alle kunne, ved egen Formue eller fremmed Understøttelse, snart blive Mæstere; og have end visse Stæder et indskrænkt Antal, eller tillade ikke Fremmede at blive Borgere, saa er der dog endnu i de fleeste Stæder Frihed nok for alle. Det største Onde, som uden for England og Frankestaten samt Nedrelandene, forhindrer Haandverkernes Velstand, er det at kun fattige Børn ville

un-

underkaste sig Læredrengenes tunge Kaar hos saa mange uskjønsomme Mæstere; at ogsaa sieldent Svende fortjene snart saa meget til at blive Mæstere; at alt for mange af saadanne leve ugivte, og saaledes ikke opfylde deres naturlige Bestemmelse, samt at mange fattige Svende givtes for tidligt med fattige Piger, og derfor neppe uogensinde kunne blive Mæstere. Vare alle Læredrenge tilstrækkeligen udlærte, til at kunne fortjene en anseeligere Arbeidsløn end nu de fleste fortiene; havde flere den Mod at reise, indtil de i Lande, hvor der skjønnes paa duelige Haandverkere, med Hæld kunde blive Mæstere og Egtemænd: saa vilde der i mange Stæder ikke findes Overflødighed af fattige og næringløse Svende og Mæstere; og Medborgerne vilde nødes til at betale duelige Haandverkeres Arbeide efter Levnetsmidlernes Priser, hvis ulige Forhold til visse Arbeiders Priser allermeest forhindrer Liigheden iblandt arbeidsomme Haandverkere. Thi, hvor Levnetsmidlernes Priser ere for høje, kunne ikkun velhavende Mænd med Fordeel indkjøbe de fornødne Materialier, samt Næringsmidlerne selv; og alle Fattige indkjøbe og sælge med Skade. Dette burde overvejes af Stats-Politiet: men i en Forsamling, hvor der skulde baades paa Fattiges Kaar, burde ogsaa Fattige have Sæde og Stemme. Hvilken Nation, uden den Franske, haver hidtil skjønnet paa denne Menneskehedens Rost? Saalænge ikkun velhavende Borgere taales i Raadet, maae vist de fattige altid blive undertrykte. Det er altsaa vanskeligt at begribe, hvorledes Hr. v. Reynaber, som Laugenes Velynder, kan

kan agte den gamle Forordning af 1682 for billig, at ikke Laugene selv maatte sætte Priis paa deres Vare eller Arbeide, uden at en Ovrigheds-Preson, som ei er samme Laugs Mæster, er nærværende, S. X f.

Ogsaa deri synes Hr. v. N. at tale mod Erfaringen, at i store Stæder Haandverkerne ei skulde have et høiere Fuldkommenheds Øiemed, end i smaae Kjøbstæder; fordi der i hine findes Kjøbere nok. Tvertimod findes dog i store Stæder flere kyndige Folk, som skjønne paa et godt Stykke Arbeide, og ved deres Anbefaling altid ville forskaffe den duelige Mæster meer Afsætning, end den skjødesløse kan love sig. Thi at skiønsomme Fornemme og Rige blot skulde spørge deres Tjenestefolk til Raads, hvor de brugbareste Vare ere at faae, skulde dog neppe troes, som Hr. v. N. siger S. XII. Derfor haver vel ogsaa Mæsterstykket ei saa meget at betyde, som han mener. Thi det er desværre sandt, at mange saadanne Arbeider ei ere gjorte under Mæsternes Øjne, men hemmeligen af dueligere Svende; da jo for Betaling endog de udueligste Mæstersønner kunne blive Mæstere. Svendenes egentlige Dueligheds-Prøve burde udenlandske Reiser være. Finder deres Arbeide Bifald hos Fremmede, og bringe de fra store Handelsstæder Vidnesbyrd med, at de der have arbeidet hos anseelige Mæstere: saa kunde de vel uden videre Prøver antages som Mæstere.

Naar Hr. v. N. S. XIII f. mener, Hovedstadens Borgere burde kjøbe endeel Vare fra mindre Kjøbstæder, hvor de samme ligesaa gode og lettere Kjøb kunde faaes, vil vel ingen Cameralist bifalde ham. Thi Hovedstadens Borgere have tungere Kaar, end smaae Kjøbstæders

Bor-

Borgere; og bør derfor ingensinde berøves deres Næring. Men et andet Spørgsmaal er, om Hovedstadens Øvrighed burde antage saa mange Mæstere af eet Laug, at derved Varenes Priser forringes, saalænge Levnetsmidlerne beholde deres høje Priser. Vilde Regjeringen lægge endeel Collegier og store Underviisnings-Anstalter, og især alle tilkommende store Manufacturer og Fabriker, hen til de mindre, deels næringløse, Kjøbstæder: saa kunde venteligen flere velhavende Haandverkere leve i saadanne Stæder; og det tærende Uhyr, en Hovedstad, som en af Monarchiets skadeligste Følger, maatte omsider ophøre at udsue alle mindre Stæder.

Men anvendeligt synes Hr. v. N's Forslag S. XIV, at betydelige Mæsteres Arbeider maatte stæmples, ligesom nu Guldsmeddenes, Urmagernes, og nogle Manufacturisters, saasom Hattemagernes; og at Aftryk af alle Stæmplerne maatte haves samlede i Bøger, for at Enhver kunde lægge Mærke til de Mæsteres Stæmpler, hvis Arbeider han havde fundet særdeles gode. Vel kunde derved ikke alt Bedragerie og Snighandel undgaaes: men dog maaskee lidt meer forhindres.

Hr. v. N. slutter sin Indledning med endeel gode Ønsker, hvoriblandt vel dette er nyt, at skjønsomme Compagniechefer maatte underrette sig om, hvilke Haandverker deres udenlandske Underhavende forstaae, og om ikke et og andet dueligt Menneske her kunde sættes i Drivt, uden at fornærme Laugene, dersom han forstod et Haandverk, som et staaer under Laugstvang. Da Anm, ligesaavel som Hr. v. N. er opfødt blandt

disse

disse vildfarende Medmennesker, som for den største Deel i Blinde eller ved Uhæld ere skomne i den meest uborgerlige Stand, som uden for den Nødvendighed at forsvare sig mod Angreb, aldrig er lovmæssig: saa skulde det være ham overmaade kjært, dersom hiint Ønske maatte gjøre noget Indtryk: for at disse ulykkelige Mennesker, som nu engang ere blevne vore Medborgere, omsider kunde gavne vort Fødeland meer end hidtil; og dersom de have Kundskaber, blive til Stammefædre for Familier, som kunde berige sig og Andre ved nye Næringsgrene, hvorom vi dog allerede have havt nogle hældige Erfaringer.

S. XV tilkjendegiver Hr. v. N. sin Overbeviisning, at vore 4 Juridiske Professorer ved Universitætet ei ere bekjendte med den hele Tydske Litteratur i deres Fag: fordi den Svenske allerede giver dem nok at bestille. Gid det var saavel, at alle Danske Lovkyndige og Statsmænd kjendte vor broderlige Naboe-Nations Vedtægter, Indretninger, og hele Forfatning; hvoraf vi kunde lære, hvorledes en udsued Nation, hvis Jord endog for den største Deel er temmelig ufrugtbar, alligevel kan stræbe til en højere Vindskibeligheds-Grad og Raskhed, end de meer velhavende Sædlandsfædre, endog under den mildeste Regjering. Men hvad den Svenske Lovkyndighed hos vore Professorer angaaer, haver Anm. ladet sig sige, at de ei engang alle eje den Svenske Lagh!

Ved Bogens 79de §. om Landsbye-Handelen, som Anhængsel til den VIte Afdeling om Laugstvang og Fuskere, handler Hr. v. N. efter Krünitz lidt udførligere om denne Gjenstand, S. 125-31; og ved at anføre, at Landboerne i

de

de Skotske Højlande, i Norge (og Sverrige,) som leve alt for langt fra Kjøbstæderne, nødes til at fuske i forskjellige Haandverker, ønsker han, og Anm. med ham, at disse Bjerglandes Ungdom, ei blot i Haandverks-Skoler grundigere maatte underviises i det Nødvendigste, samt i visse Fordele ved saadanne Haandarbeider: men ogsaa i den egentlige Agerdyrkning, samt alt hvad der kan tjene til grundig Kundskab om Landets Producter og deres grove Forarbeidelse, for saavidt en Landmand kan lære og udøve samme. Gid, de ædle Nordmænd og Svenske maatte jo snart være betænkt paa, ved saadanne Underviisnings-Anstalter at udvide Landboernes Indsigter, og derved at berige deres Fødeland!

(76.)

Electra tragoedia Sophoclis, cum *Choëphoris Æschyli* et *Electra Euripidis* composita. Præmissa sunt pauca ad diversitatem Tragoediæ veteris et hodiernæ indicandam pertinentia. Specimen inaugurale, qvod ad summos in philosophia honores scripsit et publice defendet *Nicolaus Lang Nissen*, Collega scholæ metropolitanæ: Respondente ornatissimo Christierno Schjörring, Phil. Cand.

in aud. inf. d. 2do Nov. hora antem.

Ma-

Μαλιϛα μεν ουν ἁπαντα δει πειρασθαι ἐχειν. ει δε μη, τα μεγιϛα και πλειϛα.

Ἀριϛοτελους περι Ποιητικης c. 18. §. 2.

Hauniæ MDCCXCV Excudebat Iohannes Fridericus Schultz, aulæ regiæ et universitatis typographus, in 8vo, Pag. 91.

Denne Disputats for Magistergraden fortiener al Berømmelse, baade for den rene og rigtige Latins Skyld, hvori den er skrevet, og for de gode Kundskaber, A. deri viser at han besidder, saavel i den gamle græske Historie, som om Reglerne for Dramatiken og Æsthetiken over Hovedet. Han angiver gyldige Grunde for den Forskjel, der er imellem den græske Tragoedie og vore Tiders; fine og rigtige ere hans Domme over Skjønhederne hos de Tragiker, som han ligner mod hverandre, og af hvilke han giver Sophokles Fortrinnet for Æschylus og Euripides, hvilke alle have behandlet det samme Æmne. Det vil ikke feile, at Hr. Prof. Baden i Universitetsjournal giver en kritisk Recension af Indholdet, og derfor sparer Rec. sig for den Ubehagelighed at fortælle, hvorledes det har været muligt for Electra og Orestes, med Overlæg at myrde deres kiødelige Moder, og i mange Aar at underholde dette Forsæt i deres Hierte. Det eneste Usandsynlige, Rec. synes at træffe hos Sophokles, er, at, dersom Ægist og Clytemnestra vare saa slette Mennesker, som de beskrives, og havde behandlet Elektra saa ilde, som hun siger, havde de uden Tvivl ikke taalt saa megen bitter Tale af hende, hvormed hun i lang Tid ei allene drillede dem selv, men arbeidede ogsaa paa at ophidse Folket imod dem. Robespierre hav-

havde giort kort Proces med hende. Takke bør vi Gud for det, at han ved Jesu Religion har saaledes formildet Tænkemaaden og Sæderne hos os, at denne sophokliske Fabel slet ikke vilde skikke sig for vort Theater. Hr. Mags. smukke Latin skulde endnu meer behage, dersom Stilen var mindre trængt og sammenperset ved den mangfoldige Indbygning og periodiske Indvikling. Naar Rec. kunde være vis paa, at Hr. Mag. ikke vilde blive fortrydelig, vilde han tilkiendegive ham sine Tvivl om Rigtigheden af følgende Talemaader: S. 23 L. 9 Sola iracundia ipsam sibi miseriam suam *causari* ostendentes, ɔ: de viiste hende, at hun foraarsagede sig selv sin Elændighed, allene ved sin Vredagtighed. Causor er, saa vidt Rec. veed, ikke jeg forvolder, foraarsager, men jeg paaskyder, undskylder mig med. S. 27. Si cogitemus virginem ipsam ita *imperari* a parricidis, ut ne qvidem aperte flere audeat. ɔ: Tænke vi Prinsessen selv saa myndigen at behandles (befales) af hendes Faders Mordere, at hun ikke tør aabenbare græde. Impero tager Personen til sig i Dativ, og under den Beskaffenhed bruges det ikke personaliter i Passiv. Horatius's imperor, epist. libr. I ep. 5 v. 21 er en Archæisme. S. 33 Arbos, not*am* Myce*nam* obumbrans. Staden heder Mycenæ, arum, af μυκηναι. S. 40, 41. *Ob* miseram suam sortem queritur; bort med det ob, eller sæt de med Ablat. S. 41. impun*em* futuram, impunis er ikke got Latin, men impune er adverb. S. 51 Qvasi jam regiæ prope fuissent, ɔ: Som om de havde været nær ved Kongeborgen. Prope styrer Accusativ. S. 73 Timens, ne aliquem offenderet. Efter timeo ne

gaaer

gaaer ali bort. S. 83 Ultio *injustitias* et scelera certo insecutura, ɔ: Hevn, som visseligen skal følge paa Uretfærdigheder og Forbrydelser. Her i det Danske er Uretfærdighed det samme som uretfærdig Gjerning; men saadan Betydning har injustitia ikke hos Latinerne, hvorfor det ei burde været sat i Plur. Injuste facta var meent. — L. 15 Interrogato, ɔ: da der var spurgt. Denne Ablat. absol staaer saa nøgen. S. 86. Qvo prorsus *imbuti fuerunt* uterqve: Ret: imbutus fuit! Disse faa Antegnelser ville Hr. Mag., hvis Latin for det Øvrige er skjøn og correct, gunstigen optage! ε.

(77).

Repertorium for Fædrelandets Religionslærere. Første Bind 2det og 3die Hefte. Jetzt sey das die Summa, gnädigste Herren, daß Ihr nicht sollt wehren dem Amt des Worts. Wir wollen zwar gern zusehen, daß Ihr mit dem Worte fechtet, aber die Faust haltet stille; denn der Antichrist soll ohne Faust zerstört werden. Luther.

Kjøbenhavn 1795. Trykt hos Sebastian Popp, og hos J. H. Schubothe paa Børsen No. 5 i Commission, i 8. 392 S.
Recenseret af Doct. Fleischer.

Efterat Repertøren, i et Tillæg til det 1te Hefte, der skal være hans Forerindring til det andet Oplag, men staaer i Spidsen af nærværende Samling som et Slags Manifest, har for-

fortalt om et Forbund, Cliquisterne havde sluttet om paa første Vink at samle sig til deres Overhauptmanns Banner, og værne om den, i Fald nogen Dødelig vover at knye mod denne Lama; og at Repertoriumet er dette Forbunds Organ; og at disse Bundsgenossen ville stride saa tapperligen, at, falde de, saa falde de som seirende Helte, og Baal hevner tifold deres Fald: praler han af „det udmærkede Bifald, hvormed hans Publicum imodtog det første Hefte af Repertoriumet." Den danske Tilskuer 1783 indskriberer sit No. 22 „Vindbeutelen," og siger i Noten derunder: „Skulle vi oversætte Ordet i Dansk, saa blev maaskee Skryder det nærmeste. Windbeutel, Windsack, er en Person, som af ond Vane, og af Mangel paa god Opdragelse, forsætlig blander sin Tale med idel Selvroes og Usandhed. Men det Ord Skryder udtrykker ikke det, som ligger i denne Beskrivelse. Vore Forfædre have vel næppe kjendt noget til Vindbeutelier, og derfor er det nok, vi savne et gammelt dansk Ord til at nævne det med." Nu paa denne gode Mands Ord vil Rec. kalde det Skryderie. For Skryderie anseer han begge Delene. Vel invitered Skrivere, Dagens Anliggende, til et Forbund; det har og været udspredt, at en af de anseeligste Mænd i Lovkyndighedsfaget var Patron for Repertoriumet: men Vind er det tilhobe. Repertoren har tilkiendegivet S. 195, og i Noten S. 199, at Fædrelandets Religionslærere ere hans Publicum. Af „det Bifald, hvormed disse have imodtaget det første Hefte af Repertorium," har han ikke Føie til at roese sig; derom skal han blive overbeviist med hans egne Ord.

Thi

Thi han fortæller S. 375, at „adskillige Provsters sancta simplicitas har undertrykt hans Subscriptionsplaner, som han havde sendt til alle Provster i Sjellands og Fyens Stifter, og ellers til alle Biskopperne." S. 377. faae vi at vide, at han har ikke mere, end „7 Provster og 22 Præster„ til Subscribenter. S. 378 siger han „Adskillige Herreder have taget mig det saare ilde op, at jeg tilsendte dem Anmeldelsen, og de have remitteret den paa en Maade som krænker mig. S. 298: „En Provst i Siælland har begaaet den Sottise, at sende mig mit Brev, der fulgte med Prænumerationsplanen, tilbage med følgende anonyme Underskrivt: Hvo er Udgiveren? hvorfor holder han sit Navn skiult? Det kunde heller ikke være skadeligt, at man kjendte noget til Forfatterne." For Morroes skyld vil Rec. endog berette, hvorledes Repertørens Prænumerationsplan blev imodtaget i Norge, efterdi Repertøren ikke selv har fundet for got at sige det. Geistligheden der gav til Svar: At det første Hefte af Repertorium havde betaget den al Lyst til at lægge sig til et Skrivt, der viser, at Autor maae have enten en forvildet Hierne, eller et ont Hierte. See dette er det udmærkede Bifald, hvormed hans Publicum imodtog det første Hefte af Repertoriumet! Kan vel være, at der efter Reps. Sigende blev af det første Hefte „i otte Uger et betydeligt Oplag udsolgt i Kiøbenhavn;" thi hvad der er splittergalt, gaaer i Førstningen stærk af i Kiøbenhavn.

Charlataneric og Ondskab er det Karakteristiske hos denne Autor, den Væsenenhed han arbeider sig frem til. Naar han siger, Folk Uartig-

tigheder, truer, stikler, da er hans Tale flydende og heel forstaaelig; derimod naar denne sig kaldende Selvtænker lader sin rene Fornuftvæsens Viisdom dryppe, og, som det synes arbeider paa at opklare os, er han Kante-Aandens Organ, og saare vanskelig at forstaae for dem, som ei ere indviede i Mysterierne. Himmelsk maa dette Sprog synes ham, efterdi han er saa forlegen for at faae det anbragt, hvor han vil glimre. „Idealet for vor Stræben er vel, uafhængig af alle Erfaringer, vort Jegs absolute Produkt"; denne Floskul møder os paa første Side; og hvortil denne Zirat? Jo, over saadant noget gaber Fiskebløderen, naar han læser det og beundrer den dybe Viisdom, han tænker ligger deri, siden han forstaaer intet deraf. Nylig nævnte Rec. det Ord „et reent Fornuftvæsen"; til et saadant vil A. S. 202 have Mennesket. De Eenfoldige vilde maaske herover falde i den Vildfarelse, at Mennesket skulde purgeres, kymiseres, og filtreres, saalænge indtil det var blevet gandske aandisk, og havde tabt alt det Materielle. For at afværge saadan Misforstand vil Rec. hidsætt As. Forklaring S. 202 og 203. Man giver nu vel Agt, og spænder sin Tænkekrafts Nerver det strammeste man kan, kun at de ikke briste! Men hvad? har Tænkekraften Nerver? hvor tør Rec. sige saadant? Er han ikke bange for at blive straffet derfor i Hr. Rektor Boyes Skole? Ja, galt er det; men Repertøren har Skylden. Med sit Livs ædleste Nerver hænger han —— i dette Øieblik —— ved Sandheden. See Forerindr. sidste Side. Rec. tør vel slippe maadelig, naar Repertøren, som har forført ham, beder for ham. Tys — nu talte Oraklet. „Mennesket

er

„er bestemt til at vorde et reent Fornuftvæ„sen. Det er: Mennesket bør ved sin Frihed „ophøie den uendelige Mangfoldighed, som er „given hans Sandser, til en høieste Fornuft„Eenhed. Alt det som ikke er Menneskers eget „rene Jeg, hvortil altsaa og hans egne Fore„stillinger og Følelser henhøre, skal bestemmes „derhen at det vorder overeensstemmende med „dette rene Jeg, eller, hvilket er det samme, „med hans praktiske Fornuft — Nu er „Mennesket, som Sandse-Væsen, det er, for saa„vidt det besidder Færdigheder og Anlæg, som ikke „ere Fornuft, selv mangfoldigt. Der gives flee„re Mennesker, og disse flere ere indbyrdes for„skiellige. Fornuften, som giør dem til Menne„sker i Almindelighed, er een og den samme i alle „Individer; Naturen, som giør det enkelte be„stemte Menneske, er forskiellig i ethvert Indi„vid. Men Fornuften, som det Ubetingede, „fordrer denne Forskiellighed ophævet," (var da Gud ufornuftig, da han giorde denne Forskiellighed?) „og dens Fordring nødvendig. Den by„der: Foreener Eder til en fælleds Bestemmelse, „og dette Bud er uimodsigeligt. Altsaa maa Fri„heden stræbe didhen at frembringe Overeens„stemmelse i denne Forskiellighed, uden at ind„lade sig paa den Indvending, om en saadan „Overeensstemmelse er mulig. Det er nok, „at Fornuften giør den nødvendig:" o. s. v. o. s. v. o. s. v. Hvert et Ord heri er dansk, men hvor klog er man nu blevet af alt dette, undtagen det, at noget er nødvendigt uden at være muligt? Hvorfor kan vi Profane ikke finde den Sieleføde i dette skolestemte Sprog, som hine Lysets Børn saa hierteligen qvæges ved? O! det kom-

kommer deraf, at vi have ikke Aanden. Men kan den nye Helligaand ikke lære sine Apostler at tale et til almindelig Mennkeskeforstand mere passende Sprog, saa maa nok enhver give det Magt, at den Fornuftreligion, han vil plante i Verden, ikke er skikket til at være en Folkereligion, en Religion for almindelig Mand. — Hele Forerindringen i Repertoriet er en sammenhængende Charlatanerie. Derfor er det ἐν καὶ πᾶν krøbet ind deri. Mon Repertøren sædvanligen taler Græsk? Fra hvilken græsk Autor er han blevet familiaseret med dette Sprüchwort? Dansk er det at sige Eet og Alt. Hvad skulle de Amphibolier og Antinomier til S. 193? Hvorfor ikke heller Tvetydigheder og Lovstridigheder? Disse Danske Ord forstaaer hver Mand. Men de græske klinge lærdere. Men skulde han derfor tillade sig at giøre nye græske Ord? S. 195 giver han os propædeutiske Undersøgelser, et andet Sted opvarter han os med Propædeutik. Monne denne litteraire Thersit har προπαιδευειν i sit Lexikon? Rec. finder det ikke i sit. Nu det Münkelatin, Cum hoc — ergo propter hoc S. 248; er det Zirat, saa er den uægte. Med udpillede Sententser af thydske Journaler sprader han jevnlig. Patrioten har jo givet de Bidrag til hine Annalen og Zeitungen over danske Lærde og Indretninger, som han nu i Repertoriet leverer os oversatte, for at stikle og kaste Haan paa hvad og hvem han lyster. Den som ikke tør være sit Navn bekiendt, er en Libellist, naar han angriber nævnte Personer; som ubekient kan han ingen Autoritet have; latterlig er da i høieste Grad den Myndighed,

den-

Kritik og Antikritik.

No. 44.

den 2 Martius 1796.

---

denne phantastiske Herre tager sig til at decidere Alting med sine Magtsprog. I Tiden — naar han ikke har at frygte for the pranger, — vil han aflægge sit Incognito; imidlertid skal vi tage det paa Puf af ham. I Forerindringen siger han, at Sandheden forstødes af de Mægtiges Pietisterie, (dette er vel aldrig Hr. General-Procurøren meent?) og forhaanes af Dagens literære Thersiter; til de lærde Efterretninger kan dette slet ikke hensigte; men Hr. Prof. Baden faaer, til Belønning for sin Recension over Repertoriets 1te Hæfte i Universitetsjournalen, deele denne Æretitel med den fordømte Kritik og Antikritik. Rec. maa nu angive de Varer, som findes i Kramkisten.

I. Til Læseren. Deri siger han os, at Dannemark trænger til en Journal for Religionslærere, og denne Mangel har han siden Aar og Dag besluttet at afhielpe. Iblandt andre Aarsager, hvorfor A. kalder sit Skrivt periodisk, er den, at han strax og uden Ophold kan faae sagt, hvad der ligger ham om Hierte. Det er Indiscretion, at man vil udspeide A.; han skjuler sit Navn, for at kunne høre, hvad Domme der fældes over ham og hans Skrivt. (Meste Parten af disse Domme skal han ikke glæde sig over.) Han angiver sit Repertoriums væsentlige Gienstande at være: „Retmæssig Anvendelse af den kriti-

kritiske Philosophies Resultater og disses Methodologie i Underviisningens enkelte Dele; Dogmernes Censur i alle deres oprindelige Former og sildigere Modificationer; den rene Christendoms Kultur ved Kildernes Undersøgelse og den praktiske Interesses Udvikling; Phænomenerne i den kirkelige Verden, Literaturen, o. s. v. „Klogt gior han deri, at han slutter sin Fortegnelse med et o. s. v., paa det at han kan stikke derind, hvad ham videre maatte lyste, for at giøre sit Repertorium til en literarisk Aftenpost. Imidlertid seer man nok af hans givne Optegnelse, at han har valgt sig Materierne saaledes, at han altid kunde have Leilighed til at angribe den christelige Religions baade Grundvolde og Lærdomme. Som Aarsag, hvorfor han ikke med den udfordrende Sindsroelighed kan saa rundeligen, som han ønsker, berige Publikum med Opklarings-Værker, nævner han S. 199. Den Misundelse, der nager hans Hierte over det, at „die Pröbste, die Bischöffe" have det for fedt, og den Harm, der plager ham over Stormgadens Conventikel-Ascetik. Det er saare lysteligt at see, hvorlunde han her bruser: „Naar Stormgadens Conventi-„kel-Ascetik vorder Geistlighedens religiose „Credo, saa maae den Mand, som ikke holder „det hellige Broderskab for Himmelens Yndlin-„ger, men for phantastiske Grillenfængere, ind-„skrænke sine personlige Ønsker, ifald han ellers „vil bestaae for sin Samvittigheds Dom. Sat „sapienti! — (Det er nok for den Kloge.) Jeg „holder i dette Dieblik meget tilbage, som vilde „udvælde af mit Inderste. (Gid han ei maatte „faae Cholik derover!) Engang findes der vel Tid „og Sted til at sige det — og da skal Hykleren „skielve." Hvo mon den Mand er, som han

her

her undsiger? (S. 307 har han fat paa en Lamme-Theologie) S. 198. vil han binde os noget paa Ærmet. „Det er mig ukiært, skri-„ver han, at Tonen i det første Hefte er bleven „saa polemisk, men Omstændighederne giorde den „nødvendig.“ Han skammer sig ikke, da han uopfordret insulterede og infamerede brave Folk, som ikke vidste engang af, at der var en Repertør til, at give Omstændighederne Skylden. Hører dette ogsaa til den Vises Fuldkommengiørlighed, og til det rene Fornuftvæsen, at være en Hykler? De nysanførte As. Ord, sammenlignede med den Tone, der hersker i nærværende Hæfter, bevise at han er en Hykler.

II. Religionslærerens Forhold til sin Stand i Selskabet. Et Ord til Eftertanke. Dette er et Echo af hvad som er sagt i Skrivtet Dagens Anliggende. Vi maae ikke tage det fortrydeligt op, at den samme Sag siges os ofte, naar det kun skeer i Kraftsproget. Forfatteren af dette No. II, en ung Mand, som efter vore Love behøver selv Curator, paastaaer, at alle Ukantianer ere umyndige og bør staae under hans Høiskoles Formynderskab og Opdragelse. Det er Løier at høre, hvorledes denne unge Sværmer snurrer omkring under sin philosophiske Ruus. I hans Øine ere kun de Religionslærere, som holde sig til den saa kaldte Fornuftreligion. Af Tidernes Tegn skiønner A., at Oldtidens frygtelig høie Spaaedom skal i vore Dage omsider vorde opfyldt, at den høimægtige Fornuft skal være vor eeneste Læremester i Religionssag. Den Punkt, det enkelte Menneske indtager i Verdens uendelige Rum, „der „staaer han, i Kraft af Fornuftens Ska-

ber-

„forbud, og der staaer han. —" Indtil denne Dag gik vi i Blinde, men nu er den menneskelige Forstand bleven myndig ved Udsigten til Videnskabernes Fuldendelse efter en Fornuftplan. Vi besidde endnu ingen grundig sammenhængende Videnskab, (hvad skal da denne tossede Fornuft-Religion hielpe os?) Den største Mængde af Mennesker er en død Materie, som skal besieles ved de tænkende Menneskers foreente Bestræbelser, for at ophøies til Myndighed og Selvstændighed. Vore borgerlige og selskabelige Classificationer ere ufornuftige; naar vi faae den grundig sammenhængende Videnskab, da opkomme de virkelige Fornuftstænder. Kun de Lærere, som ved Fornuftopdragelse ere bragte til Fornuftighed, maae træde frem og lære Folket, og Midler bør udfindes til at afholde de Ufornuftige fra Lærestolen. Den opdragende Classe maa for Alting selv rigtig organiseres. Tilhængerne af A's. Propaganda bør stræbe at forskaffe sig Indflydelse i Selskabet, de bør udfinde Midler til at give deres Stemme Vegt og Gyldighed. Man skal aabne Hierterne for hverandre, hvilket er at præke det rene Hiertes Evangelium, opsøge de med sig lige Tænkende og foreene sig med disse, og man skal arbeide paa at giøre Proselyter, da kommer Guds Rige til os; man skal bruge Publiciteten, udskjelde Dissenter, tilraabe Fornuftsværmere Bifald, og for alle Ting den unge Mand, som skrev dette Protreptikon. — Schirach beskylder Illuminaterne for at have den Plan; „at stifte en egen Moral, Statistik, Opdragelse og Religion, paa Ruinerne af al selskabelig Orden;" er Beskyldningen sand, saa troer Rec. udaf ovenmeldte Sætninger, hvilke han for det meste har anført med Autors

egne

egne Ord, at have beviist, at denne Repertørens Selskabsbroder er en Illuminat. Ellers finde vi endnu i dette Stykke disse Sætninger. S. 217. „Ingen maa vove at erkiende en høiere Myndighed og en høiere Forjættelse, end Fornuftens." S. 220. „Forsynet skænker os intet, hvad vi ikke selv tilvirke os." Repertøren tilraaber af fuld Hals denne sin udkaarne Ven sit Bifald, og skraaler henrykt S. 230: „O Skabersalighed er det, Væsenenhed med Gud Alfaderen" (altsaa vil Narren være en Person i Guddommen, han som dog ikke kan lide Vinitet eller Trinitet) „at udbrede Lys i Mørket!"

III. Bibliographie. Den fortæller os noget af 2det Bind af Michaelis's literariske Brevvexling. Af det, som er Repertørens eget, anmærker Rec. a) i Henseende til dansk Ordbog. S. 231. „faktiske Bemærkninger" S. 235 „faktiske Udseende", b) Literarhistorien, S. 232 „Eichhorn har tilstrækkeligen erstattet Michaelis's Savn" c) Drømmerie, en Drøm, A. drømmer S. 234 og 235, Abraham at have drømt, hvorom siden i det theologiske Selskab, d) Stikpiller, een til Berghauptmand Ascanius S. 236, og een til Hr. Confessionarius Bastholm S. 240, men til As. og Medforbundnes Characteristik dette Latinske S. 238: Habemus in theologia rabulas &c., som Rec. vil oversætte for danske Læseres Skyld. „Vi have i Theologien nogle Ordgydere, som sværge sig til en Læremesters Ord;" (Kant's, Paulus's i Jena o. s. v.) „der er intet saa urimeligt, at de jo ere færdige til at forsvare det, naar de see Fordeel derved og Leilighed dertil."

IV. Fragmenter af Johannes den Døbers Levnetshistorie Luc. I, 5:26. 57:80. skal blive igiennemgaaet i det theologiske Selskab. V. Joh. II. Ligesaa.

VI. I Anledning af et ugrundet (et i Dannemarks Riges Grundlov, i sund Politik, i conseqvent Handlemaade hos Vedkommende, saare vel grundet) Røgte om Forbud mod Repertoriumet. „Det udspredte Røgte, at „min Bog skulde konfiskeres, siger A. S. 261. „fornærmer Regieringen i saa høi Grad, at jeg „finder mig forpligtet til offentligen at modsige det." Han giver sig altsaa Anseelse af, at det er Regieringens og ikke hans egen Sag, som han i dette Stykke taler. Han sætter i Noten for et Øieblik det umuelige Tilfælde som muelig, at et Forbud mod Repertoriumet skulde eragtes nødvendigt, Cancelliet skal da lade ham dømme af Theologer, og da forrelægger han det hele protestantiske Europa Akterne. Imod Hs. Hoiærværdighed Hr. Biskop Bloch maa han i ethvert optænkeligt Tilfælde giøre Exception, thi Allg. L. Z. har frakiendt ham Dømmekraft. Ja lad Theologerne i Dannemark, Hr. Biskop Bloch endog fraregnet, dømme ham, saa bliver han vist fordømt. Appel til det heele protestantiske Europa bliver ikke denne Marcolphus bevilget. Røgtet siger, at det danske Cancellie skal have spurgt det theologiske Fakultet i Kiøbenhavn ad, om der var Grund til at udgive et Forbud imod Repertoriumet, og at Fakultetet skal have erklæret Nei. Rec. fortæller det ikkun som et Røgte, og veed ikke, enten det er sandt eller ikke: er det usandt, vil Fakultetet vist nok imodsige det, hvortil Rec. nu har givet det Leilighed. Men Rec.

maa

maa tillige erindre, at det theologiske Fakultet i Kiøbenhavn ikke er det egentlige, og burde slet ikke være det eeneste Tribunal, hvis Dom Cancelliet i denne Sag vilde høre. Thi Fakultetet kiender ikkun den liden Plet, hvor det selv opholder sig; tilmed har ingen af disse Herrer Professorer været Præst, og saaledes havt Leilighed til at blive bekiendt med Almuens Tænkemaade. Bisperne vare egentligen de, hvis Raad Cancelliet skulde begiert, naar det var dette høie Collegium derom at gjøre at faae den paalideligste Oplysning, i denne Sag. Rec., som maaskee frygter for at dette skal skee, siger os S. 292, „at man ikke bør vente, at han ved denne Leilighed (nemlig at Røgtet om den over hans Bog udgangne Fordømmelses-Dom endnu ikke er sandt) skulde støde i Basune.“ Han forelægger os derpaa S. 262-269. „Grunden, hvorfor hans Skrivt ikke kan forbydes.“ Her gaaer han høit i Skye; (nubes et inania captat,) han begynder saaledes: „Det rene Jegs Affondring fra alle tilfældige Indskrænkninger — Humanitet — er Menneskets Bestemmelse. Vor moralske Natur indeholder en evig Opfordring til at uddanne dens Fuldkommengiørlighed. Vor Tilværelse har Nødvendighed, derfor ere alle Midler til dens Forædling nødvendige og tilladelige.“ Hillemænd! hvor ville de Herrer Assessorer i Hof- og Stadsretten gabe ved denne Indledning, naar vor fuldkommengiørlige Helt for dens Skranker kommer til at bevise den Frihed, følgeligen ogsaa Ret, han har til at sige hvem han vil Sottiser, og giøre dem æresløse! Det synes ellers Rec. at A. siger sig selv imod, S. 263. „Vi skulle uddanne vore Anlæg til Menneskeheden.“ Det, saa tæn-

ker-

ker Rec., som vi have Anlæg til, og et Anlæg, som skal uddannes, det eie vi endnu ikke, men have Haab om at bekomme det, naar vort Anlæg dertil er uddannet. Nu siger A. kort derefter, at han „i intet Dieblik af sin Tilværelse kan abstrahere fra sin Menneskehed, men er sig den bevidst; ogsaa vi andre ere os det bevidste, at vi ere Mennesker. Hvorfor skulle vi da have vore Anlæg til Menneskeheden uddannede? Vel seer Rec., hvor A. vil hen. Dyriskheden hænger ved ham, og han er ikke Menneske, som han burde være Menneske; denne Fuldkommengiørlighed naaer han ikke, forend den høiere Kritik har bragt ham til hans høiere aandigere Tilstand. Men vi andre ere nok fornøiede med den Menneskehed, som vi have, og forlange den ikke anderledes, saa længe vi skulle blive boende paa denne Jord. Rec. har kun giort denne Anmærkning, for at vise, hvorledes vor A. spiller med Ord. Naar vi afklæde As. Raisonnemens deres philosophiske Pynt, og fremsætte Sagen i det naturlige Sprog, saa kommer dette ud: Hvert Menneske har Frihed og Ret til at sige og skrive alt, hvad det foregiver sig at troe kan føre nogen Nytte med sig for det selv eller andre, og det er endog hvert Menneskes Pligt. Kan denne Sætning udholde Prøve? Repertøren lider dog saa got Jesuiterne, hans Stamnefædre, han sige os da, hvad han tænker om den deres Læresætning, „At det er tilladt og Ret at ombringe en Regent, som de Fornuftige iblant Folket have erklæret for en Tyran,“ hvad om deres l' Art de mentir tout haut en disant le vrai tout bas; hvad om deres Tankeforbeholdenheder, (reservationes mentales) deres Tvetydigheder, (æquivocationes) deres

res Probabilisme, deres philosophiske Synd, deres Methode at styre Tanken, (methodus dirigendæ intentionis.) mener han ikke at slige, Læresætninger ligefrem stifte Skade i det borgerlige Selskab, og bør derfor ikke taales? Han kiender vel Skrivtet: Les Jesuites criminels de leze Majesté dans la Theorie et la Pratiqve, Amsterd. 1760. Han kan vel ikke heller være uvidende om det fordømmelige Princip i Moralen, at det er tilladt at giøre et Onde, for at et større Gode derved kan virkes; bør en Regiering taale saadanne Lærdomme at udbredes? Katholikerne paastaae, at man bør udrydde Kiettere med Ild og Sverd; hvorledes vilde det gaae vor Repertør, dersom saadan en Sætning lærdtes her i Landet? Hvor vilde Matroserne da plukke ham? Thi hans Incognito vilde ikke længe beskytte ham, og for det første vilde det gielde hans Vaabendrager, Hr. Schubothe. A. siger S. 265: „Det tilkommer Staten „unegteligt at vaage over, at Tankernes Frihed „ikke krænker hine ved dens fornuftige Organisa„tion bestemte Rettigheder, at straffe den, som „misbruger denne Frihed, naar det i et bestemt „Fald bevises, at Friheden misbrugdes, og dette „enkelte Fald rigtig subsumertes under hine Love. „Men at inskrænke denne Frihed, fordi den maa„skee kunde have denne Virkning, er en ligesaa „utidig som uretmæssig Forebyggen." Ja saa! Skal man bie, til Barnet er druknet, med at skyde Brønden til? Vil Repertøren først have Zelotens Kniv i Livet, ligesom Marat fik Mademoiselle Corday's, førend det maatte være Regieringen tilladt at forrebygge Drabet paa ham, ved at forbyde saadanne Læresætninger at udspredes, som sandsynligen vilde have saadan en Virkning? Rep. siger „Sandsynlighed og Billighed

„hed ere to Ord, som aldrig bør findes i Statens „Codex, eller høres i Rettergang." Manden vil da og paatage sig at reformere vort Lovvæsen, og dermed har Hermoder et Vink, at hans Ønske No. 4 S. 113, 1795, om at faae et Repertorium i det Juridiske, ligesom der er blevet et for Theologerne, nu snart vil gaae i Opfyldelse. Vel siger vor A. S. 265, at „Repertoriumets Emne har intet at skaffe med Lovgivning", men han befatter sig jo med saa mange Ting, som ikke komme dette hans Emne ved. De borgerlige Classificationer iblandt os ere jo ufornuftige, og S. 200 „vore sædvanlige Stænder ere alle i en vis Henseende ugyldige," Forfatteren af No. II vil have os alle under sit Formynderskab, for at opdrage os til Fornuftighed; her er ikke Persons Anseelse; i Stoikerens Øine ere alle de Tosser og Galne, som ikke høre til hans Skole; dette er og Repertoristernes Dom om os. Alle de Sophisterier, al den pudseerlige Logren, som Rep. bruger for at bringe de Magthavende paa sin Side, ville intet nytte ham; efterdi Lovene, og Kongens Fordeel og det Almindeliges Bedste er ham imod; og til hans store Skade just den Mand, hvis Embedspligt det er at give Betænkning om, hvad der er Ret og nyttigt ved indfaldende Begivenheder at befale, ei allene føler, og maa føle sig høistpligtig til Taknemmelighed mod Regieringen, som har opløftet ham til saa høi en Post, som maaskee var langt over hans Forhaabning for nogle Aar siden, men forener og tillige med Kundskab om Lovene og deres Grunde en skarp Dømmekraft, der skuer igennem til det Sande, og ikke lader sig forvilde af den megen Dunst og de Spidsfindigheder, som

Re-

Repertøren frembringer. Rec., sagde, at Dannemarks Love ere Repertøren imod; og den consequente Handlemaade, som det danske Cancellie og Regieringen for sin egen Æres Skyld nødvendigen altid maa iagttage, giør det nødvendigt, at der maa blive tillagt Generalfiscalen Ordre om at anlægge Sag imod Hr. Schubothe, som Forlægger af Repertorium: Rec. har i No. 21, 22, 23 af K. og Ak. 1795 beviist, at Repertoriet strider imod Dannemarks Riges Grundlov, hvilken jo vel ikke kan være omstødt ved de i vore Dage om Trykkefriheden udgivne Rescripter? Rec. finder intet i disse Rescripter, som giver Grund til at troe dette. Den Lov, i Kraft af hvilken Kongerne i Danmark besidde en uindskrænket Magt, og som er en Contract imellem Folket og Kongehuset, vogte nok de danske Konger sig fra at sætte ud af Kraft. Saavel en Majestætsforbryder imod Kongehuset, som en Landsforræder, vilde den Minister eller Embedsmand giøre sig til, som understod sig til at give Regieringen saadant et forderveligt Raad, eller at beskytte en Handling, som dermed stod i Forbindelse. Monne vel og en Lov, som er en høitidelig Act fra Stammefaderen, kunde miste sin Gyldighed ved en senere Lov, som Folket uadspurgt, blot havde sin Myndighed fra en nedstammende Regents enkelte Person, og ikke som denne var stadfæstet ved den giensidige Villie baade Folkets og Hans, som var Hovedet for den regierende Familie, og fra hvilken Efterkommerne paa Thronen have arvet den Vælde, de have i Hænderne? Ville Efterkommerne arve Prærogativerne fra ham, maae de vel og arve den Forpligtelse, han har paalagt dem. Saare meget vilde den Regent vove, som vilde følge andre

Grund-

Grundsætninger; thi hvor kunde han vente, at Rigsloven skulde være hellig i Folkets Øine, naar han viiste at den ikke var det i hans egne? Hvorledes at Rigsloven skulde holdes i det Eene, naar den ikke holdtes i det Andet? Dersom nogen Minister eller Embedsmand i Lovgivningsfaget havde den Agt at befordre Arve-Eenevolds-Regieringens Afskaffelse i Dannemark, seer Rec. ikke, at en saadan Mand kunde giøre sit Anlæg konstigere, end ved at give et Raad og faae det sat igiennem, hvorved Kongeloven svækkedes. Herfra vil Rec. gaae over til Landets almindelige Lovbog. Den anden Bog deri er jo dog ikke endnu afskaffet. Er den ikke afskaffet, saa er det Cancelliet og andre høie Embedsmænds Pligt at holde over den, for saa vidt den ikke ved senere Lovgivninger er forandret. Paa anden Maade kan Danmark ikke roese sig af den af Repertøren anpriste Nomokratie. Rec. spørger: Om det ikke er en vilkaarlig Handlemaade, at lade Loven giælde i det Eene og ikke i det Andet? Uden Tvivl vilde dette være at sætte sig over Lovene, naar man vilde lade det komme an paa eget Tykke, hvilke Lovens Bud skulde holdes over, og hvilke ikke. Dette har nu hos os og i nærværende Tilfælde ingen Fare. Thi Cancelliepræsidenten Hr. Geheimeraad von Brandt er en alt for religiøs Mand dertil, og General-Procurøren Hr. Conferenceraad Christian Colbiørnsen føler alt for meget for Lovenes Majestet, til at de skulde ville Sligt. De ville begge handle consequent; og efterdi en Bogtrykkersvend blev efter deres Foranstaltning actioneret for nogle forargelige Talemaader, han havde givet paa Prent, ville de visseligen ikke lade det undgaae Lovenes Straf, at Præsten, som

ud-

udgiver Repertoriumet, og tre meeneedi̇ſke Siel-
lands Præſter, ſom han har i Ledtog med ſig,
have driſtet ſig til at arbeide paa at oprykke Chri-
ſtendom fra Roden af, ja at bortrydde Grunden
for al Religion. Ogſaa ville de derudi handle
conſeqvent, at efterdi Forfatteren af Julemær-
kerne, Vækkeren, Hr. Translateur Heiberg
og Præſten Hr. Rørbye, ere blevne mulcterede,
fordi Een har dadlet Finantsforvaltningen, en
Anden Statsbeſtyrelſen hos os, Een har purret
ved Holmen, ved de Baand og Ordener, ſom
hænges paa Idioter, ved Pitt og King George,
en Anden ved en Stiftámtmand, ville de og be-
ſørge Repertøren mulcteret for det, at han har
beſkyldt et keiſerligt Mandat for himmelſkrigende
Uretfærdighed, ſtiklet paa hans Preuſiſke Maje-
ſtet og hans høiviſe Raad, og tilladt ſig Ytrin-
ger, ſom ikke kunne være vor egen Landsregiéring li-
gegyldige. Rec. har fremlagt Beviſer for alt dette
i ſin Bedømmelſe over Repertoriets førſte Hefte.
Kiender man ikke Skrivtet: Nachrichten von ei-
nem großen unsichtbaren Bund wider die christliche
Religion und die monarchische Staaten, 2den Ud-
gave med Bilager? Tydſke Galſkaber, forplante-
de paa danſk Grund, ere Repertørens heele For-
tieneſte. Hr. Prof. Baden har i ſin Recenſion
over Repertoriets førſte Hæfte, i hans Univerſitets-
journals 3die Aargangs 3die Hæfte S. 132 ſtud-
ſet over den Truſel, Repertøren i 1te Heftes No.
VI. har fremført mod Udgiverne af Kritik og An-
tikritik: „Jeg forſikkrer dem, at de hos mig ſkal giø-
„re den dem ikke behagelige Erfaring, at den
„beſtemte Tænker tillige er beſtemt
„Mand i at handle. Som Medlem af et
„Forbund, der — er udbredt i hele det
„pro,

„protestantiske Europa, skal jeg giøre min „Sag til hele Protestantiskhedens," og giort den Anmærkning derved; „Et Forbund, som er „udbredet over det hele protestantiske „Europa; hvem veed hvad det sigter til? Bur„de man ikke opfordre vore Schiracher og Biestere „til at være paa Jagt efter det?" Naar man sammenligner hermed Reps. Ord i Tillæg til forste Hæfte af Repertoriumet, bestaaende i Udgiverens Forerindring til det andet Oplag, der staaer foran nærværende andet og tredie Hæfte, saa bestyrkes man derved i den Tanke, at der maae være et Illuminater-Forbund til. Rep. siger: „Paa Sandhedens Vink staae de fær„dige at samles til dens Banner og værne om den, „dersom Vantroe og Overtroe anfalde den. Saa„dant et Forbund er sluttet; Samvittighedsfri„hed er dets Løsen, og Repertoriumet dets Or„gan. Falde vi, — o saa falde vi som de for „Menneskeheden seirende Helte, — og tifold hev„ner Sandheden vort Fald." Er ikke dette et reent Manifest? Og er det da at tænke om vort Cancellie og vor Regiering, at Høisamme vil taale Æretyve, som sige sig at udgiøre et Complot, og driste sig til at lade offentlige Trusler falde, at forstikke sig i deres Smuthuller, og derfra at falde ud paa nævnte Embedsmænd, som blot haanes af dem derfor, fordi disse forsvare Landets Religion og Constitution? Skulde der være nogen gieldende Mand, som vilde give dette Medhold, saa overlader Rec. andre at bedømme hans Hensigt. Men meget frygter Rec. for, at mange vilde forarge sig over det, at der saaes igiennem Fingre med Repertøren, saa at Slutningen vilde udfalde saaledes: Pharisæerne sagde: (Matth. 23, 16,

16, 17.) Hvo som svær ved Templet, det er intet, men hvo som svær ved det Guld i Templet, er skyldig. Repertøren, som siger sig at være Præst, giekkes med Christendom og Bibel; — Rigets Grundlov forbyder det, — Landets almindelige Lov siger, at saadan en Præst skal admoneres eller afsættes; det er intet. Rep. som anseer vore borgerlige Classificationer for ufornuftige, og vil have alle og enhver under sit Formynderskab, efterdi han allene har forpagtet al Fornuft, har sagt, at vi behøvede ikke at bekymre os om den arvede Statsforfatning og dens Vægtere, thi vi ere Borgere og Undersaatter alene i Følge vor Villie; og meer er at finde i Rep. S. 379; — det er intet. Men Forfatteren af Julemærker, Vækkeren, de Herrer Heiberg, Rørbye og Werfel have rørt ved Adel, og Ordensbaand, og ved de Mænd, som have med Rigsbestyrelsen og Finantsforvaltningen at bestille; — de ere skyldige. — — Rec. har talt om Lovene, og den consequente Handlemaade, som bør være hos Lovenes Vægtere, og deraf spaaet Repertøren, at han ikke kan slippe heeløret; Rec. vil nu korteligen handle om de to andre Grunde, han angav, hvorfor Repertøren ikke kan undgaae den fortiente Straf. Kongens Fordeel og det Almindeliges Bedste fordre her, at Retten maae have sin Gænge. Aarsagen, hvorfor Illuminaterne have saa travlt med at giøre Christendom om til det de kalde Fornuft-Religion, og hvorfor de ikke kunne fordrage de Theologer, som retsindigen lære Christi Evangelium, har Rec. før viist er den, at de ansee Christendom, saadan som Jesus og hans Apostler have leveret os den, som et Bolværk omkring Regjerin-

ringerne, en Befæstelse af Tingenes nærværende Orden, og en mægtig Hindring for dem i at udføres vidt udseende Planer. Den Tillid og Hengivenhed til det altbestyrende Forsyn; den fulde Overgivelse til Guds Villie; det roelige, nøisomme, ydmyge, taalmodige og paa Himmelen henvendte Sindelav, som Christi Lære anpriser, kan ikke staae de Mennesker an, som gaae frugtsommelige med Planer, hvorledes de kunne give Verden nye Skikkelse, (Palingenesia kalde disse Gienfødere det,) for selv at spille derved en anseelig Rolle. Hvad er da andet for dem at giøre, end at forvende Christi Evangelium; paatvinge det et andet Sind; skrue det ind under den Form, som Fornuften, ikke den sunde og rene, men deres til Skoleterminer forpiinte, vil give den; skiære af; kaste bort; bytte om, hvad som ikke saa vel vil passe sig efter disse idealsvangre Menneskers Tykke. Kunde de bringe de ansatte Religionslærere over paa deres Partie, saa meente de, de havde vundet Spil; derfor roese de de Nyhedslystne, smigre for de Forfængelige, men overvælde dem med Haan, som holde fast ved det sunde Ord. Den Regiering, som vilde ynde disse uroelige Hoveder, handlede ganske imod sin Interesse; og det vilde være imod al Fornuft at overlade til Spottefuglene frie Raadighed at insultere dem, som blive ved den gamle Læremaade. Nu at anvende dette nærmere paa Danmarks Forfatning: Enhver veed, at vor dydige K r o n p r i n d s just er dydig, fordi han er gudfrygtig. Han troer ligefrem, som vore Forfædre troede, at hvad Gud har sagt, maae være sandt; at Alting beroer paa Guds Hielp og Velsignelse, hvilken man bør tilbede sig, hvorfor han og ingen Dag skal forsømme

Kritik og Antikritik.

No. 45.

den 8 Martius 1796.

---

me at holde sin Andagt; men i Fornuftsværmernes Grublerier og Spidsfindigheder indlader han sig ikke. En saa sindig og betænksom Herre kan intet Øieblik være tvivlraadig om hvilket Parties Medhold er ham det gavnligste; enten deres, som ligefrem holde sig til Guds Ord og blive ved deres Fædrenetroe; eller de Nyhedslystnes, disses, som sætte deres Phantasier i Religionens Sted; og han skal da ikke ville skille sig ved sine troeste Undersaatters, de oprigtige Guds og Kongedømmets Venners Tillid og Kiærlighed. Den store og allene paalidelige Deel af Folket følger de Religionsmeninger, som have været de herskende blant Christne i 1700 Aar, og det giør disse ont, at høre de Ting, som de altid have agtet høit, belees og spottes. Almuen, som seer disse religionstridige Skrivter frit at omløbe, som den veed at være forbudte i Kongeloven og i Landets Lov, og før ikke taaltes, troer, at Regieringen bifalder disse Ugudeligheder; og er vel det Indtryk, som herved giøres paa den almindelige Mands Sindelaug, fordeelagtigt for Regieringen? Enhver, som Jesu Religion og den christelige Moral ligger paa Hiertet, og seer, hvilken Fordervelse i Grundsætningerne og hvilken en Ryggesløshed i Menneskenes Levnet virkes og udbredes ved saadanne Bøger, græmmer sig. Præsterne, paa hvilke først og sidst Religionsfordervernes udøse deres Spotterier,

rier, ved at forestille dem, enten som Bedragere, eller Tosser, og hvis Stands Afskaffelse er Vantroens første Diemeed, kunne vel ikke være vel fornøiede med det, som nu er Dagens Tone. Nu hvad Got stiftes ved slige Skrivter? Er man bange for, at her er for meget af Christendom og Moralitet i Landet? Kan Vidnekammerne sige det? Eller veed man noget bedre Middel til at giøre et Folk lykkeligt, end ved at giøre det dydigt? og hvorved heller dydigt, end ved Gudsfrygt, og Anbefaling af en øm Samvittighed? Man vil opklare Folket; er det at opklare det, at giøre det uvist om hvad det skal troe? naar Præsterne igien tage paa, fra Prædikestolene at advare Almuen mod disse Vederstyggeligheder, er den Giæring, som herved forvoldes i Gemytterne, gavnlig? Naar Rec. lægger alle Ting sammen, kan han umueligt troe andet, en at Regieringen befaler Generalfiscalen at giøre Hr. Schubothe en ham ikke behagelig Compliment.

VII. Udgiverens Brevvexling, Repertoriumet angaaende. I en meget respectfuld Skrivelse beder Hr. Scheel, som har kastet sit von bort, Repertøren om en Æreserklæring for de haarde Ord, denne havde brugt imod ham i No. VI, 1te Hefte, men bliver behandlet som et Barn. S. 278. „En Revselse, — en eftertrykkelig Revselse fortiente Hr. „Scheel. Han har faaet den; han har fortrudt sin Brøde, og vil herefter vogte sig for „saadanne Overilelser. Siden han har giort Publicum offentlig Afbigt, vilde det være uædelt, „oftere at bebreide ham en Overilelse, som han „paa en Maade, der ikke kan andet end opvække „god Fordom om hans Forbederlighed, har afbe-

„det."

„det." Det andet Brev er fra en syvstiernet Herre med et π. Han favner Rep., og Rep. gior ham Giengield. Det er som man saae Annas og Kaifas slikkes.

VIII. Grundlinier til en (u)skriftmæssig Betragtning over Jesu forsonende Død. Paa sin ægte Socinianisk. Derom siden i det theologiske Selskab.

XI. Miscellanea. Udskriver af Neues theologisches Journal hvad der kan være sagt dert til Forhaanelse af de Lærebegreber i Religionen, som stemme overeens med den Augsburgiske Confession, og til retsindige danske Theologers Beskæmmelse. Denne Journal udgives af Professorerne Paulus i Jena, Ammon i Gottingen, og Hänlein i Erlangen, og er et Magazin, hvori vort Fædrenelands socinianiserende Sønner, Forræderne af Dannemarks literariske Ære, faae indsmurt, hvad de lyste at indsende til at vanære de Mænd iblant os, som ei ere smittede af den tydske Nyhedsfeber. Repertøren selv har været saa uforskammet i No. 102 af de Berlingske Aviser for 1795 at kundgiøre, at han selv har forfattet de Recensioner, som findes her i disse Miscellanea S. 318 og ff. og at han ellers skriver i de udenlandske Journaler. Altsaa vide vi, hvad Haand de Lumpenheder ere fra, som ere proppede ind i de tydske Journaler mod Kritik og Antikritik, Hr. Geheimeraad Guldberg, og Hr. Agent Gyldendahl. Det er bekiendt, at Hr Agenten har stevnet Repertørens Skygge, Boghandler Schubothe, ind for Forliigs-Commissionen, og fordret en Æreserklæring af Repertøren for de Fornærmelser, denne Person har tilladt sig imod ham,

ved

ved at tillægge ham S. 333 lav Vindesyge, og at have giort S. 334. tyvagtige Eftertryk, og at han er en vindesyg Boghandler, der har giort den Danske Redelighed udenlands mistænkt. Den Æreserklæring Hr. Agenten faaer, have vi læst i de Berlingske Aviser No. 102. „Hvad det Udtryk angaaer, som Hr. Agent Gyldendal „har fundet saa forargeligt, saa tiener til Efterretning for ham og enhver, som i Henseende til „disse Recensioner maatte have noget at erindre; „at de have passeret Censuren paa det Sted, hvor „de ere trykte, og at altsaa ikke jeg, men Censuren og Journalens Udgivere staae til Ansvar for „det Ærerørige i det Udtryk, som Hr. Agent „Gyldendal mener qvalificerer sig til en processualsk Recension. Endelig: for hvad jeg lader „trykke uden Censur i udenlandske Journaler, „staaer jeg ingen i Dannemark til Regnskab, „uden mig selv. Kiøbenhavn den 14 Decembr. „1795. Udgiveren af Repertoriumet." Repertøren maa troe, at han har et Barn for sig i Hr. Agent Gyldendal, naar han tænker, at denne Velbyrdige skulde ansee det for lovforsvarligt, at Nogen først i en udenlandsk Journal bekiendtgiør om ham, at han har begaaet noget tyvagtigt, og derefter oversætter det paa Dansk i et periodisk Skrivt. I Anm. under ovenanførte Text commenterer Repertøren saaledes over den mod Hr. Agenten giorte Beskyldning, og derved end mere giør den til sin egen: „Agent Gyldendal skamme sig i sit Hierte, — dersom en Eftertrykker kan skamme sig, — ved et saa æreløst Haandværk at bringe Nationen i Vanære! „Schmieder, Schramm, og — Gyldendal; Et

„op-

„opbyggeligt Kløverblad! i en dansk Oversæt-
„telse af et Schillersk Sørgespil kunne følgende
„Ord, Da steht er, als wen ihn ein Tübinger
„Buchhändler dem Allmächtigen nachgedrukt hät-
„te, saaledes lokaliseres: Der staaer han, som hav-
„de Søren Gyldendal trykt ham den Al-
„mægtige efter! — Udg. af Rep." — Ellers ere
disse Miscellanea et pure Miskmask, hvori Anek-
doter, galdefulde Udfald, Beklikkelser, Socini-
ani, at, Gadepostkløgter, ere blandede om hinan-
den. Nogle af Repertørens skiønne Sager maa
Rec. vise frem. S. 320, er Kritik og Antikri-
tik et berøgtet Blad, S. 326 kaldt af Prof.
Gamborg die schwarze Zeitung. (Rep.
har feilet ved at sætte Recs. Navn iblandt dem,
som gave Hr. Prof. Nysekrud. Rec. var den
Tid ikke Arbeider i K. og Ak. Efter at han var
blevet Medarbeider, og en Giendrivelse mod Ny-
sa ved Mag. Friis blev ham tilsendt at recensere,
gav han den Langørede, som er vandt til
Nap, en Nap, fordi han vilde oprippe det, som
burde glemmes, og fordi han havde bagtalt det
Kiøbenhavnske Præsteskab hos sin Troesforvandte,
Prof. Paulus i Jena. Man læse No. 13 i
K. og Ak. 1792.) S. 326, 27. opregnes K. og
Aks. Synder. En Rec. deri skal have sagt „For
„den Kantiske Philosophie frie os kiære Herre Gud!
„Paa een Riisbrigh gaae flere Kanter." Ja og-
saa jeg beder Gud naadig bevare os i Dannemark
fra saadan kantisk Philosophie, som Repertøren og
hans Søn, Hr. J. E. B., prædiker. At paa een
Riisbrigh gaae mange Kanter, ere vi, som
ægte Danske, stolte af; vee ham, — Repertøren,
— den lede Jochum Tydske, — at han ikke har
en lige Følelse! „Boye bliver, formedelst sin
Bog,

Bog, Statens Ven, sammenlignet med Marat, der kaldte sin Bog Folkets Ven." Ikke Boye med Marat, men Titelen af Boyes Bog, er sammenlignet med Titelen af Marats Bog. Rep. læse i K. og Ak. No. 22, 1793: „Marat kaldte sig Folkets Ven da nu Folket og Staten er det samme, vilde Rec. vogte sig for at optage en Titel, som en Catilina havde ført:" og Rep. føle sig da overtydet om, at den Titel af Løgnens Prophet, som han S. 278 giver K. og Ak., just passer sig paa ham selv. Foruden den Theologiske Journal ere S. 327 Allg. Litz. og Theologiske Annalen, Repertorens Trompetter mod den verfluchte Kritik og Antikritik. — Den gode, fromme Geheimeraad Guldberg maa høre S. 326, at han „som Minister blev ved den velgiørende Forandring, som Kronprindsen foretog paa sin Confirmationsdag d. 14 April 1784, afskediget." S. 335. „Confiscationen af Bruuns Fritimer." S. 336. „Siden Guldbergs Afskedigelse udkommer i Dannemark ingen Kabinetsordre. Gud skee Lov!" — „Hr. G. F. Skibsted skal faae en Navnkundighed, som han ikke skiøtter om." — „S 329, 330 opregner Prædike-Dumheder hos Præster i Dannemark. Rec. kan ikke troe andet, end at de ere opdigtede; og er det saa, kan den Danske, som har saa uforskammet beløiet sine Landsmænd i en tydsk Journal, vel ikke ansees for andet end en Nidding? Beskaffenheden af den saa kaldte Attestats, Manuductor-Knebene, de Theologiske Professorers Forelæsningsmaade, Partiiskhed, o. s. v. o. s. v. o. s. v. anføres S. 331-333. som Aarsager „for at vore Landsbyepræster ere som de ere." Rec. maae udtegne noget heraf. Om Manuduc-

tor-

torvæsenet giver denne Manuducentens Tale Oplysning. „See her, denne Bog indeholder 600 af Professorernes Spørgsmaale i alle Theologiens Dele, dem gaae vi igiennem sammen, saa er du færdig. Vil du løbe Romerne, Epheserne og Matthæus igiennem, saa kan du; og hør saa flittig Collegia i dette sidste halve Aar, thi de spørge gierne om hvad de sidst læse over; saa kan du gierne gaae op. — Den skrivtlige Examen skal du ikke frygte for: thi du kan fylde Lommerne med Bøger og Collegier; og, mellem os sagt, mangler dig endda noget, saa skriv det paa en Seddel, og stik under Porten; lad din Karl være der og bringe det hen til mig, saa skal du hielpes af al din Nød." I en Anm. derunder nævner Repertøren en vis Hr. Schulz, „som saaledes misdanner unge Theologer." Collegierne, hedder det videre, ere for vidtløftige og utilstrækkelige. F. Ex. der læses over et af Pauli smaae Breve et halvt Aar. Paastaaenheden for stor i Yndlingsmeninger, Partiiskheden for væld ig." Og herved sættes denne Anmærkning; „Saa mange Bispe- og fornemme Geistliges Sønner prædestineres til laudabilem. Alle fornemme og rige Geistliges og Verdsliges Sønner faae Klosteret, Reisestipendia, o. s. v. Jeg kiender fattige duelige Studenter, som forgieves have søgt derom. Man see af Rector Andresens Tale i Minerva September 1793, hvorledes det Theologiske Facultet uddeler Kloster-Stipendiumet. Den aabenbareste Partiiskhed gaaer i Svang. Endnu gielder de gamle Dages Riim, De rige Studenter æde Kongens Kost; — De Fattige lide baade Hunger og Frost. Udg. af Rep." Kan det Theologiske Facultet — for sin Æres Skyld — stikke dette i

Lom-

Lommen? Tier det, taaler det, lægger det ikke Sag an imod Repertøren, saa vil alle troe, at Rep. har sagt Sandt.

S. 345-354 have vi, „Indsigelse mod Hr. Pastor E. S. Hammers Gøttingske Doctorgrad.“ En ung Mand, fød 1768, see vi af dette Stykke ei allene at have den Lykke at kaldes af Hs. Majestet til Sognepræst for Herlufmagle og Tyberg Menigheder i Sielland, et af de bedste Kald i Landet, lige fra Student af, meget ung, da han næppe havde den Alder, som Loven bestemmer 2 — 2 — 4., men endog at erholde den „besynderlige Tilladelse, indtil sin Hiemkomst at lade sit Embede forrette af Hr. Garde.“ Nu alt dette lader sig gandske vel forklare udaf det Tudskvæsen, som finder Sted ved at kalde Præster. Da Grev Danneskiold forflyttede den ældgamle Mand, Hr. Vellejus, fra Herlufmagle, som var Kongens Kald, til Bedzer paa Samsøe, har han venteligen betinget sig det af Cancelliet, at Kongen igien skulde kalde hans Hofmester, Hr. Hammer, til det saaledes ledig vordende Sognekald til Herlufmagle. Denne tidlige og store Lykke kunde det synes, som at Hr. Hammer for det første burde ladet sig nøie med. Det var for tidligt for ham i hans 26 Alders Aar, førend han endnu var ordineret til Præst, og førend han endnu havde været til Bispe-Examen, at forskaffe sig et Doctor-Diploma fra Gøttingen. Repertøren siger S. 347. „Hvo der kiender de Tydske Universiteter, veed, at intet der er lettere, end for „gode Ord og Penge at faae slig en Grad. Bahrdt „fortæller i sin Levnets-beskrivelse, at et Selskab „af lystige Hoveder engang faldt paa, i en gammel Brændehuggers Navn, at sende en Disserta-

„tation til Universitetet i Wittenberg; Personen „fik, for contant Betaling, uden Modsigelse Ma„gistergraden." Videre igientager han den Historie, som vi forhen have læst i det physisk-politiske Magasin, om Skoemageren Menadie af Altona, som tilkiøbde sig den medicinske Doctorgrad paa Universitetet i Greifswalde, og lægger til om Nelle, som giorde det samme for nyelig i Göttingen; og han giør nu i Henseende til Hr. Hammers Doctoration den Anmærkning: „Hvorfor „just i Göttingen, da Hr. H. dog opholdt sig i „Leipzig? En Mand, der ikke farer med Løgn, „har fortalt mig, at Hr. H. ikke kunde faae „Graden i Leipzig." S. 352 siger Rep. „Jeg „trøster mig til at bevise, at Hr. Hammer ikke „engang efter den stricte Observanz i Tydskland „er legitime promotus." (lovligen forfremmet til at være Doctor) „I det Göttingske Universi„tets Statuter er det anordnet, at Doctoranden, „før han stedes til Disputaz, skal underkaste sig „Examen af Faculteter. Hr. H. er hverken exa„mineret eller har disputeret, uagtet han, kort „for sit Diploms Udstedelse, opholdte sig i Göttin„gen." Det er haarde Ting, som her ere sagte. Rec. har før dadlet den Uskik, at Danske tilforhandle sig akademiske Værdigheder fra Tydske Høiskoler, uden anden Hiemmel end en indsendt Disputats. Ved indsendt Prøvestykke bliver ingen antagen til Amtmester ved Haandværkslaugene; skulde de Lærdes Societet være mindre nøieregnende? Rep. siger, han føler det at være „sin Pligt, at paatale at kontrebande Vare indsniges i Landet," og desaarsag nedlægger han saadan Protest imod Hr. Hammers Doctorgyldighed. „Kongen har agtet det nød„ven-

„vendigt, at udgive en Befaling, at kun de, „som paa Universiteterne i Kiøbenhavn og Kiel „have taget Doctorgraden i de tre Faculteter, „skulle i Dannemark nyde Doctorers Rang og „Privilegier. I den Danske Geistligheds Navn „giør jeg herved Indsigelse mod bemeldte Hr. „E. S. Hammers indsmuglede Tydske „Doctorgrad, og haaber, at han ikke giør „den gieldende her i Landet, for ikke at ansees „som de kongelige Mandaters modvil„lige Overtræder." Til sidst giver Rep. Hr. H. det Raad, at han skal uddanne sig i Stilhed, give os Prøver paa Selvtænksomhed, og bringe saa om en halv Snees Aar, en selvtænkt og ikke udskreven Dissertation, paa Cathedret, — og forsvare den: og vi ville indrømme ham den Værdighed, som nu ikke tilkommer ham." Rep. seer man derefter tillægger denne sin Indsigelse saa megen Kraft, at skulde Hr. Hammer ikke allerede have søgt og erholdet Doctor-Privilegier, inden dette vorder trykt, er han sikker paa, at han derefter ikke faaer den. — Rec. har giort sig Umag for at bekomme berørte Hr. Hammer's Inaugural-Dissertation til Giennemlæsning, for saaledes at kunne komme efter, om der i den var noget, som kunde tænkes at have opirret Rep., og han blev saa lykkelig at faae den til Laans af en Ven i Kiøbenhavn. Rec. fandt ikke deri den strænge Orthodoxie, som han formodede, men god Forraad af Tydsk Liberalitet og Accommodation. En skiøn Orden og megen Læsning fremviser sig deri, og med Flid er der samlet, hvad i de forekommende Materier er sagt af andre. Da denne Disputats giver Leilighed til at giøre et Par i disse Dage interessante Anmærk-

mærkninger, haaber Rec. at Læserne ikke fortryde paa, at han ogsaa betiener sig deraf. Ordentligen at recensere den, har han intet Kald til, da Disputatsen er trykt i Leipzig.

At Rep skulde have taget sig det saa nær blot for den Danske Geistligheds Skyld, kan Rec. ikke troe. Der maa være noget andet, hvorfor han er Hr. Hammer ugunstig, og Hr. H. maae ei have Ont for at udlede, hvo denne Repertør er, efterdi han er selv saa uforsigtig at blotte sig, og ligesom at føre Hr. H. paa Sporet. Han siger S. 352: „Jeg har ikkun talt to Gan„ge med Hr. Pastor Hammer, altsaa kan min „Indsigelse ikke være nogen personlig Chikane." Een Aarsag til Reps Uvillie mod Hr. H. skal Rec. strax angive: Hr. H. følger en anden Skrivtforklaringsgrund end Rep., og han har tilladt sig at sætte ud paa Kant, Ammon, Fichte, og flere af Repertørens Helte; og dette var jo en dødelig Synd. Hr. H. forkaster Pag. 25-28 den praktiske Skrivtudlæggelse, som Forfatterne af den nye Theologiske Journal, Hänlein, og Ammon have erklæret sig for og antaget pa Recommendation af Immanuel Kant, og til hvilken Sect Rep. hører. De pragmatiske Herrer, Repertørens Bundsforvandte, lystne efter at omdanne Christendommen efter deres egen Phantasie, paastaae, at Skrivtens Ord skal overalt bringes til den Mening, som den pure naturlige Religion antager, og at omendskiønt de hellige Skribenter ikke vel kunde tænke sig det ved Ordene, som disse overkloge Mennesker, skader det dog ikke, at man jo ligefuldt kan foruden Ordenes egentlige Mening opstille sin selvgiorte, og det forstaaer sig, at den bør have Fortrinnet.

Hr.

Hr. H. holder sig til salig Dr. Wøldike, som i sine Theser siger, Sensus scripturæ sacræ est tantum unicus, sed multiplex usus, d. e.: Den hellige Skrivt har ikkun een Mening, men derudaf kan giøres mangfoldig Anvendelse. Vel har Hr. H. ikke nævnt Wøldike, eller citeret ovenmældte hans Sætning: men det, Hr. H. har sagt, kan dog bringes derunder, og det er ikke efter deres Smag, som høre til Forbundet af neues Theologisches Journal. Skal Rec. sige sin Mening, troer han, at begge Udlæggelsesmaaderne misbruges. Om den praktiske Tremændenes er intet Spørgsmaal. Men og den lærde, deres, som af Kritik, Historie, Jødernes Talebrug, give os en forkonstlet Udlæggelse af Jesu saare simple og i sig selv meget klare Sprog, og af Evangelisternes lette og jevne Fortællinger, ogsaa denne Udtolkningsmaade, naar man betiener sig af den uden Fornødenhed, troer Rec. mere forvirrer end opklarer. Gode Gud! skulde man behøv at vide Jødernes Meninger om Sielenes Tilstand efter Døden, om de Dødes Opstandelse, om Messiæ Forretning ved Dommens Holdelse, m. v. for at forstaae, hvad Christus uden for Lignelsessproget (thi Lignelser, f. Ex. den Luc. 16, 19-31 forstaaer det sig selv, maa rette sig efter de vedtagne Meninger) har sagt disse Ting betræffende, Joh. 5, 16-47. Luc. 20, 27-39. Joh. 11, 21-45. Joh. 6, 39, 40, 44, 54. o. s. v. De Jødiske Meninger, som Hr. H. fremsætter Pag. 8 og f. om det andet Liv og Giengieldelserne derudi, finder man jo næsten i alle Nationers Mythologier. Meget vel veed Rec., hvad Slutning Hugo Grotius derudaf vilde uddraget. Hvad de sildigere Jøder tænke om visse Ting, synes

Rec. ikke saa sikkert kan antages som Beviis for, hvad Hine for saa mange Tider siden have troet derom; ja endog Sectariernes og de Lærdes Meninger turde Rec. ikke ansætte som almindelige og Folke-Meninger. Men hvad er det og for en Grund, Hr. H. lægger for sin historiske Udlæggelsesmaade? „Jesu Maade at udtrykke sig paa, Joh. 5, 16-47. maatte læmpe sig efter de Forestillinger, som det høie Raad i Jerusalem gjorde sig om Messias og hans Forretninger; Christi og hans Apostlers Talemaader maatte forbinde de Begreber med Ordene, som Jøderne vare vante til at forbinde dermed." For saa vidt Christus og Apostlerne betiente sig af Billedsprog, vil Rec. give dette Magt. Ogsaa vilde han i Almindelighed give Sætningen Bifald, dersom det kunde beviises, at Gud allene var Jødernes Gud, og ikke ogsaa Hedningenes, og Christus ikke var sendt til at være alle Menneskers og alle efterfølgende Tidsaldres Lærer. Men er Jesu Religion bestemt til at være en almindelig Folkereligion, kan Rec. slet ikke faae i sit Hoved, at Christus og hans Apostler skulde binde sig saaledes til Jødernes Sprogbrug, at han og de endog skulde optage Vildfarelser deraf, (See Pag. 18 og 19, og Pag. 49, IV.) og foranledige, at Forargelser i Fremtiden skulde tages deraf, naar Tiden viiste, at det var Vildfarelse. Det er langt fra, at Rec. giør disse Erindringer, for at forringe den Agtelse, Hr. H. tilkommer for den Flid, han har udarbeidet denne Disputats med; Hensigten er kun at vise vore unge Theologer, hvor meget de maae tage sig i Agt for de Tydske Accommodations-Theologer. Rec. vil kun nævne eet Exempel uden for nærværende. Eckermann har i sit Compendium

Theo-

Theologiæ christianæ theoreticæ biblico-historicæ, 1791, S. 149-153. fremsat de selvsamme Sætninger over nærværende Materie, som Hr. Hammer har. Man kiende nu denne Prosk. Fremgangs- og Slutnings Maade af et Exempel! Denne Mand finder det S. 84-89 efter Fornuften meget rimeligt, og tillige bekræftet af Skriven, at Gud har skabt Engle, og negter ikke heller Muligheden i at nogle af dem kan have syndet; dog fordi det gamle Testamente har nogle Forestillinger af en Hofstat af Engle i Himmelen, veed han strax, at disse Forestillinger ere Læmpelser efter de hos Menneskene da gangbare Meninger. Ogsaa hvad Skriven fortæller om Fristelser af den Onde og legemlige Besættelser i Christi Dage, er kun efter hans Mening Accommodations-snak. Af Aarsag, at mange have giort for meget af Diævelen, giør Eckermann ham til intet, og Rec. er bange for, at Dr. Eckermann selv bliver ved en Accommodation tilsidst til en bare Uting. Alle de Fortællinger om Engle, som forekomme i Historien om Jesus, gaaer han ganske forbi. Rec. gad kun vidst, hvem Manden tænker at Lucas, hvis Skrivemaade beviser nøie Bekiendtskab med baade attiske og latinske Zirligheder, har skrevet Apostlernes Gierninger for; for de tossede Jøder? eller for de da talrige Menigheder, som indeholdte en blandet Mængde, dog fleest af omvendte Hedninger? Er dette nu Sagen, vilde Rec. nok vide, hvad den Engel skal til, som viiste sig for og talede til den Italienske Capitaine Cornelius Cap. G. 10, 1 ff? og ligesaa den, som førde Peter udaf Fængselet i Castellet til Jerusalem Cap. 12, 7-11? Cornelius var ingen Jøde; Peter, som en Apostel, maatte vide det Rette; han var saa-

langt

langt fra at troe, at her var en Engel, at han i Førstningen, skiønt vaagende, ansaae hele Tildragelsen for en Drom, eller et Syn, ligt det han havde havt i Joppe Kap. 10, 10-17, indtil han endeligen, overbeviist om Virkeligheden, sagde: „Nu befinder jeg i Sandhed, at Herren har udsendt sin Engel, og udfriet mig af Herodes's Vold." Rec. følger den Maade i at forklare den hellige Skrivt, at han tager den Mening, som nærmest ligger i Ordene, som lettest og naturligst frembyder sig, og som Enhver snarest vilde falde paa; og han troer, at den Maade at udtrykke sig paa, som nærmest svarer til det Diemeed, hvori Gud har givet Menneskene Evne til at forklare sine Tanker mundtligen eller skrivtligen, er den meest passende for en Bog, som skal være for alle Mennesker og til alle Tider. At forstaae til Gavns baade det rene Græske og det Hellenistiske, anseer han for Hovedsagen hos en Fortolker af det nye Testamente, uden derfor at forkaste de andre hermeneutiske Hielpemidler. Han veed i det nye Testamente at finde Beviser for, at Herrens Aand, som ledede de hellige Skribenter, og vel for det meste overlod det til dem selv at skrive i den Stiil, hvori de vare vante at tænke og tale, ogsaa har havt Hensyn til de sildigere Tider, saa at Lærdomme ere faldne fra deres Pen, som de i den Tid, da de skreve, ingen nær Grund eller Anledning havde til at tænke sig. Tillige holder han det for upaatvivleligt, at der er en Sprog-Philosophie til. — Det giør Rec. Ont, at finde Hr. Hammer Pag. 12 at forsynde sig mod Logika, ved at indknibe en Sætning af en viid Udstrækning til en lille enkelt Punct. Stedet Joh.

5, 18, Πατερα ἰδιον ἐλεγε τον Θεον, ἰσον ἑαυτον ποιων τῳ Θεῳ. Han sagde, at Gud var hans Fader, og giorde sig i saa Maade lige med Gud, giver Hr. H. den Betydning „Han sammenlignede sig med Gud, „d. e. han forsvarede sin Gierning med Guds „Exempel: han giorde, som Messias, alle Ting efter hans Faders Befaling og Exempel: „Der„efter siger Hr. H. Pag. 14, og 15, at „de „Benævnelser af Guds Søn og Menneskens Søn, „som Jesus bruger om sig selv" (Joh. 5, 25, 27. De Døde skulle høre Guds Søns Røst, og ved at høre den blive levende. — Og han haver givet ham Magt til ogsaa at holde Dom, for saavidt som han er Menneskens Søn.) „begge egent„ligen efter den Tids Talebrug tilkiendegive Mes„sias, omendskiønt af forskiellige Aarsager. Thi som Messias kaldes Guds Søn, for saa vidt som han tænkdes som Konge, og Kongerne holdtes for Guds Sønner, (Jupiters Fosterbørn hos Homerus) d. e. beskikket af Gud og ham sær kiær, saaledes Menneskens Søn, for saavidt som han og var et Menneske." Under denne Text giver Hr. H. os disse Noter „12) I at bestem„me Bearebet af disse Benævnelser erindrer jeg „mig, at Moldenhawer i Kiøbenhavn, forhen „min Lærer, er eenig med mig. 13) Grækernes æld„ste Mythologie tænkde ogsaa Kongerne at være „fødde af Guderne. Herudaf opkom den al„mindelige Forestilling om, at de paa hvilkensom„helst Maade havde deres Herkomst fra Guderne. „Callimachi Lovsang til Jupiter, 79 og „Fortolkerne der. Derudaf kunde fremkomme „Meninger om den af Guddommen erholdte

„Myn-

Kritik og Antikritik.

No. 46.

den 15 Martius 1796.

„Myndighed, den nøie Foreening med samme Guddommens forestillede Person iblant Menneskene.“ (Omtrent saaledes lyder Th. Paines Troesbekiendelse.) „14) Naar Jøderne hørde det Ord, „Guds Søn, tænkde de sig Messias. Tillægs„ordene, den eenbaarne, den elskelige, „egen, tilkiendegive i sig selv intet andet end „Guds elskeligste og besønderlig kiære.“ I det Theologiske Selskab ville disse Sætninger blive prøvede. Her vil Rec. kun anmærke, at han begriber ikke, hvad Homerus og Callimachus her skulle bevise. Uden Tvivl har Hr. H. taget dette paa Borgen af Andre. Rec. har oversat διοτρεφεις βασιληες ved Kongerne Jupiters Fosterbørn: men lad dem og være Jupiters Yngel, saa veed Enhver, som har læst de gamle Poeter, at Jupiter var den største Horebuk, som kunde tænkes. Stedet hos Callimachus vil Rec. anføre, siden Hr. H. ikke har giort det. Vers 79 og 80 i hans Hymme til Jupiter staaer

Ἐκ δὲ Διος βασιληες. ἐπει Διος ὀυδεν ἀνακτων
Θειοτερον. τω και σφι τεηι ἐκρινας λαξιν.

ↄ: „Af Jupiter ere Konger. Thi intet er guddommeligere end Jupiters Konger. Derfor haver du og tillagt dem din Lod.“

Callimachus var Bibliothekar hos Kong Ptolemæus Philadelphus, og er just her i Færd med

at hykle for hans Ægyptiske Majestet. Efter at have saaledes i Almindelighed sagt os, hvilke Karle Kongerne ere, lader han os V. 85-90 vide, at de andre Konger betyde kun lidt imod hans Konge, „han fuldender om Aftenen, hvad han har tænkt om Morgenen; men de andre maae være eet eller flere Aar derom." — Af en Hofhykler skal man dog vel ikke tage Vidnesbyrd. — Hr. H. nævnte vor ypperlige Professor Moldenhawer, som eenig med ham i Betydningen af Talemaaderne Guds Søn, og Menneskens Søn. For saavidt husker Hr. H. ret, at Dr. Moldenhawer læser over Mori epitome theologiæ christianæ. Den fortræffelige Dr. Morus i Leipzig siger i bemeldte Bog, 1te Part 2 Cap. 6, „At Verden er skabt ved Guds Søn, at alle Ting opholdes og bestyres ved ham, at han har og kan de samme Ting, som Faderen har og kan, og at han altsaa, som lige stor med Faderen, bør dyrkes af os paa lige Maade med Faderen." Derefter 7 lærer han, at „Sønnen i den Mening kaldes Gud, fordi Guddommelige Egenskaber og Gierninger tillægges ham; og Guds Søn, fordi han og Faderen ere ἐν Eet, som Faderen er og Sønnen. Som Faderen er større end alle, er og Sønnen større end alle, alles Herre; o. s. v. med eet Ord en guddommelig Natur skal tilskrives Sønnen." Hvorpaa han tilføier den Anmærkning. „Men Guds Søn betyder ogsaa undertiden Faderens Elskte, Rom. 8, 32, især da han andensteds beskrives som ham i Besønderlighed kiær, Matth. 3, 17; andensteds tilkiendegiver det ham, som er i Guds Sted blandt Menneskene, Joh. 10, 34-37: andensteds ham, som var lovet i den 2den Psalme som Konge og Herre, og som der sindmærkes ved det Navn af Guds Søn. Hvoraf det er

klart,

klart, at Jøderne, som forventede Messias, have kaldet ham Guds Søn, og under dette Navn tænkt sig Messias, som var lovet under Navn af Guds Søn." Naar nu Hr. Dr. Moldenhawer har læst over dette Sted hos Morus, maatte han jo nødvendig udvikle Indholdet, og anføre de Grunde, hvorpaa Morus har bygt sin Slutning. Men deraf kommer ikke det ud, som Hr. Hammer siger. Rec. vil kun anføre to Steder af Apostlernes Gierninger, som sige Hr. H. imod. Cap. 8, 37. „Jeg troer at Jesus Christus er Guds Søn." Hvorledes vilde det lyde: Jeg troer at Jesus Christus er Christus? Det var det samme som, Jeg troer at Christian Konge er Konge. Cap. 9, 20. Han prædikede Christum, at han er Guds Søn. Han sagde at Hr. Hammer er Hr. Hammer. — Pag. 35 giør Hr. H. os den „Forsikkring, at κυριε, ɔ: Herre, naar det siges til Christum, er det samme som Lærer." Rec. veed ikke, om Hr. H. vil udstrække denne Bemærkelse af Vocativet til alle Casus af Ordet κυριε, Herre, naar det bruges om Christus; i saa Fald maa Rec. erindre, at Ordet κυριε, Herre, brugt om Gud i det nye Testamente, er det gamle Testamentes Jehova, saaledes er det og, naar det bruges om Christus, som herliggiort, og det staaer uden Forbindelse med andre Ord, som styres deraf. Allene af Apostlernes Ggr. vil Rec. fremstille disse Exempler om Gud, Kap. 4, 24, 26, 29. Kap. 7, 31, 33, 49. Kap. 13, 47. sammenl. Esa. 49, 6. m. v. om Christus, Kap. 7, 59, 60. „Herre Jesu, annam min Aand! Herre, tilregn dem ikke denne Synd." See videre Kap. 1, 5, 6, 10, 11, 13, 15, 17, 27, 28. Kap. 11, 20,

21, 23 o. s. v. Ellers i Vocativet er det et Compliment-Ord, ligesom Monsieur, min Herre, i andre Sprog.

Nu tilbage til vor Repertor. Bister er han paa Kritik og Antikritik, som har sine gode Aarsager. O! hvor skiærer han Tænder S. 357 over dette uskyldige Blad! Man skulde tænke, at han havde Bugvred, saa fælt tager han afsted. Vil man vide, hvad det er han larmer over, saa er det dette: En tydsk Bog, Briefe über die Natur und das Wesen das Eides, Zion 1794, har sagt nogle Dumheder. — Hvad kommer det Kr. og Ak. ved? skal K. og Ak. svare for alle tydske Dumheder? Disse Briefe have roest Köster og de Marees, og disse Mænd ere og roeste i K. og Ak. Disse Navne ere det samme for Rep. som Korset for Diævelen. Ved at nævne disse Navne kom den onde Aand over Saul, og han giver dette af sig. „Nu tør jeg vel spørge, om jeg i mit Manifest „imod Kritik og Antikritik har talt et eeneste Ord „for meget; nu tør jeg vel spørge, om det ikke er „rædsomt, at Danske Præster skal være privilegerede Giftblandere. Man har tilforn blot spottet over dette Blad. Jeg agter at tage Sagen „alvorligen. Jeg lader mig ikke tilfredsstille, „før Udgiverne af Kritik og Antikritik erklære, „aldrig herefter at lade trykke en Tøddel. Ved Gud, (hillemænd, han bander!) jeg „skal ellers, om jeg end selv skulde gaae til Grunde, bringe det derhen, at store Mænd (Paulus, Ammon, Hänlein) „offentligen skal spørge Danmark, om der endnu kan være Protestantismus i Landet, saalænge man endnu taaler saadanne Præster i Embedet?" Her have vi Beviis paa Opklarernes Toleranse. Manden har talt i Vildelse. Han skal aarelades og ha-

have et Brækmiddel. Hr. Agent Gyldendal, og derefter Hr. G. N. Skibsted giøre ham nok spag, at han lader os blive i Embedet. S. 380-382 skielder han igien paa den fordømte K. og Ak., hvis Staldknegt han gierne vilde være, dersom han saae sig stærk nok dertil. Til Trøst for K. og Ak. kalder han i Noten under 382 Hr. Riegels suursiet. Men foran S. 279, at Rec. ikke skal forbigaae nogen af de Complimenter, Rep. har giort dette Blad, udbrumler han dette: „Det skæn„dige Blad har i mange Aar været Fædrelandets „værste Fiende. Det har præket Oprør og Kiet„terie i egentligste Forstand; thi Oprørere mod „Fornuften ere de farligste i Staten. — Kritik „og Antikritik kan aldrig afbede sine Synder." — For os Kritikskrivere bliver aldrig Forladelse. Thi Vi ere saa forhærdede at tænke ligesom Forfatteren af den nye engelske Journal, the British Critik, og at sige det høit „Hele Verden ligger det „for Øine, at Opklaringsvæsenet ikke „gaaer ud paa andet, end — at under„grave al Religion." See Rep. S. 355. Vi hovere over, at vi endog have en Kantianer, Professor Jakob i Halle, Udgiveren af de philosophiske Annaler, som S. 359 oversætter af Kritik og Antikritik; saa eens tænker han med Os i Religionssager og om Cliquisterne, og skal derfor ved Siden af Os staae paa Repertørens sorte Bræt. Ak! det er hiertekrænkende for Rep. at der gives saadan en Kantianer. „Denne Mands „Revision af den populære Theologie skulde man „troe at være oversat af Kritik og Antikritik. „Den er skrækkelig. Allg. Deutsche Bibliothek „beskyldes her at have forledt mange fra den chri„stelige Religion: at have pidsket og forfulgt, ja end-

„endog at ville have brugt andre Vaaben end Re„censioner, ifald Friderik den Store havde tilladt „dem det. Forsoningslæren, heder det fremdeles, have de gamle orthodoxe Theologer bedre „truffet end de nye philanthropiske Theologer, som ere anstukne af fransk Philosophie. Seiler kaldes en ægte Bibeltheolog., I vore Dages Theologers Skriver lærer „man ikke at kiende Christendommens Aand. Tænkefriheden kan bestaae, uagtet Trykkefrihedens „store Indskrænkning: thi man seer ikke, at uindskrænket Trykkefrihed kan regnes til Menneske„Rettigheder." Det var en Pokkers Kantianer! Ved hver Post vrisser Repertøren, som han var fuld af ****, som omvendte Korsgevær opstiller han sine !!! og !!, ligesom det bider ham til. Ja ogsaa den berømte Schmalz kommer til at staae paa Proscriptionslisten med Os. „Det har krænket mig, siger Rep. S. 388 „at Mænd af Schmalzes Talenter i den Grad temporisere, at han „endog forsvarer den krasseste Dogmatik, forsegter Diævelens Tilværelse," (Er ikke Rep. et Beviis for dennes Tilværelse?) „forfegter Jesu „Forsoningsdød, Mirakler o. s. v. kalder Menneskehedens Forædling en Drøm." Altsaa mangler Kritik og Antikritik ikke Kammerader. — Stakkels Hr. Professor Horneman maa drikke det, at han har giort Poenitentse. S. 325. „Prof. Horneman, hvis Rettroenhed efter „de symboliske Bøger intet Menneske, som har „læst hans Forklaring over Brevet til de Ephe„ser, kalder i Tvivl, fik en Paamindelse (i Guldbergs Tid) i Henseende til hans formeentlig „frie Exegese. !!" Atter S. 360. „For en ægte „Bibeltheolog holdes Seiler ogsaa af Hr. Prof.

Hor-

„Horneman, der i sin Forklaring af Br. til de „Epheser har anpriist hans elændige (ypperlige) „Bog over Jesu Forsoningsdød." S. 364 faae de Herrer Theologiske Professorer en Toraf for det, „at de ikke forstaae saaledes at spørge ved Examen, „at Candidaterne kunne svare fornuftigen." Han spørger, „om det ikke ved Attestatsen ofte er Til„fældet, at Spørgeren malker en Buk, „og den Svarende holder en Sie un„der." S. 378 lader han os vide, at det geraader den Danske Geistlighed til Vanære, at den ei kiøber hans Bog; og at de, som forkaste hans Bog, ere „Svin, for hvilke han ei vil kaste sine Perler." Nok denne Gang.

(78).

Fuldstændigt Franskt og Danskt Lexikon, efter de bedste Ordbøger udarbeidet ved Odin Wolf, Doctor Philosophiæ. Første Deel, hvori de Franske Ord (og Talemaader) oversættes paa Danskt.

Kjøbenhavn 1796. Paa Hof-Boghandler Sim. Poulsen's Forlag, trykt hos Bogtrykkerne Popp og Seest. (med Fortalen) 61 Ark i st. 8. — Anden Deel, hvori de Danske Ord (og Talemaader) oversættes paa Franskt, 46 et halvt Ark i st. 8 (begge Delene koste Rdlr.)

Denne Ordbog bringer vor Litteratur atter nogle Skridt videre frem, dersom kun vore Boghandlere og Oversættere ville huske paa, at den frieste og ædelste Nations Skrivter bør oversættes efter Originalerne, og ikke efter forfuskede Tyd-

Tydske Daglejer-Oversættelser, hvorved saa Mange hidtil have vanskabt vor Litteratur. Uden het at tale om, den behagelige eller morende Indklædning, hvorved de fleeste Franske have gjort Videnskaberne og Kundskaberne meer elskværdige, endog for det smukke Kjøn, — berører Hr. Dr. Wolf her kun dette Nationens høje Fortrin, at deres nyeste og ædelste Scribenter allerførst have talt Menneskehedens Sag, som Englænderne forraade for Hof-Pensioner, som lugte af den udsuede Almues Sved. (Anm. bemærker herved Regjeringernes forskjellige Fremgangsmaade, som deels er en Følge af Nationernes Tilstand. Da de Franske Livres, ved Kongernes Enevolds-Myndighed til at forfalske Pengenes Værdie, vare blevne saaledes nedværdigede, at en fattig Scribent neppe meer kunde opholde Livet af en Tusinde-Livres-Pension; og Prinsernes, samt Maitressernes Graadighed saaledes havde tiltaget, at Hoffet ei kunde miste større Pensioner for Scribenter: grebe Ministrene til det Volds-Middel, at sætte alle frimodige Scribenter i Bastilljen. De Engelske Ministre have, siden den Hannoverske Regjerings-Periode, med fuldvægtigere Gvineas stoppet Munden paa deres farligste Modstandere: da de kjendte Nationens stærkere Hengivenhed til Vellevnet, end til Friheden, som ikkun er blevet til et Ordsprog, hvis Mening ikke meer forstaaes af alle.) Rousseau alene lod, paa sit Loftkammer, ikke underkjøbe sig til, at standse Lynet, som han slyngede ned paa Voldsmændenes Isse, S. V. (Naar Hr. Dr. W. S. VI regner Plutarch blandt de Pædagogiske Scribenter, husker han ikke, at Skrivtet, under dennes Navn er af

en

en Anden. Men Qvinctilian burde han have anført, hvis Underviisnings-Grundsætninger røbe dybere Indsigter i Ungdommens Evner og Lærernes Pligter.) Hvad Hr. Dr. W. herefter siger mod de Kantiske Grublerier, staaer her paa dets rette Sted: da ogsaa vor Ungdom løber Fare for, atter i dette nymodenske Galenskab at følge sine kjære Tydskere, ligesom Faar deres Bjældevæder. Thi efter at Platon, Sokrates, Jesus, Cicero, og de nyeste Franske, have bragt Philosophiens Lys blandt Menneskene, er det Forbrydelse mod Menneskeheden, at gjøre lyksaliggjørende Sandheder tvivlsomme, hvilke hver christelig Bonde kan indsee, at Naturens Orden ikke styres af Ingen; og at Millioner Mennesker, som paa Jorden trælle for den knappeste Føde, af en algod og viis Skaber ei blot kunne være bestemte til at døje meget Ondt, og at døe uden Trøst.

For fra dette Uvæsentlige i Fortalen at komme til det Væsentlige, saa havde vi siden 1775, da salig von-Aphelen's sidste Deel af Dictionnaire Royal udkom, ingen Ordbog for vore Franskelæsende. Og hvis end ikke hiint Verk nu allerede var sjeldent, og for bekosteligt: saa trænge dog hvort levende Sprogs Dyrkere fra Tid til anden til nye Ordbøger, eftersom Begrebenes Tal og Forbindelser tiltage, og Scribenterne ideligen forøge deres Sprog med nye Sammensætninger og Sprogfigurer. Af Hr. Dr. Wolfs Læsning og Smag kunne vi altsaa her love os noget Fuldstændigere, eller i Korthed meer Udvalgt, end salig von-Aphelen i sin Tid kunde levere. Han lagde derfor den meget beri-

ge-

gede Udgave (af 1789) af Fr. Roux's Jenaiske Ordbog til Grunde; og udelod ikkun undværlige Kunstord, og Talemaader, hvis Sammensætning ei haver nogen Vanskelighed i at forstaaes, og ligesaa Ordsprogene. Derimod beholdt han de fleeste ældgamle Franske Ord, som forekomme hos Montagne og Mercier, samt hos nogle Digtere. Hældigviis var hiin Roux's Udgave saa philosophisk indrettet, som salig Ernesti's Græske Hederich, vor Hr. Prof. Baden's Dansk-latinske Ordbog, og andre som ere samlede af tænkende Mænd; nævnligen, at Ordenes Bemærkelser ere hverandre saaledes underordnede, at det lettere kan overskues, hvorledes deres figurlige Brug er opkunden af den første naturlige. Det er netop denne philosophiske Orden, som Enhver savner i vor store og bekostelige Danske Ordbog, og som Hr. Udgiveren ei agter fornøden der at indføre. Af hiin Aarsag lagde Hr. Dr. Wolf ogsaa Hr. Prof. Baden's Dansk-latinske Ordbog til Grunde for sin anden Deel: dog uden, ligesom denne, at forhindre Læsende i Opkastningen, ved at ordne Ordene deels efter en gammeldags, deels efter en nu brugelig Orthographie. — At Hr. Hof-Boghandler Poulsen haver ladet Correcturerne læse 4 Gange, nævnligen 2 Gange af Hr. Forfn. og 2 Gange af Hr. Haste, gjør hiin skjønsomme Forlægger megen Ære: da ellers de fleeste, endog kyndige, Bogtrykkere neppe ville troe, at 3 Correcturer ere fornødne, for at levere et correct Ark; da der dog er stor Forskjæl imellem den Correctur-Læsning, som udfordres til at forhindre Bogstavernes Urigtighed, og denne, hvorved Forfn. blot bør henvende sine

Tan-

Tanker til Sagernes og Sammenhængets Rigtighed.

Dog, endskjønt Hr. Dr. Wolf's Danske Deel er lidt fuldstændigere end Hr. Prof. Baden's, savnes alligevel deri endeel Ord, som han deels selv haver indført i den Franske Deels Oversættelse, og i sin Fortale. For Ex. bindstærk volumineux; Eenmærke; lægge til Grunde; Krogtræk; mesteparten la plupart; Omtænkning Attention; han sigtes herved; ømmes ved en Tanke; gjøre sig til Gode, S. 174, faire bonne chere; Opkastning i en Bog. Disse faa Mangler komme rimeligviis deraf, at begge Delene ere trykte paa een Gang, altsaa Hr. Forf. et meer haver kundet indføre nogle Ord, som i de aftrykte Ark vare udeglemte, endskjønt han vel under Correcturen, ligesaagodt som Anmælderen, maa have husket paa dem. Thi kun ved begge Delenes idelig Sammenligning, som er Anms. gamle Skik, støder man paa saadanne Udeladelser; hvis lige dog flere findes i Hr. Prof. Baden's Ordbøger, naar begge Delene flittigen sammenlignes. Af de Ord, som Anm. ved saadan Sammenligning haver tilskrevet til Hr. B's Danske Deel, savnes i Hr. W's endnu følgende. Adelbyrdig, Afhærded, afsætte Grændselinier; afsvede (etwas ausschwizzen.) aftappe; i Aftes, hier soir, (hvilket dog findes hos Hr. Baden; hvorimod denne haver udeglemt i Aften, hvilket Hr. W. haver.) Andekærs han vil ansees for noget, il veut se faire valoir. Bagefter; en baned Vej, banlyse; hun gaaer med Barn, elle est enceinte. Befordring ved Kjørsel. Hvad bestiller du? Guds Bestyrelse, la Providence. En bidende Kul-

de.

de. Bikke," chienne." Blaaplætted af Hug; Blod=Renselse; blotte sig for Penge; Bolde, eller Bolle, (en liden Træknude;) som dog findes under Bui; en Brændehugger, give En Broderparten; ved Bringe eller Qvægs=Bryst burde vel staae Gorge de Bête, da Ordet ikkun af grove Folk bruges om et Menneskebryst.) Budstikkelse; faae Bugt med En; en Bylke eller liden Knude. — Dog Anm. seer at de udeglemte Danske Ords Optegnelse bliver for vidtløftig; og da disse rigtigere sættes paa Hr. Prof. Baden's Regning, vil han hellere udmærke det ringere Antal af Franske Ord, som han savner, og som tildeels ere af Revolutions-Tiden, saa at deres Udeladelse ikke egentligen falder Hr. Dr. Wolf til Last, men dog for tilkommende Tider fortjener at anmærkes.

Accaparement des Grains staaer vel paa sit Sted, men savnes under Kornpugerie. Corps *administratif*; Agent d' Autorité en Magthavende, begge sidste savnes i den Franske og Danske Deel; ligesaa Agent d' intrigves, Alignement; un Antal de Vin d' Hongrie; l' Apperçu préliminaire; Apprêtation, Apprêture, après coup, efterhaanden; Acqvittement; assignable; bandé stribed; Battin; Biens-fonds; Bonification; Edit *boursal*; Brocantage; Revev*brut*. Calotin; Cassaude Veedaske. (Skulde ikke Hr. Dr. W. ved Oversættelsen af Chaconnes have taget feil i Ordet Skjorte? thi hvorledes kan Skjortebaand hænge ned paa Brystet? Skulde det ikke være Strimle og Kniplinger omkring Halsen paa Særke?) Comptabilité; Corps *constitutif*; constitutionel; Contrefaction Eftergjørelse; Corporation; correctionel; *couler* les Comptes. Ved Debouché

er

er glemt Ladeplads. Demarcation; demonetiser les Assignats; derisoire. (Fælt seer det ud, at Præpositionen des, fra Desincameration indtil desourdir, og ligesaa fra dessacrer indtil desunir, er trykt med det lange s; da det dog ved s burde være gjort synligt, hvoraf Ordene ere sammensatte. Samme Monke-Kakographie findes fra Disceptation indtil Distribution, ikkun distiller og distingver undtagne.) Her savnes dismembrer, dispendieux; entre deux *Draps*, imellem Skjærlagenerne. Effets au porteur; effronter trodse; enqvoter bestemme Afgivternes Qvotum (I escorter, escroqverie, Esplanade, burde ei bruges lang s, da ès her er en gammel Præposition.) Il tient le *Fil* de la piece, han styrer Maschinen hemmeligen. *Fils* d' Amour, den første Søn af et Egteskab eller en Elskov. Charge financiée, et Embede for Betaling. Folliculaire, Pamphlet- eller Skarteke-Skriver. Fonctionaire; Fortunes delabrées; foutrer; foutu; Gaspillage; Gloriette; Jaqverie Plyndring; illitteré; Journaliere, en daglig Postvogn. Livrandeur; Estampes *montées*, Kobbere i Ramme. Ved Motion savnes 2) Foredrag i en Forsamling. Ved Muscadin 2) en Sprade, og Muscadinerie, Spradevæsenet. Tenir *Note* de qch, registrere. Assemblée *partiaire*; Permanence; Possessionaire; Praqveries; primaire; ma Promise, min Trolovede; le Prove, en Udsælgnings-Summa; (qvotiser, skyde Penge sammen, og Qvotisation, Afgivts-Taxering, staae urigtigen under cotiser.) Regisseur, den som anskaffer alle smaae Fornødenheder ved Skuespille. Revolutionaire og revolutioner. Richesse de Taille; Sabreur, en Sabler, surgeant; surveillance. Tatine, et Smørre-

rebrød; Tirailleur en Skarpskytte; vitailler, forsyne med Levnetsmidler.

Alle disse manglende Ord og Talemaader beviise intet meer, end at Anm. engang omhyggeligen haver villet sammenligne vor nyeste Ordbog med sine egne lexikographiske Optegnelser; og ei haver kundet finde flere Mangler end disse faa. Derimod ere de manglende Ord og Talemaader i den Danske Deel hyppigere: deels fordi vi endnu ikke have nogen fuldstændig Samling af det almindelige Livs og vore forskjellige arbeidende Stænders Kunstord og Talemaader; deels fordi hverken Hr. Prof. Baden eller Hr. Dr. Wolf i nogle Aar omhyggeligen have samlet, for at forøge salig van Aphelen's Ordbog, som den eneste, der kunde lægges til Grunde. — For saavidt den Franske Deel skal tiene Læsere og Oversættere til, at forstaae de fleeste forekommende Ord og Talemaader, er altsaa denne Hoveddeel upaaklagelig. Men de, som kunne blive nødsagede til, at oversætte Danske Ord og Talemaader, især af det almindelige Liv, i det Franske, ville undertiden savne endeel Ord, som virkeligen findes i den Franske Deel, men ei paa deres Steder ere indførte i den Danske. Til Beviis paa denne Paastand bør Anm. optegne nogle faa Exempler. Æble-Udskud, Pommaille; æde graadigen brisler, Korsgevær Bipenne; et Aflukke, une clôture; ved Baglast savnes saburre, og saorre er ikkun Galeiernes Baglast. Ved Bedragerie savnes listigt, supercherie; falde i Besvimmelse, tomber en defaillance; Dimmel-Ugen (savnes og hos Baden) la grande Semaine. Ved Dør savnes, inden lukte Dørre, à huis clos; ved aabne Dørre, à

hvis

hvis ouverts. Ved drivtig, (som ved Sameldags-fer skilt fra drive,) savnes agissant. Duelig til Forretninger, capable d' affaires. Ved Færsel, agitation, empressement. Fagergaas, Tadorne, savnes aldeles; ligesaa Faldbord, abattant, og Fløjbord; ogsaa Falddør, trappe, og Gjæstgiverbord, Table d' hôte. om Dagen, par jour. Gjenvej, le plus court chemin, le sentier; gjøre sig til Gode, faire bonne chere; Klodrian, Viédase; Knas, Bon-bons; lovstridig tortionnaire; Kjødmad, viande; slet Opførsel, inconduite; Opstikkerske, Coifeuse; Lovenes Overholdelse, Maintien des Loix; Plyndring, jaqverie, saccage. Registrere, indføre i Bogen, tenir note de qch. Italiænsk Sækkepibe Sourdeline Vidners Sammenholdning, Recolement; Selvbehag, Selvtillid, suffisance; skyde Pengesammen, boursiller, qvotiser; Sladderhank, caqveteur; Smug Skib, Interlope; du Soemær, Poissarde qve tu es! Søbemad, Potage à choux, ou à pois. Ved Suppe burde bestemmes 1) Mælke-Vælling, soupe au lait, 2) Kjødsuppe, bouillon. Indbyde En paa en Suppe, inviter qvn. au Dienr; Indbyde En paa et Smørrebrød, inviter qvn au Souper; en Syepige, une Grisette; et Trældyr, une Bête de somme, savnes aldeles; vogte noget fra Undergangen, préserver; en Bod-Vogter, un Garde-Boutiqve; Vrag eller Udskud, fretin; Ødselie, Gaspillage. Ved Bourre savnes ogsaa Krølhaar, hvoraf Bourrelier kommer, og betyder en Sadelmager, som dermed udstopper Seletøj, Karreter, Kanapeer og Fodpuder. En Strømpeflikkerske, Racoutreuse, savnes; og i den Franske Deel racoutreux lapped. — Men ogsaa disse Smaaeting

udmærker Anm. ingenlunde som Bebreidelser for den flittige Hr. Forfatter. Tvertimod tilstager han, at, dersom han selv skulde have indknebet saa rigt et Sprog som det Franske, i saa lidet Rum, han rimeligviis, af Fortrædelighed over at maatte udelade saa mange brugbare Talemaader, kunde have udeglemt nogle flere Ord end Hr. Dr. Wolf. Thi han skjønner tilstrækkeligen paa Lexikographiens Møjsommelighed, og dette Hr. Dr. Wolf's fortjenstfuldeste Arbeide.

(fortsættes.)

Neue Allg. Deutsche Bibl. 15 B. 1795.

Klopstock's Grammatische Gespräche. Altona 1794. Her er en Samling af grammatiske, større og mindre Afhandlinger; ikke Fragmenter, men enten hele Samtaler eller fuldendte Dele af ufuldendte Samtaler. Rec. giennemgaaer Indholden; men kan ikke give alt sit Bifald, saasom meget beroer paa blotte Forudsætninger og hensættes uden Beviis. Det Franske Sprog nedsættes alt for meget i dets Værd. S. 407.

Opfordring.

Den Person, som i Opfordringsbladet til Biskoppen nævner den Kallundborgske Havgasse, mod hvilken hans høistærede Fornuft og vlædle Hierte stillader ham Bitterhed, opfordres herved til at bevise den Blodtørst, han snakker om; og at forklare, hvor, hvorledes og af hvem han og Consorter i Gierning forfølges; ifald han ikke ønsker, at der skal siges om ham: han lyver.

Kritik og Antikritik.

No. 47.

den 22 Martius 1796.

Kritik.

(79).

(Philip Bremer, Hof-Bundtmagers,) Borgerlig Tidsfordriv, et nyt Ugeblad, No. 1-19, hvert Stykke ½ Ark i 8.

Kiøbenhavn, trykt hos C. F. Holm, paa Ffs. Forlag, 1795).

Det paastaaes af de Fleste, at en Dommer, for at være fuldkommen upartiisk, ei bør kjende Personen, hvis Gjerning han bedømmer. Alligevel have der været mange Tusinde Rets Sager, hvor Dommerne vist vilde have dømt retfærdigere end de gjorde, dersom de havde kjendt Personens Retskaffenhed, hvis mistænkelige Gjerning de fordømde, fordi Advocaterne havde misledet dem til den urigtigste Synspunct. Samme Skjæbne prøvede Hr. Bremer, da han første Gang uden Navn fremtraadde blandt Scribenterne. Hans da værende Recensenter lode sig mislede ved den sandsynlige Sagn, at en studeert Mand, som havde besørgt Bremenfelderne trykte, ogsaa var disse løjerlige Fortællingers Forfatter. Af denne Mand fordrede man meer Skjønsomhed og Smag, end Hr. Br. hist og

her havde vlist i nogle Fortællinger; og derfor medhandlede man Bogen strængere, end man vilde have giort, dersom man havde kjendt Forfatteren som en Mand, der blandt de Ustudeerte udmærker sig, ved Læsning saavel som ved Eftertanke og Dømmekraft. Hr. Bremer navngav sig omsider ved Bremenseldernes Slutning; og hans sidste Recensent dømde da ogsaa billigere om Bogen, efter at Hr. Forfn. selv havde angivet den Synspunct, af hvilken han vilde have sin Hensigt betragted. Hvilket han ved den første Deel uskjønsom havde forsømt.

Som nærværende Ugeblades Forfatter bekjendte Hr. Bremer sig allerede i Subscriptions-Planen; og da han kalder det Borgerlig Tidsfordriv, have de saa kaldede Lærde, dersom den ikke er efter deres Smag, intet andet at gjøre, end at lade den blive ulæst. Men da dog disse faa Blade, som ved Ildebranden standsedes, indeholde jevne Sandheder, som fortjene at læses og paaskjønnes: agter Anm. det for sin Pligt, lidt fuldstændigere at udmærke Indholder, for at Mandens Tanker endnu maae læses, og Oplagets Rest ei blive forglemt af Bogsamlerne, for hvilke Hr. Br. vel endnu kunde lade trykke et Titelblad med Aarstal paa, hvilket savnes paa Bladene.

N. 1 er en spøgende Fortale, om hvad Bladene skulle indeholde, og ikke indeholde. I N. 2 opdigter Hr. Forfn. at nogle trængende Personer; især Sladder-Kjærlinger, tilbringe ham Nyeheder. En Ex-Visitørs, og en langt-omkringreist Dames, korte Historier opfylde næsten begge Numerne 2 og 3. I 4 vil en fattig Frue gjerne have Loge-Bænkene uddeelte efter Rangen;

og

og for hendes ustudeerte Mand have et feedt Embede, fordi han haver sat sin Formue over Styr. Vise om en krænked Pige, som attraaede at blive Frue. N. 5. Ønske for en rimeligere Liturgie. S. 35 ff. spørges, om det Svenske Vitriol-Vand til Ildsvaadens Slukning er blevet proberet af Brand-Directeurerne? Den 5te Junii om Aftenen Kl. 5 vilde man endnu have svart Spørgeren, det behøves ikke; og ved denne faste Overbeviisning blev man, indtil Nørrevoldgaden var brændt. Enkelte Borgere betalde hellere 500 Rdlr. for at faae deres Huus reddet ved slette Vand-Sprøiter, end at de skulde have ladet Vindve-Karmerne overstryge med Vitriolvand, for at gjøre dem uantændelige; hvilket allerede ved Slots-Branden en Artillerie-Officeer raadede Brand-Officererne at gjøre: men hvad de ei vilde gjøre, da de forstaae Tingen bædre.— En Rimesmed opregner i en Vise S. 39 f. Forskjelliges Kjepheste; men agter sin egen for saa utaalelig, at han derfor hellere vilde ride paa en af de andre.

No. 6, først et Brev mod Laugenes Ophævelse, saalænge vi have duelige Tydske til Medborgere. Saa en Samtale med en ukyndig Mand, som vilde vide alting bædre en Andre. Et Par Epigrammer; og en Fortælling om Liturgie-Forbædring i Utopia. No. 7, om Smag og Mode-Galenskaber. En nydelig Vise, efter Gotter, om nyt Liv i et Menneske, som saae og kysde en slumrende Skjønne. No. 8, Et gammelt Gnav skjænder paa alt, hvad Forstanden nu tydeligt indseer, og hvad Forfædrene ikke vovede at eftergranske. En Haandverksmæster anfører Exempler, at sløve Hoveder

nep=

neppe duede til at blive duelige Svende og Mæstere. Gid de Boglærde vilde dog endeligen indsee, at der udfordres allermindst til, uden Forstand at lære udenad! En Høker yttrer sin Glæde over de dyre Tider: men klynker over, at Lysestøberne ogsaa ville leve. N. 9. Et Par gamle Jomfruer (S. 16.) aabenbare hverandre deres Kjærligheds-Hemmeligheder, og forlenes derved. En smuk Drikkevise, efter Melodien, Bort bort med alskens Politik, S. 71 f. I N. 10 ønskes, at vi, ved Jisgangs-Tider i Bælterne, maatte have Telegrapher, og tillige Luft-Poster eller smaae Ballons, som ved stilt Vejr kunde overbringe nogle Aviser. Herved udvikles af den philosophiske Opfindelsers-Historie, hvorledes Menneskene, fra et flydende Stykke Træe skrede frem til at bygge Ost-India-Farere, S. 75 f. Herved ogsaa om Øxers Opfindelse, og de første Boeliger S. 77 f. samt mod Indvendingerne, som gjøres af Vantroende, der ei ville indsee, at Jorden i de første Tousinde Aar allerede kunde have et uhyrt Folketal. (Skulde det være almindeligt historiskt-sandt, og ikke blot en Ægyptisk Tradition, hvorpaa der ogsaa findes Spor hos Chineserne, at det uhyre Syd-Hav er blevet til ved een almindelig Overskylling: saa haver jo ogsaa Jorden for hiin Tid kundet rumme mange flere Millioner Mennesker og Pattedyr, end nu. Men alligevel bliver det utroeligt, at de forskjellige Jordensdeles mangfoldige Pattedyr alle skulde være reddede i den eneste Noachs Skib, og ikke tillige paa andre Jord-Strøgs allerhøjeste Bjerge). Ved Slutningen S. 79 f. yttrer Hr. Br. sit Haab, at den talrige Franske Nation vil kunne staae sig

mod

mod alle dens Fiender; hvilket altid haver været alle oplyste Borgeres Overbeviisning, hvorom ikkun forblindede Aristokrater ei have kundet overtydes.

N. 11 er opfyldt med Exempler paa letsindige og bedrägerske Løvter, hvorved de Bedragne sættes meer i Forlegenhed, en ved en ærlig Mands oprigtige Nej. No. 12 handler om de forskjællige Omdømme, som røbe Indsigternes Ufuldkommenhed og Lidenskabernes Herredomme. Og denne Erfaring leder Hr. Forfn. hældigen til Trykkefriheden, hvis rette Brug eller Misbrug ligesaa vanskelig er at bestemmes, S. 91-94. Et Afskeeds-Digt, om lyksalig Ungdoms-Venskab, slutter dette No. En Samtale imellem 2 Stadfolk og en Landsbyemand, om vore store Sælskaber, som den sidste fandt keedsommelige, men den første elskede saa højt, at han optegnede hver Dame, som han der havde seet eller danset med, og siden drømmede om dem, — samt nogle indførte Dame- eller Elskovs-Anekdoter, udgjøre No. 13. I No. 14 indtil S. 110 fortælles om en Tydsker, Martin Pfiff, som ved Faderbroderens Penge skulde blive til noget, men ei duede til andet end at banke Soldater og Klæder, eller ogsaa til Brændehugger. En Allegorie, om Fornuftens Vej gjennem Tvivlens Dal, indtil Lyksalighedens Tempel, er meget vel udtænkt af Bladets poetiske Medarbeider.

I No. 15 tales om, hvorledes Folk, som have Naturfeil, gjøre sig latterlige ved at foretage sig Gjerninger, som de da ei ere skikkede til; og især ved at beile om det andet Kjøns Bifald og Kjærlighed. Dog ere de latterligere, som blot efterabe Naturfeil, og helst ville an-

anſees for kortſynede, ſom om de havde miſtet Synet ved megen Læsning. Keedſommeligere ere dog Sladdermundene, ſom altid ville føre Ordet i Samfund med andre Folk: men aldeles Hadsværdige, naar de til Tidsfordriv udbrede ſlemme Rygter og Løgn, om de end ei ſelv have opdigtet ſamme. Om Menneſkenes naturlige, og den deraf oprundne borgerlige Ulighed, tales med Indſigt i No. 16; og ſluttes med den rimelige Forhaabning, at den blandt ufuldkomne Menneſker muelige Lighed letteſt kan hævdes i et Monarchie, hvor Ingen nyder ſtørre Fortrin, end han ved udvortes Formue, Evner og gode Gjerninger kan fortjene, uden med Magt at tage ſig urimelige Friheder mod Medborgerne, og uden at tilſnige ſig ufortjente Fordele. Enhver Monarch, der vil holde over denne naturlige Orden, kan være tryg for blodige Revolutioner. Et kort Skilderie af Uſtadighed i Meninger og Tilbøjeligheder, i No. 17, røber Menneſkekundſkab: men i Henſeende til Sinds-Roelighed og Sundhed bør dog tilſtaaes, at Uſtadighed er et hældigere Temperament og Sindelav, end alt for megen Stadighed, efterat Alderen og Omſtændighederne have forandret Menneſket. Et Brev fra en Enke, ſom var raadvild i Henſeende til en Egtefælles Valg, røber juſt ikke alt for megen Betænkſomhed; da jo dette Skridt kan drage de gyſeligſte Følger efter ſig. En fattig Daglejers Indbydelſe til Forbigaaende, at blive Faddere til hans lille Dreng, er original, og i Nødfald maa ſkee anvendelig. Den urimelige Højagtelſe for rige Folk frem for Kloge, paaankes i No. 18:

for

fordi de Fleeste maae tilstaae de Riges Overvægt; men saare faa ville indsee deres egen ringere Klogskab. At Erfarenhedens Raad som oftest er meer værdt end Penge, vises i Exempler; og tales især mod Actie-Kjøbet, naar dette ikke blot skeer, for snarest at sælge dem igjen. Fortælling om en Wienersk Vognmager, som lærde en høiadelig Skurk at betale, er lærerig for andre Haandverkere, som faae med deilige Skjelmer at bestille. I samme No. 19 slutter Fortællingen om en gammel Gnierske, som misundede sine Arvinger sin nedgravede Skat, dette Ugeblad, som ved Ildebranden blev standset. — Skulde Hr. Bremeer paa nye begynde et Ugeblad, saa ønskede Anm. af denne indsigtsfulde Borger at læse meer om borgerlige Bedrivter, end om moralske Ting; og disse sidste blot indklædte i morsomme Fortællinger og Samtaler.

Dr. Od. Wolf's Fransk og Dansk Lexikon.

(fortsat af S. 736.)

En Feil, som rimeligviis kommer af Ukyndighed i det Tydske Sprog, er denne, at S. 616 Svedske Pruneau er oversat ved Poire seche. Bogholderie er egentligen Art de tenir les Livres, og en Bogholder-Tjeneste Employ de Teneur de Livres. Ved Kystebevarer er det en statistisk Feil, at Ordet blot skulde betyde et Skib; thi det betyder og Krigsfolkene, som holde Vagt ved Kysterne. S. 88 burde der være gjort Forskjæl imellem et Elskovs-Digt, Poëme Erotiqve,

og

og en Elskovs-Sang, Elegie; som i den Franske Deel S. 312 urigtigen er oversat ved Klagedigt, da der i denne Versart dog ogsaa udtrykkes Glæde, især over Bønhørelsen af en Elskede, hvorfor netop Navnet Elskovs-Sang er det passeligste for begge Under-Afdelingerne. Paa samme Side savnes ved Election, at derved i det forrige Frankerige betegnedes visse statistiske Lands-Afdelinger. Ved Klagedigt kunde være tilføjet Elegie plaintive, som Boileau kalder den. S. 292 i d. Fr. D. savnes Dragonnade, den Omvendelsesmaade, hvorved Ludvig XIV vilde bøde for sin Regjerings Afskyeligheder, og allerførst gjorde Christendommen forhadt blandt retskaffne Folk. Ligesaa savnes S. 567 Mariage au Desert, eller Egteskab imellem Franske Reformeerte, som af Frygt for djævelske Love imod sig, hemmeligen maatte lade sig vie i Ørkenerne omkring Cevennes Bjergene. End videre er Kalvekryds Jabot udeglemt; eenfoldig og Eenfoldighed synes at være udeladte ved Bogtrykkerens Skyld. Ved Besogne savnes og Bemærkelsen af Syetøj eller Fruentimmer-Arbeide, Pillerie; og Legetøj, Jouet eller Joujou, er aldeles udeladt. Dingeldangel kunde vel staae paa sit Sted, med Ordet Breloqves; at lide Nød ved Haandarbeide, travailler manuellement. Ved mariner er glemt, at det er, at lægge kogte Fiske i Ædike, for at de ei faae en Afsmag af Tran, naar de staae Natten over eller længere. S. 224 i den D. D. savnes Kroppens Holden eller Stilling, le Port, le Maintien du corps; Ordet Stilling savnes aldeles, da det ellers ogsaa bruges ved Soldaternes Opstilling Arrangement, hvorved ogsaa Gjerningsordet dresser bruges.

Blandt

Blandt Landenes Navne er glemt Gales, hvilket bruges for Wales, som Tydskerne have forbyttet med Wallis eller Walliserlandet, Pays de Vaud, hvilket ogsaa her savnes. Tartarie burde nu ingen meer skrive, siden vi vide, at Tatarerne have deres Navn af Tatar eller en Horde. Efter Hongrois savnes Hongroyeur, et særskilt Haandverk blandt Lædertougerne, som er beskrevet blandt Akademiets Arts et Mêtiers. — Dog Anm. maa ophøre at optegne saadanne smaae Mangler, som intet menneskeligt Verk kan være frit for, naar ikke en Forfatter kan anvende en Snees Aar paa at samle i Forvejen. Paa den anden Side er det saa let for en Recensent, som haver samlet et Fyrgetyve-Aars Forraad, hos yngere Scribenter at bemærke nogle smaae Mangler, at det vilde røbe en uborgerlig Tænkemaade, dersom Anm. ved disse smaae Optegnelser kunde have nogen anden Hensigt, end blot at erindre Bogens Ejere, at de til deres Exemplarer vilde behage at tilføje disse Smaaeting, for at have et fuldstændigere Haandlexikon. En slem Trykfeil S. 124, Ferme i st. for Terme, Forfaldstid, bør rettes.

(80).

Gamle og nye Sæder, et Skuespil i 5 Acter, af Iffland, oversat ved (Frederik) Schwarz.

Kjøbenhavn 1795, trykt hos Zach. Breum, (paa Stadthagen's Forlag.) 12 trefjerdedeele Ark i 8.

Da videnskabelige Bøger hos os aldrig have fundet saa megen Opmuntring, som Skuespil; og for hvert brugbare Original-Spil her i det mindste be-

betales tre Gange meer end i Tydskland: kunne vi ikke have et tilstrækkeligt Tal af egne Stykker til Opførelse; og vi ere da saa ydmyge, blot at laane de øvrige af Tydskerne! Thi videre strækker vore Oversætteres Kundskab sig neppe: sjeldent faae vi et Stykke af det Franske, endskjønt denne Nations Mæsterstykker langt fra endnu ikke ere oversatte, og endnu mindre tilgavns oversatte. De Engelske Skuespil vilde ogsaa deels være passeligere for os: men dette Sprogs Navne have vore Skuespillere deels endnu ikke lært at udtale. Hr. Instructeur Schwarz vedbliver altsaa, at fordanske de nyeste Tydske Stykker, i Henseende til Navne og andre smaae Omstændigheder: men i Henseende til Sproget ere hans Oversættelser deels endnu Tydsk-Danske; deels haver han endnu ikke lært saa meget af den naturlige Sproglære, at han kan begribe Forskjellen imellem Fleertallet, vi kunne, skulle, ville, og den næst forgangne Tid, vi eller jeg, du, hun, kunde, skulde, vilde. Skulde han end ikke have noget Begreb om saa naturlig en Forskjæl i Ordenes Bøjning, efter den Mening som derved skal udtrykkes: saa tænkde Anm. dog, at i det mindste Theater-Directionen burde have saa megen Agtelse for Nationen, at lade Hr. Schwarz bibringe disse Begreber, paa at ikke Sproget paa vort eneste National-Theater saaledes maatte vanskabes. Fremmede, som besøge vort Skuespil, komme naturligviis med den Forventning, her at høre reent og rigtigt Dansk, fordi Skuespillene, som her opføres, have vundet Directionens Bifald. Men hvad skulle de troe, naar de høre

en

en Skuespiller, efter dette Stykkes S. 22, L. 17, og L. 3 nedenfra, tydeligen udtale, dette vil jeg endnu kunde? eller kort forhen, S. 21, L. 5 neden fra, Jeg vil kunde? At Gjerningsordenes Fleertal ei bør have r ved Enden, kan Hr. Schwarz ogsaa endnu lære, naar Directeürerne engang henvise ham til Baden's Grammatik. Vel bruge Digterne hiint unaturlige r deels for Rimets Skyld, deels for Velklangs Skyld, naar en Vocal følger: men hvilken Velklang er der vel i Stedet S. 18, L. 8 nedenfra, hvad vi endnu ejer, er? eller S. 30, L. 7, gaaer vi? I Øvrigt burde Hr. Schwarz, naar han oversætter af det Tydske, ved vanskelige Ord først raadføre sig med en fuldstændig Tydsk Ordbog. Die Wunde ist verharscht hedder ikke, som han oversætter S. 30, L. 2 nedenfra, Saaret er forhærdet: men blot, det er læget. At det tydske Gjerningsord qvælen blot betyder at pine, burde han, som gammel Oversætter, dog ogsaa have vidst; og ikke S. 13 og 21, 3 Gange have sat qvæle isteden for pine. Paa Correcturen burde ogsaa være anvendt meer Flid: da saadanne Skrivter dog indrente meer end lærde Arbeider. S. 5, L. 5 nedenfra, bør for min Søn ei staae Komma. S. 19, L. 5 nedenfra, bør testamentere ikke skrives med T. S. 24, L. 4 nedenfra, vilde vel ingen kyndig Mand have skrevet Collik! S. 34, sidste L. venskabelig er ikke Substantiv; og S. 37, L. 8 nedenfra, fordærvelige ligesaa lidet. S. 35, L. 10, Jeg bygger paa ham, er vel kun Tydsk-Danskt? S. 36, L. 5, Laan Penge af ham, er efter Sammenhænget, (da Ingen virkeligen faaer

Penge-Laan af ham, men kun en lille Historie,) ikke saa rigtigt oversat, som „begier Penge-Laan af ham.“

Disse faa Exempler paa Udanskhed og Skjødesløshed i Oversættelsen maae her være tilstrækkelige til Erindring for Hr. Schwarz, eller dersom han er uforbæderlig, for Directionen, som lader hans Oversættelser opføre. Mod Iffland's Stykke selv er ikke noget at erindre, da det haver vundet mange Tilskuerinders Bifald, og er lærerigt for Jomfruer uden Formue, som bilde sig ind at blive lykkelige, naar de givtes med en rig Odeland uden Embede. At Hr. Schwarz forvandlede Titlen, alte und neue Zeit, i gamle og nye Sæder, og den Tydske borgerlige Amtmand i en Herredsfoged, var meget vel gjort: da begge disse forandrede Ord opvække tydeligere Begreber, end Originalens Ord. Ogsaa i Henseende til Ungdommens Underviisning er Stykket lærerigt: da Stipendier, efter Stifterens Hensigt, blot tilkomme dem, som have forhvervet sig grundig Sprogkundskab, og ikke dem, der blot have lært at danse og fegte, og spildt deres øvrige Tid paa den nyere Poesie. Navnet Louis er af Hr. Iffland heldigen valgt, for at gjøre den opblæste Narre desmere latterlig, som agter det for rangsmæssigere, at give sin galante Søn Konge-Afkummets Navn, istedet for det ædle Tydske Navn Ludvig. Men Landraad von Gærtner, som fra S. 47 lader sig høre i Stykket, er et Væsen, hvortil vi neppe meer have en Original i Kjøbenhavn, i det mindste for saa vidt han kaster om sig med Franske Ord; og i denne Henseende er Personen ikke lære-

rig

rig for vort Theater. Det er en slem Skik, at Skuespil-Digtere, i saa lærerige Stykker som nærværende for Nestener, agte en Carricatur fornøden, som for uskjønsomme Tilskuerinder skal opreise Harlekinens Savn. Maaskee havde denne Personnage, (da den i Forbigaaende skal bevise, hvad Enhver veed, at man i Nød aldrig kan stole paa fornemme Snylte-Gjæster,) hældigere kundet forandres til en Dansk Complimentmager uden Franske Ord, som ved Hykleri tilstrækkeligen kunde gjøre sig foragtelig, uden at have den Gammeldags-Uskik, at blande Franske Ord i hver Periode. Den gamle Herredsfogeds Lige kunne vel endnu findes blandt dem, som i en Tredive Aars Tid ei have været i Hovedstaden.

(81.)

Kort og tydelig Anviisning til det dobbelte eller saa kaldte Italiænske Bogholderie.

Kjøbenhavn 1793, paa Proft's og Comp. Forlag. 8. med 4 Qvarto-Tabeller; 8 et halv Ark. (Koster 1 Mk. 12 ß.)

Anm. glæder sig, saa tidt vor Litteratur beriges med en ny Lærebog; og den nærværendes Korthed og billige Priis gjør ham desmere Haab om, at Bogen skal flittigen kjøbes og bruges. Det Italiænske Bogholderie er Regnekunstens ypperligste Anvendelse: da det er ligesaa brugbart til at overskue de største Staters Formue og dennes Forvaltning, som enhver Kjøbmands Handels-Forfatning, S. 14-22. Af hiin Aarsag ind-

indførde den Østerrigske Regjering allerede i 1769 denne Øvelse, som der kaldes Comptabilitæt, blandt de ved et fuldstændigt Universitæt fornødne Lære-Gjenstande. Havde Norge faaet sin saa længe forønskede Højskole; og især i denne Tid under oplyste Kjøbmænds Bestyrelse: saa haabede Anmælderen, at ogsaa en Lærer i Bogholderiet der ei vilde have bleven forglemt: men nu maae vi vel oppebie, om de forventede nye Real-Skoler ogsaa skulle indrettes efter oplyste Kjøbmænds og Fabricanters Raad; eller om den Norske Ungdoms Tid endnu længere skal spildes paa grammatisk Sprog-Dyrkelse. For Resten kan Anm. forsikkre de Herrer, som ønske at samle noget Fuldstændigt om historiske Kundskaber, samt at have deres Samlinger i saadan en Orden, at de altid kunne finde hvad de have optegnet, — at en lignende Nøjagtighed, i at indføre Tingene og Ordene paa meer end eet Sted, altid vil være dem til megen Beqvemmelighed; endskjønt det første Arbeide ved Indførelsen derved fordobles. Det er netop dette dobbelte Registratur-Arbeide, som de fleeste Lexikographer, samt de fleeste Historie-Samlere, hidtil have forsømt; og som er Skyld i, at Ordbøgerne ere ufuldstændige, og at de nyeste historiske Haandbøger ikke ere saa beqvemme til Opkastelse, som en Deel ældre.

Anm. behøver ikke at gjøre Sagkyndige bekjendte med Bogens Indhold: men han vil deraf ikkun angive et Par Hoved-Puncter. Efter Forklaringen over Begrebet Debitor og Creditor, samt et Par Opgaver hertil, S. 22-28, følge 6 Opgaver om Posternes dobbelte Anførelse, og

om den dobbelte Overførelse i Hovedbogen, S. 29-42, med 2 Qvarto-Tabeller. Saa det andet Hovedstykke, om de hertil fornødne Handelsbøger, og Maaden hvorpaa de bør føres, S. 43-82; og lidt udførligere, om Memorialen, S. 43-53; 2) om Cassabogen, S. 54-58, 3) om Journalen S. 58-63, med 1 Qvarto-Tabel. 5) om Rescontro- eller Contra-Courant- og 6) Vare-Rescontro-Bogen, S. 73-76. Det 3je Hovedstykke handler om den generale Slutning og Netto-Balance, S. 83-118. Angaaende Bogens Fuldstændighed og Brugbarhed, haver Anm. raadført sig med en erfaren Bogholder; som giver denne lille Bog det ærefuldeste Vidnesbyrd, endskjønt han selv, i nogle Puncter, haver antaget en anden Orden i sine Handelsbøger. Anm. haver altsaa her ingen videre Forpligtelse, end oprigtigst at ønske, at Bogen saa hyppigen maa kjøbes, at de Hrr. Forlæggere ved denne Afsætning maae blive opmuntrede til, at berige vor Litteratur med flere almeennyttige Lære- og Haandbøger.

Neue Allg. Deutsche Bibl. 16 B. 1795.

D. J. O. Thieß: Jesus und die Vernunft. 1794. Forf. bør ikke give sig af med Stridskriver. Rec. vilde gierne see den, der med Tilfredshed kunde lægge denne Brochüre fra sig, som er skreven med utidig Hidsighed, og giendriver ikke ved overbevisende Grunde. S. 40.

P. Burdorf, über die Erhaltung des Lebens und das zu frühe Begraben. 1 Theil. Flens-

burg 1794. I denne Deel siges endnu kun lidet om Skindøden. Den er derimod meget nyttig, baade til den legemlige Sundheds Vedligeholdelse og til Lidenskabernes Bedring. S. 54.

Efterretning.

Af en Ven haver Anm. hørt, at Hr. Pastor Mourier arbeider paa et exegetiskt Forsøg over Døbe-Formularen, under Titelen, Essay sur le vrai sens de la Formule du Baptême. Da hver ny Undersøgelse tjener til at stadfæste den rene Sandhed, bør alle overbeviiste og tvivlende Christne ønske, at Hr. Mourier's Forsøg snart man komme for Lyset.

Ved en anden Vens Hjælp haver Redacteuren nu faaet den Rettelse dechifreert, som var overmaade utydelig skreven, S. 603, L. 1, stod Recs. Grødfad tilpas. S. 668, L. 3 neden fra, bør læses, selv uden Aristides. Anm. hentydede Ordet under Aristides til en Person, under hvis Bestyrelse Nationen neppe vil blive lykkelig. Men Ønsket skal være, at den mag blive det, endog uden Patrioter, eller naar Munden stoppes paa Patrioterne.

Kritik og Antikritik.

No. 48.

den 29 Martius 1796.

Kritik.

(82).

Statistisk og Historisk Jordbeskrivelse, efter en Tydsk Lærebog af Hr. Karl Gotthold Reichel, Inspector ved Pædagogio i Nazareth i Pensylvanien, oversat, og tildeels omarbeided og forøged ved Hr. Morten Hallager, med nogle Tillæg og Rettelser, (samt nye Registere,) af D. Fredrik Ekkard, Kongelig Bibliothek-Secretaire. Kiøbenhavn 1793. Trykt paa C. L. Buch's Forlag, hos Sebast. Popp. 37 Ark i st. 8. (Koster 7 Mk. 8 ß.)

Da disse Tidender hidtil saaledes have været overlæssede ved dogmatiske og smaae Kirke-Stridigheder, at der sjeldent blev Rum tilovers for almeennyttige Kundskabs- og Moerskabs-Bøger; (hvilken Ulighed skal raades Baad paa i den nye maanedlige Kritisk og Antikritisk Journal) saa er ogsaa denne almeennyttige Bog hidtil bleven forglemt, og Anm. vil endnu stil Slutning opreise denne Mangel. Blandt de korte Tydske Lærebøger om Jordbeskrivelsen, (som alligevel i en finere Stiil

 give

give Lærlingene flere brugbare Kundskaber, end Sommerfeld's Navn-Register i stor Stiil,) agtede Hr. Boghandler Buch denne Hr. Reichel's Jordbeskrivelse frem for andre værd at oversættes: fordi den fuldstændigere end Sommerfeld's Bog udmærker de naturlige og statistiske Kundskaber om hvert Land, som ethvert kyndigt Menneske bør vide; og tillige i lærerig Korthed fortæller hver Nations og hver betydelig Stats Oprindelse og Historie. Ved denne sin Beslutning viisde Hr. Buch tillige meer Skjønsomhed, end Vaisenhuus-Directionen, da denne lod Sommerfeld's Bog nys aftrykke uden mindste Rettelse. For at faae disse fornødne Rettelser, samt nogle brugbare Forøgelser, valgde Hr. B. en Mand, som flittigen haver samlet, til den physiske saavel som til den statistiske Jordbeskrivelse; og en skjønsom Oversætter, der ligesaavel havde kundet udarbeide en ny Lærebog, da han, som erfaren Ungdoms-Lærer, fuldstændigere indseer, hvad der kan være tjenligt for Ungdommen, end en anden Scribent kan skjønne. Hr. Hallager vilde heller ikke byde den Danske Ungdom et tørt Navn-Register over vore Fødelandes Forfatning og Stæder: men han omarbeidede dette Hovedstykke, saaledes at det her fylder S. 35-85, altsaa over 3 Ark, da det i Sommerfeld's Grundridsning neppe udgjør 2 Ark. Han forøgede ogsaa Sveriges Beskrivelse lidt meer end den er i Originalen: men han vilde have gjort meer, dersom Tuneld's nyeste Udgave den Gang her havde været at faae. Ved det store og mangfoldige Russiske Rige var han derimod des hældigere, i at kunne uddrage en fuldstændig physisk Beskri-

velse over hvert Statholderskab, og tillige at indføre flere nys byggede Handelsstæder, af en Tydsk Skolebog, trykt i Petersborg 1790 i st. 8. Derfor opfylder ogsaa her denne Beskrivelse S. 95-134, istedet for at den ufuldstændige af Sommerfeld neppe fylder 15 Sider. Da netop i den Tid, hvor H-Arket blev trykt, Polens daværende Omskiærelse neppe var tilstrækkeligen bekiendt: kunde Udgiveren ikkun ved S. 122 gjette sig til, at Minsk vilde blive et eget Statholderskab; ligesom han ogsaa ved S. 142 f. rigtigen gjettede om Pinsk: men det 3de nye Statholderskab Iljaslawa var dengang i Aviserne endnu ikke rigtigen navngivet, og fandtes heller ikke paa det generale Caart over Polen. Med samme Uvished maatte Udg. den Gang angive det øvrige Polens Grændser, Størrelse og Stæder S. 141 f., samt Syd-Preussens S. 148 ff.; ved hvilke begge Stater han forøgede Afhandlingen om Nationen og dens Historie S. 136 f. og 145. Med Syd-Preussen forbandt Udg., for Arrondissements Skyld, og Slesien S. 150 ff., da det dog ikke staaer i nogen Læns-Forbindelse med det Tydske Rige, og Büsching ligesaavel haver adskilt det fra Lausiz, Bøhmen og Mæren.

Tydskland, med de dertil henregnede sidstnævnte Lande, er her S. 153-228 rigtigt nok for udførligt afhandlet: da dets mangfoldige smaae Førstendømme, Grævskaber og Baronier, for os ei ere saa vidværdige som for Tydske. Men da Hr. Buch ikke vilde, at Folk som gjerne opholde sig ved det Ubetydeligste i en Lærebog, skulde udskrige denne hans Forlagsbog for ufuldstændigere, end den ellers saa mangelfulde

Som-

Sommerfeldske Bog; (hvor alle hine smaae Dynastier findes opramsede S. 90=132:) saa tilføjede Udg. ogsaa det Væsentligere, som deels savnedes i Originalen; og forøgede især S. 208=14 Afhandlingen om Holsteen, som vort nærmeste Tydske Grændseland, og en betydelig Deel af det Danske Monarchie. Da Hr. Reichel, ved de betydeligste Tydske Hertug= og Førstendømme, i Korthed haver angivet sammes Vaaben, samt Ridder=Ordenerne: agter Anm. det fornødent, ved denne Lejlighed at rette vore Demokraters Bebreider, som uden Forskjæl skrige mod al Vaabenkundskabs Nytte, fordi Adel=Standen i disse Tider er forhadt. Men saafremt Liighedens Forsvarere ere Jurister, ville de dog ei kunne negte, at det i det mindste i Henseende til alt Slags Documenter er magtpaaliggende, at kjende alle vederhæftige Folks Signeter, enten de saa ere af Borger= eller Adel=Standen. Men nogle Skjolde i Førsternes Vaabne have desuden den større statistiske Vigtighed, at deres Landes Mønt derpaa kjendes; de have ogsaa deels været enkelte Folkeslags Feldtegne, i Fanerne saavel som paa Skjoldene; og ville altsaa aldrig ophøre at være antiqvariske Mærkværdigheder, endskjønt en og anden Nation skulde ophæve Adelskaber. Ridder=Ordener ere rigtigt nok meget ubetydeligere: men alligevel ere de Kjendetegn paa visse Personer, og Portræit=Samlere ville undertiden lægge Mærke til dem. Og da i det mindste de anseeligste Staters=Ridderordener bør kjendes: haver Udg. udtrykkeligen formaaet Hr. Forlæggeren til, at bekoste en Octav=Kobberplade, hvor de fornemmeste Vaaben sees om=

kring=

kringgivne med Ordens-Kjederne eller Baandene, hvis Farve ved enhver Stat i Bogen er navngiven. Samme Hensigt havde ogsaa Udg. ved den første Kobbertavle, som forestiller de forskjællige Kroner og Hatte, samt Hjelmene og Hjelme-Dækkenerne; hvilke alle, i det mindste som Oldsager, fortjene at kjendes, og forklares i Indledningen S. 27 ff., hvorefter der tales korteligen om Ridder-Ordenerne. Og da denne antiqvariske Kundskab, ligesom alle andre, haver sit eget Kunstsprog, uden hvilket Reglerne til at opfinde og beskrive Signeter ei kunne forstaaes: saa haver Udg. S. 24 ff. i muligst Korthed forklaret de betydeligste Navne efter Skjoldenes og Delenes eller Tegnenes Skikkelse og Stilling; samt de Farver, som i sorte Kobberstik antydes ved visse Streger og Prikker, hvilke af Kunstnerne kaldes Skrafferinger. — Disse Farver, samt nogle af disse Vaabne-Figurer, have en dobbelt Vigtighed for Søe-Nationer og Søefarende, for at kjende de betydeligste Skibs-Flagger, hvoraf Udg. i den 3de Kobbertavle, uden at formindske Tydeligheden, haver faaet 36 sammenpressede, hvortil i Bogen overalt er blevet henviist. Anm. kjender hidtil ikke nogen anden Lærebog om Jordbeskrivelsen, hvori der er sagt det mindste om Skibs Flaggerne; heller ikke ere disse hidtil stukne paa Søe-Nationernes Land- og Søe-Caarter, hvor dog som oftest Vaabnene findes kobberstukne. Denne sære Anomalie vilde hos Søe-Nationerne næsten være ubegribelig, dersom ikke Erfaringen alt for tidt havde lært os, at de saakaldede Lærde allermindst huske paa det, som naturligvis indfalder hver anden opmærksom

Kjen-

Kjender. I Statistikerne er hidtil ligesaa lidet blevet talt om Flaggerne; endskjønt der dog i nogle Stater er en statistisk Forskjel imellem de forskjællige større og mindre Flagger, som have deres egne Farver og Prydelser, hvorom der ikkun findes Efterretning i Krigs-Ordbøger!

Den Ovre-Saxiske Kreds, med de umiddelbare Rigslande, ere i Bogen de sidste Tydske Provinser; endskjønt Sammenhænget vilde have været rigtigere, dersom den Ovre- og Nedre-Lausiz, samt hele Ovre-Saxen havde fulgt efter Slesien; og den Vestfalske, samt forrige Burgundske Kreds, nu Fransk Belgien, vare blevne de sidste, hvorefter de forenede Nedrelande eller Batavien rigtigere kunde have fulgt, end nu efter Saxen og Rigslandene, S. 228-38. Herefter burde Frankestaten have fulgt, istedet for at nu Stor-Britannien og Irland, Spanien og Portugal, her ere indskudte. Men dette sidste Omsvøb gjorde Udg. med Flid, for under Trykningen desmere at blive bestyrket i sit glade Haab, at denne Fristat vilde bestaae, og ikke paa nye blive til et Rige, hvortil den Gang de Tydske Lejesvende, efter et Manifest fra Coblenz, i al Hast skulde omdanne Fristaten; hvilket dog Alherren hidtil haver afværget. Efter en ny Indledning til Frankestatens Historie, under dens forrige Ministre- og Maitresse-Regjering, (hvori der især handles om Statens forrige Grændser i forskjællige Tider, og de Nordiske frie Nationer, hvoraf de senere Pariser Hof-Snoger vare en Vanart, som Nationen, for den største Deel, haver forjaget eller dræbt,) S. 271-81,

af-

afhandlede Udg. de daværende 88 Departements med deres District-Stæder, S. 282-309, efter den kyndige Borger Canqvoin-Chassier's korte Beskrivelse. Denne lærerige Inddeling, hvis Benævnelser grundes paa Floder og andre Natur-Grændser, var Udgiveren desmere kjærkommen, da hans Geographiske Studium især grundes paa Landenes Beliggenhed og Producter, som de vigtigste Omstændigheder, hvoraf Landenes Klimater og Nationernes Velstand afhænger, saafremt Opdragelsen vænner Ungdommen til Indústrie, og ikke Minister-Regjeringer gjøre de Arbeidende modfaldne.

Herefter følge de Helvetiske saakaldede Fristater, hvor Adels-Tyranniet deels er gyseligere end under Tydske Forsters mildere Regjering. Saa Italien, de Ungerske forbundne Stater, det Othmanske Monarchie, saavel i Asien som i Europa, (S. 343-53, 364-84;) Persien her første Gang efter dets store Adskillelse, da de Persiske østlige Provinser allerede siden meer end 30 Aar have været forenede med forrige Stor-Mogoliske Provinser, (s. S. 389 og 400.) Fuldstændige Efterretninger og nøjagtige Caarter savnes om disse Lande, som ved hyppig Konge-Skifte og ødelæggende Krige ere blevne ubekjendte for de fleeste Reisende, som have meddeelt os Kundskaber om østligere Indiske Lande. Alligevel havde Udg. saavel om disse Landes, som de store Ost-Indiske Provinsers, Producter, Manufacturer og Handel, kundet sige noget mere, dersom ikke Hr. Forlæggeren havde frygtet sig for Subscribenternes Uvillje, ifald dennes og de øvrige Jordendeles Beskrivelse

var

var bleven meer udvided, og Prisen efter Forhold lidt forhøjed; da denne, blot efter Originalens Størrelse, var bleven ansat for 1 Rdlr. Af samme Aarsag turde Udg. denne Gang ikke omarbeide Ost-Indiens Inddeling, som her slet intet duer: men ei var værd at forandres efter Rennel's Caart og de nyeste Beskrivelser, dersom ikke Afhandlingen tillige skulde udvides. Det samme gjælder her om Øerne, samt om Tibet, China og Japan, hvis naturlige Beskrivelse i Et og Andet letteligen havde kundet forøges. Men, saa ufuldstændig end og Bogen her maatte blive, haver den dog det Fortrin frem for de fleeste andre korte Jordbeskrivelser, at Hr. Reichel overalt haver givet lidt fuldstændigere Kundskab om Nationerne, saasom om de Russiske i Asien, S. 105-12, om de øvrige sydligere og østligere Asiatere og deres Sprog, S. 354-61; om de bekjendteste Africanere eller Neger-Folkeslag, S. 422 ff. og Morerne, som af Ukyndige saatidt blandes med Negerne, S. 434 ff. de Americanske saakaldede Vilde eller Naturmennesker, S. 476 f. og om Sydøeboerne S. 517 f. Men om de nys-opdagede Øers Producter er, af foranførte Aarsag, ikke sagt saa meget, som Udg. ellers letteligen havde kundet gjøre. — De styggeste Feil, som ved Syd-America's Beskrivelse ere indløbne, er Udg. ei Skyld i: men blot Hr. Forleggerens større Tillid til Hr. Reichel's Kundskab om det Spanske Sprog, end han vilde tiltroe Udgiveren. Han rettede derfor i den sidste Correctur omhyggeligen de Ord, hvori Udg. i Manuscriptet havde rettet Hr. Reichel's vanskabte Navne, igjen efter dennes Tydske Original. For

Ex.

Ex. Landet Chile, som ei hedder Chili. S. 506 holdt han det Spanske Granada for urigtigt, fordi Reichel havde skrevet Grenada. S. 515 vilde han ikke troe, at Spanierne skrive Assumcion, fordi Reichel havde skrevet Assumtion, Landet Gujana er overalt vanskabt til Guiana, som det sædvanligen skrives af Ukyndige. Kariberne, som Englænderne skrive Caribs, maatte her atter blive til Karaiber; den Franske Ile St. Lûcie atter til Lucia. Sant-Jago de Guatimala maatte her vanskabes ved den Italiænske Præposition di; og det Portugisiske Puerto S. 509 til Puorto, hvilket hverken er Spansk eller Italiænsk. Alle Franske og Hollandske Navne, hvor deres u bør skrives ved ü, ere i den hele Bog, hvor de forekomme, fordærvede ved ukyndige Tydskeres u.

Udg. haver i Indledningen S. 5-9, lidt fuldstændigere end Andre, u. mærket de geographiske Kunstord, uden hvilke en nøjagtig physisk Jordbeskrivelse ei kan forstaaes. Da Bjerge eller Øer ere de første Synspuncter, naar vi ville overskue Jordkloden; og dernæst Floderne, hvis Udspring altid røber, at Landet der er højere, end ved deres Munding; og hvis Længde endnu mere røber et Udspring fra en anseeligere Højde end korte Floders: saa haver Udg., med Hensyn til partiale Haandlexika, som til Brug for Mineraloger og Botanikere burde udarbeides, her givet særskilte Registere, 1) over Bjerge og Øer, S. 540-46; 2) over Floderne S. 546-50; 3) ogsaa med samme Hensyn, dog tillige i historisk og antiqvarisk Hensigt, over forskjellige Landstrækninger og Stater, S. 551-60; saa 4) over de Folkeslag, hvis Sprog og Mundarter, Religions-Par-

eier og Stats-Forfatninger, fortjene Opmærksomhed, S. 560-65. Først herefter ere 5) Fabrik- og Handels-Stæder, Havne, Residentser, Bispesæder og Universitæt-Stæder, alle under Eet registreerte, S. 565-84; endskjønt nogle af disses Underafdelinger ogsaa kunde fortjene egne Registere, og især Havne til Søefarendes Brug, og Fæstninger til Krigskyndiges beqvemmere Oversigt, vel burde særskilte registeres. Residentser og berømte Slotte, samt mange Klostere og Kirker, kunde med Nytte særskilte udmærkes for Bygningskyndige og Kunstkjendere; ligesom Universitæter, Skoler og Bibliothek-Steder, især for Lærde og Reisende; for hvilke ogsaa Natur- og Kunst-Samlinger og Botaniske Haver, samt betydelige Bjergverker, ligesaavel som for Naturforskere, burde udmærkes. — S. 582 sidste Linie er udeglemt Stagno S. 353; hvorimod Stavanger bør have S. 77 f.

Ogsaa Kysternes Beskaffenhed, betydelige Sandbænker og Klipper, og de Fyre eller Lysetaarne, som underholdes til Søefarendes Betryggelse, vilde Udg. flittigere have udmærkede; fordi dette hidtil er blevet forsømt af alle Søe-Nationers Geographer, og blot optegnet af Hydrographerne: men det indskrænkede Rum tillod denne Gang ikke meer, end hvad der er blevet anmærket ved Østersøens og Vesterhavets Fjorder og Havne, hvis Dybde Udg. deels haver udtegnet af Søe-Caarterne.

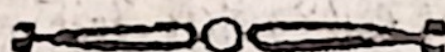
Hr. Reichel's lærerige Fortegnelse over de bekjendteste Penge-Arter S. 523-38 haver Udg. flittigen forøged: men Værdien er ikkun saa løseligen bestemt, som en Statistiker kan nøjes med; endskjønt en Kjøbmand, naar han skal modtage udenlandske Penge efter deres indvortes Værd som Vare, beregner denne lidt nøjere.

Alphabetiskt Register.

K. F.

Mag

Sylv

Frederiksberg Kommunes Biblioteker
46182883 3